

Dokument nr. 4.

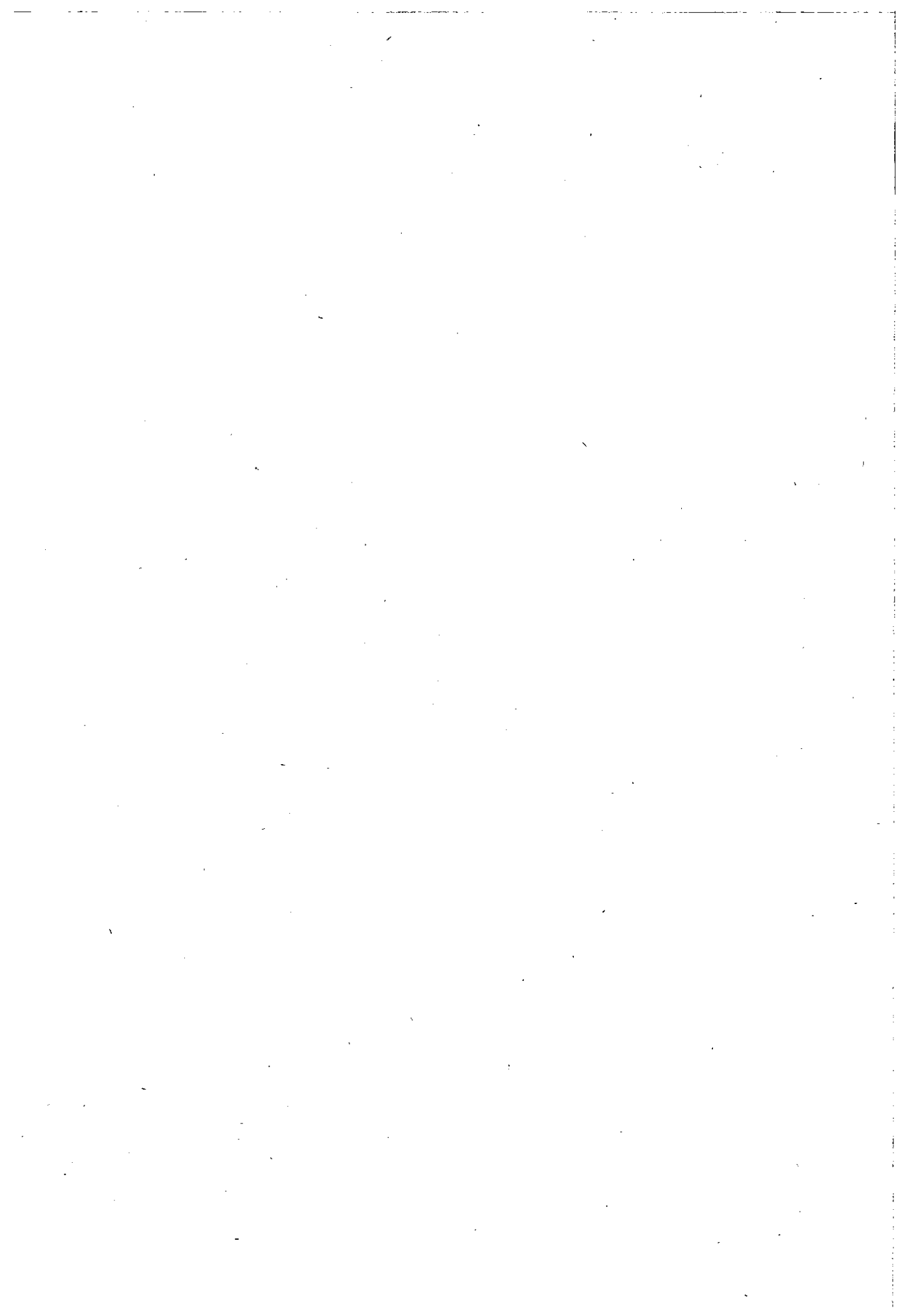
(1974—75)

Melding for året 1974

fra

Stortingets ombudsmann for forvaltningen

Avgitt til Stortinget 13. januar 1975

Dokument nr. 4.

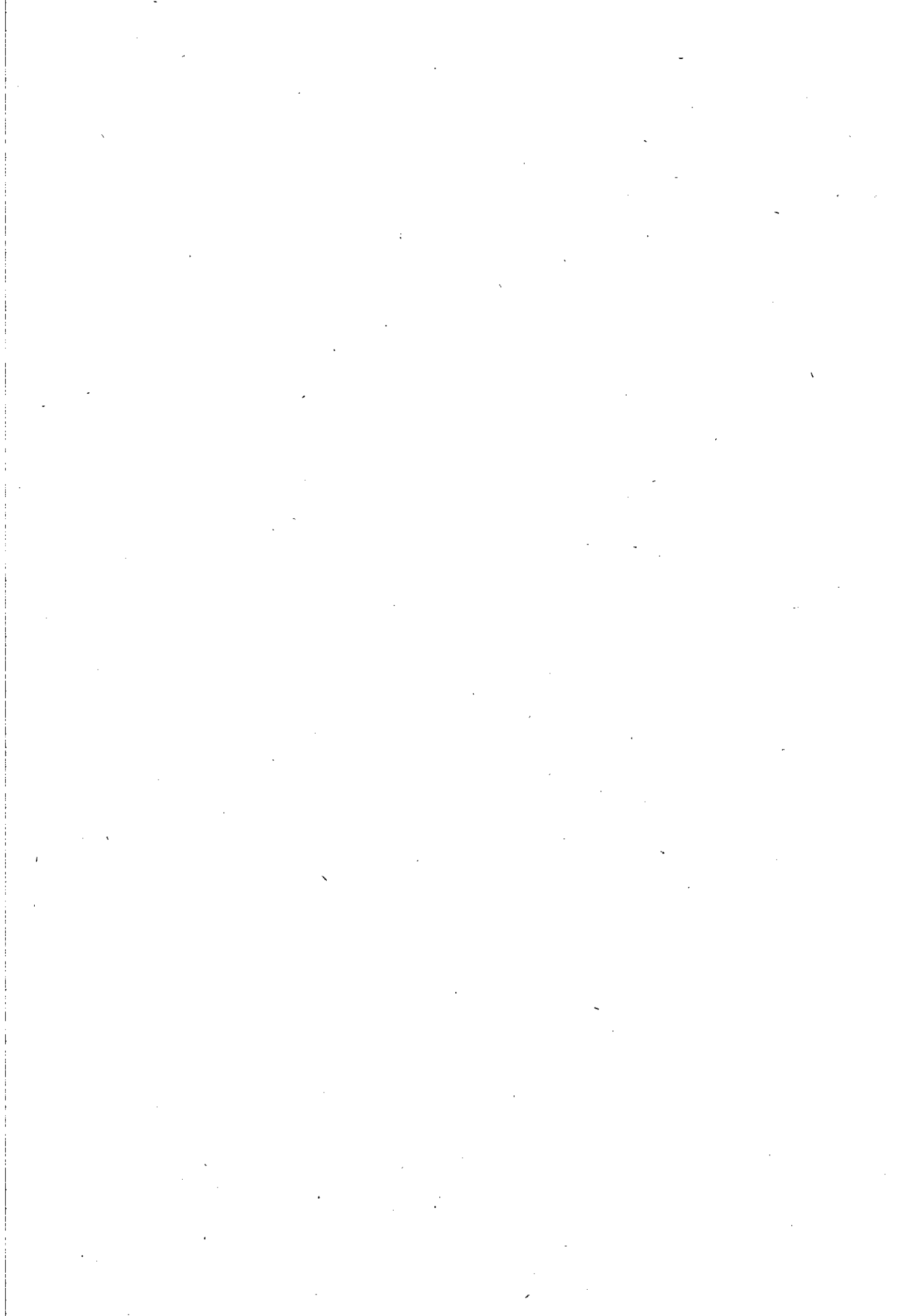
(1974—75)

Melding for året 1974

fra

Stortingets ombudsmann for forvaltningen

Avgitt til Stortinget 13. januar 1975

Innhold.

	Side
Oversendelsesbrev til Stortinget	5
I. Institusjonens alminnelige forhold	
1. Personalforhold	
Ombudsmannen	7
Kontorpersonalet	7
2. Samarbeidsordningen med fritt rettsråds advokater i de fire nordligste fylker	7
3. Spørsmål om endringer i ombudsmannsloven og i instruksen for ombudsmannen	8
II. Opplysninger om sakene og saksbehandlingen	
1. Sakmengden	9
2. Klagebehandlingen og resultatet av den	10
a. Sakbeholdning	10
b. Avviste saker	10
c. Saker som er realitetsbehandlet	11
III. Tilleggsopplysninger om saker, referert i tidligere årsmeldinger	13
IV. Referat av saker etter instruksens § 14	
A. <i>Saker avsluttet av ombudsmann Schei</i>	
1. Kurs i sinnssykepleie ga ikke deltagere krav på økonomiske fordeler	16
2. Forholdene ved Bergens guttehem	19
3. Utbetaling av barnetillegg til folketrygdpensjon	22
4. Nedsettelse av skatt ved etterbetaling av uførepensjon	22
5. Byggetillatelse for hytte — dispensasjon fra krav om disposisjonsplan	23
6. Byggetillatelse for hytte — dispensasjon fra byggeforbud i strandplanloven og etter vedtekt til bygningsloven	24
7. Fradeling av boligtomt — ordning av kloakksystem	26
8. Fradeling av parsell — kloakkordning, forskjellsbehandling	28
9. Pålegg om forlengelse av hovedledning for kloakk	30
10. Kommunal forkjøpsrett til byggetomt	34
11. Tidspunktet for ervervet avgjørende for om konsesjonsplikt forelå	38
12. Konsesjonssak stilt i bero på grunn av tvist mellom grunneierne	39
13. Oppdyrking av område i statsalmenning til fellesbeite	41
14. Overenskomst med grunneiere om erverv av friluftsområde omgjort av kommunen	42
15. Erstatning for skade på skole-elevs yttertøy	43
16. Tildeling av leievognløyve	44
17. Besøksforbud i fengsel — saksbehandling	45
18. Opphevelse av krav om forpraksis ved opptak til førskolelærer-utdanning — saksbehandling	47
19. Kontrollkommissjonenes behandling av klagesaker	48
20. Uberettiget kritikk over klage til ombudsmannen	49
21. Kompetanseforholdet mellom ombudsmannen og Forbrukerrådet ved klager over offentlige forvaltningsorganer	50
B. <i>Saker avsluttet av ombudsmann Sandene</i>	
22. Søker tilsidesatt på grunnlag av betinget legeattest	50
23. Innkalling av søker til konferanse	52
24. Uriktig oppfatning om søkers kompetanse	53

	Side
25. Tjenestemann overført til annet arbeid av medisinske grunner	55
26. Lønnstrekk for skyldig strømavgift	56
27. Husleiesøkning i kommunal bygning	57
28. Godtgjøring for møte i retten etter opphør av tjeneste som politimann	58
29. Overtidsgodtgjøring utover fastsatt ramme	59
30. Oppsigelse av barn (til universitetsansatte) ved Rikshospitalets daghjem	60
31. Behandling av barnevernsak utsatt i påvente av avgjørelse av straffesak mot den ene av foreldrene	62
32. Bruk av isolat overfor barn, som vernetiltak og i behandlingssøyemed	62
33. Reduksjon av hustrus ervervsevne etter langvarig ekteskap	68
34. Bidrag til barn etter fylte 18 år	69
35. Støtte til småhusbygging om vinteren	71
36. Arealberegning ved tilskott til ombygging av bolighus	71
37. Sykepenger til uføretrygdet	74
38. Oppgjør for restskatt vedkommende etterbetaling av trygdeytelser	75
39. Gevinstbeskatning ved arvingers salg av fast eiendom — verdiansettelsen for skattleggingen og for arveavgiften	76
40. Merverdiavgift på frimerkesendinger fra utlandet	76
41. Kontroll med at veg og kloakk for boligfelt ble anlagt til fastsatt tid	77
42. Byggetillatelse for forretningsgård — bebyggelsens karakter, ugrunnet forskjellsbehandling	78
43. Byggetillatelse for hytte — dispensasjon fra byggeforbud etter vedtekt til bygningsloven, ugrunnet forskjellsbehandling	79
44. Byggetillatelse for hytte — dispensasjon fra krav om disposisjonsplan, ugrunnet forskjellsbehandling	80
45. Byggetillatelse for bolig — kloakkforhold	82
46. Byggetillatelse for anneks til hytte — betinget av fjerning av gjerde	87
47. Bortleie etter jordloven av unyttet, privateid jord	88
48. Forkjøpsrett etter jordloven — uvisshet om fremtidig bruk av eiendommen	90
49. Om Norges Statsbaner hadde bundet seg til omfattende grusleveringer	92
50. Motregning av ekspropriasjonserstatning mot refusjonsbeløp etter bygningsloven	95
51. Kommunen måtte begjære skjønn til fastsettelse av erstatning ved gjenfylling av vassdrag	95
52. Erstatning for skade og ulempe ved veganlegg	96
53. Misvisende vareomtale i Forbrukerrapporten	99
54. Underordnet forvaltningsorgan har ikke klagerett til ombudsmannen	100
55. Hvilket myndighetsorgan som kan fritta for deltagelse i renovasjonsordning	100
56. Hjemmel for krav om at drosjefører må ha godkjenning	101
57. Pålegg til fiskekjøper om å melde firmaet til Handelsregisteret	102
58. Anmodning om undersøkelse av praksis i saker om forkjøp etter jordloven	103
59. Anmodning om å ta opp til behandling Rikstrygdeverkets regresspraksis	105
Register	108

Vedlegg: Pro memoria, datert 30. juni 1974, utarbeidet av ombudsmann Andreas Schei om «Stortingets ombudsmann for forvaltningen, spørsmål om endringer» .....

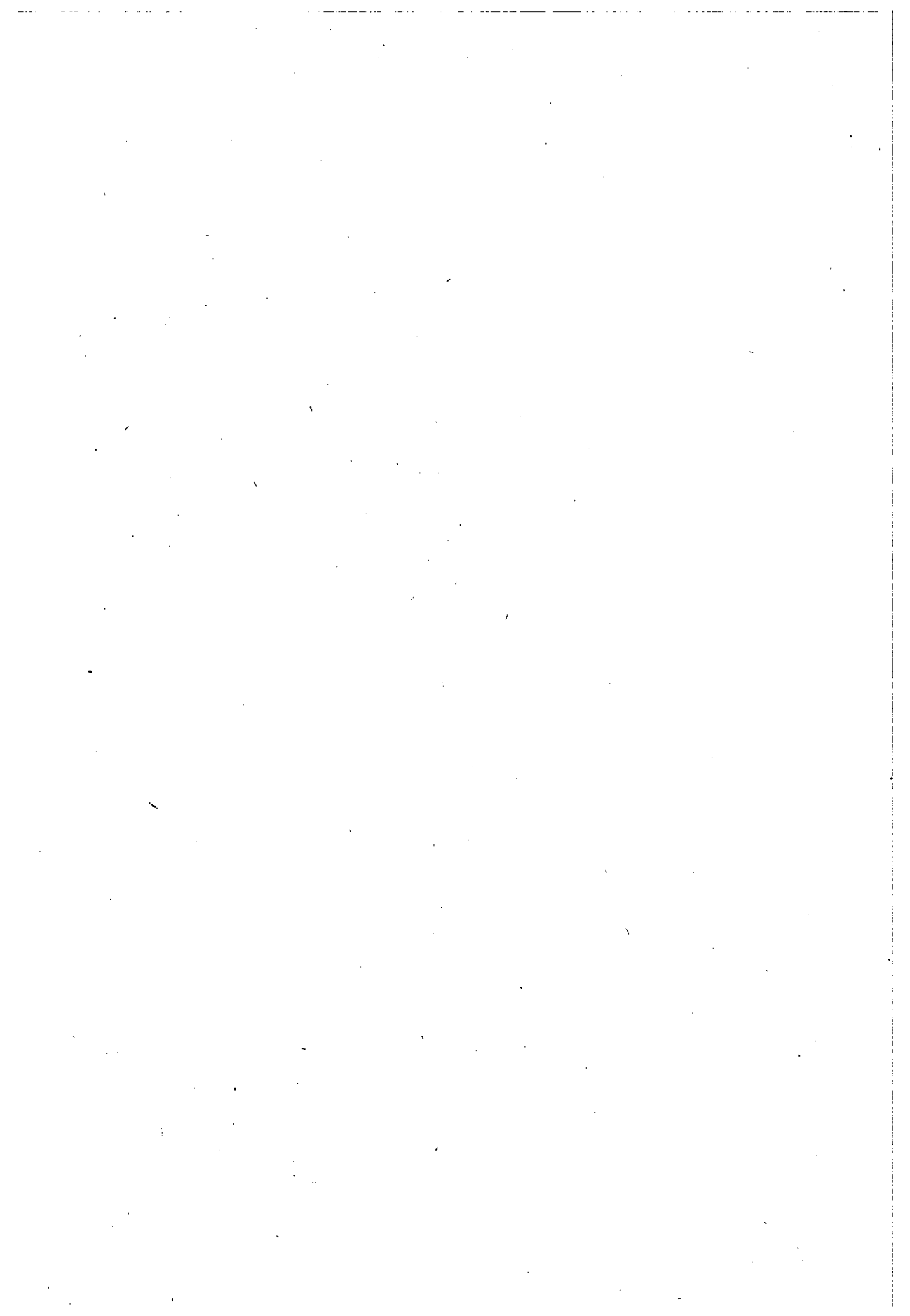
Til Stortinget

I henhold til § 12 i lov av 22. juni 1962 (nr. 8) om Stortingets ombudsmann for forvaltningen, jfr. § 14 i Stortingets instruks av 8. juni 1968 for ombudsmannen, skal jeg med dette få gi melding om ombudsmannens virksomhet i 1974.

Meldingen er avfattet etter samme mønster som i de foregående år. Således omhandler avsnitt I institusjonens alminnelige forhold, avsnitt II gir opplysninger om sakene og saksbehandlingen, og avsnitt III har tilleggsopplysninger om saker som er referert i tidligere årsmeldinger. I avsnitt IV er gjengitt 59 enkelt-saker som det er tatt standpunkt til i året. Her er samlet i underavsnitt A saker som var avsluttet av ombudsmann Andreas Schei før han fratradte 30. juni 1974, mens i underavsnitt B er samlet saker som undertegnede har avsluttet i 1974.

Oslo, 13. januar 1975.

Erling Sandene.

I. Institusjonens alminnelige forhold.

1. *Personalforhold.*

O m b u d s m a n n e n.

I samsvar med Stortingets vedtak 17. desember 1973 tiltrådte jeg som Stortingets ombudsmann for forvaltningen 1. juli 1974. Til samme tidspunkt fortsatte ombudsmann Andreas Schei i vervet.

K o n t o r p e r s o n a l e t.

I budsjettforslaget for 1975 ble på grunn av den sterkt økede arbeidsmengde foreslått opprettet en ny konsulentstilling. Økingen i 1974 var imidlertid så betydelig at ombudsmannen fant det nødvendig å anmode om tilleggsbevilgning for engasjement av en konsulent allerede fra 1. mai 1974. Stortingets presidentskap ansatte dommerfullmektig Peter Gjerull Nitter i engasjementet; han tiltrådte 16. september 1974.

Konsulent Liv Gjelstad overtok 26. august 1974 — etter 1 års tjenestefrihet — igjen sin stilling ved kontoret.

Konsulent Leif Eldring har fra 1. september 1974 tjenestefrihet i 3 år for tjenestgjøring som sysselmann på Svalbard. Som vikar i stillingen har Stortingets presidentskap ansatt konsulent i Justis- og politidepartementet, Ole Herman Fisknes.

Konsulent Raket Surlien Nordtømme har tjenestefrihet i 1½ år fra 15. august 1974, og konsulent Inger Labråthen i 1 år fra 23. september 1974, begge for å tjenestegjøre som dommerfullmektiger. Som vikarer har Stortingets presidentskap ansatt cand. jur. Tor Aavatsmark Gjone og cand. jur. Anne Regine Ramm Bjerke.

Sekretær Alfhild Hagen er gitt tjenestefrihet i 1 år fra 13. januar 1975 for å overta engasjementsstilling ved Beitostølen Helseport-senter. Som vikar har Stortingets presidentskap ansatt Turid Døssland.

Alle ansettelses har vært i samsvar med min stilling.

2. *Samarbeidsordningen med fritt rettsråds advokater i de fire nordligste fylker.*

Fra 1. januar 1973 ble satt i verk en prøveordning i Nord-Trøndelag, Nordland, Troms og

Finmark ved klage til sivilombudsmannen. Personer bosatt i disse fylker fikk anledning til å oppsøke en av fritt rettsråds advokater i fylket og legge fram sin sak for ham. Den bistand advokatene skulle gi, var forutsatt å tilsvare den som ombudsmannens kontor gir klagere som møter personlig, således også hjelp med formulering av skriftlig klage til ombudsmannen. Advokatene skulle honoreres etter sine vanlige satser av staten, og bistanden skulle gis uten behovsprøving. — Ordningen, som er nærmere beskrevet i årsmeldingen for 1971 (dok. nr. 4 (1971—72)), skulle omfatte årene 1973 og 1974. Det var forutsatt at spørsmålet om hvordan det skal forholdes etter 31. desember 1974 ville bli tatt opp med Stortinget i god tid, jfr. avsnitt I nr. 2 i årsmeldingen for 1973 (dok. nr. 4 (1973—74)).

Det er nedlagt atskillig arbeid for å gjøre prøveordningen kjent. Således ble ordningen kunngjort i avisene i de fire fylker før den ble satt i verk, og det ble laget en trykt orientering som var å få på fylkeskontorene, formannskapskontorene og lensmannskontorene. Også en samisk utgave av orienteringen ble trykt og distribuert. I prøvetiden har man fortsatt informasjonsarbeidet, således ved avisintervjuer og pressemeldinger og ved kunngjøringer og annonser i dagspressen, senest høsten 1974.

I en pro memoria, datert 30. juni 1974, som ombudsmann Andreas Schei utarbeidet før han fratrådte, har han tatt opp også spørsmålet om ordningen med advokat-bistand i Nord-Norge ved klage til ombudsmannen. Schei peker her på at prøveordningen ikke har fått så stor tilslutning fra klagere som man regnet med. Han fremholder at meget kan tale for å løsgjøre ordningen med fri advokatbistand fra tilknytningen til fritt rettsråd, og antyder at et slikt nytt opplegg bør prøves i et par år før det tas standpunkt til hvordan den endelige ordning bør være. — Nevnte pro memoria er trykt som vedlegg til denne melding.

I 1973 var det i alt 24 personer i de fire fylker som benyttet seg av adgangen til fri advokathjelp ved klage til ombudsmannen, mens

det tilsvarende tall i 1974 var 22. Til sammenligning kan nevnes at antall klager fra de samme fylker var 377 i 1973 og 480 i 1974. Folk har således bare i begrenset utstrekning gjort bruk av det tilbud som prøveordningen representerer. — Jeg finner ellers grunn til å opplyse at antall henvendelser til sivilombudsmannen fra folk i de fire nordligste fylker for årene 1973 og 1974 utgjør en større del av det samlede antall henvendelser for hele riket enn for tidligere år, nemlig 26,3 pst. (480 av 1 822) i 1974 og 28,4 pst. (377 av 1 326) i 1973, mot 23,7 pst. (314 av 1 325) i 1972 og 22,4 pst. (247 av 1 103) i 1971. Disse tall kan antyde at omtalen i pressen og ellers av prøveordningen har gjort at folk i de fire fylker i særlig grad er blitt oppmerksom på ombudsmannsordningen. Dette har igjen ført til en relativ økning i klagetallet, men uten at folk i noen utstrakt grad har gjort bruk av fri advokat-hjelp.

Spørsmålet om hvordan det bør forholdes ved utløpet av prøvetiden ble, på grunnlag av et notat av 12. september 1974, tatt opp med fylkesmennene i de fire fylker og Den Norske Advokatforening. I notatet konkluderte jeg — i likhet med ombudsmann Schei, jfr. foran — med å antyde en forlengelse av prøveperioden med to år og en utvidelse av ordningen til å omfatte også advokater som ikke er tilsluttet fritt rettsråd. Saken ble tatt opp med fylkesmannen i Nord-Trøndelag under muntlige drøftelser, mens den ble behandlet skriftlig med de øvrige fylkesmenn og Advokatforeningen. — Samtlige fylkesmenn ga sin tilslutning til en forlengelse som nevnt av prøveordningen og en utvidelse av ordningen slik at den vil gjelde alle advokater. Det samme gjorde også Advokatforeningen etter at saken hadde vært forelagt for kretsene. Ved brev av 29. oktober 1974 til Stortingets presidentskap gjorde jeg så rede for saken. Jeg satte fram forslag om

- 1) å forlenge prøvetiden med ytterligere to år (fra 1. januar 1975), og
- 2) å la ordningen omfatte også advokater som ikke er tilsluttet fritt rettsråd.

Stortingets presidentskap behandlet saken i møte 5. desember 1974 og tiltrådte her forslaget.

Ved kunngjøring gjennom fylkeskontorer, lensmannskontorer og kommunekontorer og ved annonsering i dagspressen er det gjort kjent i de fire fylker at prøveordningen er forlenget og lagt om.

3. Spørsmål om endringer i ombudsmannsloven og i instruksen for ombudsmannen.

Lov av 22. juni 1962 (nr. 8) om Stortingets ombudsmann for forvaltningen er endret ved

én anledning, lov av 22. mars 1968 (nr. 1). Ved endringen som gjaldt §§ 4, 7 og 12, ble ombudsmannens kompetanse utvidet til å omfatte også den fylkeskommunale og kommunale forvaltning. — Stortinget hadde 8. november 1962 fastsatt instruks for ombudsmannen. Som følge av utvidelsen av kompetanseområdet ga Stortinget ny instruks, 8. juni 1968. Instruksen ble samtidig endret og supplert også på en del andre punkter. — Som følge av opphevelsen av protokollkomitéen endret Stortinget 13. desember 1972 instruksens § 5 fjerde ledd.

Ombudsmann Andreas Schei hadde ved sin fratreden 30. juni 1974 vært i virksomhet som Stortingets ombudsmann siden 1. januar 1963. I den nevnte pro memoria tok Schei — bl. a. underhenvisning til erfaringer, praksis og uttalelser i Stortinget — opp spørsmålet om endringer i ombudsmannsordningen. Han uttalte:

«Ved Stortingets behandling av ombudsmannens årsmelding for 1973, — innst. S. nr. 204 (1973—74) og forhandlinger i Stortinget side 2763—2778 (1973—74) — ble det reist spørsmål om enkelte endringer i ordningen, bl. a. spørsmålet om inspeksjoner i forvaltningen etter ombudsmannens eget initiativ. Når disse forhold således er brakt på bane i Stortinget, må det være riktig at de blir utredet og drøftet nærmere. Meget kan imidlertid etter min mening tale for at man nå, etter at ombudsmannen har virket i tre perioder, foretar en systematisk gjennomgåelse av hele ordningen, med sikte på å få klarlagt om det er punkter som bør endres. En slik undersøkelse og vurdering antas i tilfelle å burde foretas av et sakkyndig utvalg, som også måtte få i oppdrag å utarbeide forslag til endringer som anses for ønskelige.

Siden jeg nå skal fratre som ombudsmann, har jeg funnet det riktig å peke på enkelte ting som jeg mener bør behandles, og også gi uttrykk for enkelte synspunkter.»

Også i foredrag 3. september 1974 i Oslo krets av Den Norske Advokatforening kom Schei inn på behovet for endringer. Han pekte her delvis på spørsmål som ikke var nevnt i P.M.'en.

I budsjett-innst. S. nr. 2 (1974—75), innstilling fra administrasjonskomitéen om bevilgning til sivilombudsmannen, foreslo et av komitémedlemmene nedsatt et utvalg til å vurdere mandat og instruks for sivilombudsmannen, statutter for et rettsikkerhetsråd og bemanning og budsjett for ombudsmannens kontor. Forslaget ble oversendt utenriks- og konstitusjonskomitéen, jfr. St. forh. 1974—75 s. 884.

Jeg gir nedenfor en oversikt over de punkter som ombudsmann Andreas Schei har ment bør overveies under en revisjon av ombuds-

mannsordningen; punktene 1)–6) er behandlet i hans P.M. og punkt 7) i foredraget i Advokatforeningen, mens punkt 8) har vært til observasjon ved ombudsmannens kontor:

- 1) Valg av ombudsmann, herunder fremgangsmåten ved valget, vilkår for å kunne velges og utgangspunktet for ombudsmannens funksjonsperiode.
- 2) Stedfortreder for ombudsmannen.
- 3) Pensjonsopptjeningsperiode sammenholdt med funksjonsperiode.
- 4) Inspeksjoner av eget tiltak i forvaltningen.
- 5) Adgang til forvaltningens interne dokumenter.
- 6) Bevilgning for fri sakførsel på ombudsmannens budsjett.
- 7) Oppmyking av kompetansevilkåret «klart urimelig» i lovens § 10 annet ledd og instruksens § 9 sjette ledd.
- 8) Samordning av reglene om taushetsplikt et-

ter ombudsmannslovens § 9, jfr. instruksens § 13, og etter offentlighetsloven.

I likhet med ombudsmann Schei antar jeg at tiden må være inne til å vurdere hvilke endringer det kan være grunn til å gjøre i lov- og instruksverket om sivilombudsmannen. Jeg er også enig i at det vil være hensiktsmessig at disse spørsmål utredes av et sakkyndig utvalg. Utvalget bør utrede og overveie de spørsmål som særlig er nevnt foran, men det bør ha anledning til å ta opp også andre punkter til behandling og vurdering, eksempelvis om regelen i straffelovens § 253 nr. 3 om avvisning av krav om mortifikasjon bør omfatte også uttalelse av ombudsmannen. En ramme for mandatet må imidlertid ligge i ombudsmannslovens § 3, hvorefter ombudsmannens oppgave er som Stortingets tillitsmann å søke å sikre at det i den offentlige forvaltning ikke øves urett mot den enkelte borger.

II. Opplysninger om sakene og saksbehandlingen.

1. Sakmengden.

a) Tilgangen på saker i 1974:

Klager	1 909
Forespørsler o. l.	25
Saker, tatt opp av eget tiltak ...	14
I alt	1 948 saker

Fordelingen gjennom året fremgår av følgende oversikt, der også tallene for det foregående år er tatt med:

Klager og forespørsler m. v.	1973	1974
Januar	141	217
Februar	131	180
Mars	148	196
April	121	160
Mai	134	151
Juni	109	136
Juli	95	137
August	75	119
September	100	178
Oktober	163	175

Klager og forespørsler m. v.	1973	1974
November	147	159
Desember	83	126
	1 447	1 934
Saker, tatt opp av eget tiltak .	21	14
Saker i alt	1 468	1 948

Saktallet er således 480 saker høyere enn i fjor.

Det har i 1974 vært 595 personlige besøk, mot 472 året før.

b) Hvor klagenes m. v. kommer fra.

Som tidligere er det ved den geografiske fordeling av sakene ikke tatt med klager som er innkommet fra sentrale anstalter med klientel fra hele landet eller fra større deler av det. Fra sentrale anstalter, vesentlig fengselsanstalter, kom det inn 98 klager, og fra utlandet 14 klager. Tilbake blir da $1\,934 \div 112 = 1\,822$ saker, som fordeler seg slik fylkesvis:

Fylke	Antall klager	Klagene fordeler seg på:		Klager i pst. av samlet klagetall	Folkemengde i pst. av rikets — 1970
		statsforvaltning	kommunalforvaltning		
Østfold	57	39	18	3,1	5,6
Akershus	129	76	53	7,0	8,0
Oslo	288	190	98	15,8	12,6
Hedmark	62	43	19	3,4	4,6
Oppland	50	36	14	2,8	4,4
Buskerud	86	49	37	4,7	5,1
Vestfold	58	40	18	3,2	4,5
Telemark	54	41	13	3,0	4,1
Aust-Agder	34	22	12	1,9	2,1
Vest-Agder	29	19	10	1,6	3,2
Rogaland	99	76	23	5,4	6,9
Hordaland	106	62	44	5,8	6,6
Bergen	45	35	10	2,5	3,0
Sogn og Fjordane	47	36	11	2,6	2,6
Møre og Romsdal	110	70	40	6,0	5,7
Sør-Trøndelag	88	50	38	4,8	6,0
Nord-Trøndelag	55	39	16	3,0	3,1
Nordland	220	165	55	12,1	6,3
Troms	125	97	28	6,9	3,6
Finnmark	80	67	13	4,4	2,0
	1 822	1 252	570	100	100

Tallet på klager fra innsatte i fengselsvesenets anstalter utgjorde i 1974 86 mot 83 året før.

1971	1 sak
1972	4 saker
1973	15 »
1974	417 »

2. Klagebehandlingen og resultatet av den.

437 saker

a. Sakbeholdning.

Beholdning av uavgjorte saker	
pr. 1. januar 1974 utgjorde ..	308 saker
Nye saker i 1974	1 948 »
Til behandling i året	2 256 saker
Herav avsluttet pr. 31. desember	
1974	1 819 »
Beholdning av uavgjorte saker	
pr. 1. januar 1975	437 saker

Dette tall svarer omtrent til det antall saker som avgjøres i løpet av ca. 13 uker.

De saker som ikke var avsluttet ved årsskiftet, skriver seg fra følgende år:

I en del saker er klagebehandlingen foreløpig stilt i bero etter anmodning fra klageren eller fordi administrasjonen har tatt saken opp til ny behandling.

Av de øvrige beholdningssaker var 255 under behandling ved ombudsmannsinstitusjonen, mens resten var til uttalelse hos vedkommende forvaltningsorgan eller hos klageren.

b. Avviste saker.

Av de 1 819 saker som det er tatt standpunkt til i 1974, har 1 118, eller ca. 62 prosent, ikke gitt grunnlag for realitetsbehandling. Det tilsvarende tall i fjor var 60 prosent. Etter avvinningsgrunnen kan de avviste sakene grupperes slik:

	Stats- forvaltning	Kommunal- forvaltning	Total
1. Forhold utenfor kompetanseområdet:			
a) Domstolenes virksomhet	126		
b) Tidligere behandlet av Stortinget	18		
c) Avgjørelser i statsråd	8		
d) Andre utenforliggende forhold	120		272
2. Forholdet foreldet	14	5	19
3. Klagerett til høyere administrativ myndighet	361	141	502
4. Utilstrekkelig klagegrunnlag	123	40	163
5. Tilbakekalte klager	26	4	30
6. Brev sendt til orientering, anonyme og uforståelige henvendelser	40	11	51
7. Ikke klagerett	7	3	10
8. Forespørsler m. v. uten tilknytning til klagesak, avviste	38	8	46
			1 093
9. Besvarte forespørsler	20	5	25
			1 118

Av de avviste sakene er 120 oversendt til andre myndigheter som rette vedkommende, herav 15 til Ombudsmannen for Forsvaret.

c. *Saker som er realitetsbehandlet.*

Det er i 1974 undersøkt og tatt realitetsstandpunkt til 701 saker, mot 562 året før. I 461 av sakene er det innhentet uttalelse fra vedkommende forvaltningsorgan. I 240 saker har det ikke vært nødvendig å forelegge klagen til uttalelse for administrasjonen, fordi allerede en gjennomgåelse av dokumentene, til dels supplert med enkelte undersøkelser, gjorde det klart at klagen ikke kunne føre fram, eller fordi sakene ble ordnet eller lovet ordnet allerede etter en foreløpig henvendelse.

Hvilke forvaltningsorganer klagen har vært rettet mot, fremgår av følgende tabell:

Forvaltningsorgan	Saker i alt	Forvaltningsorgan	Saker i alt
1. <i>Statsforvaltningen.</i>		Forbruker- og administrasjons- departementet	5
Finans- og tolldepartementet ..	17	Forbrukerrådet	4
Skattemyndigheter	29	Prismyndigheter	6
Statistisk sentralbyrå	1		
Tolldirektoratet	3	Forsvarsdepartementet	2
		Forsvarets overkommando ..	2
Fiskeridepartementet	2	Forsvarets Hovedarsenal ...	1
Fiskeriteknisk forsknings- institutt	1		
Havnevesenet	1	Departementet for handel og skipsfart	0
Norges Råfisklag	1	Sjøfartsdirektoratet	1
Oljevernrådet	1		
	4	Departementet for industri og håndverk	1
		Norges vassdrags- og elektrisitetsvesen	1
		Justis- og politidepartementet	35
		Fengselsvesenet	10
		Fylkesmann	8
		Politi- og påtalemyndighet ..	33
			51
		Kirke- og undervisnings- departementet	32
		Gymnasråd	1
		Lærerutdanningsråd	1
		Norsk forfatter- og over- setterfond	1
		NRK	2
		Skoler	1
		Skoledirektør	1
		Stiftsdireksjon	1
		Universiteter	2
			10

Forvaltningsorgan	Saker i alt	Forvaltningsorgan	Saker i alt
Kommunal- og arbeids- departementet	6	Statens pensjonskasse	3
Arbeidsdirektoratet	4	Trygdemyndigheter	40
Den Norske Stats Husbank ..	19	Utenriksdepartementet	1
Fylkesarbeidskontor	1		420
Landbruksdepartementet	21	2. <i>Kommunalforvaltningen.</i>	
Direktoratet for statens skoger	2	A. <i>Primærkommuner.</i>	
Fylkeslandbruksstyre	4	Kommunestyre, formann- skap, utvalg under kom- munestyret, ordfører, råd- mann	86
Statens landbruksbank	1	Bygningsmyndigheter, teknisk etat	56
Statens Naturskadefond	1	Sosiale myndigheter, her- under sykehus og alders- hjem	32
Miljøverndepartementet	7	Skattemyndigheter og skatteinnkrevingsmyndig- heter	37
Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk	4	Skolemyndigheter	15
Norges geografisk oppmåling	1	Kommunal pensjonskasse ..	2
Statens vann- og avløps- kontor	1	Kommunale bedrifter	23
Samferdselsdepartementet	10	Andre styrever og nemnder ..	11
Norges Statsbaner	9	B. <i>Fylkeskommuner</i> ...	19
Luftfartsmyndigheter	4		281
Postdirektoratet	4		
Televerket	12		
Vegmyndigheter	24		
Sosialdepartementet	19		
Bidragfagd	7		
Fylkesnemnd	1		
Helsedirektoratet	5		
Psykiatriske sykehus og kontrollkommisjoner	2		

Som tidligere har en meget stor del av de kommunale klagen angått forvaltningsområder som er regulert i særlovgivningen. Følgende oversikt viser hvordan de kommunale klagesaker fordeler seg etter sakområder:

Område	Tilsammen	Hva klagen gjelder			
		Saksbehandling		Avgjørelser	
		Behandl.tid	Annet		
1. <i>Spesiallovgivningen.</i>					
a) Skattesaker, herunder også inndrivning og ettergivelse	44	2	4	38	
b) Bygnings- og reguleringssaker, saker etter strandloven og friluftsløven samt saker om elektrisitetsforsyning, vann og kloakk og vegsaker	82	15	15	52	
c) Skolesaker, herunder tjenestesaker vedr. personalet	18	2	3	13	
d) Sosialektoren, herunder også barnevern, psykiatriske sykehus og helseråd, edruelighetsnemnd, alkoholbevillinger ..	29	2	11	16	
e) Diverse	12	2	3	7	126
2. <i>Kommunalforvaltningen ellers.</i>					
a) Personalsaker	26	1	1	24	
b) Erstatningssaker	10	2	0	8	
c) Saker om tildeling av tomter eller leiligheter	6	1	1	4	
d) Søknader om lån, garanti, tilskott, stipend eller annen kommunal stønad	5	0	3	2	
e) Anbudssaker	0	0	0	0	
f) Kontraktsforhold	7	1	0	6	
g) Diverse	22	6	3	13	57
	261	34	44	183	

Av de 461 saker som har vært forelagt for forvaltningen til uttalelse, har 221 ført fram. I de 240 saker som er realitetsvurdert uten at det har vært innhentet uttalelse, har forvaltningen i 26 tilfelle ordnet eller lovet å ordne saken etter en foreløpig forespørsel herfra. I 10 tilfeller har det fremgått at klager over lang behandlingstid i og for seg har vært begrunnet, men at det skyldtes arbeidssituasjonen ved vedkommende forvaltningsorgan, slik at det var hensiktsløst å forelegge saken. Det samlede antall begrunnede klager var således 257.

Av disse 257 klager m. v. som har ført fram, har 82 angått avgjørelser, 106 behandlingstid og 69 forhold vedrørende saksbehandlingen ellers, herunder mangler ved administrative bestemmelser eller praksis.

126 saker er avsluttet med kritikk og/eller henstillinger til forvaltningsorganene, og i 95 av de forelagte saker har forvaltningsorganet rettet opp forholdet uten bemerkninger fra ombudsmannen. Henstillingene har dels vært

oppfordringer til vedkommende forvaltningsorgan om å overveie det påklagede vedtak på ny med sikte på omgjøring, eller å søke skadevirkninger avbøtet på annen måte, dersom omgjøring ikke kunne foretas eller ville være utilstrekkelig til å oppveie tap som var lidt. Dels har forvaltningsorganet vært bedt om å overveie tiltak av generell karakter (sak 3, 19, 35, 37, 38 og 56).

I alt har forvaltningsorganene helt eller delvis rettet på de forhold klagene gjaldt, eller lovet å gjøre det, i 121 tilfeller. For de sakers vedkommende der administrasjonen kan rette på forholdet, men ved årets utløp ennå ikke har tatt standpunkt til ombudsmannens uttalelse, vil det i kommende årsmeldinger på vanlig måte bli gitt tilleggsopplysninger om resultatet.

Det er gitt erstatning eller foretatt tilbakebetaling eller etterbetaling til klagere i 26 saker, hvorav 5 er referert under sak 4, 27, 36, 39 og 52.

III. Tilleggsopplysninger om saker referert i tidligere årsmeldinger.

Melding for 1965.

Nr. 55 (side 80—81, 1965),
jfr. meldingen 1969 side 13.

Praksis i konsesjonssaker.

I forbindelse med en sak om konsesjon på erverv av gårdsbruk, kom ombudsmannen tilbake til spørsmålet om Landbruksdepartementets kartotekordning når det gjelder konsesjonsavgjørelser, og anførte i brev av 27. desember 1973 til departementet bl. a.:

«Etter det som foreligger, er departementets arkivsystem ikke lagt opp slik at det uten et stort arbeid kan finnes fram til bestemte typer saker, som det er ønskelig å sammenligne en aktuell sak med. En undersøkelse av den praksis departementet på et bestemt område har, vil da vanskelig kunne gjennomføres, fordi denne i tilfelle må skje ved gjennomgåelse av et meget stort antall saker.

Avgjørelsene i konsesjonssaker beror i stor utstrekning på skjønn, og det er bare i liten grad gitt skriftlige retningslinjer på dette område. For ombudsmannens behandling av klager over vedtak i konsesjonssaker, særlig der forskjellsbehandling påberopes, vil det derfor være av stor interesse at konsesjonsmyndighetens praksis kan klarlegges ved fremleggelse av enkelt saker. Et arkivsystem som kan gi oversikt over den praksis som følges, synes også å måtte være av betydning når departementet selv skal se til at like saker blir avgjort likt.

I A.s konsesjonssak gjaldt spørsmålet om de vilkår som var satt i hans sak var i samsvar med det vanlige i andre saker. Ellers kan det

f. eks. være spørsmål om hvordan forhold som er tillagt avgjørende vekt i en sak, er vurdert tidligere. Det kan bl. a. gjelde eiendommens pris, konsesjonssøkerens tilknytning til jord- og skogbruk, eiendommens størrelse (f. eks. ved erverv til ferieformål) eller formålet med ervervet. Det vil kanskje ikke være lett å komme fram til et system der sakene ved et presedenskartotek e. l. kartlegges på grunnlag av slike forhold. Etter min mening er det imidlertid av stor betydning at det kan føres kontroll med departementets praksis i konsesjonssaker, og spørsmålet om med sikte på dette å få et bedre arkivsystem eller en bedre registrering, bør overveies.

Jeg ber om å bli holdt orientert om hva som blir foretatt.»

I svarbrev av 9. januar 1974 anførte departementet:

«Den nye konsesjonsloven antas å tre ikraft i løpet av et års tid, og departementet tar i denne forbindelse sikte på å utarbeide et presedensarkiv som en antar vil gi tilstrekkelig oversikt over den praksis departementet fører innen de enkelte sakstyper. En vil imidlertid ikke legge skjul på at dette kan by på praktiske vanskeligheter, særlig fordi de faktiske forhold varierer fra sak til sak. I denne forbindelse nevnes at de saker som idag er mest rutinepregede er de hvor konsesjon ikke vil være nødvendig etter forslaget til ny lov.

Som tidligere nevnt er det et betydelig antall konsesjonssaker som i de senere år er blitt behandlet i departementet. De saker som er blitt avgjort eller avgjøres før den nye loven trer ikraft, kan av den grunn neppe uten ufor-

holdsmessig arbeide innarbeides i det nye arkivsystem.»

Melding for 1971.

Nr. 32 (side 55—58, 1971).

Spørsmål om kommune pliktet å vedlikeholde veg; eventuell omlegging av vedlikeholdsplikten.

Som anført i saksreferat, vedtok formannskapet at kommunen skulle forhandle med veginteressenten (klageren) om en refusjons- eller tilskottsordning for vedlikeholdet av bureisningsvegen. Forhandlingene har ført til at kommunen har foretatt utbedringsarbeider og dekket regningsbeløpet for påløpende utgifter. Det er opprettet kontrakt om vintervedlikeholdet. Saken er dermed ordnet.

Melding for 1973.

Nr. 8 (side 26—29, 1973).

Utilstrekkelig grunnlag for avgjørelse i ansettelsessak ved trygdekontor.

Ombudsmannen ha overveiet om det kunne være grunn til å tilstå klageren et personlig lønnstillegg slik at hun fikk den lønn hun ville ha oppnådd om hun var blitt tilsatt. Rikstrygdeverket kom tilbake til saken i brev av 14. februar 1974 og anførte:

«Det var før 1971 tre ledende stillinger ved — — — trygdekontor: trygdesjef, avdelingsleder og kasserer. Avdelingslederen ledet arbeidet med korttidsstønadene, mens trygdesjefen ledet arbeidet med langtidsstønadene (pensjonstrygdene) og utførte den vesentligste del av saksbehandlingen. En viser i denne sammenheng bl. a. til trygdesjefens opprinnelige forslag til ansettelse av avdelingsleder II der han uttaler at A. har «hatt ein del saksbehandling...».

Representanter for Rikstrygdeverket deltok 14. november 1973 i et møte med trygdesjefen i — — — trygdekontor for å komme fram til en hensiktsmessig detaljutforming av trygdekontorets organisasjonsplan. Herunder ble konstatert at trygdesjefen fremdeles utførte den vesentligste del av saksbehandlingen for langtidsytelsene. Det var han som hadde konferansene med pensjonssøkende og forøvrig tok seg av de saker — innenfor området — som normalt behandles av en avdelingsleder på området.

Rikstrygdeverket har ved sin vurdering av saken lagt vekt på at det arbeid A. utførte i forbindelse med pensjonsytelser i seg selv ikke var mer kvalifiserende for arbeid i trygdekontoret enn det som ble utført av B.»

I brev herfra til Rikstrygdeverket av 5. mars 1974 ble anført:

«Uttalelsen herfra er bl. a. bygd på at trygdestyret ved ansettelsen av B. ikke tok utgangspunkt i det som var den faktiske situasjon — at den nytilsatte skulle lede pensjonsavdelingen. Uansett om A. tidligere rent faktisk hadde ledet arbeidet med pensjonssakene — slik trygdesjefen har opplyst — eller om hun bare hadde en del saksbehandling på området, er det vel i alle fall på det rene at hun hadde

større erfaring fra pensjonssakene enn B. Trygdestyrets formann uttaler således i brev av 12. mai 1972 til Rikstrygdeverket:

«— — — Den som vart tilsett som avdelingsleiar har aldri etter det som er opplyst arbeidd med pensjonssaker, medan den som har anka saka har hatt dette arbeidet heilt frå 1958, då pensjonssakene vart lagde til kontoret. — — —»

Av styreformannes brev synes for øvrig å fremgå at grunnen til at den nytilsatte avdelingsleder (B.) ikke er tillagt arbeidet med pensjonssakene, er hennes manglende erfaring på dette felt.

Rikstrygdeverkets brev endrer ikke mitt syn på saken.»

Rikstrygdeverket forela ved brev av 8. mars 1974 spørsmålet om personlig avlønning for Sosialdepartementet, men gjorde oppmerksom på at det ikke var enig i ombudsmannens vurdering. Sosialdepartementet anførte i brev til Rikstrygdeverket av 18. juli 1974:

«Departementet antar at Rikstrygdeverket bør ta opp til ny vurdering spørsmålet om å søke om personlig lønnstillegg for A. En har da lagt vekt på A.s lange tjenestetid, de begrensede opprykksmuligheter som foreligger ved trygdekontoret, og til at de to kandidater begge var kvalifiserte for stillingen.»

Ved brev av 31. juli 1974 la Rikstrygdeverket saken fram for Forbruker- og administrasjonsdepartementet «til vurdering og eventuell avgjørelse». Rikstrygdeverket uttalte at det «ikke (kunne) se at det er grunnlag for å gi personlig avlønning til A.» — Forbruker- og administrasjonsdepartementet uttalte så i brev til Rikstrygdeverket av 9. oktober 1974:

«Forbruker- og administrasjonsdepartementet finner — etter Rikstrygdeverkets uttalelse — ikke å kunne samtykke i at A. gis personlig lønn i høyere lønnsklasse.»

Nr. 16 (side 38—43, 1973):

Hjelpestønad for husmødre til hjelp i huset.

Når det gjelder spørsmålet om revurdering av saker hvor den saken gjelder er avgått ved døden, skrev Rikstrygdeverket 2. mai 1974 slik til Sosialdepartementet:

«En har mottatt Sosialdepartementets brev av 8. april 1974 hvor det er bestemt at administrasjonen ikke av eget tiltak skal revurdere saker hvor den saken gjelder er avgått ved døden. Derimot skal saken behandles på vanlig måte hvis etterlatte selv reiser krav om revurdering.

Når det gjelder spørsmålet om det bør gis kunngjøring om adgang til å fremsette krav i slike tilfeller, skal Rikstrygdeverket få uttale:

Som anført i Rikstrygdeverkets brev av 20. mars d. å. er det i disse tilfellene ikke aktuelt å avhjelpe noe eksisterende behov hos den trygdede. En finner derfor at det ikke er

sterke grunner som taler for å tilskynde så mange som mulig av de etterlatte til å fremsette krav om revurdering.

Det kan ellers anføres at det her er tale om kompliserte spørsmål som det er meget vanskelig å presentere selv i en kunngjøring direkte til etterlatte. Alminnelig kunngjøring via riksannonse bør overhodet ikke komme på tale. Det vil utvilsomt oppstå et stort antall misforståelser som vil kreve betydelig arbeid for administrasjonen å avklare. Et annet problem er at det å skaffe grunnlaget for revurderingen av eldre saker av denne art må bli spesielt problematisk. Det er påpekt også tidligere.

Rikstrygdeverket finner på denne bakgrunn å måtte fraråde at det gis noen alminnelig kunngjøring om adgang til å fremsette krav om revurdering i disse tilfellene. Imidlertid kunne en tenke seg å orientere trygdekontorene om mulighetene, slik at kontorene i konkrete saker hvor forholdene taler for det, tar kontakt med etterlatte om spørsmålet.»

Sosialdepartementet svarte den 30. s. m. således:

«Sosialdepartementet antar at de argumenter som taler i mot en generell kunngjøring om etterlattes adgang til å kreve revurdering av saker der trygdene er avgått ved døden er så betydelige at en slik generell kunngjøring ikke bør foretas. Derimot finner departementet som antydnet av Rikstrygdeverket at trygdekontorene bør orienteres om mulighetene, slik at kontorene i konkrete saker hvor forholdene taler for det, tar kontakt med etterlatte om spørsmålet.»

Nr. 21 (side 49—51, 1973).

U hjemlet avslag på søknader om byggetillatelse. Underretning om klagerett etter forvaltningsloven ikke gitt.

Etter ombudsmannens uttalelse i saken ble klagerens byggesak behandlet på ny i Ankenes bygningsråd 4. oktober 1973. Bygningsrådet avsto igjen søknaden, nå under henvisning til at det for området var nedlagt byggeforbud i medhold av bygningslovens § 33. Klageren brakte saken inn for fylkesmannen som tok standpunkt til klagen i brev av 18. juli 1974. Fylkesmannen anførte bl. a.:

«Jeg har tidligere, i mitt brev av 19. mars 1973 til sivilombudsmannen, gitt til kjenne at de tidligere 5 avslag på byggesøknaden har vært ulovlige og at bygningsrådets behandling av denne saken har vært høyst klanderverdig. Sivilombudsmannen har i sitt brev av 23. juli 1973 stort sett gitt uttrykk for den samme oppfatning og har uttrykt sterk beklagelse over bygningsrådets behandling av saken. Han har også anmodet om at bygningsrådet, ved en eventuell ny behandling av saken, burde ha for øye den uheldige måten saken tidligere var håndtert på.

Etter dette burde vanlig rettsfølelse ha tilsagt bygningsrådet å innvilge søknaden uten å lage nye vanskeligheter for søkeren.

I sitt siste avslag har bygningsrådet riktignok skaffet seg en formell hjemmel for sitt vedtak, men jeg kan heller ikke finne at dette

er rettslig holdbart. Det som har skjedd er at bygningsrådet, tross gjentatte søknader, har opprettholdt et faktisk, men ulovhjemlet byggeforbud. Riktignok kunne bygningsrådet ha skaffet seg den nødvendige lovlige hjemmel allerede den gang, men et byggeforbud etter § 33 hadde tross alt, den gang, ikke lenger varighet enn 1 år. Bygningsrådet kunne videre ha regnet med at departementet, senere fylkesmannen, kunne ha forlenget fristen ytterligere for et år ad gangen, men en så lang forlengelse av fristen som det her er tale om kunne bygningsrådet ikke under noen omstendighet ha regnet med. Det må derfor antas at et lovlig nedlagt byggeforbud i 1966/67 ville ha vært opphevet før klageren sendte sin siste søknad i september 1973.

Jeg vil ytterligere anføre at selv om kommunen hadde et akseptabelt ønske om å opprettholde byggeforbudet av hensyn til de store øvrige arealer det her dreier seg om, burde bygningsrådet ha benyttet seg av sin adgang etter bygningslovens § 33, 3. ledd til å gi klageren dispensasjon fra byggeforbudet. Det er på det rene at arkitekt — — —, etter oppdrag fra kommunen, har utarbeidet en disposisjonsplan/forslag til reguleringsplan for området. Klagerens byggeprosjekt er tilpasset denne planen.

Under henvisning til ovenstående og i medhold av bygningslovens § 17 og Kommunaldepartementets rundskriv av 24. august 1970 finner jeg å måtte ta klagen til følge. Bygningsrådets vedtak av 4. oktober 1973 oppheves. Videre oppheves bygningsrådets vedtak av 3. april 1973 for såvidt angår den del av vedtaket som gjelder klagerens eiendom — — — i tidligere Ankenes kommune. Bygningsrådet tar straks klagerens søknad av 10. september 1973 opp til fornyet behandling og innvilger søknaden under forutsetning av at den for øvrig tilfredsstillende bygningslovgivningens krav.»

Nr. 25 (side 55—57, 1973).

Kommunalt elektrisitetsverk la uten hjemmel kraftlinje over privat eiendom.

Kommunen har i brev av 23. april 1974 meddelt at styret for elektrisitetsverket, i samsvar med ombudsmannens uttalelse, har vedtatt å søke om tillatelse til ekspropriasjon av den grunn saken gjelder.

Nr. 38 (side 69—71, 1973).

Spørsmål om hjemmel for kontrollordning med betongprodukter.

Kommunal- og arbeidsdepartementet meddelte i brev av 9. januar 1974 at departementet den 8. s. m. i medhold av bygningslovens § 77 nr. 2 hadde gitt forskrifter for fabrikkmessig fremstilling av betongvarer til bygningssbruk.

Nr. 45 (side 78—80, 1973).

Saksbehandlingstiden i Kirke- og undervisningsdepartementet.

I sak, referert som nr. 45 i årsmeldingen for 1973 side 78—80, om saksbehandlingstiden i Kirke- og undervisningsdepartementet anførte

ombudsmannen overfør departementet at kontrollen med ueksperterte saker syntes å ha vært mangelfull. Det ble pekt på gjeldende bestemmelser om restanselister.

I rundskriv til avdelingene, kontorene og arkivene i Kirke- og undervisningsdepartementet gjenga departementet det ombudsmannen hadde uttalt og anførte:

«— — En viser til dette og vil understreke betydningen av restanselistene som hjelpemiddel for ledelsen både på avdelings- og kontorplan til å følge saksbehandlingen og påse at de som henvender seg til departementet får svar innen rimelig tid.

I henhold til § 14 i Reglement for departementenes organisasjon og saksbehandling skal det minst en gang i hvert kvartal utarbeides en oppgave over saker som departementene ikke har ferdigbehandlet. Oppgaven skal om-

fatte saker som er kommet inn før utgangen av kvartalet, og som har vært gjenstand for registrering.

Kontorenes oppgaver settes opp på vanlig skjema bilagt med spesifikasjon (fra saksforberederen) over saker som er mer enn 3 måneder. Oppgavene sendes ekspedisjonssjefen som sørger for utarbeiding av samlestilte for avdelingen og sender denne til departementsråden innen 18. januar 1974.

I forbindelse med årsskiftet vil en henstille til ekspedisjonssjefene å utvirke at kontorene så langt det er mulig prioriterer behandlingen av eldre saker og søker å rydde opp i gamle restanser. Kontorene bør særlig være oppmerksomme på saker som gjelder enkeltpersoner. Både i alminnelighet, og særlig under en oppryddingsaksjon med sikte på å bringe kontorene ajour for eldre saker, bør slike henvendelser vies særskilt oppmerksomhet.»

IV. Referat av saker etter instruksens § 14.

A. Saker avsluttet av ombudsmann Schei.

1.

Kurs i sinnssykepleie ga ikke deltagere krav på økonomiske fordeler.
(Sak 925/70 og 41/72.)

A. m. fl. som i tiden 1960—1964 hadde gjennomgått Gaustad sykehus' to-årige kurs i sinnssykepleie, klaget i august 1970 til ombudsmannen over at kurset ikke, slik de hadde regnet med, hadde gitt dem fordeler sammenlignet med pleiere uten kurs. Tvert imot var de lønnsmessig og ansiennitetsmessig stilt dårligere, idet de i kurstiden bare hadde fått halvparten av ordinær lønn og ikke fått kurstiden medregnet som lønns- og pensjonsansiennitet. De mente de i alle fall måtte ha krav på å bli stilt økonomisk likt med dem som ikke hadde gått kurs. Klagerne opplyste at de hadde henvendt seg til Helsedirektoratet, uten at dette hadde resultert i noe. Da det var uklart om det var rettet noen skriftlig henvendelse til direktoratet og om dette hadde tatt endelig standpunkt til saken, ba jeg klagerne om å klarlegge forholdet. A. skrev deretter til Sosialdepartementet den 21. desember 1970. Departementet svarte i brev av 9. desember 1971:

«— — Deres klage gjelder det forhold at det to-årige «Gaustad-kurset» ikke har ført til de lønns- og karrieremessige fordeler som elevene hadde ventet, samt at elevene har lidt et økonomisk tap i relasjon til pleiere uten kurs.

Sosialdepartementet ser seg dessverre nødt til å avvise Deres krav om erstatning for at De ikke har oppnådd avansement som forventet fra Deres side. Som De sikkert vil forstå, må Deres situasjon sammenlignes med situasjoner for en rekke mennesker i samfunnet ellers, som satser tid og penger på en utdanning uten

at det kan gis noen garanti for bestemt karrieremønster for dem senere. — — —»

Departementet uttalte at det ville ta opp med Lønns- og prisdepartementet spørsmålet om lønnsansiennitet for klagerne og spørsmålet om eventuell etterbetaling til dem.

A. brakte deretter ved brev av 7. januar 1972 saken inn for ombudsmannen på ny. Etter at departementet hadde gitt en foreløpig uttalelse i brev av 16. juni 1972, anførte hun i brev av 7. juli s. å. at elevene, ved siden av undervisningen, hadde utført full tjeneste ved sykehuset og dessuten at de hadde måttet velge mellom å begynne på kurset eller slutte ved sykehuset. Jeg ba departementet uttale seg om dette. I forbindelse med de opplysninger som forelå om at spørsmålet om bedre lønnsansiennitet ville bli tatt opp, ba jeg opplyst hvordan departementet så på spørsmålet om pensjonsansiennitet for kurstiden. Departementet svarte i brev av 31. oktober 1972:

«— — Det går frem av dokumentene at klagerne i utdanningstiden hadde status som elev og ikke som ansatt arbeidskraft. Formuleringen «ansettes som elev» i «Ansettelsesskrivet» er derfor noe misvisende. Denne formuleringen burde ikke bevirke at elevene var i villrede om sin status.

Elevene ble ikke tilsatt i stillinger. De ble lønnet over en egen bevilgning, underpost 10. Elever, under post 1 Lønninger.

Deres lønn var heller ikke halvparten av en bestemt lønnsklasse, men et fast kronebeløp. Man vil i denne sammenheng påpeke at det på den tiden ikke var alminnelig å utbetale såpass høye elevgodtgjøringer. Grunnen til at Sosialdepartementet i dette tilfelle oppnådde et slikt

samtykke var nettopp det forholdet at utdanningen i relativ stor utstrekning bygget på praktisk arbeide.

Klagerne anfører bl. a. at kursene ble påtvunget dem og at de ble truet med å måtte slutte dersom de ikke fortsatte på kurset. Disse uttalelsene må sees i relasjon til klagerens status i opplæringsperioden: Klagerne søkte og fikk plass som elever i henhold til en kunningjøring som gjorde det klart at saken gjaldt opplæring. Siden klagerne sannsynligvis søkte frivillig, er det vanskelig å forstå at de skulle blitt påtvunget kurset.

Når det gjelder klagerens påstand om at de ble truet med å måtte slutte, så er forholdet det at sykehuset ikke hadde stillingshjemler til dem, men bare elevhjemler. Dette betyr at sykehuset ikke hadde muligheter for å beholde dem dersom de ikke lenger ønsket å være elever. Saken forholdt seg selvsagt annerledes med de personer som søkte og ble tilsatt i fast opprettede stillinger.

Det er på det nåværende tidspunkt vanskelig å si hvilke forventninger klagerne hadde, da de meldte seg som elever. De dokumenter som foreligger tyder ikke på at de ble lovet mer enn man senere har kunnet holde. Det er riktig at klagerne har lidt et økonomisk tap i relasjon til dem som ikke gikk på kurs. Årsaken til tapet er imidlertid, som nevnt, sykehusets mangel på fast opprettede stillinger og ikke en planleggingsfeil fra departementet. — — —

Når det gjaldt spørsmålet om bedret pensjonsansiennitet, fant

«departementet på grunnlag av det som er uttalt om elevenes status i utdanningstiden ikke grunn til å ta dette opp med Pensjonskassen. Man antar at pensjonskasselovens kap. 2, som taler om innlemmede stillinger som forutsetning for medlemskap, er til hinder for at klagerne får medhold i dette kravet.»

A. presiserte at «vi var før kurset tok til, ansatt som pleiepersonal og som tidligere nevnt ble vi anmodet om å gjennomgå kurset, hvis ikke måtte vi slutte. Dette kan for flere av oss dokumenteres ved vidneopptak». Dette ble bekreftet ved erklæring fra tre pleiere som alle hadde gjennomgått kurset. Jeg forela saken for departementet på ny og anførte bl. a.:

«— — — Etter det A. anfører, tjenestegjorde hun og flere av de andre som gjennomgikk kurset ved sykehuset som pleiepersonale før kurset tok til, og hun hevder med støtte av andre kursdeltagere i samme situasjon at de fikk valget mellom å gjennomgå kurset eller å slutte ved sykehuset. Det bes opplyst om det kan sies noe om klagerens og andre kursdeltageres ansettelsesforhold ved sykehuset før kurset. Dersom de var ansatt som ekstrahjelp, midlertidig eller i vikariater, kunne de oppsies når det ikke lenger var behov for dem og måtte slutte dersom de ikke kunne gå over i faste stillinger eller begynne som elever. Det synes imidlertid som om andre pleiere uten utdanning som virket ved sykehuset på samme tid som klageren, fikk fortsette uten å gå kurset. Det bes opplyst om dette er riktig og i så fall om det kan sies noe om hvilke retnings-

linjer man gikk fram etter når man valgte ut dem som kunne få fast stilling uten å gå kurs og dem som ble henvist til å gå kurset. Det bes videre opplyst om det ble foretatt ansettelse av utdannet personale i faste stillinger etter at kurset var igangsatt og om kursdeltagerne kunne konkurrere om disse stillinger. — — —

Departementet ga følgende svar:

«Departementet kan bare beklage at behandlingen av denne saken har tatt uforholdsmessig lang tid samtidig som det fortsatt er forhold omkring Gaustadkursene som vanskelig kan dokumenteres. Departementet er likevel av den oppfatningen at det materiale som er fremskaffet skulle være tilstrekkelig til at ombuds mannen kan treffe sin avgjørelse i klagesaken.

På vegne av klagerne opprettholder A. påstanden om at elevene ble stilt overfor valget om å slutte ved sykehuset eller å begynne på det to-årige kurset. Hun legger også ved en erklæring om dette. Erklæringen er datert den 20. januar i år og er undertegnet av henne selv og tre andre pleiere. Den inneholder tre anførsler:

1. Ingen av de fire har undertegnet noe «ansettelsesskriv» i forbindelse med opptaket på kurset.
2. Alle fire tjenestegjorde som pleiere før kurset tok til, og
3. de ble «anmodet om å gjennomgå kurset eller slutte ved sykehuset».

Til de tre punktene har departementet følgende merknader:

1. Departementet går ut fra at punktet skal uttrykke at ingen av de fire har undertegnet noen søknad om å bli tatt opp på kurset. Denne anførselen er ikke riktig, jfr. vedlagte fotokopier av søknadsskjemaene fra pleierne — — —.
2. A. ble tilsatt som vikar den 4. september 1961 og begynte på elevkurset den 1. oktober 1961, — — — (en av erklæringsunderskriverne) ble tilsatt som ferievikar den 28. juni 1962 og begynte på elevkurset den 1. oktober 1962, — — — (en annen) ble tilsatt som avdelingshjelp den 1. desember 1959, men arbeidet som pleiervikar da hun ble tatt opp på pleierkurset den 1. oktober 1961. — — — (den tredje av underskriverne) var ikke tilsatt ved Gaustad da han søkte pleierkurset, jfr. søknadsskjemaet.
3. Denne anførselen er det vanskelig å svare på. Dersom den er riktig, kan det bare skyldes at det ikke var faste pleierstillinger vakante da de ble opptatt på kurset, eller at de ikke søkte om tilsetting i pleierstillinger, eller at de ikke rakk opp i konkurransen med andre søkere. Det har ikke vært mulig å få noen dokumentasjon fra Gaustad på dette punktet.

Departementet må få understreke at ingen av klagerne er truet inn på noe kurs. De av dem som arbeidet på Gaustad sykehus før kurset tok til, arbeidet som vikarer. Et slikt arbeidsforhold er alltid tidsbegrenset og som oftest av kort varighet. Et vikariat medfører heller ikke noe krav på fast tilsetting ved vikariatets utløp. Det må derfor være på det

rene at de som har gått gjennom Gaustadkursene har gjort det av egen fri vilje. Ved å søke kurset har de akseptert betingelsene, også de lønsmessige og forpliktelsen til å fullføre kurset og den avsluttende eksamen.

Når det gjelder spørsmålet om det ble tilsatt utdannet personale i faste stillinger mens kursene var i gang, har departementet fått opplyst at det nok har forekommet, uten at det har vært mulig å få opplyst i hvilken utstrekning det har funnet sted. Som det går fram av det som er sagt tidligere, måtte elevene forplikte seg til å gjennomføre kurset og underkaste seg den avsluttende eksamensprøven, — — —.

Elevene var derfor avskåret fra å konkurrere om faste stillinger under kurset.

Som opplyst tidligere var Gaustadkursene vesentlig basert på praktisk opplæring. Slik opplæring kan bare skje på avdelingene. Det er nok derfor riktig at elevene stort sett var full dag på avdelingene. Men de var pleiere eller som arbeidet undertilsyn og planmessig instruksjon. — — —,

og videre:

«— — — Departementet kan forstå at det kan synes bittert at kolleger som ikke tok denne utdanningen er kommet noe gunstigere ut økonomisk. På den andre siden, kan dette forholdet ikke føre til at elevene skal ha krav på noen erstatning i form av etterbetaling av differansen mellom elevgodtgjøringen og den lønnen de ville fått om de hadde begynt i pleierstilling i stedet for å begynne på kurset. Det er blant annet høyst usikkert hvorvidt klagerne kunne fortsatt som pleiere ved sykehuset. Departementet finner derfor dette kravet urimelig. — — —»

Departementets brev ble forelagt for A., som i tilleggsbemerkninger på ny har presisert at sakens kjerne er at hun og andre kursdeltagere ble anmodet om å gå kurset eller å slutte ved sykehuset, og at vikarer som ble ansatt uten kurs, har fortsatt som pleiere ved sykehuset fram til i dag. Hun gjentar også at elevene i kurstiden utførte en vanlig pleiers arbeid, og at sykehuset dekket et arbeidskraftbehov, som ikke kunne dekkes ved de faste stillinger, ved å få vikarer til å gå over i elevstillinger med halv lønn.

Ved brev av 29. november 1973 har Sosialdepartementet meddelt at A. og andre kursdeltagere har fått bedret sin lønnsansiennitet med 18 måneder, med virkning fra 1. oktober 1963, og det er foretatt etterbetaling fra nevnte dato.

I avsluttende brev bemerket ombudsmannen:

«Kurs i psykiatrisk sykepleie, tilsvarende det kurs klagerne har gjennomgått, har etter det som foreligger vært holdt ved Gaustad sykehus gjennom en årrekke, i alle fall siden 1937. Siste opptak fant sted i 1962. Kursene falt bort fordi man begynte med utdanning av hjelpepleiere ved egne hjelpepleierskoler.

Hensikten med kursene var etter det depar-

tementet har anført, «å øke pleiepersonalets faglige innsikt, men ikke å skape en ny gruppe helsepersonell med egne opprykks- og avansementsbetingelser». Etter det som foreligger, må det imidlertid antas at kursene tidligere har medført bedrede muligheter for opprykk til overordnede stillinger.

Det må antas at også de kurs som ble satt i gang i 1961 og 1962, hadde til hensikt å «øke pleiepersonalets faglige innsikt». Noe grunnlag for å anta, slik klagerne anfører, at kursene ble satt i gang utelukkende for å skaffe arbeidskraft som ikke var dekket av faste opprette stillinger, kan det ikke sees å være. Fordelingen av teoretisk og praktisk undervisning, herunder arbeid i avdelingene, atskilte seg så vidt skjønnes ikke vesentlig fra de tidligere kurs.

For de som gikk disse siste kurs, er imidlertid resultatet blitt at de ikke har hatt noen avansementsmessige fordeler eller andre fordeler sammenlignet med pleiere uten utdanning som begynte ved sykehuset til samme tid og som senere har fått faste stillinger uten å gjennomgå kurs eller annen utdanning. De som har gått kurs, har på den annen side hatt den økonomiske belastning som følge av at lønnen i kurstiden var bare ca. en halvdel av lønnen for pleiere. De har også fått dårligere ansiennitet (noe som nå riktignok i det vesentlige er rettet opp). Det er forståelig at klagerne føler denne situasjon som utilfredsstillende og urimelig. Det forhold at deres utdanning ikke gir de fordeler de regnet med — og vel også hadde grunn til å regne med — gir imidlertid i seg selv ikke rettslig grunnlag for et krav om økonomisk kompensasjon.

Det var etter det som foreligger, verken i kunngjøringen av kursene eller på annen måte uttrykkelig sagt noe om at kursene skulle gi bestemt kompetanse eller rett til å konkurrere om bestemte stillinger. Selv om klagerne på bakgrunn av tidligere praksis hadde visse forventninger i så henseende, må det antas at praksis kunne legges om uten at dette medførte krav på erstatning. Noe annet er at det under de foreliggende omstendigheter kunne ha vært grunn til å gjøre søkerne oppmerksom på at praksis med hensyn til rekruttering til overordnede stillinger ville bli endret.

Klagerne har anført at de ble gitt valget mellom å gjennomgå kurset eller slutte ved sykehuset. Det er på det rene at de av klagerne som var ansatt ved sykehuset da de søkte kurset, var ansatt i vikariater. Som vikarer måtte de regne med å slutte når den stilling de vikarierte i, ikke lenger var ledig. Forholdet ville derfor for manges vedkommende være at de ikke kunne gjøre regning med å fortsette ved sykehuset dersom de ikke begynte som elever. At de er blitt gjort oppmerksom på dette, kan det vanskelig innvendes noe mot, og det er ikke grunnlag for å fastslå at det ellers er utøvet noe «press». Jeg har ellers festet meg ved at vikartiden før elevkurset dels har vært meget kort, således for A.s vedkommende bare fra 4. september til 1. oktober 1961.

Jeg vil også peke på at den usikre stilling man hadde som vikar, kunne være et moment som talte for å søke kurset uten hensyn til mulige fordeler i forbindelse med fremtidig opprykk. Valget sto vel for flere av søkerne mellom et kurs som ga en relativt sikker tilknytning til sykehuset men lavere lønn i elevtiden,

og en usikker stilling som vikar, men med en viss mulighet for ansettelse om en fast stilling skulle bli ledig før vikariatet utløp. Det er forståelig at klagerne føler det som lite rimelig at enkelte av de vikarer som ikke gikk kurset, er kommet bedre ut av det økonomisk. Dette forhold kan imidlertid neppe gi grunnlag for noe krav om erstatning. Det foreligger ikke noe som gir grunn til å anta at det er gjort noen ugrunnet forskjell på vikarene når det gjaldt mulighetene for å søke og få ledige stillinger før kursene ble igangsatt. At det ble krevd at den som søkte kurset skulle forplikte seg til å fullføre dette og at vedkommende derfor ikke kunne søke faste stillinger i kurstiden, kan det vanskelig innvendes noe mot.»

2.

Uttalelse om forholdene ved Bergens guttehjem.
(Sak 15 E/71.)

I avisartikler høsten 1971 ble forskjellige forhold ved guttehjemmet sterkt kritisert. Bl. a. ble det på grunnlag av opplysninger fra en sivilarbeider som hadde gjort tjeneste ved guttehjemmet, anført at gutter hadde fått juling og ørefiker av lærerpersonalet. Det fremgikk at Sosialdepartementet undersøkte saken, og jeg ba departementet om å bli holdt underrettet. I mars 1972 fikk jeg fra departementet oversendt de uttalelser det hadde innhentet og en rapport departementet hadde utarbeidet i saken. Departementet oversendte samtidig de brev det hadde sendt til de berørte instanser. I brev av 16. juni 1972 stilte jeg departementet en del spørsmål som det svarte på ved brev av 10. november 1972. Jeg ga en foreløpig uttalelse i saken 9. januar 1973 og er senere ved departementets brev av 29. januar, 13. juli og 7. desember 1973 informert om den videre utvikling. I uttalelse av 23. januar 1974 ble saken oppsummert slik:

«Forholdene ved skolen da departementet grep inn.

Bergens guttehjem er stiftet av en forening kalt «Enkens skjerv» og ble satt i drift i 1878. Fra 1912 har hjemmet vært en offentlig stiftelse, organisert ved «Grundregler» stadfestet av Kirke- og undervisningsdepartementet 6. mars 1912. Ifølge grunnreglene er hjemmets formål «at være et godt kristelig hjem for fattige forældreløse eller med saadanne likestilte gutter fra Bergen og at gi dem en kristelig aand ledet oppdragelse». Det er hjemmets styre, valgt av og blant de årlige bidragsyttere i et årsmøte, som bl. a. ansetter personale og bestemmer opptak og utskrivning ved hjemmet.

Som barnevernsinstitusjon skal hjemmet og dets styrer godkjennes av departementet eller den det bemyndiger, jfr. barnevernslovens § 40. Slik godkjenning har ikke vært gitt. Barnevernsnemnda i Bergen ble ved departementets brev av 22. september 1955 gitt myndighet til å føre tilsyn med institusjonen. Om det tilsyn som var ført, opplyste barnevernsnemnda:

«Barnevernsnemnda i Bergen har ført tilsyn med Bergens guttehjem.

8.3.60 oppnevnte Barnevernsnemnda i Bergen — — — som tilsynsfører for Bergens guttehjem på Garnes i henhold til barnevernslovens § 42, for tiden 1960—63.

I møte 6.4.64 ble — — — oppnevnt som tilsynsfører i henhold til barnevernlovens § 42, men i møte 25.1.65 ble hun avløst av — — —.

I møte 12.3.68 ble — — — oppnevnt som tilsynsfører, men etter ca. 1 år flyttet han fra byen. Disse tilsynsførere ble oppnevnt blant barnevernsnemndas medlemmer og varamedlemmer. Der finnes ikke skrevne tilsynsrapporter da disse ble gitt muntlig i barnevernsnemndas møter.

Etter at den samlede barnevernsnemnda i mai 1970 foretok befarings på guttehjemmet, oppnevnte man 22.6.70 sosionom — — — som tilsynsfører i det man mente at der måtte brukes mer tid på tilsynet på grunn av klienteletts vanskelighetsgrad, bemannings-situasjon og inntaksprosedyre. — — —»

Hjemmet har også en egen skoleavdeling som fra 1961 har stått under Bergens skolestyre. Skolestyret er ansettelsesmyndighet når det gjelder lærerpersonalet.

I november 1971 var det ansatt seks personer ved skolen; styrer, lærer, gårdsbestyrer og tre kvinner som arbeidet med matlagning, rengjøring, stell av guttenes tøy m. v. Gårdsbestyreren sluttet i november 1971. Styreren og læreren var også tilsatt av skolestyret for å forestå undervisningen av guttene, og mens departementet behandlet saken, tilsatte skolestyret ytterligere en student i 32 timers lærerpost. En student ble også tilsatt som fritidsleder.

Bygningene ved skolen er fra 1905. Hovedbygningen karakteriserer departementet slik i sin rapport:

«— — — Huset bærer preg av å være en gammel institusjon og det mangler funksjonell sammenheng mellom rommene. Huset nødvendiggjør en sterkere organisering av guttenes tilværelse enn ønskelig i en institusjon som skal ha preg av hjem, det forutsetter samling under tilsyn ved spising, legging og fritidssystemer, og miljøarbeid vanskelig-gjøres. — — —»

Om skolebygningen anfører departementet at «det er alminnelig enighet om at skolebygningen ikke lenger holder mål». Det har også vært drevet gårdsbruk ved hjemmet, og departementet fant heller ikke at driftsbygningen var slik den burde være.

Pr. november 1971 var det 18 gutter i hjemmet. I februar 1972 var tallet sunket til 15. Guttene har vært søkt opptatt ved hjemmet dels av barnevernsnemnda, dels av skolestyret. Våren 1970 har barnevernsnemnda vedtatt at anbringelse alltid må forelegges for nemnda «med mindre skolestyret selv vil bære alle utgiftene ved de enkelte plasseringer». De konkrete klager som var satt fram om at elever har fått juling og ørefiker, har ifølge departementets rapport vært «tatt opp i samtale mellom departementets representanter, barnevernsekretæren og styrer og lærer». Departementet fant det godt gjort at en lærer «ved en anledning hadde knappet ned buksene på en gutt og gitt ham klask direkte på enden. Bakgrunnen var at gutten hadde stukket av, ble funnet igjen på — — —, og det viste seg at han hadde stjålet penger fra gårdsbestyreren».

Det hadde også forekommet «klaps på kinnet i noen tilfelle (ikke ørefiker)». Andre avstraffelser — bl. a. bruk av «mørkerom» som var nevnt i avisartiklene — ble bestemt benektet.

Departementets tiltak i saken. På grunnlag av sine undersøkelser tok departementet opp forholdene ved Bergens guttehjem i brev av 23. mars 1972 til hjemmets styre. Departementet tok dels for seg de fremtidige planer for hjemmet, dels tiltak som departementet mente var nødvendig å sette i verk straks.

1. Når det gjaldt de fremtidige planer for hjemmet, mente departementet at storkommunen Bergen og barnevernet der utvilsomt ville ha bruk for institusjonen i en eller annen form. Styret ble bedt om å sørge for at det snarest ble nedsatt et utvalg for å utrede spørsmålet om den fremtidige bruk av guttehjemmet. Barnevernsnemnda, skolesjefen og fylkesmannen burde være representert i utvalget. Departementet var villig til å delta i utvalgets drøftinger og på andre måter bistå med utvalgets arbeid.

2. Av tiltak som departementet mente måtte settes i verk straks, skal nevnes:

Personellsituasjonen ved institusjonen måtte bedres. Det burde tilsettes en avdelingsleder med utdanning som barnevernspedagog og også i nødvendig utstrekning annet personale som kunne ta seg av guttene utenfor skolen. Også hvilende nattevakt burde det ordnes med. Departementet tilrådde videre at styret straks, i samråd med barnevernsnemnda, prøvde å finne fram til en psykolog som på honorarbasis kunne hjelpe personalet med arbeidet.

Når det gjaldt de bygningsmessige forhold, fant departementet ikke å kunne pålegge større investeringer før de endelige planer var fastlagt. Det ble imidlertid tilrådd å gjøre guttenes soverom triveligere bl. a. ved innkjøp av en del møbler.

Guttenes skoleforhold ba departementet om måtte bli tatt opp med skolesjefen i Bergen.

Departementet forutsatte at institusjonen foreløpig ikke tok imot mer enn 12 gutter. Opptak av gutter ved hjemmet burde, før saken ble forelagt for styret, vurderes av hjemmets personale i samråd med et faglig utvalg oppnevnt av barnevernsnemnda og skolemyndighetene i Bergen.

3. Om den kroppslige refsingen som var påvist, uttalte departementet i den foran nevnte rapport:

« — — — Det har ved styrer og lærer forekommet korporlig avstraffing, som ikke kan godtas. Dette må imidlertid først og fremst tilskrives at de to, som relativt uerfarne lærere, er kommet i en nærmest håpløs arbeidssituasjon p.g.a. underbemanning og manglende faglig bistand til arbeidet i institusjon med gutter med en vanskelig sosial bakgrunn og de problemer dette medfører. En kan ikke se at det som har inntruffet, nødvendiggjør ytterligere forføyninger overfor styrer og lærer. En legger da vekt på at det under den samtale som departementets representanter hadde med de to, ble gjort heit klart at korporlig avstraffing ikke må forekomme. — — — »

Den videre utvikling.

De tiltak departementet hadde foreslått for

straks å bedre situasjonen ved hjemmet (punkt 2 foran), ble ikke fulgt opp av styret. I august 1972 besto således personalet av styrer, to kjøkkenassistenter, en avdelingshjelp, en agronom, en gårdsgutt og to lærere. (Den lærer som er nevnt i departementets rapport i forbindelse med bruk av kroppslig refsing var sluttet.) Guttenes soverom var ifølge en rapport fra et tilsynsutvalg, oppnevnt av barnevernsnemnda, fortsatt i dårlig forfatning. I august 1972 var det imidlertid bare fem elever ved skolen. Etter innstilling fra barnevernsnemnda samtykket departementet derfor likevel i at driften av hjemmet fortsatte og godkjente styreren som leder av guttehjemmet ut 1972. Forutsetningen var at det ikke ble tatt inn mer enn seks gutter. I desember 1972 vedtok styret for hjemmet midlertidig å nedlegge driften. Den er etter det opplyste ennå ikke gjenopptatt. I brev av 13. juli 1973 til hjemmets styre har departementet uttalt om spørsmålet om å gjenoppta driften midlertidig:

« — — — Som nevnt under drøftingene på GARNES, må styret legge frem forslag til opplegg for den midlertidige drift, hvilke rom man vil nytte, hvor mange gutter man vil ta imot, hvilken personaloppsetting man vil ha i overgangstiden, forslag til driftsbudsjett m. v.

Spørsmålet bør på forhånd drøftes både med representanter for Bergen barnevernsnemnd, f. eks. formannen som også var medlem av «Det engere utvalg», og fylkets barnevernkonulent, som også var med i utvalget. Forslaget må sendes departementet til midlertidig godkjenning på vanlig måte i henhold til vedlagte forskrifter for barnehjem m. v. — — — »

Det utvalg som skulle vurdere den fremtidige bruk av guttehjemmet, ga innstilling i november 1972. Med utgangspunkt i denne innstillingen har styret tatt opp med departementet spørsmålet om statstilskott til de byggearbeider som en modernisering av institusjonen gjør nødvendig. Departementet har gitt tilsagn om statstilskott til byggearbeidene.

Ombudsmannens bemerkninger.
1. Kontrollen med guttehjemmet.

Etter barnevernslovens § 40 skal barnehjem og styrere av slike institusjoner være godkjent av departementet eller den det gir fullmakt. Bergen barnevernsnemnd er gitt bemyndigelse til slik godkjenning ved et skriv av 21. august 1958. Fra 1. januar 1971 tilligger igjen godkjenningmyndigheten departementet. Det er på det rene at Bergens guttehjem ikke har vært godkjent som barnevernsinstitusjon, og etter det opplyste har heller ikke godkjenningsspørsmålet vært realitetsbehandlet før departementet tok saken opp høsten 1971.

Departementet har opplyst at det av departementets dokumenter fremgår at dette har sammenheng med at man i årene etter krigen arbeidet med å bringe institusjonene opp til bedre standard før formell godkjenning ble gitt. At det er stilt krav om standardforbedring overfor Bergens guttehjem, er imidlertid ikke dokumentert.

At godkjenningsspørsmålet heller ikke er blitt vurdert av barnevernsmyndighetene i Bergen etter at de fikk godkjenningsskompe-

tanse (i 1958), synes å kunne bero på at hjemmets status som barnevernsinstitusjon ikke har stått klart for de lokale myndigheter. Det sies således i protokollen fra et møte i barnevernsnemnda 14. desember 1971:

« — — — Av sakens dokumenter framgår det klart at ansvarsforholdet er blitt pulverisert ved at 3 instanser hver har virket inn, nemlig institusjonens styre, skolestyret og Barnevernsnemnda. De ansatte lærere har hatt det daglige ansvar.

I henhold til institusjonens målsetting, skal det være et barnehjem med tilknyttet skole/skolegang og ikke omvendt. Dette er et forhold som arbeidsutvalget må klargjøre med sikte på at der blir ansatt sosialpedagog/barnevernspedagoger som leder og ansvarlig personell ved institusjonen fra 31/7-72. En instruks om dette synes å være nødvendig å få instituert. — — — »

Under behandlingen av en annen sak var anført at «barnevernsavdelingen kan ikke sies å ha integrert Bergens guttehjem til seg, selv om stedet i mange år har vært brukt som plassering av barnevernsnemndas klientel. Det arbeides for tiden med å få en avklaring på Garnes framtidige status». Etter de forannevnte grunnregler kunne det imidlertid neppe være tvilsomt at guttehjemmet var en barnevernsinstitusjon i relasjon til barnevernsloven.

Uansett hva årsaken måtte være, er det som jeg pekte på i brev av 9. januar 1973, meget uheldig at godkjenningsspørsmålet ikke ble tatt opp og at guttehjemmet har vært drevet i så mange år uten formell godkjenning. Forholdet må beklages.

Etter det som er kommet fram i saken — jfr. særlig de mangler departementet har pekt på i sin rapport — må det også stille seg tvilsomt om det var grunnlag for å godkjenne hjemmet slik dette ble drevet. Det pekes i den forbindelse også på en uttalelse avgitt i rapport av 13. september 1972 fra det tilsynsutvalg barnevernsnemnda oppnevnte. Det sies der at «slik institusjonen er i dag gir den ingen preg av noe personlig som kan gi barna den form for trivsel som en skulle forlange av en slik institusjon».

I og med at driften nå er opphørt og spørsmålet om gjenopptagelse av den er avhengig av departementets godkjenning, vil departementet kunne sørge for at saken fremtidig holdes i det riktige spor.

Barnevernsinstitusjoner skal ikke bare godkjennes av barnevernsmyndighetene, men disse skal også føre tilsyn med institusjonene — jfr. barnevernslovens § 42. Om det tilsyn som har vært ført, vises til barnevernsnemndas uttalelse referert foran — — — . Uttalelsen viser det meget beklagelige forhold at det i periodene september 1955 til mars 1960 og mars 1969 til juni 1970 i det hele ikke har vært oppnevnt noen til å føre tilsyn med hjemmet. I disse periodene synes således barnevernsnemnda i det hele ikke å ha hatt noe oppsyn med hjemmet. Om tilsynet for øvrig bemerket jeg i brev av 9. januar 1973 til departementet:

«Det kan ikke av de opplysninger som foreligger konstateres om tilsynet har vært i samsvar med loven og forskriftene. Det er

etter det opplyste ikke gitt skriftlige tilsynsrapporter, og det er heller ikke opplyst noe om at det er protokollert noe fra de muntlige rapporter som ble gitt i barnevernsnemndas møter. Det burde i alle fall ha vært protokollert så meget at det kunne ettervises at de foreskrevne seks årlige inspeksjoner var foretatt, og dersom inspeksjonen ga grunn til bemerkninger, burde også dette ha vært protokollert, når skriftlig rapport ikke ble satt opp. Det som foreligger etterlater tvil om tilsynet har vært i samsvar med gjeldende bestemmelser. Dette er i seg selv beklagelig. — — — »

2. Plassering av gutter ved hjemmet.

Det fremgår at guttene er blitt søkt inntatt i hjemmet dels av barnevernsmyndigheter, dels av skolemyndighetene. Med foreldrenes samtykke — som i hvert fall synes å ha foreligget i de saker som er fremlagt fra 1970 — kan det neppe fastslås herfra at skolemyndighetene var avskåret fra å foranledige plassering av gutter ved barnehjemmet uten å gå veien om barnevernsmyndighetene. Siden søknadene om plass ved hjemmet også i slike tilfeller så vidt skjønnes var bygd på guttenes vanskelige hjemforhold, tilpasningsvansker e. l., hadde det likevel under enhver omstendighet vært riktigst om plasseringen av gutter ved hjemmet hadde skjedd i samråd med barnevernsnemnda. Etter 1970 har etter det opplyste plassering av gutter bare blitt foretatt etter vedtak i barnevernsnemnda.

3. Bruk av kroppslig avstraffelse.

Det er i saken ikke kommet fram noe som viser at juling, ørefiker eller andre avstraffelsesmetoder har vært benyttet utover de tilfeller som er nevnt foran. I likhet med departementet finner jeg det beklagelig at kroppslig refsing i strid med det uttrykkelige forbud i barnevernslovens § 42 har vært benyttet. Om grunnen til at episoden ikke har foranlediget noe mer fra departementets side, viser jeg til det departementet har anført. Om de undersøkelser departementet foretok, har jeg imidlertid anført i brev av 9. januar 1973:

« — — — I saker hvor det foreligger mistanke om korporlig refsing, er det viktig at det blir foretatt en grundig undersøkelse for å bringe de faktiske omstendigheter på det rene, dette både av hensyn til barna og av hensyn til vedkommende lærer. Etter det opplyste ble de konkrete klager «tatt opp i samtale mellom departementets representanter, barnevernsekretæren og styrer og lærer», og det er så vidt skjønnes denne samtale som danner grunnlag for departementets konklusjon. Vedkommende sivilarbeider, som fremsatte klagen, og elevene har ikke avgitt forklaring for representanter for departementet. Departementet ville ha hatt et mer betryggende grunnlag for å ta standpunkt til om noe burde foretas eller om saken etter omstendighetene kunne stilles i bero dersom det var blitt foretatt en grundigere undersøkelse. — — — »

Dette er fortsatt min oppfatning.»

3.

Utbetaling av barnetillegg til folketrygdpensjon.
(Sak 18 E/73.)

En fraskilt uførepensjonist fikk utbetalt barnetillegg til sin uførepensjon, tross for at hans fraskilte hustru hadde omsorgen for deres felles barn.

Trygdekontoet forklarte at barnetillegget ble utbetalt til mannen, fordi hustruen som har omsorgen for barnet, ikke hadde fremsatt krav om utbetaling til seg. Det ble vist til rundskriv 15—01, hvor Rikstrygdeverket som kommentar til folketrygdlovens § 15—6 uttaler:

«Hvis det blir satt fram krav om at barnetillegget skal utbetales etter denne bestemmelse må trygdekontoet undersøke om slik bidragsplikt som nevnt i bestemmelsen påhviler pensjonisten — og i tilfelle foreta utbetaling til den som har omsorgen for barnet eller til vergen.»

Jeg tok spørsmålet om hvem som i slike tilfeller har krav på barnetillegget opp med Rikstrygdeverket og anførte bl. a.:

«— — — Det er vel imidlertid ikke uten videre gitt at den som har omsorgen for barnet alltid er klar over at det utbetales barnetillegg slik at vedkommende kan fremsette slikt krav. Lovens regel (§ 15—6) er også at tillegg for barn «som pensjonisten plikter å betale underholdsbidrag til, utbetales direkte til den som har omsorgen for barnet eller til vergen. Det utbetalte beløp går til fradrag i det beløp pensjonisten selv plikter å betale i underholdsbidrag». Formuleringen synes å tyde på at trygdemyndighetene av eget tiltak skal utbetale barnetillegget til den berettigede uten å avvente krav om dette. I den foreliggende sak synes trygdekontoet å ha vært kjent med at den trygdede var skilt og betalte underholdsbidrag for barnet, men det opplyser at kontoet «vanligvis ikke undersøker søkerens familiesituasjon når det kreves barnetillegg til folketrygdpensjon». Hvis § 15—6 må forstås slik at det tilligger trygdemyndighetene å sørge for at barnetillegget utbetales den som skal ha det etter bestemmelsen, kan det vel spørres om ikke søkerens familiesituasjon bør klarlegges når det søkes om barnetillegg.»

I svarbrevet anførte Rikstrygdeverket:

«Rikstrygdeverket er enig i at folketrygdlovens § 15—6 annet ledd må medføre at trygdekontoet har undersøkelsesplikt i slike saker.

Rikstrygdeverkets rundskriv 15—01, side 3, punkt d annet avsnitt vil bli endret i samsvar med det ovenstående.»

4.

Nedsettelse av skatt ved etterbetaling av uførepensjon.

(Sak 308 K/74.)

A. fikk i 1971 etterbetalt uførepensjon fra og med året 1967 med i alt kr. 17 864,—. Ved ligningen for 1971 ble han skattlagt for hele beløpet. Han påklaget ligningen og hevdet at

han hadde krav på å få beløpet fordelt på de år etterbetalingen gjaldt for. Klagen ble ikke tatt til følge, og ligningsnemnda fant heller ikke å kunne tilrå at skatten ble satt ned eller ettergitt. Formannskapet avslo A.s søknad om nedsettelse under henvisning til at «skattyteren er skattlagt i samsvar med skattelovens regler».

I en uttalelse som ligningskontoet hadde fått gjenpart av, anførte fylkesskattesjefen at det «vanlige er at det ikke skattemessig skal gå ut over den uføre at det har tatt uforholdsmessig lang tid å få fastslått uførheten og bragt uføretrygden i orden».

Jeg tok saken opp med Finans- og tolldepartementet og anførte bl. a.:

«— — — Etter det som er uttalt i tidligere rundskriv og i departementets brev til Direktøren for skattevesenet, inntatt i Utv. 1969 side 700 og 701, har departementet «alltid fulgt den praksis å nedsette skatten til det beløp den ville ha utgjort hvis lønnen eller pensjonen var blitt utbetalt i rett tid». Før saken eventuelt tas opp med — — — formannskapet herfra, bes denne praksis for ordens skyld berøftet. Det vises til at det etter det som er opplyst, ikke synes å foreligge særlige omstendigheter som skulle tilsi at denne praksis ikke skulle følges også i A.s tilfelle.

Ligningssjefen har ved sin beregning av hvor meget nedsettelsen ville beløpe seg til, tatt hensyn til klasse- og særfradragene på grunn av uførhet. Det kan imidlertid ikke sees å fremgå av Skattedirektørens og departementets uttalelser om disse sakene hvilken beregningsmåte som skal følges. Det er derfor av interesse å få opplyst hvordan beregningen av hvor meget som kan ettergis, skal foretas og hvorvidt det skal tas hensyn til nevnte fradrag.»

I sitt svarbrev uttalte departementet:

«Departementet har fulgt og følger fremdeles den praksis som det er gjort rede for i brevet til Skattedirektøren, inntatt i Utv. 1969 s. 700 og 701.

En finner det rimelig at det ved omberegning blir tatt hensyn til de klasse- og særfradrag som uførheten etter loven berettiger til.»

I brev til ligningskontoet viste jeg til Finans- og tolldepartementets uttalelse og anførte:

«— — — Jeg finner det på denne bakgrunn riktig at A.s søknad om nedsettelse av skatten, beregnet på den måte departementet viser til, blir forelagt for skatteutvalget og — — — formannskapet på ny. Jeg tilføyer at det etter min mening bør følges en ensartet praksis på dette område, slik at beskatningen av etterbetalte trygdebeløp ikke skal avhenge av den trygdedes skattekommune. — — —»

Formannskapet vedtok deretter å ettergi i alt kr. 4 441,— av skatten. Saken var dermed ordnet.

5.

Disposisjonsplan for hyttebygging.
(Sak 704 K/73.)

A. sendte i mai 1969 byggemelding for hytte til bygningsrådet. På dette tidspunkt hadde kommunen vedtekt til § 82 i bygningsloven med krav om disposisjonsplan for bygging av hytter, men med adgang for fylkesmannen til etter forslag fra bygningsrådet å fritta for eller gi utsettelse med disposisjonsplan for bestemte områder.

Bygningsrådet traff i møte 15. juli 1969 følgende vedtak:

«Bygningsrådet ser med uvilje på at hyttebebyggelsen skal komme så nær opp til det faste boligstrøket i — — — sentrum, men kan gå med på at byggetillatelse blir gitt dersom dispensasjon fra vedtekten til § 82 i bygningsloven blir innvilget.»

Fylkesmannen fant imidlertid ikke å kunne dispensere fra kravet om disposisjonsplan. A. klaget til Kommunal- og arbeidsdepartementet, som i brev av 29. oktober 1970 bemerket:

«Det fremgår av de mottatte saksdokumenter at angjeldende hytte er søkt oppført i en avstand av ca. 40 m fra skole og ca. 30 m fra bestående bolighus. Hyttetomten ligger i kort avstand fra den faste boligbebyggelse i — — — sentrum og ligger således ikke i område som naturlig utpeker seg som hytteområde. En finner derfor ikke grunn til å fravike fylkesmannens avgjørelse om ikke å fritta for kravet om disposisjonsplan. En bemerket dog at — dersom tomten tidligere er fraskyddet, vil en situasjonsplan som viser tomtegrensene, hyttens plassering på tomten, atkomstløsning m. v. tilfredsstillende kravene til disposisjonsplan etter vedtekt til § 82 for — — —»

En gjør ellers merksom på at departementet 19. februar 1970 har stadfestet nye hyttevedtekter for — — — og at det i medhold av sunnhetsloven er utarbeidet forskrifter om hygieniske forhold i hytteområder.»

Departementet opplyste ikke noe om innholdet av den nye vedtekt, som satte forbud mot hyttebygging inntil det forelå generalplan eller stadfestet reguleringsplan.

A. søkte 24. november 1971 på ny om byggetillatelse. I søknaden ble det bl. a. henvist til ovennevnte uttalelse fra departementet.

Bygningsrådet traff 29. desember s. å. følgende vedtak:

«— — — Bygningsråd held fast på tidlegare vedtak, og viser til forskrift fra Kommunal- og arbeidsdepartementet av 19. februar 1970 — — — kommune — endring i vedtekt til § 82 i bygningslova.»

I forbindelse med klage fra A. ble saken forelagt for bygningsrådet, som i vedtak 23. august 1972 henviste til tidligere vedtak. Klagen ble videre forelagt for formannskapet, som i vedtak 12. oktober 1972 sluttet seg til

«byggningsrådets syn i vedtak 15/7-69, 30/10-69 og 29/12-71 og rår til at klagen vert avvist.»

Fylkesmannen tok ikke klagen til følge, og viste i brev av 25. oktober 1972 til at

«Etter bygningslovens § 120 jfr. § 119 nr. 1 gjelder vedtekten for alle arbeid som settes i gang senere enn den 19. februar 1970. Dette innebærer at bygningsrådet ikke har adgang til å gi byggetillatelse uten at det foreligger dispensasjon. Klagen kan derfor ikke tas til følge.

For at dispensasjon skal kunne gis er det etter bygningslovens § 7 et nødvendig vilkår at dispensasjon er anbefalt av bygningsrådet eller av formannskapet. Ettersom det ikke foreligger slik anbefaling, kan fylkesmannen ikke ta stilling til dispensasjonsspørsmålet.»

A. søkte etter dette om dispensasjon fra vedtekten til § 82. Ved brev av 18. mai 1973 ble søknaden avvist med samme begrunnelse som i brevet av 25. oktober 1972.

A. klaget deretter til ombudsmannen og hevdet at bygningsrådets henvisning til tidligere vedtak ikke kunne forstås slik at bygningsrådet ikke anbefalte at dispensasjon ble gitt. Videre hevdet han å ha krav på å få oppføre hytte på tomten, idet han mente å ha oppfylt de vilkår som ble satt i Kommunal- og arbeidsdepartementets avgjørelse av 29. oktober 1970. Denne avgjørelse var truffet etter at kommunens endrede vedtekt til bygningslovens § 82 var stadfestet og trådte i kraft.

Klagen ble forelagt for Miljøverndepartementet som anførte:

«— — — I sitt brev av 29. oktober 1970 skisserte Kommunaldepartementet løselig hva som i alle fall bør foreligge for å tilfredsstillende kravet til disposisjonsplan. A. vedlegger sitt brev av 24. november 1971 en del materiale og gir en del opplysninger vedrørende sin tomt. Etter departementets mening er det ikke nødvendig å ta stilling til om A.s klage representerer en disposisjonsplan, da det etter at vedtekten stadfestet 19. februar 1970 trådte i kraft som nevnt er byggeforbud for hytter i kommunen.»

Kommunal- og arbeidsdepartementet stadfestet i sitt brev av 29. oktober 1970 fylkesmannens avslag på søknad om dispensasjon fra kravet til disposisjonsplan. Om dispensasjon skulle gis, var et vurderingsspørsmål, og ombudsmannen fant ikke grunnlag for innvendinger mot fylkesmannens og departementets standpunkt.

Departementets tilføyelse om hvilke krav som måtte stilles til en disposisjonsplan, gjorde imidlertid departementets avgjørelse uklar. Fylkesmannen hadde i oversendelsespåtegning

av 1. desember 1969 opplyst at det ikke forelå kart eller situasjonsplan over eiendommen, og det var således på det rene at minstekravene til disposisjonsplan ikke var oppfylt da A. søkte. Det var derfor ingen grunn for departementet til å peke på at A. muligens ikke trengte dispensasjon, hvis det var det som var ment. Å peke på minstekravene til disposisjonsplan for at A. skulle vite hva han hadde å holde seg til i fremtiden, var hensiktsløst og villedende, når disposisjonsplan ikke lenger verken var nødvendig eller tilstrekkelig. Bemerkningen kunne meget vel oppfattes slik at byggetillatelse kunne påregnes dersom det ble fremlagt en plan som fylte de krav departementet hadde angitt. Den var derfor uheldig og burde vært utelatt. Det kunne imidlertid ikke sees at departementets bemerkning kunne ha gitt A. krav på byggetillatelse når han fremla disposisjonsplan som fylte de formelle minstekrav. Det ble i denne forbindelse pekt på at en disposisjonsplan etter 1967-vedtekten trengte godkjenning av fylkesmannen.

I bygningsrådets vedtak av 29. desember 1971 om A.s fornyede søknad het det at «— — — Bygningsråd held fast på tidlegare vedtak», samtidig som det ble vist til de nye vedtektene. Vedtaket var tvetydig, idet henvisningen til tidligere vedtak kunne oppfattes slik at rådet på samme måten som i vedtaket av 15. juli 1969, ville anbefale dispensasjon fra vedtekten. Fylkesmannen hadde forstått vedtaket slik at det ikke innebar noen anbefaling av dispensasjon, og det kunne heller ikke innvendes noe mot at dette ble lagt til grunn i fylkesmannens brev av 25. oktober 1972. Da saken kom tilbake til kommunen med dette brev, ble den imidlertid bare behandlet av formannskapet, som innskrenket seg til å vise til tidligere vedtak i bygningsråd og formannskap. Siden bygningsrådet ikke hadde tatt noe klart standpunkt til dispensasjonsspørsmålet, burde formannskapet ha forelagt saken for bygningsrådet før den ble ekspedert tilbake til fylkesmannen. Det hadde også vært grunn for fylkesmannen til å få brakt bygningsrådets standpunkt til dispensasjonsspørsmålet klart på det rene.

Slik saken forelå for fylkesmannen, manglet imidlertid en utvetydig anbefaling av dispensasjon for bygningsråd eller formannskap, og det var derfor i samsvar med § 7 når fylkesmannen fant at det ikke var grunnlag for dispensasjon.

Det ble antatt at A. måtte ha anledning til å reise dispensasjonsspørsmålet på ny for bygningsrådet, og ombudsmannen gikk ut fra at sakens behandling ville bli påskyndet mest mulig hos fylkesmannen, dersom det viste seg at bygningsrådet anbefalte dispensasjon.

6.

Spørsmål om dispensasjon fra bestemmelsene om byggeforbud i strandplanloven og fra hytteforbud i kommunal vedtekt til bygningslovens § 82.

(Sak 501 F/73.)

En grunneier henvendte seg ved advokat til bygningsrådet og ba dette og formannskapet vurdere mulighetene for på forhånd å gi dispensasjon fra byggeforbudet etter strandloven og fra hytteforbudet etter kommunens vedtekt til bygningslovens § 82, slik at tillatelse til å bebygge tomten kunne påregnes. Formannskapet vedtok i møte den 1. september 1970 å dispensere fra strandloven og kommunens vedtekt til bygningslovens § 82. Saken ble deretter forelagt for fylkesfriluftsnemnda, som i møte den 9. oktober 1970 vedtok ikke å påklage formannskapets vedtak om dispensasjon fra strandloven.

Eiendommen ble deretter solgt, og kjøperen fikk skjøte på den. Klageren opplyser at han, før han kjøpte tomten, spurte seg for på kommuneingeniørkontoret om de nødvendige tillatelser for å bebygge tomten forelå og fikk dette bekreftet. Da han leverte byggemelding til bygningsrådet, fikk han imidlertid beskjed om at han måtte søke om dispensasjon fra den nye strandplanloven for oppføring av hytte, jfr. overgangsbestemmelsene i strandplanlovens § 19. Hans søknad om dispensasjon ble anbefalt av bygningsrådet og av kommunens friluftsnemnd. Formannskapet vedtok imidlertid å utsette saken inntil generalplanarbeidet var ferdig, så vidt skjøntes i medhold av kommunens vedtekt i bygningslovens § 82. Formannskapet fastholdt senere vedtaket etter ny henvendelse fra kjøperens advokat.

På grunnlag av en henvendelse til fylkesmannen fra kjøperens advokat uttalte fylkesmannen i brev til kommunen av 12. februar 1973:

«— — — I ovennevnte sak har formannskapet gått i mot søknaden.

Som ordføreren er kjent med inneholder lov av 10.12.71 nr. 103 om planlegging i strandområder bestemmelser i §§ 2 og 3 om forbud mot oppføring av bygninger, konstruksjoner eller anlegg med mindre det skjer i samsvar med godkjent strandplan og forbud mot oppføring av bygninger, konstruksjoner, anlegg eller innhegning i 100 m beltet i strandsonen. § 2 omhandler også delingsforbud.

Etter § 6 kan fylkesutvalget gjøre unntak fra de nevnte bestemmelser når særlige grunner foreligger.

Imidlertid har — — — kommune vedtekt til bygningslovens § 82 som også innfører forbud. Etter vedtekten kan formannskapet gjøre unntak. Fylkesmannen ser det slik at når formannskapet på grunnlag av denne bestemmelse har gått i mot foreliggende søknad, er saken i realiteten avgjort og behandling etter strandplanloven er uten interesse. Selv om fylkesutvalget skulle gjøre unntak i slike tilfeller, vil likevel kommunen ut fra en selvsten-

dig vurdering i h.h.t. bygningslovens bestemmelser kunne nekte oppføring. Fylkesmannen ber derfor om at sakene først behandles i kommunen i h.h.t. bygningslovens bestemmelser. Det antas at den ordning som her er trukket opp vil være en mer rasjonell saksbehandling. Fylkesutvalget vil da bare få seg forelagt de saker hvor behandlingen i kommunen har gitt et positivt resultat.»

I brev fra kommunen til kjøperen av 22. februar 1973 het det:

«Ved rubr. vedtekt er det innført generelt forbud mot hyttebygging i — — — kommune. — — — formannskap er imidlertid bemyndiget å kunne innvilge dispensasjoner fra byggeforbudet i de tilfeller anbefalt av Bygningsrådet og det ellers ut fra formannskapets beste vurderinger finner det ubetenkelig.

I Deres spesielle tilfelle har — — — formannskap vedtatt i k k k e å kunne gi slik dispensasjon som De har søkt om, hvilket her ved meddeles til underretning.

Avgjørelsen kan ikke ankes.»

Kjøperen klaget deretter til ombudsmannen over formannskapets vedtak og over at fylkesmannen ikke hadde tatt hans søknad om dispensasjon opp til behandling.

I brev til fylkesmannen anførte ombudsmannen at det klart gikk fram av selgerens dispensasjonssøknad i 1970 at det ble søkt med sikte på salg av eiendommen som hyttetomt. Det ble også pekt på at formannskapet tydeligvis var klar over dette, idet det i utskriften av formannskapets protokoll var anført at saken gjaldt «søknad fra — — — om å få selge — — — eiendom(men) — — — som hyttetomt». Det kunne derfor spørres om ikke kommunen måtte være bundet av vedtaket om å gi dispensasjon fra hytteforbudet etter vedtekten til bygningslovens § 82 også i forhold til kjøperen. Formannskapet tok ikke forbehold om at saken måtte tas opp igjen av fremtidig kjøper, hvilket hadde vært naturlig dersom dette var meningen. Så vidt skjöntes forelå det ikke nye og strengere vedtekter til bygningslovens § 82 for kommunen, som heller ikke hadde påberopt seg endrede forhold for øvrig. I så fall måtte kjøperen ha krav på å få sin søknad om dispensasjon fra bestemmelsene i strandplanloven behandlet av fylkesutvalget. Det fremgikk ikke av det som forelå om dette har vært vurdert av fylkesmannen.

I sitt svarbrev anførte fylkesmannen bl. a.:

«— — — I vedtekt til bygningslovens § 82 for — — —, stadfestet 5.8.68, er det innført hyttebyggeforbud, dog således at når særlige grunner taler for det, kan formannskapet gi unntak fra byggeforbudet etterat saken har vært behandlet i generalplanutvalget og bygningsrådet og etterat friluftsnemnda har uttalt seg. Videre er det mulig for bygningsrådet i allerede eksisterende hytteområder, når

særlige grunner foreligger, å tillate fradeling og oppføring av hytte. Den bestemmelse som i dette tilfelle er relevant er såvidt en skjønner bestemmelsen om at formannskapet kan gi unntak. Fylkesmannen ser det slik at hvis formannskapet ikke har gitt unntak, kan avgjørelsen ikke påklages, jfr. forvaltningsloven som har bestemmelser om at bl. a. formannskapsvedtak ikke kan påklages, og det er ingen bestemmelser i strandplanloven som gir mulighet for påklage av formannskapets vedtak. Fylkesmannen ser derfor et evt. slikt vedtak i formannskapet som endelig. Under disse omstendigheter har det etter fylkesmannens oppfatning ingen hensikt å fremme saken overfor fylkesutvalget, idet uansett hva fylkesutvalget måtte bestemme i positiv retning for søkeren, gjelder formannskapets vedtak i medhold av vedtekt til bygningslovens § 82 selvstendig. Et eventuelt positivt vedtak i fylkesutvalget kan ikke endre formannskapets standpunkt med mindre formannskapet selv bestemmer seg for å endre vedtaket. Fylkesmannen ser det videre slik at først i det tilfelle at formannskapet skulle endre sitt vedtak, må saken fremmes videre som strandplanlovsak. Imidlertid antar fylkesmannen at enhver som forlanger å få fremmet sin sak som strandplanlovsak, og således forelagt for fylkesutvalget, har krav på å få saken fremmet på denne måten. Resultatet må imidlertid bli det samme hvis formannskapet gjør et negativt vedtak selv om fylkesutvalget skulle ha gitt unntak i h.h.t. strandplanloven.

Til ombudsmannens spørsmål om kommunen må anses bundet av formannskapets vedtak om fradelingstillatelse vel vitende om senere krav om bygging, er dette ikke vurdert her. Dette spørsmål kan antakelig bare løses ved domstolsbehandling.

Til ombudsmannens orientering kan meddeles at den saksbehandlingsrutine som går ut på at «negative» vedtak i kommunen bør ferdigbehandles som bygningslovsaker, jfr. fylkesmannens brev av 12.2. d. å., har sin begrunnelse bl. a. i at man derigjennom mener å oppnå en nødvendig rasjonalisering av saksbehandlingen.»

Etter at kjøperen hadde kommentert fylkesmannens brev, ba ombudsmannen saken forelagt for kommunen på ny. Kommunen ble bedt om å overveie om den, tross den dispensasjon som var gitt i 1970, mente å kunne håndheve byggeforbud i henhold til vedtekten i bygningslovens § 82 overfor kjøperen. Det ble vist til det som var anført om dette i brevet til fylkesmannen.

Fylkesmannen meddelte senere at formannskapet hadde vedtatt å gjøre unntak fra byggeforbudet i henhold til vedtekten til bygningslovens § 82 og anbefalt at det ble gjort unntak fra strandplanlovens forbudsbestemmelser.

I samsvar med tilråding fra fylkesfriluftsnemnda gjorde fylkesmannen deretter unntak fra strandplanlovens byggeforbud.

I ombudsmannens avsluttende brev til fylkesmannen ble bl. a. anført:

«— — — Jeg antar at kommunen var bundet av formannskapetets vedtak — — — om dispensasjon fra vedtektene til § 82 i bygningsloven også i forhold til kjøperen — — —. Formannskapet hadde derfor ikke grunnlag for å utsette behandlingen av kjøperens søknad om dispensasjon fra den nye strandplanloven inn-til generalplanarbeidet var ferdig. — — — kommune bes gjort kjent med dette.

Da saken nå må anses ordnet, gir den ikke grunn til ytterligere herfra, — — —.»

7.

Spørsmål om annen ordning av kloakk-system. (Sak 439 K/73.)

A. søkte om å få fradelt to boligtomter fra sin eiendom. Bygningsrådet traff i møte 9. august 1972 slikt vedtak:

«Ikkje godkjent da bygningsrådet her ikkje kan godkjenne «annan ordning» av kloakkkløysinga. Jfr. § 66 nr. 2 i bygningslova. Det må event. utarbeidast plan for heile området.»

A. ba deretter om at søknaden måtte bli tatt opp til ny vurdering. Bygningsrådet behandlet brevet som klage til fylkesmannen, og uttalte:

«Avslaget er gjort med heimel i § 66 nr. 2 i bygningslova. Bygningsrådet finn ikkje å kunne godkjenne «annan ordning» av kloakkkløysinga. Det er dessutan peikt på at det evt. må utarbeidast plan for utnyttinga av heile området.

Tomtene ligg på austsida av — — — eit litt større skogvokse utmarksareal ca. 0,5 km. aust for — — — sentrum. Området er teigdelt mellom fleire grunneigarar. Det er første søknaden bygningsrådet har om frådeling av bustadtomter i dette området. Dette blir såleis eit nytt «påhugg», og bygningsrådet er redd for konsekvensane av å opne adgangen til bygging her, da ein med dette vil tru ein får eit stort press her.

Infiltrasjonsevna i grunnen er god nok for spreidd bygging, men bygningsrådet har funne at ettersom dette er eit verdfullt reserveareal for bustadbygging, kan det vera betenkjeleg å godkjenna utklattung av enkelttomter av den grunn ved å godkjenne «annan ordning» av kloakkkløysinga. — — —»

Fylkesmannen opprettholdt bygningsrådets avgjørelse og anførte bl. a.:

«— — — I bygningslovens § 66 nr. 2 heter det at før tomt fraskilles eller oppføring av bygning blir satt i gang, skal bortledning på lovlig måte av skylle- og spillvann o.l. til kloakk, vassdrag e.l. være sikret. Det er bygningsrådets oppgave å påse at lovens krav her blir oppfylt. Hvor særlige grunner tilsier det kan bygningsrådet etter skjønn og med samtykke av helserådet godkjenne en annen ordning, men i den foreliggende saken uttaler bygningsrådet uttrykkelig at det ikke kan godkjenne noen slik «annan ordning».

Det er altså bygningsrådets skjønn som etter loven skal være avgjørende for om en «annan ordning» kan tillates, og fylkesmannen finner i denne saken ikke noe grunnlag for å gå imot rådets skjønn. — — —»

A. klaget deretter til ombudsmannen, som forela saken for fylkesmannen og bl. a. anførte:

«Etter det som foreligger, synes bygningsrådet å anta at en «annan ordning» av kloakkspørsmålet i seg selv ikke vil være særlig betenkelig så lenge det dreier seg om en spredt bebyggelse. Bygningsrådet ønsker imidlertid ikke «utklattung av enkelttomter» i området som anses som et «verdfullt reserveareal for bustadbygging». Det er neppe helt klart i hvilken utstrekning de interesser bygningsrådet her har for øye, kan ivaretas ved vedtak etter § 66 nr. 2 tredje ledd.

Fylkesmannens vedtak i saken kan forstås slik at det bare er når særlige grunner tilsier det, at en «annan ordning» kan godkjennes. Slik ordning kan imidlertid også godkjennes når det vil medføre uforholdsmessig stor kostnad å gjennomføre bestemmelsene i første og annet ledd. Dette synes først og fremst å gi anvisning på en avveining av på den ene side kostnadene ved gjennomføring av lovens ordning og på den annen side de hygieniske betenkeligheter ved en annen ordning. En slik vurdering kan ikke sees å være foretatt.

En sak for seg er det at bygningsrådet ved sin vurdering av de hygieniske ulemper må ta hensyn til hva slags bebyggelse man fremtidig må regne med i området. Spørsmålet om det ut fra en slik vurdering kan være grunn til avslag selv om infiltrasjon i grunn fra spredt bebyggelse anses ubetenkelig, kan imidlertid ikke sees å være nærmere vurdert. — — —»

Fylkesmannen forela klagen for bygningsrådet, som uttalte:

«Bygningsrådet er av den oppfatning at grunnens infiltrasjonsevne for såvidt synes å være tilstrekkelig for de 2 tomter det her er søkt om.

Uttalelse fra bygn.rådet, 3. ledd 1. setning er derfor kanskje ikke helt dekkende.

Bygningsrådet finner at det er forbundet med uforholdsmessig stor kostnad å gjennomføre bestemmelsene i § 66 nr. 2 første og annet ledd, men bygningsrådet regner med at det i dette området kan bli tettbebyggelse, og har derfor etter selvstendig vurdering funnet at de hygieniske betenkeligheter er såvidt overveiende at bygn.rådet ikke har funnet å kunne godkjenne en «Annen ordning».

En viser forøvrig til rundskriv fra Komm.dept. 30. nov. 1968 om bygningslovens § 66 nr. 2, 6. avsnitt.»

Fylkesmannen viste til uttalelse av 6. juli 1973 til at det i rundskriv fra Kommunal- og arbeidsdepartementet av 30. november 1968 er pekt på at det ved vurderingen av om «annan ordning» av kloakkspørsmålet skal godtas, også må legges vekt på hva slags bebyggelse en i fremtiden må vente i området, og at bygnings- og helseråd må være varsomme med å frafalle kravet om bortledning til hovedkloakk der en må anta det vil bli tettbebyggelse. Fylkesmannen anførte videre:

«Fylkesmannens vedtak i saken er muligens noe knapt formulert, men må ses på bakgrunn av — — — bygningsrådets vedtak. I bygningsrådets vedtak av 9. august 1972 heter det at det eventuelt må utarbeides plan for hele området, underforstått at kloakkløsningen ikke kan godkjennes fordi bygningsrådet venter videre utbygging i området. I bygningsrådets uttale av 6. september 1972 er dette uttrykt klarere:

«... bygningsrådet er redd for konsekvensen av å opne adgang til bygging her, da ein med dette vil tru ein får eit sterkt press her.»

En viser også til bygningsrådets uttale av 6. juni d. å.

Når fylkesmannen i det innklagede vedtaket ikke har funnet grunnlag for å gå imot bygningsrådets skjønn i saken, er det fordi begrunnelsen viser at skjønnnet ligger innenfor bygningslovens rammer, slik loven er fortolket i nevnte rundskriv fra Kommunaldepartementet.

Fylkesmannen er enig med Ombudsmannen i at bygningslovens § 66 nr. 2, tredje ledd, gir anvisning på en avveining av kostnader mot hygieniske ulemper. En kan imidlertid ikke se at det er behov for slik avveining når det er klart at utslipp i grunnen ikke kan tillates på grunn av forventet videre utbygging.»

Spørsmålet om i hvilken utstrekning det ved avgjørelser etter bygningslovens § 66 nr. 2 kan legges vekt på antatt fremtidig bebyggelse, ble forelagt for Kommunal- og arbeidsdepartementet, som i brev av 3. januar 1974 uttalte:

«En forstår Ombudsmannen slik at han reiser spørsmål om hvorvidt søknad om «annen ordning» kan avslås også i tilfelle der slik ordning må antas å ville medføre ulemper for påregnelig fremtidig bebyggelse.

Ut fra en rent teoretisk betraktning ligger det nær å trekke den slutning at samtykket i slike tilfelle ikke bør kunne nektes med hjemmel i § 66 nr. 2 tredje ledd. Eventuelt delings- og byggeforbud kan i tilfelle baseres på bestemmelsen i lovens § 33.

I praksis vil det vel imidlertid neppe være mulig å fastslå på forhånd at ulemper ikke vil oppstå. Allerede et enkelt samtykke vil lett føre til økt etterspørsel etter byggetomter i området og dermed til press på kommunen. For kommunen må det være et naturlig siktepunkt at samtlige hus i området skal være tilknyttet et felles kloakksystem og at individuelle løsninger med «annen ordning» ikke bør tillates opprettholdt.

Når situasjonen først er slik at det må regnes med en videre fremtidig utbygging i vedkommende område, må det også antas at enkeltsamtykker til individuelle kloakkordninger vil kunne føre til ulemper for den fremtidige utvikling, og at søknader derfor må kunne avslås med hjemmel i § 66 nr. 2 tredje ledd.»

I ombudsmannens uttalelse ble bl. a. anført:

«— — — Etter bygningslovens § 66 nr. 2 første ledd kan byggetomt bare fraskilles når

bortledning av skylle- og spillvann på lovlig måte til kloakk, vassdrag e.l. er sikret. Ifølge § 66 nr. 2 tredje ledd kan det dispenseres fra dette krav:

«Hvor det etter bygningsrådets skjønn vil være forbundet med uforholdsmessig stor kostnad å gjennomføre bestemmelsene i første og annet ledd, eller hvor særlige grunner ellers tilsier det, kan bygningsrådet med samtykke av helserådet godkjenne en annen ordning.»

Det kan neppe være tvilsomt at det også etter tredje ledd er en vurdering av k l o a k k - f o r h o l d e n e som skal være avgjørende. At bygningsmyndighetene av andre grunner ønsker å hindre utbygging av et område, kan neppe i seg selv gi grunnlag for å avslå en søknad om en «annen ordning». Bygningsrådets vedtak, jfr. uttalelse i klagesaken fra fylkesmannen, kan forstås slik at A.s søknad er avslått fordi man ville beholde området som «verdfullt reserveareal for bustadbygging» og man derfor ikke ville godkjenne «utklattung av enkelttomter». Delingstillatelse kan etter min mening ikke nektes etter § 66 nr. 2 ut fra slike hensyn. Et eventuelt bygge- og delingsforbud må i tilfelle baseres på bygningslovens § 33.

Det kan imidlertid neppe legges til grunn at det utelukkende er disse hensyn som har vært avgjørende for bygningsrådet, — — — hensynet til en tilfredsstillende kloakkløsning på lengre sikt har telt med. Jeg forstår fylkesmannen slik at når han har godtatt vedtaket, er det fordi han har lagt til grunn at bygningsrådet mente det trengtes en samlet plan også for kloakken, fordi man i fremtiden måtte regne med en videre utbygging av området.

Hvilken vekt man kan legge på påregnelig fremtidig bebyggelse når en «annen ordning» for den tomt som søkes fradelt, isolert sett ikke vil medføre større ulemper, kan være tvilsomt. Jeg finner imidlertid ikke at det er grunnlag for å fastslå at den forståelse av loven som departementet har lagt til grunn i nevnte rundskriv og i brev hertil av 3. januar d. å., er uriktig. Spørsmålet om en «annen ordning» skal godkjennes vil under enhver omstendighet måtte bero på en vurdering. Bygningsrådet kan neppe være avskåret fra å legge vekt på at en tillatelse lett vil trekke nye søknader etter seg, slik at det i praksis vil være meget vanskelig å begrense antallet tillatelser til det forsvarlige. Det må også kunne tillegges vekt at en fremtidig samlet kloakk-løsning i praksis vil kunne vanskeliggjøres ved at man har tillatt andre enkeltløsninger.

Det er ikke grunnlag for å innvende noe mot bygningsrådets og fylkesmannens vurdering av påregneligheten av fremtidig utbygging i området og ønskeligheten av en plan for fremtidig kloakk-løsning. Etter det som foreligger, kan et avslag på søknad om delingstillatelse ikke fastslås å ligge utenfor rammen av § 66 nr. 2. Selv om bygningsrådet også har vist til andre hensyn, er det neppe tilstrekkelig grunn til å anta at bygningsrådet, om saken hadde vært vurdert bare ut fra hensynet til kloakk-spørsmålene, ville kommet til et annet resultat. Fylkesmannen har ved sin stadfæstelse lagt vesentlig vekt på at det bør vises tilbakeholdenhet med dispensasjoner etter § 66 nr. 2 tredje ledd når det kan ventes fremtidig tett-

bebyggelse, og har henholdt seg til de retningslinjer departementet har trukket opp. Det kunne vært spørsmål om å søke klargjort nærmere hvilke hensyn som hadde vært avgjørende for bygningsrådet, men jeg finner ikke at det foreliggende endelige avslag på A.s søknad om delingstillatelse kan anses for ugyldig.»

8.

Fradeling av parsell. Spørsmål om forskjellsbehandling.

(Sak 150 K/72.)

A. klaget ved advokat over at Kommunal- og arbeidsdepartementet hadde forkastet hans klage over Trondheim byplanråds vedtak av 17. februar 1970 om å nekte fradeling av en parsell av hans eiendom ved Jonsvatnet. Avslaget var begrunnet med at spillvann ikke ville kunne føres i lukket ledning til godkjent resipient og at det ikke var grunnlag for å godkjenne en annen ordning, jfr. bygningslovens § 66 nr. 2.

Klageren hevdet at det ikke var tilstrekkelig grunn til å avslå en «annen ordning», og anførte at avslaget under enhver omstendighet var usaklig fordi det til omtrent samme tid var gitt tillatelse til flere andre fradelinger i samme område. Det ble innhentet uttalelser til klagen fra Kommunal- og arbeidsdepartementet og fra Trondheim bygningsråd og helse- og dokumentene i de andre saker som klageren hadde påberopt seg, ble innhentet og gjennomgått.

Tillatelse til fradeling ble søkt 27. juni 1969. Fra eiendommen som var på ca. 30 dekar, var det tidligere utskilt tre tomter — i 1958, 1960 og 1962. I Kommunal- og arbeidsdepartementets klageavgjørelse het det:

«— — — Etter bygningslovens § 66 nr. 2, første ledd skal bortledning av skylle- og spillvann til kloakk, vassdrag o. l. være sikret før tomt utskilles. Bortledningen skal skje i lukkede ledninger. Om bortledningen finner sted til offentlig kloakk eller til offentlig godkjent privat kloakkledning, må i alminnelighet anses å være uten betydning. En kan således ikke gi sin tilslutning til byplanrådets vedtak om at det skal være etablert en ordning for tilknytning til offentlig kloakk uten at dette krav er nærmere begrunnet. Det er imidlertid klarlagt at bortledning i dette tilfelle heller ikke kan finne sted til godkjent privat ledning. Da bortledningen således ikke kan finne sted på grunn av manglende muligheter for tilkobling til lukket ledning eller utslipp i godkjent resipient, må det i tilfelle gjøres unntak fra den ovennevnte bestemmelse, jfr. § 66 nr. 3, tredje ledd. Hvis byplanrådet etter en selvstendig vurdering avslår en søknad om unntaksordning, er det ikke nødvendig å forelegge saken for helse- og bygningsrådet. Byplanrådet har således lovlig hjemmel for sitt vedtak, og departementet finner etter de opplysninger som foreligger i saken ikke mot de kommunale myndigheters vedtak grunn til å fravike vilkårene i § 66 nr. 2 første ledd.

En bemerker i denne forbindelse at myndighetene etter hvert er blitt meget restriktive når det gjelder godkjenning av unntaksløsninger etter § 66 nr. 3, tredje ledd. — — —»

Det måtte etter det som forelå, anses på det rene at fradeling var avhengig av at det ble gitt samtykke til en «annen ordning» etter § 66 nr. 2, tredje ledd. Jeg var enig med departementet i at det ikke kunne innvendes noe mot avgjørelsen i saken når den ble vurdert isolert. Det kunne heller ikke innvendes noe mot at bygningsrådet hadde avgjort saken uten å innhente uttalelse fra helse- og bygningsrådet. Slik foreleggelse var bare nødvendig om bygningsrådet antok det kunne være grunnlag for å gi samtykke. Siden de saker hvor det var gitt samtykke hadde vært forelagt for helse- og bygningsrådet, ba jeg imidlertid om at også denne sak måtte bli sendt helse- og bygningsrådet, slik at sammenligningsgrunnlaget kunne bli bedre. Saken ble deretter forelagt for helse- og bygningsrådet, som hadde foretatt befaring. I brev av 30. mars 1973 til byplanrådet heter det:

«— — — Den 28.3.1973 ble tomten besikket og grunnforholdene kontrollert. Grunnforholdene på tomten besto av fjell dekket med et 10—50 cm lag forvitningsmaterialer og lyngmos. Terrenget heller ned mot bekk som har utløp i Lille-Jonsvannet.

Avstanden fra vassdrag til eventuelt kloakkutløp fra den påtenkte eiendom er under 50 m.

Helse- og bygningsrådet traff 5. april 1973 slikt vedtak:

«Grunnforholdene er ikke egnet for kloakksynkeanlegg og oppføring av bolighus på tomten må frarådes.

Hvis fradeling blir innvilget må saken sendes helse- og bygningsrådet for samtykke i samsvar med bygningslovens § 66, 2.

Saken må da være vedlagt redegjørelse samt planer for kloakkanlegg.»

I brev av 10. mai 1973 anførte klagerens advokat:

«Det er helt på det rene at grunnen for størstedelen består av aur morenejord og løse fjellmasser i ca. 50—60 cm. dybde. At jordlaget på enkelte steder er noe grunnere vil ikke bestrides, men A. har jo nettopp tidligere påpekt at det her kunne kjøres på masse og forøvrig treffes de nødvendige foranstaltninger som de kommunale myndigheter måtte kreve for å godkjenne hans søknad. — — —»

I brev av 4. juli 1973 uttalte helse- og bygningsrådet:

«— — — Etter at A. på henstilling fra Helse- og bygningsrådet hadde gravd huller i jorden for nærmere inspeksjon av grunnforholdene med tanke på mulig infiltrasjon, foretok helse- og bygningsrådets avdelingsingeniør — — — og sunnhetsbetjent — — — inspeksjon på stedet. Under denne inspeksjonen kom A. på plassen og Helse- og bygningsrådets representanter fikk samtale med ham.

Oppfylling av jordmasser ble drøftet med eieren, og avdelingsingeniør — — — opplyser at han brukte den tid for samtale som er vanlig for slike befaringer.

Når byggherren foreslår oppfylling av jordmasser, så løser dette i og for seg ikke avløpsproblemet idet vannet fra et slikt kunstig synkeanlegg må ledes et sted hen, og i mangel av egnet resipient har Helserådet ingen mulig løsning på avløpsproblemet å foreslå for byggherren. — — —»

Det som var fremkommet etter helserådets befaring, kunne etter min mening bare bestyrkes den oppfatning at det klart lå innenfor rammen av § 66 nr. 2 å avslå fradeling av den omsøkte tomt.

Hovedpunktet i klagen var imidlertid påstanden om at det forelå forskjellsbehandling og at tillatelse burde ha vært gitt ut fra den praksis som er fulgt i andre saker i samme område. Klageren har trukket fram disse tilfeller:

1. Elinbo

Elinbo var utskilt fra eiendommen Bakken etter tillatelse av byplanrådet den 24. juni 1969 og var da så vidt skjønnes forutsatt bebygd med tomannsbolig. Nærmere opplysninger om denne fradelingssaken kan ikke sees å foreligge. Søknad om deling av tomten i to ble i første omgang avslått av byplanrådet den 17. november 1970. Avslaget var i samsvar med administrasjonens innstilling. Bl. a. hadde byingeniøren i påtegning av 16. oktober meget sterkt frarådd en slik utbygging som det her var tale om. Tillatelsen ble imidlertid gitt 22. desember s. å. etter at søkeren hadde anført at han vanskelig kunne se at det ikke skulle kunne oppføres to mindre eneboliger istedenfor en to-mannsbolig som tidligere forutsatt. Det fremgikk at det også i dette tilfelle var spørsmål om utslipp i grunnen.

Hvorvidt grunnforholdene er mer egnet i dette tilfelle enn for Solgløtts vedkommende, fremgår ikke, men det er opplyst at eiendommen ligger 180—200 meter fra Vikaelven som renner ut fra Lille Jonsvatnet.

2. Flaten

Tillatelse til fradeling ble gitt 24. juni 1969, etter at fradeling av en annen tomt flere ganger var avslått. Kloakken skulle ledes ut i synkegrøfter på hovedbrukets grunn. Synkegrøftene går inn på gårdens driftsjord. Hvordan grunnforholdene er, forelå det ellers ikke opplysninger om. Eiendommen opplyses å ligge isolert fra annen bebyggelse.

3. Valset

Også for denne eiendom ble fradelingstillatelse gitt 24. juni 1969. Også her skulle kloakken føres gjennom slamkum og ut i synke-

grøfter. Synkegrøftene går ut i vanlig jordbruksjord, og byplansjefen anfører at det ikke er noen umiddelbar fare for at jordsmonnet skal bli mett.

4. Øydal

Denne eiendommen ligger i et noe annet område. Fradeling fant sted så tidlig som i 1967, og jeg går ikke nærmere inn på denne saken.

5. Moen

Byplanrådet godkjente i mai 1969 plasseplan av kårholig på eiendommen. Planer for vann og kloakk ble godtatt av helserådet, men fradeling ble avslått. Vedtaket om å nekte fradeling ble påklaget. I sin klageavgjørelse av 23. juli 1971 ga departementet uttrykk for at fradeling på det foreliggende grunnlag ikke hadde tilstrekkelig hjemmel. Departementet ga imidlertid uttrykk for at kloakkordningen måtte forelegges for og godkjennes av bygningsrådet. Bygningsrådet godkjente fradeling den 2. september 1971. Det ble bygd på at helserådet hadde godkjent kloakkordningen allerede 30. januar 1969.

6. Sæther

Det var søkt om utskillelse av denne parsellen flere ganger, og avslag på søknad om utskillelse var opprettholdt av departementet. Fradeling ble etter ny søknad tillatt ved bygningsrådets vedtak av 11. januar 1972. I innstillingen het det:

«I brev av 30.10.1971 ber — — — om at hennes søknad om å få fradele en byggetomt på resten av parsell C av gnr. 29 bnr. 12, må bli godkjent. Tomten kan ikke tilknyttes noe kloakksystem. I søknaden påberopes imidlertid rettferdsgrunner, idet fire parseller i umiddelbar nærhet er blitt tillatt utskilt i de senere år.

Søknaden om utparsellering av samme tomt har tidligere vært avslått, og departementet har ved klagebehandling godkjent bygningslovens § 66.2 som hjemmel for avslaget.

Saken ble av byplanrådet 9. november 1971 sendt helserådet, som 10. desember 1971 uttaler:

«Midlertidig kloakk for spillvann kan tiltales ført gjennom slamkum til synkegrøfter. Slamkummen må plasseres min. 10 m nedenfor bygdeveien (Osveien). Anlegget må utføres etter helserådets anvisning og godkjennes av dette. Erklæring fra naboeiendommen om tillatelse til å tilkoble dennes vannanlegg må innhentes og tinglyses.

Forskriftsmessig innredet privet må inntegnes og følge byggeanmeldelsen.

Privet tillates bygd i tilbygg til bolighuset. Det må sørges for offentlig tømning av privet og søppelbeholdere. Byggetillatelse må ikke gis før kloakk og vannanlegg er ferdig utført og godkjent av helserådet.»

INNSTILLING TIL VEDTAK :

Byplanrådet godkjenner fradeling av en boligomt av eiendommen Sæther, gnr. 29, bnr. 12 som vist på kart i mål 1:500 merket Trondheim byplankontor, 1. november 1971.»

Hvilke reelle hensyn som har ført til et annet resultat i denne saken enn i A.s sak, fremgår ikke.

7. Karlslyst

Om denne eiendommen uttalte helserådet i brev til byplankontoret av 7. juni 1971:

«— — — Resultatene av de gravninger der er foretatt på eiendommen viser dårlige synkeforhold, myr og fast fjell, så kloakk fra det påtenkte bolighus må bli å betrakte som et direkte utslipp om klaringskum og synkegrøfter til osen (utløpet) Lillevann—Vikelva.

Ved eventuell innvilgning av enkeltutslipp trues ikke vesentlige interesser som ivaretas av helserådet. Helserådet vil således ikke motsette seg enkeltutslipp via grunnen selv om grunnforholdene er dårlige, hvis saken reelt gjelder en kårbygning for bestående bruk. — — —»

Bygningsrådet hadde den 7. november 1972 gitt tillatelse til plassering av bolighus under forutsetning av utslippstillatelse etter vannforurensningsloven. Denne saken kommer i en annen stilling enn de øvrige, både fordi det dreier seg om kårbygning og fordi den vil måtte behandles etter vannforurensningsloven.

Byplanrådet hadde også lagt fram saker hvor fradeling var avslått, og det fremgikk også at flere av de foran nevnte søknader var avslått i første omgang. Det synes på det rene at både helserådet og byplanrådet hadde vært innstilt på å begrense og helst stanse utbyggingen i området av hensyn til kloakkforholdene. Det som forelå viste imidlertid at disse intensjoner ikke alltid hadde vært fulgt opp i enkelt saker. Det kunne for så vidt vises til det byplansjefen anfører i brev hit av 17. april 1972:

«— — — Ellers er det jo meget vanskelig å gi uttrykk for rådets oppfatning i de enkelte saker. Prinsipielt søker byplankontoret å gå i mot enhver fradeling i området ved Jonsvannet og andre steder der det ikke er tilfredsstillende kloakkeringsforhold.

Byplanrådet, som er det avgjørende folkevalgte organ — består av 7 medlemmer, med varamenn. Forholdene i Trondheim er ikke større enn at grunneiere som har omstridte saker til behandling i rådet, svært ofte oppsøker rådets medlemmer — eller varamennene. Synspunktene kan vel også veksle fra møte til møte, og ikke så sjelden kan det være sosiale motiver som ligger til grunn for at et standpunkt i en sak kan endres.

Byplankontoret vil i så henseende vise til saksdokumentene, der det tydelig går fram at

fradelingssakene har startet med avslag, for etter årelangt mas og press på de forskjellige organer å bli innvilget av byplanrådet. — — —»

Av de foreliggende tillatelser var tillatelsene for Flaten og Valset fra 1969, mens tillatelsen for Øydal var fra 1967. Tillatelsen for Moen var fra 1971, mens helserådet hadde godtatt kloakkordningen alt i 1969. Den siste tillatelse for Elinbo er fra desember 1970, men det ble så vidt skjønnes bygd på at denne ikke medførte økt forurensning i forhold til en ordning som var godkjent i 1969. Disse tilfeller lå således i tid mer eller mindre forut for avslaget til A. i 1970, og det måtte i og for seg godtas at det skjedde en tilstramming både fordi forurensningsproblemer kunne øke, og fordi vurderingen av spørsmålene etter hvert ble en annen. Den tillatelse som var gitt for Sæther i januar 1972, etterlot imidlertid tvil om det ble fulgt en konsekvent linje. Hvorfor forskjellsbehandlingssynspunktet skulle stå sterkere igjennom i denne saken enn i A.s sak, var ikke klart.

De foreliggende saker var neppe helt sammenlignbare når det gjaldt ulempene ved utslipp i grunnen, og de opplysninger som var gitt av helserådet om A.s eiendom, kunne tyde på at det her forelå særlige problemer på grunn av det tynne jordlag. Opplysninger som forelå om Flaten og Valset kunne tyde på at betenkelighetene der var antatt å være noe mindre. Heller ikke når det gjaldt nærheten til annen bebyggelse er forholdene like.

Jeg fant ikke at det kunne fastslås at byplanrådet og helserådet hadde fulgt en slik praksis at det ville ha vært best i samsvar med denne om A.s søknad var innvilget. Heller ikke ut fra synspunktet forskjellsbehandling var det da etter min mening grunnlag for å anse avslaget for ugyldig. Det som forelå, tydet imidlertid på at man ikke hadde klart å følge en helt konsekvent linje i fradelingssakene i dette området. Dette var i seg selv uheldig.

9.

Spørsmål om det var lovhjemmel for bl. a. å pålegge to tomteiere å forlenge hovedledning for kloakk.

(Sak 1211 K/73.)

Advokat A. klaget på egne vegne og på vegne av ingeniør B. over at Oslo kommune i to byggesaker hadde pålagt dem å legge hovedledninger for kloakk. Påleggene ble påstått å være ulovhjemlet.

Saksforholdet

Advokat A.s byggesak skrev seg fra 1968—69 og gjaldt Kirkehaugsveien 10 b. Som betingelse for å skille ut og bygge på parsellen forlangte vannverket bl. a. at byggherren for-

lenget hovedledningen for kloakk med ca. 112 meter. Byggherren måtte også senke den eksisterende spillvannsledning i ca. 15 meters lengde. Arbeidet kostet advokat A. ca. kr. 82 000,—. En del av beløpet har han fått tilbake ved refusjon fra naboer som har hatt nytte av kloakkledningen, men det står igjen refusjonsbeløp som ikke er forfalt.

Ingeniør B.s sak var fra 1971 og dreide seg om utskillelse og bebyggelse av Kirkehaugsveien 9. I en påtegning av 26. februar 1971 anførte vannverket at det ikke kan «anbefale måling og utskillelse av ovennevnte parsell før tomteeieren har forlenget eksisterende 200 mm spillvannsledning i Kirkehaugsveien til og langs tomten». Ingeniør B. forlenget den eksisterende hovedkloakkledning med ca. 20 meter, noe som kostet ham ca. kr. 20 000,—. Han har krevd refusjon av naboene.

I brev av 14. mars 1973 til kommunen gjorde advokat A. gjeldende at påleggene til ham og B. om å forlenge eksisterende hovedkloakkledninger ikke hadde lovlig hjemmel fordi Kirkehaugsveien lå i uregulert strøk. Han viste bl. a. til et brev av 12. mars 1973 fra Kommunal- og arbeidsdepartementet der departementet hadde uttalt at bygningsrådet ikke i medhold av bygningslovgivningen kan kreve at det opparbeides hovedkloakk fram til tomt i uregulert område. Han krevde at kommunen erstatter ham og B. deres tap ved de påståtte ulovlige pålegg. Kommunen avsto erstatningskravet og anførte bl. a.:

«Avslagene er blant annet begrunnet med at påleggene ble gitt før den nye bygningsvedtekt trådte i kraft den 7. august 1971. Før denne dato gjaldt § 48 i vedtekten til bygningsloven av 1924. § 48 nr. 1a) i denne vedtekt gir hjemmel for pålegget om hovedkloakk i Kirkehaugsveien, jfr. 1. setning i vedtekt til § 117 i 1965-loven, jfr. lovens § 3 i. f.»

Advokat A. forela avslagsbrevet for Kommunal- og arbeidsdepartementet som ga følgende uttalelse:

«En finner ikke grunn til å ta stilling til den konkrete tvist, men vil generelt kunne uttale:

Etter at den någjeldende bygningslov trådte i kraft 1. januar 1966, antar departementet at Oslo kommunes vedtekt til § 48 i bygningsloven av 1924 bare gjaldt for regulert strøk. For uregulert strøk kommer bestemmelsen i strid med § 67 i den någjeldende lov, jfr. § 117 nr. 1 og midlertidig vedtekt til denne bestemmelse, stadfestet 15. desember 1965. En mener således at § 67 fastsetter en ufravikelig ramme for hva vedtekt om krav til opparbeidelse av veg og legging av kloakk kan gå ut på.»

Advokat A. tok etter dette saken opp på ny med kommunen som fastholdt avvisningen av erstatningskravene. Det ble imidlertid opplyst at vannverket ville fremme forslag om at kom-

munen dekker A.s uforfalte refusjonskrav på ca. kr. 45 000,—, mot at kommunen overtar kravet. Etter senere opplysning fra advokat A. er dette forslaget imidlertid ikke vedtatt.

Klagernes anførsler

Advokat A. har i klagen til ombudsmannen fastholdt at det i de to byggesaker er gitt pålegg som kommunen ikke har hjemmel for, og at kommunen har plikt til å erstatte det tap han og B. har lidt ved at de har innrettet seg etter påleggene. Det er dessuten anført at pålegget til B. er gitt etter at de nye bygningsvedtekter trådte i kraft 7. august 1971.

Kommunens uttalelser

Klagen har vært forelagt for kommunen, og teknisk rådmann og vannverksjefen har gitt uttalelser. Vannverksjefen har bl. a. hevdet at det ikke ble gitt noe skriftlig pålegg til advokat A. om å legge kloakkledning i Kirkehaugsveien, men at han muntlig ble anbefalt denne løsning. Han hadde selv foreslått å legge stikkledninger over privat eiendom fram til hovedkloakk i Lilleakerveien. Når det gjaldt B.s sak, har vannverksjefen anført at han ikke kan erindre at det fra hans side ble foreslått alternativer med stikkledninger over private eiendommer. Stikkledninger i Kirkehaugsveien tiltales ikke av kommunen. Etter å ha redegjort for mulige andre alternativer konkluderte vannverksjefen med at ingeniør B. hadde fått ordnet avløpet på en for ham økonomisk fordelaktig måte. For øvrig var pålegget om hovedledning i Kirkehaugsveien etter vannverksjefen oppfatning riktig ut fra et samfunnsøkonomisk syn. I dag er tre eiendommer tilkoblet ledningsanlegget, og i alt åtte eiendommer kan tilkobles. Om det rettslige grunnlag for å påby hovedkloakkledning anlagt har vannverksjefen i uttalelse til teknisk rådmann av 12. desember 1973 anført:

«— — — I forbindelse med utskillelse og bebyggelse av eiendommer har kommunens tekniske etater siden 1. januar 1966 lagt til grunn at vedtektene til § 48 i bygningsloven av 1924 skulle gjelde fram til de nye vedtektene for Oslo trådte i kraft. Ved den nye bygningslovens ikrafttreden den 1.1.66 ble de gamle vedtektene stadfestet som overgangsvedtekter. De nye vedtektene ble stadfestet 28.5.71 og trådte i kraft 7.8.71. § 48 nr. 1 a) i den gamle vedtekt gir hjemmel for pålegg om hovedkloakk i Kirkehaugsveien, jfr. 1. setning i vedtekt til § 117, samt § 3 i 1965-loven. — — —»

Teknisk rådmann har presisert at den praksis som er kommet til uttrykk i disse sakene, har vært fulgt av kommunen både da den tidligere bygningslov gjaldt og etter at den nye lov trådte i kraft fra 1. januar 1966. Vedtek-

tene til 1924-loven ble stadfestet som overgangsvedtekter ved overgangen til den nye lov.

O m b u d s m a n n e n s b e m e r k n i n g e r

I ingeniør B.s byggesak meddelte vannverket i påtegning av 26. februar 1971 at det ikke kunne anbefale måling og utskillelse før tomteieren forlenget eksisterende spillvannsledning i Kirkehaugsveien. Dette kunne av byggherren vanskelig oppfattes på annen måte enn at kommunen stilte som vilkår for å tillate tomten utskilt og brukt som byggetomt, at kloakkledningen ble forlenget. I advokat A.s sak var det etter det opplyste ikke gitt skriftlig pålegg om at han måtte legge hovedkloakkledning for å få bebygge tomten. Etter det som forelå, var det imidlertid vanskelig å se det annerledes enn at dette også i hans sak var ment som et vilkår for å tillate fradeling og bebyggelse. Det er således opplyst at kommunens praksis har vært at det ble stilt krav om fremføring av hovedkloakk for å tillate bebyggelse også i uregulert strøk. I dokumentene i saken har også vannverket gitt uttrykk for at advokat A. ble «pålagt» å forlenge hovedkloakken. I et brev av 23. september 1969 (sitert i ekspropriasjonskontorets refusjonsberegning av 3. desember 1969) anførte således vannverksjefen om advokat A.s sak at «i forbindelse med utskillelse og bebyggelse av en parsell av gnr. 9, bnr. 57 ble eieren pålagt å legge spillvannsledning i Kirkehaugsveien fra Bestumveien og sydover ca. 112 meter». Det samme ble sagt i vannverkets saksfremstilling av 3. april 1973 i forbindelse med det erstatningskrav advokat A. fremsatte. At advokat A. oppfattet forholdet slik at anlegg av hovedkloakk i Kirkehaugsveien var en betingelse for at kommunen ville tillate tomten bebygd, syntes ikke tvilsomt.

Det foreligger ikke stadfestet reguleringsplan for området der A.s og B.s tomter ligger. Kirkehaugsveien er behandlet av Aker reguleringsvesen og godkjent av Aker reguleringskommisjon 28. september 1911. 110 meter av Kirkehaugsveien, omtrent tilsvarende den strekning der A. har lagt ned hovedkloakkledning, er vedtatt regulert, men vedtaket er ikke stadfestet. Etter vedtektene til den tidligere bygningslov (1924-loven) var det ikke tvilsomt at kommunen hadde adgang til å forlange at hovedkloakk ble ført til og langs tomten før utskillelse og bebyggelse ble tillatt også i et uregulert strøk. I Oslo-vedtektenes § 58 nr. 1, siste avsnitt, er således som en generell regel både for regulerte og uregulerte strøk bestemt at en tomt ikke må utskilles som eget matrikelnummer «før det til og langs eiendommen fører opparbeidet og godkjent gate, i tilfelle forsynt med kloakk». Tilsvarende bestemmelse

har § 48 nr. 1 a) for så vidt gjelder bebyggelse av eiendom.

Bygningsloven av 1924 ble opphevet da den nye bygningslov (lov av 18. juni 1965) trådte i kraft 1. januar 1966. Ved vedtekt til § 117 nr. 1 i 1965-loven, stadfestet av Kommunal- og arbeidsdepartementet 15. desember 1965, er imidlertid bestemt at de tidligere bygningsvedtekter for Oslo fortsatt skulle gjelde «i den utstrekning de ikke strider mot ufravikelige bestemmelser i bygningsloven av 18. juni 1965». Hovedspørsmålet — i hvert fall i advokat A.s sak — er om kommunen i medhold av denne overgangsbestemmelse kunne bygge på § 58 og § 48 i 1924-vedtektenes som grunnlag for pålegg om hovedkloakk i strøk der det ikke foreligger stadfestet reguleringsplan også etter at den nye bygningslov trådte i kraft.

Bygningsloven av 1965 har i § 67 bestemmelse om at det ved vedtekt kan bestemmes at tomt i regulert strøk bare kan bebygges dersom «hovedkloakk, herunder i tilfelle også særskilt overvannsledning, fører til og langs eller over tomta». Samme vilkår er satt i § 63 nr. 3 for fradeling av tomt i regulert strøk. Kommunal- og arbeidsdepartementets standpunkt er at «§ 67 fastsetter en ufravikelig ramme for hva vedtekt om krav til opparbeidelse av veg og legging av kloakk kan gå ut på» og at § 48 i bygningsvedtekten for Oslo etter 1. januar 1966 (den nye bygningslovs ikrafttreden) bare kunne gjelde for regulert strøk fordi den for uregulert strøk ville komme i strid med § 67. Kommunens oppfatning er så vidt skjønnes at også den nye bygningslov — på samme måte som den gamle — må kunne suppleres ved vedtektsbestemmelser om krav til hovedkloakk også i uregulert strøk. Kommunen har vist til bygningslovens § 3 om at

«Ved vedtekt kan det for en kommune eller del av kommune fastsettes de lempinger, skjerpelser, tillegg eller unntak fra bestemmelsene i denne loven som finnes påkrevd under hensyn til forholdene på stedet, dersom loven ikke bestemmer noe annet. — — —»

Bygningslovens § 3 gir vid adgang til å supplere og tillempe bygningslovens regler ut fra stedlige forhold. Bl. a. fordi rammen er så vidt vid og ubestemt, var det imidlertid etter ombudsmannens mening naturlig å forstå § 67 slik departementet har gjort — at den uttømmende angir hvilke krav det ved vedtekt kan stilles for fremføring av hovedkloakk til byggetomt. Det ville ellers bli liten sammenheng i at loven uttrykkelig angir at slike vilkår kan stilles for regulert strøk, hvis vedtektsbestemmelser om de samme forhold kunne gis også for uregulerte strøk. Det anføres også i lovens forarbeider at den på flere punkter skiller mellom strengere bestemmelser for regu-

lerte strøk og lempeligere regler for uregulerte (jfr. bl. a. innstilling fra bygningslovkomiteén side 35).

Vannverksjefen har pekt på at det ofte er tilfeldig om strøk i det tidligere Aker er regulert ved stadfestet reguleringsplan, og at det da synes uheldig og lite konsekvent å behandle byggherrene forskjellig med hensyn til deltagelse i utbyggingen av hovedledningsplan etter hvorvidt strøket er regulert eller ikke. Slik den nye bygningsloven er bygd opp og skiller mellom regulerte og uregulerte strøk, kunne ombudsmannen likevel vanskelig se at den gir hjemmel for å gi vedtektsbestemmelse om fremføring av hovedkloakk som vilkår for å bebygge tomter som ikke er regulert ved reguleringsplan, stadfestet av departementet. Er dette så, kunne kommunen neppe heller bygge på vedtekten til loven av 1924 som hjemmel for påleggene til A. og B. Det er i den foran nevnte overgangsvedtekt sagt at de tidligere vedtekter bare skulle gjelde såfremt de ikke strider mot ufravelige bestemmelser i den nye lov. Det er på det rene at det ikke er stadfestet reguleringsplan for de tomter i Kirkehaugsveien som saken gjelder. Så vidt skjøntes er de for øvrig heller ikke regulert ved de ikkestadfestede planer som er nevnt i saken. Etter det opplyste syntes bare selve Kirkehaugsveien å være behandlet av Aker reguleringskommisjon, og Oslo byplanråds vedtak av 28. august 1952 var også angitt å gjelde «110 m av Kirkehaugsveien».

Når det gjaldt B.s sak, pekte ombudsmannen dessuten på at meget kunne tale for at de gamle vedtekter i det hele ikke kom til anvendelse, men at pålegget måtte vurderes etter de nye vedtekter som trådte i kraft 7. august 1971. Vedtektene fra 1971 har bestemmelse om fremføring av hovedkloakk bare for regulert strøk. Riktignok ble det opprinnelige pålegg til B. gitt 26. februar 1971 og mens 1924-vedtektene ennå var gjeldende. Det fremgår imidlertid av vannverkets brev av 17. september 1973 til advokat A. at pålegget ikke umiddelbart ble etterkommet. Det ble ført forhandlinger som bl. a. resulterte i at pålegget ble lempet noe. I brev av 1. oktober 1971 har vannverket anført at «før vannverket kan anbefale at byggetillatelse gis, må hovedledningsanlegget være anmeldt og approbert». Dette innebærer så vidt skjønnes at det da ennå ikke var foretatt noe med anlegget. På dette tidspunkt var de nye vedtektene trådt i kraft, og det kunne spørres om ikke pålegget da måtte vurderes etter de de nye vedtektene selv om det opprinnelig var bygd på 1924-vedtektene — jfr. bygningslovens § 119 nr. 1 om at

«Denne loven, og forskrift og vedtekt som gjelder når den trer i kraft, gjelder for alle

arbeid som settes i gang etter dette tidspunktet.»

Selv om påleggene til A. og B. ikke kan bygges på bestemmelser i 1924-vedtektene, kunne det være et spørsmål om det ikke kunne stilles krav om fremføring av hovedkloakk innenfor rammen av bygningslovens § 66 nr. 2. Dette spørsmålet har Kommunal- og arbeidsdepartementet uttalt seg om i et brev av 12. mars 1973 til advokat A., der det heter:

«Forutsatt at det dreier seg om tomt i uregulert område antar en at bygningsrådet ikke i medhold av bygningslovgivningen kan kreve at det opparbeides hovedkloakk fram til tomten.

Det er imidlertid et krav etter bygningslovens § 66 nr. 2 første ledd at bortledning av kloakk, skylle- og spillvann skjer i lukkede ledninger. Hvis slik bortledning ikke kan finne sted, blir bebyggelse av tomten avhengig av at dispensasjon meddeles, jfr. § 66 nr. 2 tredje ledd. Blir slik dispensasjon ikke meddelt, kan bebyggelse av tomten for tiden ikke finne sted. Dersom det er mulig å knytte kloakkledningen til eksisterende hovedkloakk i området, f. eks. ved stikkledning over naboens eiendom, vil dette kunne tilfredsstille kravet i bygningslovens § 66 nr. 2 om at bortledningen skal være sikret på lovlig måte. Forutsetningen er imidlertid at vedkommende hovedkloakk har kapasitet som tillater ny tilkobling og tilstrekkelig teknisk standard, og at man har samtykke til graving og legging av ledning over naboens eiendom. Dette samtykke forutsettes i tilfelle tinglyst som heftelse på naboens eiendom og må også omfatte rett til å tiltre eiendommen for å utføre nødvendige reparasjonsarbeider. Det må også foreligge særskilt tillatelse for tilknytning til hovedkloakken. Videre skal ordningen godkjennes av helserådet.»

Etter ombudsmannens mening kunne det ikke utelukkes at bygningsmyndighetene i medhold av § 66 nr. 2 etter omstendighetene måtte kunne sette som vilkår for fradelings- eller byggetillatelse at eksisterende hovedkloakkledning ble forlenget. Dette måtte i alle fall kunne forlanges dersom det ikke ved stikkledninger var mulig på «lovlig måte» å nå fram til allerede anlagt hovedkloakkledning, eller fordi tilkobling ved stikkledning av tekniske grunner ikke lot seg gjøre. Det kunne også tenkes at helserådet ikke ville godkjenne bruk av stikkledninger. Vurderingen av om det kunne stilles krav om forlengelse av hovedkloakk, syntes imidlertid i så fall å måtte skje ut fra hva som ga en forsvarlig kloakkløsning for det foreliggende byggeprosjekt, og det kunne neppe av § 66 nr. 2 stilles et slikt krav ut fra hensynet til den fremtidige utbygging av området. Hvis kommunen ut fra slike vurderinger ønsket anlagt hovedkloakk og ikke selv ville legge den, måtte den komme fram til avtale med byggherren om dette.

Bl. a. fordi kommunen har bygd på at 1924-

vedtektene ga hjemmel for de pålegg saken gjelder, foreligger det svært få opplysninger til bedømmelse av om det var nødvendig med forlengelse av hovedkloakken for å få en forsvarlig løsning av kloakkspørsmålet for A. og B. Det som forelå, ga ikke ombudsmannen tilstrekkelig grunnlag for å uttale seg om spørsmålet.

Ombudsmannen fant heller ikke å kunne uttale seg om erstatningsspørsmålet fordi dette under enhver omstendighet var så vidt tvilsomt at det naturlig måtte avgjøres av domstolene. Det egnet seg ikke for løsning ved en uforbindende uttalelse fra ombudsmannen. Selv om man bygde på at påleggene ikke hadde lovhjemmel, var det ikke uten videre klart at det forelå erstatningsplikt for kommunen. Det kunne neppe være grunnlag for objektivt ansvar, og det var heller neppe uten videre klart at kommunens praksis kunne tilregnes den som uaktsomhet. Det kunne også være grunn til å ta hensyn til at klagerne hadde bøyd seg for vannverkets standpunkt uten å kreve saken forelagt for bygningsrådet og uten å nytte klageadgangen til høyere administrativ myndighet. På grunn av at klagerne til dels fikk dekket kloakkutgiftene ved refusjonskrav mot naboeiendommer, og hensett til de utgifter de under enhver omstendighet ville hatt dersom stikkledninger var blitt anlagt, var også tapsberegningen problematisk.

10.

Spørsmål om en kommune kunne nytte forkjøpsrett ved videre-salg av tomt som den selv tidligere hadde overdratt som erstatningstomt. Spørsmål om formannskapet kunne gjøre forkjøpsrett gjeldende.
(Sak 203 K/73.)

En advokat klaget over at Oslo formannskap i henhold til midlertidig lov av 25. juni 1965 nr. 4 om forkjøpsrett for kommunene til utbyggingsformål og til friluftformål hadde vedtatt å nytte forkjøpsrett til en eiendom han hadde kjøpt.

Eiendommen var i 1965 overdratt fra kommunen til A. som erstatningstomt for eiendom kommunen hadde kjøpt. A. solgte i 1966 tomten til B., som igjen solgte den videre til klageren. Tomten var ubebygget og på vel 1 dekar. I kjøpekontrakten het det bl. a. at «kjøpesummen er betinget av at Oslo Prisenemnd godkjenner den». Prisen ble godkjent av prisnemnda.

Kommunen fikk først kjennskap til overdragelsen gjennom «oppgave over dagb.f. eiendomshandler i Aker distrikt, mars måned 1972», mottatt av kommunen 6. april 1972. Slike oppgaver sendes kommunen fra byskriverkontoret hver måned. De inneholder en fortegnelse over samtlige eiendomsoverdragelser

i distriktet med opplysninger om gnr. og bnr., eiendommens navn, pris, dagbokføringsdatoen og opplysninger om selger og kjøper.

I brev til klageren av 27. april 1972 meddelte eiendomssjefen i Oslo under henvisning til oppgaven, at han antok at kommunen hadde forkjøpsrett etter forkjøpsloven, og det ble bedt om nærmere opplysninger om overdragelsen. Klageren ga opplysningene i brev av 8. mai 1972, mottatt i kommunen 10. s. m. Han anbeforte samtidig at formålet med kjøpet av tomten utelukkende var å bygge familiebolig til eget bruk, og mente at det ikke forelå noe rimelig kommunalt formål sett i sammenheng med forkjøpsloven og et eventuelt vedtak om å nytte forkjøpsretten. Formannskapet vedtok å nytte forkjøpsretten til eiendommen. I innstillingen til vedtaket uttalte eiendomssjefen bl. a.:

«— — — Ved vurderingen av kommunens mulige bruk av forkjøpsretten finner jeg å måtte legge vesentlig vekt på at det i den foreliggende sak er en erstatningstomt som er omsatt. Kommunen har et stadig problem med å skaffe erstatningstomter til ekspropriater og andre som under trussel om ekspropriasjon, selger sine boligeiendommer til kommunen, og på denne bakgrunn vil jeg anbefale at kommunen nytter sin rett til å tre inn i kjøpet.

Det er videre nærliggende å anta at erstatningstomter i mange tilfelle blir spekulasjonsobjekter. Jeg vil tro at kommunens bruk av forkjøpsretten kan ha en viss preventiv virkning og vil anbefale forkjøp av denne grunn.»

Boligrådmannen bemerket:

«— — — I innstilling av 5. juli 1971, som finansutvalget sluttet seg til, uttaler finansrådmannen:

«Så lenge det er tale om overdragelse av tomt til husbyggere som selv skal bo på eiendommen, antar derfor finansrådmannen at kommunen som hovedregel bør la være å benytte seg av forkjøpsretten. I mange tilfelle vil det her være tale om overdragelse til slektninger og da har ikke kommunen forkjøpsrett. Er det derimot tale om overdragelse til entreprenør o. a. som antas å skulle bygge for senere salg, bør hovedregelen være den motsatte så sant tomten egner seg som erstatningstomt. Det samme må gjelde ved videresalg av erstatningstomter. Finansrådmannen vil foreslå at eiendomssjefen blir bedt om å vurdere de foretatte eiendomsoverdragelser etter de retningslinjer som er antydnet ovenfor i den utstrekning han finner det praktisk mulig. I de tilfelle hvor han finner at det kan være aktuelt å benytte forkjøpsretten, fremmes saken, i motsatt fall ikke.»

Da formannskapet 4/5-1972 vedtok boligrådmannens innstilling av 16. mars 1972 om forslag til retningslinjer for tilbud om kjøp av erstatningstomter til grunneiere i ekspropriasjonsområdet i Søndre Nordstrand, presiserte formannskapet at det går ut fra at overdra-

gelse bare finner sted til den som etter salgsvilkårene er berettiget til tomt, og at misbruk ikke finner sted.

Boligrådmannen er for sin del enig i de foranførte uttalelser og retningslinjer, og slutter seg til eiendomssjefens forslag om å nytte forkjøp i den aktuelle sak.

Det foreligger uttalelse fra Justisdepartementet at det antar at 3-måneders fristen for å gjøre forskjopsrett gjeldende, ikke begynner å løpe før kommunen har fått melding om at prisnemnda har godkjent prisen. Prisnemnda opplyser at saken ikke har vært behandlet pr. 5. juni 1971.

Legger en Justisdepartementets oppfatning til grunn er fristen ennå ikke begynt å løpe. I motsatt fall utløper fristen 10. august 1972, som er 3 måneder etter at eiendomskontoret mottok melding fra erververne om kjøpet. — — —

I brev til kommunen av 7. desember 1972 anførte klageren bl. a. at loven ikke hjemler forkjøp når det dreier seg om en tidligere erstatningstomt. Han viste til at dersom kommunen ønsket å unngå omsetning av erstatningstomter, var det enkelt for kommunen å få tinglyst forbehold om dette ved overdragelsen. Han pekte også på at kommunens behov for erstatningstomter ikke kunne være nok til «at man skal frata en familie en tomt og kanskje tilby den til en annen, som muligens ikke har noe større eller mer aktverdig behov».

Kommunen fastholdt forkjøpet.

Saken reiser tre hovedspørsmål som behandles hver for seg.

1. Spørsmålet om forkjøpsretten kan gjøres gjeldende for å sikre en tomt til senere bruk som erstatningstomt

På spørsmål fra ombudsmannen om praksis på dette område og om hva tomten skal nyttes til, har eiendomssjefen presisert at formålet med ervervet var å nytte den som erstatningstomt. I hans uttalelse heter det bl. a.:

« — — — Kommunens oppkjøp og klargjøring av arealer til erstatningstomter må ses i videre sammenheng med den stadig pågående utbygging innen kommunen, som i stor utstrekning medfører ekspropriasjon eller salg under trusel om ekspropriasjon av boligeiendommer der huseieren selv bor.

Bygningslovens § 44 gir kommunen et pålegg om så vidt mulig å gi huseieren høve til å overta en annen boligtomt i nærheten, noe som Oslo kommune lojalt har søkt å etterkomme, men som i praksis har vist seg vanskelig på grunn av knappheten på byggeklare småhustomter. — — —

Kommunens praksis har vært og er, slik det kommer til uttrykk i finansrådmannens innstilling av 5. juli 1971, at så lenge det er tale om overdragelse av tomt til husbyggere som selv skal bo på eiendommen, har kommunens forkjøpsrett ikke vært benyttet. Dette gjelder uten unntak.

Når det gjelder videresalg av erstatningstomter, er den aktuelle sak den første der en er blitt klar over at overdragelse har funnet sted. Dette skyldes vel særlig at det overveldende flertall av tomtekjøperne bebygger tomteene for eget boligbehov, dels skyldes det at mulighetene for å holde kontroll med omsetningen er små. Jeg viser for så vidt til mine anførsler inntatt i finansrådmannens innstilling av 5. juli 1971.

I skjøtet til A. ble det ikke tatt uttrykkelig forbehold mot videresalg, men det er vist til at skjøtingen er ledd i kommunens plikt etter punkt 5 i kjøpekontrakt av 2. januar 1964 — — —

For å avskjære enhver mulig tvil for fremtiden har kommunen nå innført den praksis å innta bestemmelse om gjenkjøpsrett i skjøtene på erstatningstomter. Jeg vedlegger til orientering en fotokopi av et skjøte datert 3. januar 1973.»

Som svar på en senere forespørsel fra ombudsmannen uttalte eiendomssjefen:

« — — — Jeg er av den oppfatning at midlertidig lov av 25. juni 1965 nr. 4 hjemler adgang for kommunene til å erverve erstatningstomter enten det gjelder større erstatningstomtefelt eller enkelttomter. Loven setter ikke noen nedre arealgrense for kommunenes forkjøpsrett, og jeg antar at enkelttomter også omfattes av «utbyggingsformål» hva enten det skal bygges et høyhus eller en enebolig på tomta. — — —

Jeg er videre av den oppfatning at kjøperens hensikt med ervervelsen ikke medfører innskrenkninger i kommunens adgang til å nytte forkjøpsrett — selv ikke i de tilfeller hvor kjøperens formål er utbygging, altså nettopp det samme som kommunen nytter sin forkjøpsrett til fordel for.

Ombudsmannen uttaler at dersom tomta på ny skal nyttes som erstatningstomt, vil den bare indirekte bli nyttet til utbyggingsformål.

Min konklusjon blir at ordningen med erstatningstomter er så nært og direkte knyttet til det å erverve grunn til bebyggelse, serviceinstitusjoner, veier, andre offentlige formål o. l. at det naturlig hører inn under forkjøpslovens betegnelse «utbyggingsformål». — — —

Jeg fant grunn til å forelegge saken for Kommunal- og arbeidsdepartementet og ba opplyst om departementet hadde behandlet eller gitt uttalelse i lignende saker. I svarbrevet anførte departementet:

«Ved tidligere muntlige henvendelser har Kommunaldepartementet gitt uttrykk for at en kommune kan nytte sin forkjøpsrett etter loven av 25. juni 1965 selv om kommunen akter å overdra arealet til andre for utbygging. En har videre antatt at forkjøp kan gjøres gjeldende også for enkelttomter innenfor regulert område. Departementet har herunder lagt til grunn forkjøpslovens forarbeider (Ot. prp. nr. 51 for 1964—65 side 9) hvorefter formålet med ervervelse av grunn til utbyggingsformål er forutsatt å skulle omfatte all grunn «som det til enhver tid er naturlig at kommunen som sådan bør ta seg av eller legge forholdene til rette for».

I ett tilfelle har saken vært forelagt departementet skriftlig, — — —»

I forkjøpsrettsloven er det ikke gjort unntak for enkelttomter. Spørsmålet om å innta et slikt unntak i loven er imidlertid drøftet i forarbeidene, jfr. Ot. prp. nr. 51 (1964—65) på side 7 der det heter:

«— — — Kommunaldepartementet har ikke funnet å burde opprettholde komiteéns forslag om at frasalg av enkelttomter i en viss utstrekning skal være unntatt fra forkjøpsretten. Departementet slutter seg for så vidt til det som er anført av Finansdepartementet. Et slikt unntak vil dessuten by på ulemper av administrativ art. En går ut fra at kommunene i praksis ikke vil nytte forkjøpsretten ved frasalg av småhustomter hvor den finner det ubetenkelig og uten konsekvenser for framtidig utbygging. — — —»

Selv om dette innebar at det burde vises forsiktighet ved erverv av enkelttomter, fant jeg i likhet med departementet at det forelå hjemmel for slikt erverv når det ellers falt innenfor lovens formål:

I forkjøpsrettslovens § 1 heter det:

«For å sikre kommunene grunn til utbyggingsformål og til friluftformål har kommunene forkjøpsrett etter reglene i denne loven.»

Som nevnt hadde kommunen gjort det klart at eiendommen skulle nyttes som erstatningstomt for å fremme utbyggingsplaner på et annet sted. Den ville således bare indirekte bli nytt til utbyggingsformål. Ervervet må imidlertid kunne sees som et ledd i kommunens arbeid med å sikre grunn til utbyggingsformål, og jeg fant ikke at det var tilstrekkelig grunnlag for å reise innvendinger mot kommunens og departementets forståelse av loven.

Klageren hadde pekt på at det i formannskapetets vedtak var lagt vesentlig vekt på at det var en erstatningstomt som var avhendet, og at bruken av forkjøpsretten kunne ha en viss preventiv virkning. Eiendomssjefen hadde presisert at «prevensjonshensynet alene ikke er ment å skulle gi grunnlag for bruk av forkjøpsretten», — det var tatt med som et moment ved vurderingen. Ombudsmannen fant det tvilsomt om dette moment overhodet kunne tillegges vekt i en sak etter forkjøpsrettsloven, men det var ikke tilstrekkelig grunnlag for å fastslå at prevensjonshensynet hadde vært avgjørende. Det var for øvrig bemerket at kommunen nå tar forbehold om gjenkjøpsrett ved overdragelse av erstatningstomter.

2. Fristen for å gjøre forkjøpsretten gjeldende

Opgaven over eiendomshandler i Aker distrikt for mars måned ble mottatt i kommunen den 6. april 1972. Klageren ga i brev av 8. mai 1972 de opplysningene kommunen hadde bedt om, og brevet ble mottatt i kommunen 10. s. m.

Forkjøpsvedtaket ble fattet den 2. august 1972.

I forkjøpslovens § 8 første, annet og tredje ledd, første punktum, heter det:

«Overdrager og erverver av eiendom eller rettighet som omfattes av kommunens forkjøpsrett skal straks gi skriftlig melding til kommunen. Det skal gis opplysning om alle vilkår for overføring av eiendommen eller retten. Ved gave og gavesalg skal det beløp som svarer til eiendommens (rettighetens) verdi oppgis. Avskrift av kontrakt og pristakst skal vedlegges hvis slike dokumenter foreligger.

Tinglysningsdommeren skal straks melde fra til kommunen ved tinglysing av dokument om overføring av rett i fast eiendom, når det kan antas at overføring gir kommunen adgang til å tre inn i erververens rett etter reglene i denne loven. Departementet kan fastsette nærmere bestemmelse om tinglysningsdommens meldeplikt.

Vedtaket om å nytte forkjøpsrett etter denne lov må være gjort innen tre måneder etter at kommunen har fått skriftlig melding etter første eller annet ledd.»

Dersom utgangspunktet for tre månedersfristen skulle regnes fra mottagelsen av oppgaven fra byskriveren, var den oversittet da formannskapet traff sitt vedtak. Derimot var fristen ikke oversittet dersom klagerens brev av 8. mai 1972 skulle danne utgangspunktet.

Eiendomssjefen mente byskriverens oppgave ikke inneholdt tilstrekkelige opplysninger til at kommunen kunne vurdere forkjøpsrettsspørsmålet. Han anførte også at slik meldeplikten etter lovens § 8 annet ledd blir gjennomført i Oslo, måtte kommunen innhente nærmere opplysninger fra partene. Fristen måtte regnes fra mottagelsen av disse opplysningene. Først da var «saken tilstrekkelig opplyst til at administrasjon og besluttende organer kunne foreta en forsvarlig saksbehandling og vurdering». Boligrådmannen opplyste at spørsmålet om utgangspunktet for beregning av tre månedersfristen er tatt opp i en versonende sak for Oslo byrett. I denne saken er det gjort gjeldende at oppgaven fra byskriveren er utferdiget av en funksjonær der og at den ikke bekreftes embetsmessig. Boligsjefen hevdet etter dette at meldingen ikke er forskriftsmessig «idet de i loven forutsatte bestemmelser enda ikke er utferdiget av departementet».

Kommunal- og arbeidsdepartementet anførte om dette i sitt brev til ombudsmannen av 20. desember 1973:

«Kommunaldepartementet antar at ordlyden i forkjøpslovens § 8 tredje ledd: «... skriftlig melding etter første eller annet ledd», ikke kan gi grunnlag for den oppfatning at det ved melding fra tinglysningsdommeren etter annet ledd skal kunne stilles krav om samme grad av dokumentasjon som etter første ledd. Underretning etter annet ledd må antas å gi kom-

munenes administrasjon de opplysninger som er nødvendige for å ta stilling til hvorvidt en eiendomsoverdragelse bør følges opp med sikte på eventuell bruk av kommunens forkjøpsrett. Tre-måneders fristen vil riktignok i disse tilfelle gi kommunen kort tid til saksforberedelsen. — — —

En vil ellers peke på at det er Justisdepartementet som etter forkjøpslovens § 8 annet ledd i. f. kan fastsette nærmere bestemmelser om tinglysningsdommerens meldeplikt. — — —

Ombudsmannen var enig i at kravene til den melding tinglysningsdommeren skal gi, reguleres av lovens § 8 annet ledd, første punktum. At Justis- og politidepartementet ikke har utferdiget nærmere bestemmelser, kunne ikke være avgjørende. Om hvilke krav det skal stilles til en slik melding, heter det i Ot. prp. nr. 51 (1964—65) på side 22 bl. a.:

« — — — Tinglysningsdommerens undersøkelse og vurdering av spørsmålet om en overføring medfører forkjøpsrett for kommunen, bør forenkles mest mulig. Den letteste fremgangsmåte kan kanskje være at tinglysningsdommeren sender kvartalsvise oppgaver til kommunen om alle eiendomsoverdragelser i de områder hvor loven gjelder. — — — »

Dette syntes å tale for at meldingen fra byskriveren til kommunen måtte anses tilstrekkelig som melding etter § 8 annet ledd. Det som var sagt i proposisjonen, samsvarte imidlertid ikke helt godt med lovteksten, hvor det er sagt at tinglysningsdommeren «straks» skal melde fra om overføring av rett til fast eiendom «når det kan antas» at overføringen gir kommunen rett til å nytte forkjøpsretten. Etter lovteksten lå det nærmest å anta at en slik oppgave som den Oslo kommune mottar, hvor alle overdragelser, også av bebyggd grunn, er medtatt, uten at mulige forkjøpstilfeller er påpekt spesielt, ikke kan anses som melding fra tinglysningsdommeren i relasjon til fristbestemmelsen. Spørsmålet er så vidt tvilsomt at det er lite egnet til avgjørelse ved en uforbindende uttalelse fra ombudsmannen. Det bør etter min mening i tilfelle avgjøres av domstolene, jfr. også den sak som allerede er reist mot kommunen om dette.

Kommunen hadde også påberopt seg at tidspunktet for prisnemndas godkjenning (12. juni 1972) ville kunne danne utgangspunkt for fristberegningen. Det var i denne forbindelse vist til en uttalelse fra Justis- og politidepartementets lovavdeling. I det foreliggende tilfelle var det endelig overføring ved tinglyst skjøte foretatt for pristaksten forelå, og forbeholdet om prisnemndas godkjenning kunne, så vidt skjønnes, bare få betydning for det økonomiske oppgjør mellom partene, og ikke for overdragelse. Jeg anså det ikke for særlig tvil-

somt at fristen måtte begynne å løpe når endelig overdragelse var foretatt og kommunen hadde fått melding. Forholdet kunne stille seg annerledes dersom overdragelsen hadde vært betinget av at en bestemt pris ble godkjent.

3. Formannskapetets kompetanse etter forkjøpsrettsloven

Det er i loven ingen bestemmelse som direkte angir hvilket kommunalt organ som skal fatte forkjøpsvedtak. Det er imidlertid klart forutsatt i § 8 tredje ledd, annet og tredje punktum, at kompetansen tilligger kommunestyret. Også etter lovens forarbeider ligger det nærmest å anta at vedtak skal treffes av kommunestyret. I tilknytning til dette spørsmålet uttaler eiendomssjefen den 30. oktober 1973:

« — — — Bystyret har 22. oktober 1970 bemyndighet formannskapet til bl. a. å gjøre vedtak i saker om å erverve fast eiendom for så vidt gjelder eiendommer som ikke er verd mer enn kr. 250 000,—, jfr. lov av 12. november 1954 nr. 1, § 24 nr. 1, endret ved lov av 19. juni 1970.

Jeg har gått ut fra at denne fullmakten også gjelder erverv av fast eiendom ved bruk av forkjøpsrett.

Det viser seg dessuten i praksis at 3-månedersfristen er så knapp at formannskapet i de fleste forkjøpssaker ville måtte treffe vedtak etter hastebestemmelsen i kommunelovens § 22 i fall bemyndigelsen av 22. oktober 1970 ikke gjelder forkjøpssaker.»

I brevet til ombudsmannen av 20. desember 1973 bemerket departementet:

« — — — Til anførselen om at bystyret har bemyndiget formannskapet til å fatte vedtak i ervervssaker hvor verdigrensene er inntil kr 250 000, bemerkes at denne bemyndigelse bare gjelder i relasjon til kommuneloven. Etter forkjøpsloven er vedtaksmyndigheten lagt til kommunestyret, og denne myndighet antas ikke å kunne delegeres. — — — »

Delegasjonsspørsmålet er også behandlet i Kommuneloven med kommentar av Helge Hammer. Det heter her bl. a. på side 140 og 141:

« — — — Bestemmelsene i kap. 4 gjelder bare overdraging av myndighet som kommunestyret og formannskapet utøver etter kommuneloven. — — — Generelt kan en si at dersom kommunestyret i en spesiallov er tillagt en viss myndighet, vil den ikke kunne overdras til andre uten at dette kan gå fram av vedkommende lov. — — — »

Jeg var enig i at kommunestyrets myndighet etter særlovgivningen ikke uten videre kunne delegeres. Oslo kommunestyres generelle bemyndigelse til formannskapet av 22. oktober 1970 etter kommunestyrelovens § 24 kunne neppe under noen omstendighet omfatte erverv av fast eiendom etter forkjøpsloven.

Selv om det ble lagt til grunn at myndigheten etter forkjepsloven ikke kunne delegeres, ville formannskapet kunne ha truffet avgjørelsen i henhold til kommunestyrelovens § 22. Formannskapets vedtak var av 2. august 1972, og fristen utløp den 10. s. m. dersom mottagelsen av klagerens brev av 8. mai 1972 dannede utgangspunktet for fristen. Vilkårene for å anvende § 22 var således antagelig til stede da formannskapet traff forkjepsvedtaket. Hvis forholdet således var at formannskapet hadde kompetanse til å avgjøre saken etter § 22, var det neppe uten videre klart at vedtaket ble ugyldig fordi formannskapet uriktig har gått ut fra at det dreide seg om et vedtak som kunne treffes i henhold til delegasjon etter § 24. Også denne side av saken bød på så vidt stor tvil at den etter min mening i tilfelle burde avgjøres av domstolene.

11.

Tidspunktet for ervervet avgjørende for om konsesjonsplikt forelå.
(Sak 16/73.)

Landbruksdepartementet av slo 27. november 1972 konsesjonssøknad fra A. for erverv av eiendom Tyribu i Fron kommune. A. klaget over avgjørelsen.

Saksforholdet var i hovedtrekk:

A. kjøpte vedkommende parsell av B. i februar 1959. Grensen mellom parsellen og B.s gjenværende eiendom ble i mai s. å. avmerket med trefliser. A. bygde hytte på parsellen, og den ble tatt i bruk i september 1959. Skylddeling av hyttetomten — som var på ca. 6 dekar — ble foretatt 2. september 1961. Fylkeslandbruksstyret samtykket i delingen 12. september s. å. Da A. kjøpte hyttetomten i 1959, var det i kommunen ikke konsesjonsplikt for arealer av denne størrelse. Ved kgl. resolusjon av 18. mars 1960 ble imidlertid konsesjonsgrensen nedsatt til 4 dekar, slik at A.s erverv var konsesjonspliktig dersom denne bestemmelse fikk anvendelse. A. søkte konsesjon i februar 1971, men søknaden ble i samsvar med innstilling fra bygningsråd, kommune- styre og fylkeslandbruksstyre avslått av departementet.

Under klagebehandlingen søkte departementet i samråd med de kommunale myndigheter og A. å komme fram til en minnelig løsning av saken. A. meddelte imidlertid i brev av 12. februar 1974 at han ikke lenger var interessert i noen forhandlingsløsning. Han mente å ha krav på å få beholde parsellen med de grenser som var avtalt mellom ham og selgeren i 1959.

Ombudsmannen forela for Landbruksdepartementet spørsmålet om det ikke allerede i 1959 forelå en slik eiendomsovergang mellom

partene at konsesjonsplikten måtte vurderes etter de bestemmelser som dengang gjaldt. Departementet uttalte at etter dets mening

«forelå det ikke før nedsettelsen av konsesjonsgrensen til 4 dekar noen fullbyrdet overdragelse eller endelig overførsel av eiendomsrådgivningen til noen bestemt eiendom eller noe bestemt areal, jfr. i denne sammenheng også skylddelingslovens § 5, tredje ledd og jordlovens § 55. — — —»

I et senere brev tilføyde departementet:

«— — — Det vesentlige i den foreliggende sak er at først når samtykke til fradeling er gitt er det etter jordloven adgang til gjennomføring av kjøpet, og først når skylddelingsforretningen foreligger er eiendommen spesifisert på en måte som ansees tilfredsstillende for tinglysningsmyndighetene for overføring av hjemmel. — — —»

I avsluttende brev i saken anførte ombudsmannen:

«Ved vurderingen av spørsmålet om A.s erverv skal bedømmes etter de konsesjonsbestemmelser som gjaldt før konsesjonsgrensen ble nedsatt i 1960, må det etter mitt syn være riktig å ta utgangspunkt i hva konsesjonslovene krever av eiendomsoverføring mellom partene for at konsesjonsplikt skal inntre. Hvis det som loven i så måte krever var gjennomført før arealgrensen nedsettelsen i 1960, kan jeg vanskelig se at det er grunnlag for å anvende de nye bestemmelser for A.s erverv. A. må ha krav på at spørsmålet om konsesjon i hans tilfelle vurderes etter de bestemmelser som forelå på det tidspunkt han i konsesjonslovenes forstand ervervet eiendommen. Konsesjonslovene (skogkonsesjonslovens § 2, jordkonsesjonslovens § 1) knytter konsesjonsplikt til «erverv av eiendomsrett». Hva det nærmere ligger i dette, er ikke sagt i loven, men etter mitt syn må det antas at det allerede i 1959 forelå en eiendomsoverføring fra B. til A. som ville medført konsesjonsplikt. Det forelå da en ubetinget avtale mellom partene om eiendomsoverdragelse, grensene for parsellen var avmerket i marken og A. hadde tatt tomten i besittelse og bygd hytte på den. At skylddeling ikke var holdt og at det ikke forelå fradelingstillatelse etter jordloven, ville neppe ha fritatt A. fra å søke konsesjon dersom parsellen var av en slik størrelse at konsesjon dengang hadde vært nødvendig, jfr. skogkonsesjonslovens § 19 som sier at departementet skal fastsette en frist for å bringe forholdet i lovlig orden når en erverver er «innsatt i en eiendoms besittelse» uten å ha konsesjon. Den nye konsesjonslov knytter plikten til å søke konsesjon til det tidspunkt «avtalen om overdragelsen ble gjort eller erververen fikk rådighet over eiendommen». (Lovens § 20.)

Er det så at A.s erverv av Tyribu, slik jeg antar, må bedømmes etter de konsesjonsbestemmelser som gjaldt i 1959, er ervervet ikke konsesjonspliktig.»

Landbruksdepartementet har senere i brev av 22. august 1974 til A. anført:

«— — — Landbruksdepartementet kan ikke slutte seg til den forståelse av konsesjonslovgivningen som Sivilombudsmannen her har gitt uttrykk for, og en har betenkeligheter med hensyn til konsekvensene av å akseptere denne rettsoppfatning.

Det bemerkes imidlertid at hvis Sivilombudsmannens tolking av konsesjonslovene er den riktige, så skulle Landbruksdepartementets medvirkning ikke trenge for å bringe Deres hjemmel til eiendommen i orden. Avgjørelsen vil i første hånd ligge hos tinglysingsdommeren, hvis avgjørelse formodentlig vil kunne påklages til Justisdepartementet eller innbringes for domstolene til prøvelse.

De vil selv måtte avgjøre om De vil prøve å få bragt Deres erverv i orden etter disse linjer.

Dersom departementets oppfatning viser seg å være den riktige, må saken gå videre som konsesjonssak. — — —»

Under forutsetning av at konsesjonsplikt foreligger, uttales det videre at departementet er innstilt på

«å bidra til en løsning som gir et for Dem rimelig resultat samtidig som de hensyn som kommunen legger vekt på søkes tilgodesett så vidt mulig. — — —»

Den 23. august 1974 godtok sorenskriveren i Sør-Gudbrandsdal skjøtet til tinglysing, dvs. at ombudsmannens lovforståelse ble lagt til grunn.

12.

Behandlingen av konsesjonssak ved bortfeste stilt i bero på grunn av tvist mellom grunneierne.
(Sak 964/73.)

A. søkte 18. desember 1972 om konsesjon på leie av ca. 10 dekar av et seterlags eiendom. På arealet skulle bygges kafeteria og motellanlegg. Søknaden ble sendt Landbruksdepartementet 14. mars 1973 sammen med bl. a. festekontrakt, undertegnet av 15 av 17 medlemmer i seterlaget. Ytterligere ett medlem skrev senere under avtalen.

I brev av 6. juli 1973 meddelte departementet at konsesjonssaken ble stilt i bero inntil det forelå skriftlig samtykke til inngåelse av festeavtale fra alle sameierne under seterlaget. A. tok ved høyesterettsadvokat saken opp på ny med departementet i brev av 22. august s. å. og ba om at søknaden måtte bli behandlet snarest mulig. Han pekte på at et flertall på 16 av 17 hadde skrevet under avtalen og anførte videre bl. a.:

«Konsesjonskontorets oppgave er å vurdere om konsesjonen vil være i strid med almen interesse, jfr. konsesjonsloven, og ikke om flertallet her i — — — s sameie — — — seterlag — har gått ut over sameielovens bestemmelser.»

Departementet fastholdt sitt standpunkt og uttalte i brev av 31. s. m.:

«Etter departementets oppfatning er det uklart om festeavtalen er gyldig med mindre samtlige sameiere har gitt sitt samtykke, og konsesjonssøknaden kan ikke tas opp til behandling uten at det godtgjøres at avtalen som er grunnlaget for konsesjonssøknaden, er rettsgyldig.»

Advokaten klaget deretter på vegne av A. til ombudsmannen over departementets behandling av konsesjonssøknaden. Han anførte at avtalen mellom flertallet av sameierne og A. var gyldig etter sameielovens regler, og videre at det under enhver omstendighet måtte være uriktig når departementet — ved å unnlate å behandle konsesjonssøknaden — tok standpunkt til en privatrettslig tvist mellom sameierne. Han viste også til at den sameier som ikke hadde underskrevet avtalen, hadde sagt seg villig til å gjøre dette dersom han fikk garanti for at vegen forbi seteren hans ville bli omlagt.

Etter at dokumentene var gjennomgått, forela ombudsmannen saken for departementet og anførte bl. a.:

«— — — Jeg er enig i at departementet ikke bør behandle en konsesjonssøknad med mindre det er noenlunde klart at konsesjonssøkeren har gyldig avtale om erverv av eiendommen. På den annen side vil så vidt skjønnes det forhold at avtalens gyldighet bestrides, neppe være noen hindring for at søknaden behandles dersom departementet for sin del finner det tilstrekkelig godtgjort at avtalen er gyldig. At konsesjon gis, gir ikke konsesjonssøkeren noe privatrettslig krav på å erverve eiendommen. Det bes opplyst hvorledes departementet ser på dette.

Høyesterettsadvokat — — — har i brev av 4. f. m. (4. september 1973) hertil bl. a. også anført at avtalen er gyldig i henhold til sameielovens § 4. Det fremgår ikke hvorledes departementet har vurdert dette spørsmålet, og det bes om en uttalelse.»

Departementet svarte:

«Når departementet har funnet å måtte stille ovennevnte sak i bero, ligger det i dette ikke at en har tatt standpunkt til en sivilrettslig tvist mellom sameierne. En er snarere av den oppfatning at en unnlater å ta standpunkt til gyldigheten av avtalen ved å unnlate å behandle søknaden.

Det er etter departementets oppfatning uklart om avtalen er gyldig, og en fastholder at søknaden bør stilles i bero inntil spørsmålet er klarlagt.

Med hensyn til sameielovens bestemmelser er en i tvil om det her ikke foreligger et vedtak som går ut på en avhendelse som vil hindre den utnytting «tingen er etla eller vanleg brukt til», jfr. sameielovens § 4, annet ledd, første punktum. At sameierens rett kan bli erstattet av et erstatningskrav, jfr. § 4, siste ledd, anser en for lite ønskelig.»

Saken ble på ny forelagt for departementet, og ombudsmannen anførte:

«— — — Departementet anfører i brevet av 30. oktober at vedtaket om bortfeste vil kunne være i strid med sameielovens § 4 annet ledd, første punktum. Henvisningen gjelder vel tredje ledd, første punktum, der det heter:

«Vedtaket må ikkje gå ut på å avhenda heile tingen eller stykke eller verde som sameigar treng til den utnyttinga tingen er etla eller vanleg brukt til.»

Av det som foreligger kan det ikke sees at den sameier som har nektet å skrive under avtalen, hevder at denne vil kunne hindre hans utnytting av sameiet, eller at avtalen vil kunne føre til skade for ham. Det vises her til referat fra styremøte i — — — seterlag 8. mars 1973 der det fremgår at også denne sameier er villig til å skrive under avtalen på visse vilkår.»

Departementet opplyste:

«— — — Etter Deres anførsel om at det etter de foreliggende opplysninger ikke kunne sees at den sameier som har nektet å skrive under avtalen, hevder at denne ville kunne hindre hans utnytting av sameiet, eller kunne føre til skade for han, fant departementet grunn til å forelegge spørsmålet for sameieren B., jfr. vedlagte gjenpart av brev 3. desember 1973. Hans svar i brev av 17. desember 1973 bestyrker departementets oppfatning av at det kan foreligge et vedtak som kan være i strid med sameielovens § 4, 3. ledd.»

I det nevnte brev fra den sameier som ikke hadde godtatt avtalen, B., ble bl. a. anført at det areal festeavtalen omhandlet, lå ovenfor hans seter i de beste havneganger. Han anførte også at det omtalte forslag om flytting av vegen forbi seteren var ment som en kompensasjon for festeavtalens inngripen i havneretten, og at denne løsning nå var falt bort på grunn av vansker med gjennomføring av nødvendig makeskifte.

I ombudsmannens avsluttende brev ble bl. a. anført:

«— — — At konsesjon blir meddelt, gir ikke konsesjonssøkeren noe privatrettslig krav på å bli eier av eiendommen. Den som på privatrettslig grunnlag har innsigelser mot ervervet, kan gjøre disse gjeldende uten hensyn til om konsesjon blir gitt. Jeg er likevel enig med departementet i at en konsesjonssøknad vanligvis ikke bør behandles, dersom det ikke kan antas at søkeren også privatrettslig blir berettiget til å overta eiendommen, når konsesjon er gitt. Det kan virke uheldig overfor eieren eller andre berettigede om en tredjemand skal få behandlet en konsesjonssøknad vedrørende eiendommen. Dessuten tilsier hensiktsmessighetsgrunner at departementet ikke bruker tid på konsesjonsspørsmål som ikke er aktuelle. Ved vurderingen av om en søknad skal tas under behandling, selv om det kan være tvil om det privatrettslige grunnlag for

ervervet, bør det etter min mening ikke bare tas hensyn til graden av tvil, men også til hvilket spørsmål det vil være hensiktsmessig å få avgjort først. Det vil således virke uheldig om et tvilsomt privatrettslig spørsmål må behandles gjennom flere rettsinstanser, før departementet avslår konsesjon og dermed gjør tvisten interesseløs. Spesielt gjelder dette hvis konsesjonsavgjørelsen ikke byr på vesentlige problemer.

I det foreliggende tilfelle dreier det seg om bortfeste av en tomt i et setersameie. Spørsmålet om bortfeste har vært behandlet i møte der så vidt skjønnes samtlige sameiere var innkalt, og 16 av de 17 sameiere er enige om bortfeste. Etter sameielovens § 4 kan et flertall av sameierne gjøre vedtak om «utnytting i samsvar med det sameigetingen er etla eller skikka til». Bortfeste av tomt i utmarkstreking må så vidt skjønnes være utnytting i samsvar med det sameiet er skikket til og for så vidt ligge innenfor det flertallet har kompetanse til å treffe bindende vedtak om. Begrensningen ligger i § 4 tredje ledd, hvorav det bl. a. følger at vedtaket ikke kan gå ut på bortfeste for mer enn 10 år av «stykke — — — som sameigar treng til den utnyttinga tingen er etla eller vanleg brukt til».

Den foreliggende festekontrakt, som var i samsvar med flertallsvedtak, vil således være bindende for sameiet dersom den ikke omfatter områder som B. trenger til den utnytting sameiet er «etla eller vanleg brukt til». Da departementet ved brev av 6. juli 1973 stilte saken i bero inntil B. hadde gitt skriftlig samtykke til inngåelse av avtalen, forelå det, etter det jeg kan se, ikke nærmere opplysninger om i hvilken utstrekning det område som skulle bortfestes, var nødvendig for hans seterdrift. Departementets vedtak om å stille behandlingen av saken i bero var på det da foreliggende grunnlag neppe holdbart.

I brev av 17. desember 1973 har B. nærmere begrunnet hvorfor han ikke vil godta bortfestet. Han anfører bl.a. at festetomten ligger i den beste havnegangen ovenfor seteren, og at motellanlegg på tomten i uoverskuelig fremtid vil ødelegge mulighetene for utøvelse av havneretten. Hvorvidt dette er riktig, lar seg vanskelig bedømme ut fra det som foreligger, men noen sikker dokumentasjon for holdbarheten av B.s anførsler foreligger det ikke under noen omstendighet. Når sameielovens hovedregel er at et flertall har rett til bortfeste av en del av sameietyngen, bør etter min mening en festekontrakt som har sitt grunnlag i et flertallsvedtak, godtas som grunnlag for konsesjonsbehandling, dersom det ikke foreligger en noenlunde sikker dokumentasjon for at unntaksregelen i § 4 tredje ledd kommer til anvendelse. En slik dokumentasjon kan ikke sees å foreligge, og det er etter min mening grunn for departementet til å behandle søknaden.

Departementet tok etter dette saken opp til behandling og meddelte A. konsesjon. I konsesjonsvedtaket ble bemerket:

«— — — Departementet har med dette ikke tatt stilling til gyldigheten av festekontrakten for så vidt gjelder nødvendigheten av samtlige sameieres samtykke til utnyttelsen til hotell og kafeteria. — — —»

13.

Oppdyrking av område i statsalmenning til fellesbeite.
(Sak 678/73.)

Styret for Skogn bygdealmenning, som i henhold til skoglovens § 52 forvalter Grønning statsalmenning, klaget til ombudsmannen over at en del gårder i Skogn hadde fått tillatelse til å dyrke opp et nærmere angitt område i Grønning statsalmenning, og over måten saken var behandlet på.

En setereier i statsalmenningen klaget samtidig over at Direktoratet for statens skoger og Landbruksdepartementet ikke hadde tatt hensyn til klage fra ham over dyrkingstillatelsen. Han var klar over at hans besværing til departementet var inngitt etter utløpet av den klagefrist fjellstyret hadde satt, men mener at den etter forholdene i saken like fullt burde ha vært tatt under behandling.

Saksforholdet er i hovedtrekkene dette:

— — — gårdene søkte i mai 1971 Skogn fjellstyre bl. a. om å få dyrke opp et areal i statsalmenningen på ca. 300—350 dekar til beite. Fjellstyret tilrådte søknaden og sendte den til almenningsstyret til uttalelse. Almenningsstyret gikk imot at tillatelse ble gitt fordi det fant at ordningen stred mot de bruksberettigedes interesser. Søknaden ble deretter sendt Direktoratet for statens skoger som avslo søknaden. Samtidig tilbød imidlertid direktoratet søkerne følgende ordning:

«Søkerne tilbys for oppdyrking av fellesbeite område 1, alternativt 3 — ved sørvestre ende av Grønningen, på betingelse av at arealbehovet blir klarlagt, fullstendig dyrkingsplan blir lagt frem, og at det blir organisert beitelag med mulighet for tilslutning av flere interessenter, dersom beitefeltet har utvidelsesmuligheter. I sin tid — dersom tilbudet antas — best avtale opprettet på skjema 117 med eventuell tilpasning for det aktuelle forhold.»

Det ble anført i klagen at den ordning direktoratet tilbød, lå utenfor den som det var søkt om og som almenningsstyrets uttalelse gjaldt. Likevel ble ordningen ikke forelagt for almenningsstyret, men fjellstyret kunngjorde den uten videre i stedets avis. I kunngjøringen var bl. a. anført:

«— — — Enhver rettighetshaver som er misfornøyd med beslutningen, må innen 4 — fire — uker fra kunngjøringen sende klage til fjellstyret. — — —»

På grunnlag av kunngjøringen tok almenningsstyret saken opp i møte 4. februar 1972 og vedtok å protestere mot den fremgangsmåte som var fulgt. Protesten ble sendt til Landbruksdepartementet. Også friluftsnemnda sendte inn protest. Det ble deretter holdt et møte mellom fjellstyret og almenningsstyret,

og da enighet ikke ble oppnådd, forlangte almenningsstyret departementets avgjørelse etter fjellstyrelovens § 4. Heller ikke et senere forsøk på ordning førte fram. Både almenningsstyret og fjellstyret sendte nye redegjørelser til departementet. Departementet tok standpunkt til saken i brev til Direktoratet for statens skoger av 7. desember 1972 og stadfestet «så vel Direktoratet for statens skogers vedtak om å tilby nevnte myrområde for oppdyrking til fellesbeite som den av Skogn fjellstyre gitte tillatelse for eierne av gårdene — — —, til kultivering av området til fellesbeite».

Landbruksdepartementet og Direktoratet for statens skoger uttalte seg i saken, men kom bare i liten utstrekning inn på de enkelte punkter i almenningsstyrets klage. Departementet presiserte at almenningsstyret, for så vidt statsalmenningen angår, bare representerer de bruksberettigedes skoginteresser og ikke har myndighet når det gjelder de bruksberettigedes beiteinteresser. Departementet la til grunn at det område det gjaldt, var uten betydning i den skogbruksmessige utnyttning av almenningen og at det utelukkende hadde inngått som del av almenningens beitestrekninger. Både direktoratet og departementet understreket at det ved oppdyrking til kulturbete måtte foreligge samtykke både fra fjellstyret og fra staten som grunneier i almenningen.

Under klagebehandlingen etterlyste almenningsstyret i brev til departementet hjemmelen for de vedtak direktoratet og departementet har gjort, uten å få svar på dette. Også forskjellige spørsmål som ligger utenfor de forhold klagen omhandler, ble berørt. De ble imidlertid ikke tatt opp som egentlige klagepunkter, og jeg gikk derfor ikke nærmere inn på dem.

Fjell-loven av 12. mars 1920 bestemmer i § 3 at ordningen av bruksrett til bl. a. beite og seter er underlagt fjellstyrenes myndighet. I § 4 første ledd er det bestemt:

«Er der for en almenning valgt både fjellstyre i medhold av nærværende lov og almenningsstyre i medhold av lov om skogvesenet av 22 juni 1863 § 47, og der opstår tvist mellom de to styrer angående ordningen av almenningsbruket, skal fjellstyrets formann innkalle begge styrer til et fellesmøte. Opnås der ikke enighet mellom de to styrer, kan hver av dem innbringe tvisten til avgjørelse av vedkommende regjeringsdepartement.»

Den fremgangsmåte § 4 foreskriver, ble fulgt både da fjellstyret og almenningsstyret behandlet søknaden om oppdyrking og da direktoratet deretter avgjorde den i henhold

til delegert myndighet, siden de to styrene var uenige. Det nye som kom til, var at direktoratet ikke begrenset seg til å avslå søknaden, men selv fremsatte tilbud om at søkerne i stedet kunne få dyrke opp et annet, nærmere angitt område. Jeg var enig med klagerne i at siden den tilbudte ordning lå utenfor den almenningsstyret hadde uttalt seg om, burde saken etter § 4 ha vært forelagt for almenningsstyret til uttalelse før den sentrale myndighet tok sitt standpunkt. At oppdyrking i statsalmenning ikke kan skje uten samtykke av grunneieren, representert ved direktoratet, ga ikke grunnlag for å sette til side den fremgangsmåte lovens § 4 første ledd foreskriver.

Imidlertid var forholdet som nevnt, at saken senere på grunnlag av protestene ble behandlet og avgjort av Landbruksdepartementet og direktoratets tidligere tilbud stadfestet. Det er på det rene at både almenningsstyret og fjellstyret hadde gjort rede for sitt syn overfor departementet før dette tok sitt standpunkt.

Almenningsstyret har anført at det burde ha fått uttale seg om den tilbudte ordning før direktoratet tok sitt standpunkt. Det mener at mulighetene for å vinne fram i så fall hadde vært større. Selv om synspunktet er forståelig, kan jeg ikke finne at det er grunnlag for å fastslå at unnlatelsen av å la almenningsstyret få uttale seg før direktoratet fremsatte sitt tilbud, medfører at departementets avgjørelse av 7. desember 1972 er ugyldig. At departementet ikke fritt kunne omgjøre sitt standpunkt syntes klart; de som hadde fått tillatelsen til å dyrke opp, hadde vunnet en rett etter denne. Ville almenningsstyret angripe holdbarheten av tillatelsen, måtte det etter min mening skje ved søksmål for domstolene.

Setereierens klage ble det tatt standpunkt til ved ombudsmannens brev til ham av 16. januar 1974. I brevet ble det presisert at fjellstyrets vedtak ble kunngjort 25. januar 1972, med en klagefrist på fire uker, men at setereierens klage over vedtaket først ble inngitt 10. oktober s. å. I brevet ble videre bl.a. anført:

«— — — Det er ikke tvilsomt at fristen måtte løpe uten hensyn til om De ikke var «i tvil om at fjellstyret gikk utenfor sin kompetanse», eller til om De trodde saken ville bli behandlet på ny. Når De var uenig i vedtaket, hadde den riktige fremgangsmåte under enhver omstendighet vært å nytte klageadgangen innen den fastsatte frist for derigjennom å få prøvd vedtaket. Det er på det rene at klagen var for sent fremsatt, og departementet kunne da avvise den. Etter det som foreligger i saken, — — —, finner jeg ikke tilstrekkelig grunnlag for å reise innvendinger mot at klagen ikke ble realitetsbehandlet. Det vises for

øvrig til departementets uttalelse om at De, om klagen var innkommet i rett tid, ville ha blitt henvist til skjønn.

Jeg sier meg ellers enig med departementet i at det «burde kommet klarere til uttrykk» at Deres klage var avvist, og at De skulle ha vært særskilt underrettet om dette. At dette ikke ble gjort, var uheldig, men forholdet gir etter omstendighetene ikke grunn til ytterligere herfra.

Jeg vil til orientering vise til at det etter forvaltningslovens § 31 første ledd kan søkes om oppreisning fra en oversittet klagefrist dersom klageren gjør det «sannsynlig at forsømmelsen ikke kan legges ham eller hans fullmektig til last, eller dersom særlige forhold ellers taler for oppreisning og forsømmelsen ikke er forsettlig». Etter bestemmelsens annet ledd påhviler det klageren å sende inn og grunnge en søknad om oppreisning. Det kan derfor neppe anses som noen feil at departementet ikke foretok nærmere undersøkelser om hvorfor De ikke hadde klaget tidligere. Deres klageskriv — — — kan heller ikke sees å inneholde noe om grunnen til dette.»

14.

Friluftsområde. Overenskomst mellom kommune og grunneiere om å erverve et område til friluftsførmål ble ensidig omgjort av kommunen. Saksbehandlingen kritisert.
(Sak 1324 K/72 og 55 K/74.)

Mellom Lindås kommune og en rekke grunneiere ble det i 1966 inngått en overenskomst for å sikre et område — Hodnevik — til friluftsførmål. I overenskomsten het det:

«Undertegnede grunneiere og rettighets-havere, forplikter seg herved til å overdra ovennevnte grunnarealer og rettigheter til Lindås kommune under ekspropriasjonstrusel for en overdragelsessum som fastsettes ved rettslig skjønn på grunnlag av skjønnsprosess-lovens § 4.»

Kommunestyret vedtok 11. september 1969 å overlate til sin advokat å fremme skjønn og meddelte i brev til grunneierne av 20. oktober 1970 at skjønn ville bli begjært i nærmeste fremtid.

En av grunneierne — A. — klaget 15. desember 1972 til ombudsmannen over at det ennå ikke var avgjort om kommunen skulle overta Hodnevik som friluftsområde. Klageren hadde selv og gjennom advokat gjentatte ganger henvendt seg til kommunen for å få gjort fortgang med saken. Han anførte at han led økonomisk tap ved at han i påvente av en avgjørelse fra kommunen ikke kunne nyttiggjøre seg området som hadde vært båndlagt siden overenskomsten av 1966. I brev til klageren av 16. oktober 1972 hadde ordføreren anført at

«det heile er stoppa opp. Arsaka til at ein ikkje kom lenger var at 2 av grunneigarane ikkje ville selja, og førebels har det ikkje vorte

noko av sjølve oreigningssaka. Korleis den vidare utvikling vert, veit eg ikkje.»

Saken ble behandlet i formannskapet 10. november 1972. Kommunestyret utsatte avgjørelsen og behandlet saken på ny 27. april 1973. Kommunestyret godkjente da formannskapets vedtak, der det het:

«Lindås formannskap heldt fast på tidlegare vedtak frå 10.11.72 om å fråfalla krav om å sikra Hodnevika til friluftsområde.»

Vedtaket forstås slik at det etter dette er klart at området ikke vil bli overtatt av kommunen.

I avsluttende brev om saken anførte jeg bl. a.:

«— — — Etter avtalen av 1966 var grunneierne forpliktet til å overdra sine områder innenfor det planlagte friluftsområde til kommunen. Det var ikke satt noen frist for når kommunen måtte overta området, men det var lite rimelig å forstå avtalen slik at grunneierne, som ikke skulle ha motytelser fra kommunens side, skulle være bundet på ubestemt tid. Det synes å måtte være en forutsetning at kommunen innen rimelig tid skulle ta standpunkt til om området skulle erverves. Allerede av den grunn må det anses uheldig at det gikk ca. 7 år fra håndgivelsen til kommunen definitivt avgjorde at området ikke skulle erverves. På bakgrunn av håndgivesavtalen kunne det spørres om ikke kommunen ved sin meddelelse til A. i oktober 1970 om at skjønn ville bli begjært i den nærmeste fremtid, hadde forpliktet seg til å overta eiendommen. Siden A. ikke hadde reist noe krav om at kommunen skulle innløse eiendommen, går jeg imidlertid ikke nærmere inn på dette.

Det var under enhver omstendighet meget uheldig at kommunen meddelte at skjønn ville bli begjært uten at dette ble gjort. På bakgrunn av den meddelelse A. hadde fått, måtte det kritiseres at han ikke ble underrettet så snart det var på det rene at det likevel var usikkert om kommunen ville overta området. A. fikk etter det som foreligger, ingen orientering om sakens stilling før i brev fra ordføreren av 16. oktober 1972.

A. mener seg berettiget til erstatning for tap han mener å ha lidt ved at eiendommen har vært båndlagt. Som anført i brev til A., kan dette krav ikke vurderes av ombudsmannen, bl. a. fordi det ikke foreligger opplysninger som viser hvilket tap han i tilfelle er påført. Dersom han kan påvise tap, kan det imidlertid etter min mening være grunn for kommunen til å overveie om ikke erstatning bør ytes.

A.s klage av 15. desember 1972 ble forelagt for kommunen med anmodning

«om en uttalelse til klagen og om utlån av sakens dokumenter i den utstrekning dette kan gjøres uten å forsinke den videre saksbehandling.»

Kommunen ga i brev av 6. april 1973 beskjed om at saken var behandlet av formannskapet og sendte senere utskrift fra kommune-

styrets vedtak av 27. s. m. Saksdokumentene ble imidlertid først versendt 17. oktober 1973, etter at det i telefonsamtale med formannskapssekretær — — — 30. mai og 31. juli og i brev av 17. august og 27. september var minnet om saken. At saksdokumentene, til tross for gjentatte purringer, først ble utlånt 17. oktober 1973, har ført til en urimelig forsinkelse av saken og må sterkt beklages.»

15.

Erstatning for skade på skole-elevs yttertøy, ødelagt ved hærverk på ungdomsskole.
(Sak 1012 K/73.)

En far klaget over at skolestyret hadde avslått å gi erstatning for skade påført hans datters regntøy ved hærverk på skolen. Kravet var på kr. 163,—. I samsvar med skolens reglement var tøyet hengt opp på anvist plass utenfor skolerommet.

Jeg pekte overfor Kirke- og undervisningsdepartementet på spørsmålet om ansvar på objektivt grunnlag, eventuelt skyldgrunnlag, og ba om mulig opplyst hvilken praksis som følges i kommunene i slike tilfeller. I sitt svar anførte departementet:

«På de fleste grunnskoler må yttertøyet i samsvar med hygieneforskriftene henges på knagger utenfor klasseværelsene i undervisningstiden. Brannforskriftene forbyr låsing av utgangsdører. Skader og tyverier som forekommer kan da tenkes forevet såvel av uvedkommende inntrengere som av skolens elever.

I noen kommuner har man, av hensyn til behovet for raskt oppgjør, gitt styreren ved den enkelte skole myndighet til å anvise erstatning med inntil kr 200.— pr. ytterplagg når det ansees bevist at skaden er skjedd under slike omstendigheter som i den aktuelle sak. I andre kommuner er det regel for at hver enkelt skade og dermed følgende erstatningskrav må legges fram for skolestyret til avgjørelse. Kommunene kan tegne forsikring eller velge å stå som selvassurandør.

Departementet har ikke fullstendig oversikt over hvilken praksis som følges.

Når det gjelder det annet spørsmål, om hvordan departementet ser på ansvarsforholdet, vil vi gi uttrykk for at den praksis — i ulike former — som har vært fulgt i en stor del av landets kommuner, og som de facto innebærer en anerkjennelse av slike erstatningskrav, må ansees som rimelig.

Da spørsmålet må kunne sies å ha aktualitet også andre steder enn i skoler, og da Kirke- og undervisningsdepartementet ikke anser seg å ha tilstrekkelig kompetanse når det gjelder en mer generell vurdering av forholdet til Norske Lov og begrepet objektivt ansvar, vil en ikke uttale noe om eventuell lovhjemmel for kommunenes erstatningsansvar.

Vedrørende muligheten av ansvar på culpa-grunnlag, kan dette formentlig bare bli aktuelt i de tilfelle hvor garderobeforholdene ved en skole ikke er i samsvar med det som regnes som forsvarlig og faktisk praktiseres i et overveiende flertall av landets skoler. En ser da bort fra ansvar som måtte følge av personalets forsømmelighet, f. eks. ved unnlattelse av

å ta nødvendige forholdsregler overfor enkelt-lever som er kjent for vandalisme.»

Jeg ba deretter saken forelagt på ny for skolestyret for at den kunne bli vurdert på bakgrunn av det departementet hadde anført.

Skolestyret vedtok deretter å gi klageren en billighetserstatning på kr. 113,—, idet et beløp på kr. 50,— i selvassuransse ble trukket fra kravet.

Klageren erklærte seg tilfreds med resultatet.

16.

Uttalelse i klagesak om tildeling av leievognløyve.
(Sak 1200/73.)

A. klaget ved advokat over samferdselsmyndighetenes behandling av en sak om tildeling av leievognløyver.

Saksforholdet var i hovedtrekkene:

Fylkets samferdselsnemnd vedtok i møte 19. februar 1971 å gi to ledige leievognløyver til B. og C. C. var leievognsjåfør, mens B. hadde ett leievognløyve fra før.

Klageren, som også hadde leievognløyve fra før, klaget til Samferdselsdepartementet og mente at han som var løyvehaver fra 1946, måtte ha krav på å få utvide sin forretning for B. som bare hadde hatt løyve siden 1964. I brev av 28. september 1971 opphevet Samferdselsdepartementet den del av nemndas vedtak som gjaldt tildelingen til B., idet departementet ikke kunne se

«av fylkestrafikkjefens innstillinger eller av sakens dokumenter for øvrig at samferdselsnemnda ved denne løyvetildeling har bygget sin vurdering på en riktig forståelse av gjeldende retningslinjer for tildeling av leievognløyver.»

Om realiteten i saken anførte departementet:

«Uten at departementet på nåværende tidspunkt kan ta stilling til personvalget, finner en å burde henlede oppmerksomheten på at A. har hatt leievognløyve siden 1946, mens B. bare har hatt løyve siden 1964. Selv om B. i sin søknad har dokumentert behov for et løyve til, synes det klart at et tilsvarende behov må være til stede hos A., jfr. hans egne opplysninger i klagen — — — samt tidligere søknad om nytt løyve fra 1961. Ved den fornyede behandling av saken, bes nemnda nøye begrunne hvilke hensyn det legges vekt på. Herunder bes vurdert hva som vil gi det beste transportapparat, samt hvilken praksis fra og tilknytning til biltransport det legges vekt på.»

Om behandlingsmåten uttalte departementet:

«Dersom samferdselsnemnda skulle komme til et annet resultat enn tidligere, må partene og alle andre med rettslig klageinteresse i

saken gis anledning til å påklage nemndas vedtak. I motsatt fall sendes saken til departementet til endelig avgjørelse.»

På bakgrunn av departementets avgjørelse innhentet fylkestrafikkjefen ved spørreskjemaer nærmere opplysninger om transportvirksomheten fra de søkere som hadde leievognløyve fra før. Nemnda behandlet saken på ny i møte 14. desember 1971, men fastholdt da med 5 mot 2 stemmer at løyvet skulle tildeles B. Partene ble ikke underrettet om vedtaket. Saken ble sendt Samferdselsdepartementet som stadfestet samferdselsnemndas vedtak. A. tok saken opp igjen med samferdselskontoret og «påanket» departementets avgjørelse. Brevet ble forelagt for departementet som meddelte at dets avgjørelse var endelig og ikke kunne påklages. Departementet fant heller ikke at det A. anførte, ga grunnlag for å ta saken opp til ny realitetsbehandling.

I klagen ble det gjort gjeldende at det var en feil at A. ikke fikk underretning om nemndas vedtak av 14. desember 1971 og ikke fikk anledning til å uttale seg om det før Samferdselsdepartementet behandlet saken. Det ble anført at denne feilen hadde hatt betydning for avgjørelsen, idet A. ikke fikk anledning til å påpeke eventuelle feil ved vedtaket.

Samferdselsdepartementet uttalte at det anså nemndas vedtak av 14. desember 1971 om å tildele løyve til samme person som et nytt, selvstendig vedtak i første instans. Om bakgrunnen for at det ikke ble gitt anledning til å klage over dette vedtaket, har departementet uttalt:

«Partene i saken hadde klaget over at B. ble tildelt løyve den 19. februar 1971. En fant derfor at det ikke hadde noen betydning for sakens realitet om de ikke for annen gang ble gitt anledning til å klage over at B. ble tildelt løyvet. En forutsatte at de opprettholdt sine klager, og at klagen ville bli vedlagt samferdselskontorets ekspedisjon til departementet.

Dersom nemnda den 14. desember 1971 hadde tildelt løyvet til en annen person enn B., måtte selvsagt partene på vanlig måte fått anledning til å klage.

Denne fortolkningen av forvaltningsloven har en praktisert i liknende saker.»

Departementet mente likevel at det var en feil at bl. a. A. ikke ble underrettet om nemndas vedtak 14. desember 1971 og gitt frist til å komme med merknader. Departementet kunne imidlertid ikke se at denne feilen kunne ha hatt betydning for sakens realitet.

Samferdselsdepartementet opphevet som nevnt samferdselsnemndas vedtak av 19. februar 1971 om å tildele løyve til B. og ga visse

retningslinjer for den nye behandling av saken. Jeg var enig med departementet i at nemndas første vedtak derved var ute av verden og at det som skulle foretas, var en ny behandling i første instans. Etter min mening burde forvaltningslovens regler om førsteinstans-vedtak da vært fulgt ved den nye behandling — bl. a. slik at partene fikk underretning om vedtaket og adgang til å påklage det. Noe grunnlag for å la underretning og klageadgang avhenge av hvilket resultat nemnda kom til ved den nye behandling, kunne det neppe være. Selv om nemnda ved annen gangs behandling opprettholdt sitt første vedtak, var det ikke uten videre gitt at det kunne bygges på de tidligere inngitte klager. Det kunne være at de som tidligere hadde klaget, aksepterte nemndsvedtaket etter den begrunnelse som ble gitt ved den nye behandling, og derfor ikke lenger fastholdt klagen. Eller begrunnelsen kunne foranledige at klagerne ønsket å supplere sine klager slik det ble hevdet at tilfellet var for A.s vedkommende.

Når det gjaldt spørsmålet om feilen hadde hatt betydning for departementets avgjørelse, var det i klageskrivene ikke påstått at det forelå omstendigheter som departementet ikke kjente til og som ville hatt avgjørende betydning for resultatet av ankebehandlingen. Bl. a. på denne bakgrunn kunne det vanskelig reises innvendinger mot departementets standpunkt — at saksbehandlingsfeilen ikke kunne antas å ha hatt betydning for sakens realitet.

17.

Mangelfull begrunnelse av besøksforbud; saksbehandling i fengselet.
(Sak 1162/73.)

Kontoret for fri rettshjelp klaget 19. oktober 1973 på vegne av den innsatte A. over Ullersmo landsfengsels behandling av to saker der A. var part. Den første saken gjaldt krav om begrunnelse for fengselets forbud mot at hans venninne, B., besøkte ham der. Det ble hevdet at behandlingen av kravet om begrunnelse hadde tatt altfor lang tid, og at den begrunnelsen som til slutt ble gitt, ikke var i samsvar med forvaltningslovens § 25.

Den andre klagen gjaldt fengselets unnlatelse av å svare på en henvendelse av 21. august 1973 angående isolatbehandling m. v.

Beslutningen om besøksnektelse var påklaget til Fengselsstyret. I brev til Fengselsstyret av 2. november s. å. ba jeg opplyst om Fengselsstyret i forbindelse med avgjørelsen av realiteten også ville ta opp innvendinger mot saksbehandlingen. Fengselsstyret meddelte 3. desember at klagen over realiteten var avgjort, og at det ble innhentet en uttalelse fra Ullers-

mo landsfengsel om saksbehandlingen. Det ble gitt uttalelse fra landsfengselet 17. desember 1973 og fra Fengselsstyret 13. februar 1974. Uttalelsene ble på vanlig måte oversendt Kontoret for fri rettshjelp til mulige bemerkninger. Da kontoret ikke lot høre fra seg, ble det telefonert dit den 10. mai, og kontoret meddelte at det var skrevet til ombudsmannen. Noe slikt brev var imidlertid ikke mottatt ved ombudsmannens kontor. Den 29. mai meddelte Kontoret for fri rettshjelp at saken kunne avsluttes uten noe mer derfra.

Besøksnektelsen

Kontoret for fri rettshjelp skrev 25. juni 1973 til direktøren ved landsfengselet og ba om begrunnelse for vedtaket om å nekte A. besøk av sin forlovede. Det ble sendt purrebrev 9. juli og 13., 21. og 27. august, alle stilet til direktøren. Brevene ble ikke besvart, og Kontoret for fri rettshjelp henvendte seg til Fengselsstyret den 3. september og ba om bistand med å få svar fra fengselet. Fengselsstyret ga 6. september beskjed om at brevet var mottatt og at Fengselsstyret ville komme tilbake til saken.

I brev til Kontoret for fri rettshjelp av 7. september skrev Ullersmo landsfengsel, direktøren:

«— — — Jeg finner imidlertid grunn til å peke på at fengslet i løpet av våren og sommeren har mottatt en rekke henvendelser fra cand. jur. C. i saker som etter vår oppfatning ikke dreier seg om retts spørsmål i vanlig forstand, men om saker som hører under forvaltningen og hvor det er etablert lovfestet administrative klageinstanser. Det dreier seg for øvrig også om bistand til andre enn innsatte i fengslet, således til — — —.

Jeg har underrettet Justisdepartementet om de saker Kontoret for fri rettshjelp v/cand. jur. C. i den senere tid har forelagt for landsfengslet, og avventer Justisdepartementets standpunkt. Inntil disse forhold er nærmere avklart, er C.s henvendelser stilet i bero.

Jeg ber Dem underrette C. om dette.»

12. september skrev Ullersmo landsfengsel, underdirektøren, til Kontoret for fri rettshjelp:

«Jeg viser til Deres forespørsel tidligere i sommer angående beslutning om å nekte B. adgang til Ullersmo landsfengsel. Beslutningen bygger på kjennskap til forhold som gjør det lite ønskelig at B. for tiden gis adgang til anstalten. Det gjøres oppmerksom på at beslutningen ikke bygger på innsatte A.s forhold i Ullersmo landsfengsel.

På grunn av avvikling av min sommerferie har Deres forespørsel dessverre ikke blitt besvart før nå.»

I brev av 13. september til landsfengselet ba Kontoret for fri rettshjelp opplyst hvorfor

det ble ansett «lite ønskelig» at A.s forlovede fikk adgang til anstalten. Underdirektøren viste i svarbrev av 21. s. m. til sin tidligere uttalelse og anførte at han anså saken som ferdig.

Kontoret for fri rettshjelp fremholdt i klagen til ombudsmannen at det overhodet ikke var pekt på hvilke hovedhensyn som hadde vært avgjørende for det forvaltningsmessige skjønn, heller ikke hvilke omstendigheter som var lagt til grunn for vedtaket, og at parten derfor manglet holdepunkter for å kunne bedømme hvorvidt vedtaket skulle påklages.

I uttalelsen fra Ullersmo landsfengsel av 17. desember 1973 er anført:

«Kontoret for Fri rettshjelp v/C., henvendte seg på vegne av A. til Ullersmo landsfengsel i juni d. å. Henvendelsen gjaldt beslutning om å nekte A.s venninne adgang til anstalten. Etter landsfengslets oppfatning reiste ikke henvendelsen spørsmål av vanlig juridisk karakter, men spørsmål som hører under forvaltningen med dertil hørende administrative klageinstanser. Landsfengslet så det derfor slik at henvendelsen ikke hørte inn under arbeidsområdet til Kontoret for Fri rettshjelp. Dette prinsipielle spørsmål ble derfor tatt opp med Fengselsstyret, og i påvente av en avklaring ble henvendelsen i forståelse med Fengselsstyret liggende ubesvart.

Henvendelsen ble besvart den 12. september d. å. Jeg finner grunn til å påpeke at C.s henvendelser til landsfengslet dels har vært adressert til direktør — — —, dels til underdirektør — — —, i stedet for til Direktøren for Ullersmo landsfengsel, som er det vanlige og det korrekte. Henvendelser som er personlig adressert blir ikke åpnet av andre enn adressaten. Direktør — — — hadde ferie fra 21/7 til 12/8 d. å., mens undertegnede (underdirektøren) hadde ferie fra 18/8 til 9/9 d. å. — — —»

Om klagen over mangelfull begrunnelse het det:

«I desember 1972 fikk jeg fra narkotikagruppen ved Oslo politikammer opplysninger gående ut på at B. muligens ville forsøke å ta inn «stoff» til D., som sonet dom i Ullersmo på det tidspunkt. Av denne grunn ble B. sammen med en venninne avvist fra landsfengslet før jul i fjor. Da navnet B. igjen dukket opp i juni i år, tok jeg kontakt med — — — politikammer, som opplyste at B. var under strafforfølgning i narkotikasak. En slik opplysning gitt internt fra politiet til fengslet, fant jeg uriktig å bringe videre, i dette tilfelle til 3. manns fullmektig. C. ble derfor gitt den begrunnelsen som er anført i vårt brev av 12. september d. å.»

Fengselsstyret ga 13. februar 1974 følgende uttalelse:

«Som det vil ses av direktørens brev har unnlatelsen av å svare på henvendelser i denne sak sammenheng med to forhold. Brevene har dels vært stilet til navngitt direktør eller underdirektør, med forsinkelse til følge da ved-

kommende adressat har vært fraværende. Den manglende besvarelse har dessuten hatt sammenheng med at det såvel fra landsfengslet (se vedlagte brev datert 7. september 1973) som fra Justisdepartementet overfor Kontoret for fri rettshjelp var reist spørsmål om en del av Kontorets virksomhet vis å vis innsatte naturlig kunne anses som rettsvirksomhet. — Man viser også til uttalelse i vedlagte gjennpart av brev, datert 14. september 1973 fra Kontoret for fri rettshjelp til Ullersmo landsfengsel. Som det vil fremgå av brevets siste avsnitt var dette spørsmål tatt opp i konferanse mellom nevnte kontor og Justisdepartementets Adm. avdeling. Det var i brevet videre anført at saken var ført opp på dagsordenen for kontorutvalgets møte den 16. oktober 1973 hvorefter direktøren ville «bli underrettet om utvalgets eventuelle vedtak/uttalelse». I henhold hertil, og til sluttanførsel i direktørens brev av 7. september 1973, ble de nevnte henvendelser stilt i bero. — — —»

Ombudsmannen anførte:

«Etter det opplyste hadde direktør — — — ferie fra 21. juli til 12. august. Kontoret for fri rettshjelps krav om begrunnelse ble fremsatt den 25. juni, altså i god tid før direktørens ferie. Også purrekriv av 9. juli må antas å være mottatt før ferien, mens purrekrivene av 13., 21. og 27. august er sendt etter feriens slutt. Det forhold at brevene var stilet til direktør — — —, kan derfor ikke sees å ha spilt noen rolle med hensyn til behandlingstiden.

Til fengselets anførsel om at saken var stilt i bero i påvente av en avklaring av spørsmålet om slike henvendelser hører under arbeidsområdet til Kontoret for fri rettshjelp, er å si at A. under enhver omstendighet hadde en klar rett til å la seg bistå av fullmektig; forvaltningslovens § 12. Kontoret for fri rettshjelp ved cand. jur. C. hadde tatt opp saken, og jeg kan ikke se at de drøftelser som var tatt opp mellom departementet og kontoret, gjorde det berettiget for fengselet å stille henvendelsene i bero.

Landsfengselet har om årsaken til at det ikke ble gitt nærmere begrunnelse for vedtaket om besøksnektelse anført at begrunnelsen bygde på opplysninger om strafforfølgning mot den besøkende i en narkotikasak. Den begrunnelse som ble gitt, var imidlertid jevn god med ingen begrunnelse. En sak for seg er hvor presise opplysninger som burde gis, men etter min mening var ialfall det som var sagt, utilstrekkelig.

Behandlingen av Kontoret for fri rettshjelps brev av 21. august 1973

Kontoret for fri rettshjelp oversendte med brev av 21. august 1973 et brev fra A. av 25. juli s. å. der han ga en fremstilling av behandling han hevdet å ha vært utsatt for i fengselet. Kontoret for fri rettshjelp ba bekreftet eller avkreftet de faktiske forhold som var fremstilt. Det klages over at henvendelsen til tross for flere purrebrev, senest den 24. september, ikke ble besvart. Den foreløpige beskjed Kontoret for fri rettshjelp fikk i brev fra landsfengselet av 7. september s. å., gjaldt hele saksgruppen under ett. Som omhandlet foran, kan jeg ikke finne at den grunn som

var oppgitt, gjorde det berettiget å stille saken i bero.»

18.

Kirke- og undervisningsdepartementets saksbehandling i forbindelse med vedtak om å oppheve kravet om forpraksis ved opptak til førskoleutdanning for lærere.

(Sak 1402/73.)

Formennene for Landslaget for norske lærerstudenter og Praktikantenes Landsorganisasjon klaget over Kirke- og undervisningsdepartementets saksbehandling i forbindelse med vedtaket om å oppheve forpraksiskravet ved opptak til førskolelærer-utdanningen. De anførte at departementet ikke hadde orientert om at saken var oppe til behandling og ikke bedt noen av de interesserte parter om å uttale seg. Klagerne mente at dette var i strid med forvaltningslovens § 37, og hevdet at feilen hadde hatt bestemmende virkning på vedtakets innhold og at vedtaket derfor er ugyldig.

Etter det som er opplyst, var ett års praksis tidligere et obligatorisk opptakskrav ved førskolelærer-skolene. Disse skolene var private eller fylkeskommunale inntil 1. august 1973 da staten overtok driften og administrasjonen av de skolene som ønsket det. Spørsmålet om å ta bort dette opptaksvilkåret ble tatt opp av departementet i brev til Lærerutdanningsrådet av 8. februar 1973. Det ble pekt på at kravet burde falle bort for alle søkere, og at opptakskrav og utdanningstid burde være det samme for førskolelærer-utdanning og lærer-utdanning. Lærerutdanningsrådet svarte i brev av 23. juli 1973 at opptaket for 1974 burde følge de någjeldende retningslinjer, «da svært mange av søkerne er i gang med å skaffe seg det som nå er de obligatoriske opptakskrav». Etter at det den 22. august 1973 var holdt et møte mellom departementet og rådet om forslaget til opptaksregler for 1974, traff statsråden (Skulberg) vedtak om å oppheve forpraksiskravet og meddelte dette i et møte i Lærerutdanningsrådet den 24. s. m. Dette ble referert i massemedia. I orienteringen om opptaksreglene for skoleåret 1974—75 er vedtaket bl. a. gjengitt slik:

«— — — Fra samme tid faller kravet om forpraksis bort for alle søkere med examen artium. Som en overgangsordning vil søkere med tidligere obligatorisk forpraksis under ellers like konkurranseforhold ha fortrinnsrett til de ordinære 2-årige klassene ved opptaket skoleåret 1974—75. — — —

Søkere uten examen artium må ha ett års praksis med barn for å bli opptatt ved en førskolelærerskole.

Det er fortsatt en stor fordel for alle søkere

å ha praksis. Den gir tilleggspoeng etter skalaen på side 51. — — —»

I sin uttalelse til klagen opplyste departementet i brev av 6. mars 1974 at førskolelærer-utdanningen ikke tidligere hadde vært regulert i lov, men at bestemmelsene i lærer-skoleloven hadde vært normgivende i de senere år, så langt de passet. Først i 1972 ble opptaket til førskolelærer-skolene foretatt av Lærerutdanningsrådet. Departementet hadde ikke behandlet reglene for opptak som forskrifter i forvaltningslovens forstand fordi utdanningen ikke hadde hjemmel i lov. Det heter videre i departementets brev:

«— — — Departementet antar nå at nevnte opptaksregler likevel må regnes som forskrifter i forvaltningslovens forstand fordi reglene er ment som vilkår for opptak til en utdanning. Etter dette skulle forvaltningslovens kap. VII om forskrifter ha vært fulgt i 1972 da den offentlige forvaltning første gang var ansvarlig for opptaket, og i 1973 da departementet besluttet å endre reglene for opptak høsten 1974. Vi mener likevel at bestemmelsene i forvaltningslovens § 37 må sies å være oppfylt under behandlingen av denne sak. — — —»

Om bakgrunnen for å fjerne praksiskravet og forberedelsen av vedtaket ble uttalt:

«— — — Tanken om bortfall av krav om forpraksis ble gjort kjent av departementet i Ot. prp. nr. 36 (1972—73) om lov om lærer-utdanning, s. 27 og s. 67. Proposisjonen ble lagt fram for Stortinget 9. februar 1973. Som det går fram av vedlagte fotokopier av s. 26—27 og s. 66—67 i proposisjonen, ble spørsmålet drøftet allerede i begynnelsen av 1960-årene. Departementet mente at tiden nå var inne til å oppheve kravet om obligatorisk forpraksis ved opptak til en utdanning som blir vurdert på linje med annen lærerutdanning. Proposisjonen ble blant annet sendt til Landslaget for norske lærerstudenter, men ikke til Praktikantenes Landsorganisasjon, da departementet på dette tidspunkt ikke kjente til at en slik organisasjon var dannet i desember 1972. Departementet ble orientert om dette da organisasjonen framsatte visse krav om status, lønn og arbeidsvilkår, jfr. vedlagte fotokopier av skriv 13. april 1973, jnr. — — —.

Fagkontoret fikk ingen henvendelser om forpraksis-spørsmålet før lov om lærerutdanning ble vedtatt av Stortinget 8. juni 1973. Imidlertid merket departementet seg at Stortingets kirke- og undervisningskomité hadde fått «fleire fråsegner frå førskolelærerstudentane om å halde oppe kravet om praksis med barn ved opptak til førskolelærerutdanninga», jfr. vedlagte fotokopi av s. 392 i Innst. O. nr. 66 (1972—73), komitéens merknad til lovforslagets § 23. Departementet fulgte Kirke- og undervisningskomitéens anmodning og vurderte spørsmålet om forpraksis meget nøye før saken ble avgjort av daværende statsråd Anton Skulberg. — — —»

Departementet pekte ellers på den ovennevnte korrespondanse med Lærerutdanningsrådet og uttalte videre:

«— — — Departementet vil igjen beklage at detaljene om bortfall av forpraksis ble kjent så lenge etter at massemedia hadde gitt melding om saken. Vi mener imidlertid at alle impliserte organisasjoner hadde høve til å uttale seg om departementets forslag når det forelå trykt i en lovproposisjon. Da departementet bestemte at forpraksis skulle falle bort allerede fra høsten 1974, var dette etter departementets syn en rimelig overgangsordning som ville lette innføringen av Lov om lærerutdanning av 8. juni 1973 nr. 49. — — —»

I ombudsmannens avsluttende brev ble anført:

«I forvaltningslovens § 2 c er forskrift definert som et «vedtak som gjelder rettigheter eller plikter til et ubestemt antall eller en ubestemt krets av personer». I Justiskomiteéns innstilling til loven på side 5 er begrepet forskrift forklart som generelle avgjørelser som er «truffet i henhold til bemyndigelse gitt i lov og som skaper rettigheter og plikter for private». At det bare er bestemmelser som er truffet i henhold til bemyndigelse i lov som er å anse som forskrifter i forvaltningslovens forstand, fremgår imidlertid ikke av lovteksten. Og det kan etter min mening være atskilleg som taler for at regler om opptaksvilkår ved en skole som staten driver, skal anses som forskrifter. Jeg finner imidlertid ikke grunn til å gå nærmere inn på dette, idet også departementet finner at forvaltningslovens kapittel VII om forskrifter burde ha vært fulgt «i 1972 da den offentlige forvaltning første gang var ansvarlig for opptaket, og i 1973 da departementet besluttet å endre reglene for opptak høsten 1974».

I forvaltningslovens § 37 første til fjerde ledd, heter det:

«Forvaltningsorganet skal påse at saken er så godt opplyst som mulig før vedtak treffes.

Offentlige og private institusjoner og organisasjoner for de erverv, fag eller interessegrupper som forskriftene skal gjelde eller gjelder for eller hvis interesser særlig berøres, skal gis anledning til å uttale seg før forskriften blir utferdiget, endret eller opphevet. Så langt det trenges for å få saken allsidig opplyst, skal uttalelse også søkes innhentet fra andre.

Forvaltningsorganet bestemmer på hvilken måte forhåndsvarslingen skal foregå og kan sette frist for å gi uttalelse.

Forhåndsvarsling kan unnlates for så vidt den:

- a) ikke vil være praktisk gjennomførlig, eller
- b) kan vanskeliggjøre gjennomføring av forskriften eller svekke dens effektivitet, eller
- c) må anses åpenbart unødvendig.»

Etter § 37 skal organisasjoner som berøres, både forhåndsvarsles og gis anledning til å uttale seg. Det er utvilsomt at klagerne i den

foreliggende sak representerer organisasjoner hvis interesser direkte berøres av vedtaket om å endre opptaksvilkårene. Det er ikke angitt i § 37 på hvilken måte slik underretning skal gis. Det må imidlertid forutsettes at de berørte skal få melding om at saken er under behandling og om at de kan uttale seg. Departementet synes å hevde at særskilt varsel ikke var nødvendig fordi departementets syn på saken fremgikk av proposisjonen til ny lærerutdanningslov. Jeg er ikke enig i dette. Selv om de berørte organisasjoner hadde anledning til å uttale seg om proposisjonen i sin helhet, kan dette ikke likestilles med det å få til uttalelse et konkret forslag som bare refererer seg til en meget liten del av det som ble behandlet i proposisjonen. Jeg vil også peke på at det ikke fremgikk av proposisjonen at endringen skulle gjøres gjeldende allerede for skoleåret 1974—75. Kirke- og undervisningskomiteéns bemerkninger i innst. O. nr. 66 (1972—73) kunne heller ikke oppfattes dithen at den uforbeholdent sluttet seg til departementets forslag om å oppheve praksiskravet. Henvisningen til at komiteén hadde fått henvendelser fra førskolelærer-studerende om å opprettholde praksiskravet, burde i seg selv ha vært en oppfordring til å ta saken opp med de impliserte. Jeg finner etter dette at forslaget om å oppheve praksiskravet burde ha vært forelagt for klagerne før vedtaket ble fattet. Jeg viser ellers til at departementet allerede i februar 1973 tok opp saken med Lærerutdanningsrådet, og at det i mars s. å. ble kjent med at Praktikantenes Landsorganisasjon var dannet. Det var således tid til å forelegge saken.

Klagerne har anført at vedtaket på grunn av feilen må anses ugyldig. Forvaltningslovens § 41 gjelder direkte bare for enkeltvedtak, jfr. lovens § 2 b. Det må imidlertid antas at saksbehandlingsfeil ikke kan føre til ugyldighet for forskrifter i større utstrekning enn for enkeltvedtak. Etter § 41 er vedtaket «likevel gyldig når det er grunn til å regne med at feilen ikke kan ha virket bestemmende på vedtakets innhold». Etter det som er opplyst i saken, er det neppe grunnlag for å anta at departementet ville ha kommet til et annet resultat om saken var blitt forelagt for klagerne på forhånd, og jeg finner ikke å ha grunnlag for å fastslå at vedtaket er ugyldig.

Jeg er enig med departementet i at det er sterkt å beklage at det gikk så lang tid fra vedtaket ble kjent i august til de nærmere detaljer ble trykt i brosjyren om lærerutdanning for 1974—75, så vidt skjønnes i begynnelsen av desember, når søknadsfristen opprinnelig var satt til 1. februar 1974. Jeg har for øvrig merket meg departementets opplysning om at forvaltningslovens § 37 nå følges i forbindelse med utarbeidelsen av reglement for de pedagogiske høgskoler, hvor opptaksvilkårene skal inngå.»

19.

Kontrollkomisjonenes behandling av klagesaker.
(Sak 1 E/74.)

I brev til Sosialdepartementet av 9. januar 1974 tok ombudsmannen på grunnlag av en samtidig avsluttet klagesak, innbrakt av en pasient — A. — ved psykiatrisk sykehus, opp

generelt to spørsmål av prinsipiell karakter. I brevet ble bl. a. anført:

«— — — A. har som det vil sees, ved alle de aktuelle innleggelsene klaget skriftlig til kontrollkommissjonen. Han har i forbindelse med klagen møtt for kommisjonen, og det fremgår at resultatet hver gang har vært at A. «etter lengre samtale» eller «etter inngående diskusjon» har trukket klagen tilbake eller har funnet å ville se tiden an. I klagesaker på dette område er det så vidt jeg vet ganske vanlig at kontrollkommissjonene snakker med de pasienter som klager og forsøker å forklare dem situasjonen. Det hender — — — ikke sjelden at pasienten — som i A.s sak — etter en slik samtale lar klagen falle. Ofte kan vel pasientens standpunkt til videre klagebehandling være bygd på at kontrollkommissjonen mer eller mindre direkte har gitt uttrykk for at klage ikke vil tjene til noe. På grunn av disse sakenes spesielle karakter kan det neppe unngås at klagebehandlingen ofte må skje på en uformell måte, og i noen tilfeller kan det vel også på mange måter være heldig at kommisjonen snakker med pasienten og prøver å få ham til å akseptere sin situasjon. En slik behandlingsmåte er imidlertid ikke uten betenkeligheter fra et rettssikkerhets-synspunkt, bl. a. fordi den ikke på samme måte som en formell klagebehandling gir sikkerhet for at pasientens synspunkter og interesser kommer fram og blir overveid.

Etter mitt syn bør det i tilfeller der realitetsbehandling av en klage unnlates fordi klagen fratras eller stilles i bero etter pasientens samtale med kommisjonen, i alle fall søkes sikret at pasienten virkelig er innforstått med dette. Det kan f. eks. gjøres ved anmodning om skriftlig tilbakemeldelse fra pasientens side av en fremsatt klage eller ved at hans muntlige tilbaketrekking bekreftes skriftlig overfor ham. En løsning kan det også være at pasienten sendes utskrift av møteferatet fra kontrollkommissjonens behandling av hans sak. Jeg vil gjerne høre hvordan departementet ser på dette.

Et annet spørsmål som A.s sak reiser er følgende:

A. ble 12. juni 1972 uten eget samtykke innlagt i X. sykehus i medhold av § 3 i lov om psykisk helsevern. Han klaget 13. s. m. til kontrollkommissjonen; en klage som så vidt skjønnes ble behandlet av kommisjonen i møte 21. juni. I protokollen fra møtet er anført at kommisjonen hadde en lengre samtale med A. og at den endte med at han ville se tiden noe an. Han kom imidlertid tilbake med ny klage allerede 30. juni. Denne klagen synes å være behandlet i kommisjonens møte 5. juli. Til slutt i protokollen fra dette møtet heter det at «pasienten fant etter inngående diskusjon å ville se tiden an». I og med at A. var innlagt 12. juni, var imidlertid de tre uker han kunne holdes i sykehuset uten eget samtykke i medhold av § 3 i loven forløpet da kommisjonen behandlet klagesaken 5. juli. Det fremgår ikke av protokollen hvordan dette forholdet ble vurdert av kommisjonen. På bakgrunn av A.s to klager er det ikke klart at det som er protokollert om at han «ville se tiden an», kan anses som «uttrykkelig samtykke» etter § 3 annet ledd, og jeg vil gjerne ha uttalelse også om dette spørsmålet.»

Om det første punkt i henvendelsen — pasientens meddelelse om at han trekker klagen tilbake — skrev Sosialdepartementet i svarbrev av 15. mars s. å.:

«— — — Sosialdepartementet er enig i det som anføres om dette forhold i Ombudsmannens skriv av 9. januar 1974. Man har ut fra dette utarbeidet et utkast til rundskriv, som vedlegges, idet man tør be om Ombudsmannens bemerkninger til utkastet. Rundskriv-utkastet vil deretter bli sendt til høring til landets kontrollkommissjoner, før den endelige rundskrivtekst blir utformet. — — —»

I utkastet til rundskriv het det:

«— — — Sosialdepetet slutter seg til Ombudsmannens syn. I de tilfelle kontrollkommissjonens behandling av en klagesak fører til at pasienter tar den avgjørelse å trekke tilbake sin begjæring om utskrivning, bør dette klargjøres skriftlig, ved at pasienten

- 1) undertegner skriftlig tilbakemeldelse av begjæringen om utskrivning, eller
- 2) ved at hans muntlige tilbaketrekking bekreftes skriftlig overfor ham, eller
- 3) ved at pasienten får utskrift av kontrollkommissjonens møteprotokoll med referat av kommisjonens behandling av hans sak.»

Jeg anførte i svarbrev til departementet av 1. april s. å.:

«Departementets rundskriv om kontrollkommissjonenes behandling av klagesaker omtaler de tilfeller der pasienter «tar den avgjørelse å trekke tilbake sin begjæring om utskrivning». Etter min mening er det imidlertid behov for å søke sikret at pasienten er innforstått med behandlingsresultatet ikke bare når kontrollkommissjonen legger saken bort fordi klagen trekkes tilbake, men også når realitetsbehandling unnlates av andre grunner, f. eks. fordi klageren (som i A.s sak) velger å se tiden an. For øvrig har jeg ikke bemerkninger til rundskrivet. Jeg vil gjerne bli holdt videre orientert i saken. — — —»

Departementet endret deretter utkastet til rundskriv i samsvar med ombudsmannens uttalelse, slik at forholdet skal klarlegges skriftlig ikke bare ved tilbaketrekking av klagen, men også når pasienten ber den stilt i bero.

Det annet punkt som var tatt opp i brevet av 9. januar, arbeider departementet videre med og vil senere komme tilbake til det.

20.

Uberettiget kritikk over klage til ombudsmannen.
(Sak 430/74.)

Etter at A. i brev av 25. november 1973 hadde etterlyst et beløp han hadde til gode etter skatteavregningen, svarte ligningskontoret i brev av 30. s. m.:

«Ved en feil var ikke Deres hustru kommet med under ligningen. Feilen er tatt opp til retting. Men det kan ikke bli sendt endelig

oppgjør til Dem før det er skrevet ny skattemåte, og ny skattemåte blir ikke skrevet før ligningsnemnda er ferdig med klagebehandlingen. Jeg antar at ligningsnemnda ikke kan bli ferdig før til jul. Skattemåte blir da skrevet i januar 1974. Oppgjør sendes da umiddelbart etter.»

Etter denne underretning måtte A. kunne gå ut fra at han ville få oppgjør i januar. Da A. klaget til ombudsmannen den 4. mars 1974, var det gått mer enn en måned over den tid som var angitt, uten at han hadde hørt noe. Klagen var således berettiget.

Klagen ble forelagt for ligningskontoret. I brev av 20. mars 1974 skrev ligningssjefen bl. a.:

«— — — Jeg mener at klagen er helt ugrunnet. Dersom det skal bli vanlig praksis å klage til ombudsmannen, vil det bli mer forsinkelser. Det tar jo også tid å svare på klager, og klagen har ingen hensikt. Jeg antar at de fleste som er ansatt i stat eller kommune gjør så godt de kan dersom de har tid nok.»

Jeg anførte til dette at etter ombudsmannslovens § 6 første ledd, kan enhver som mener å ha vært utsatt for urett fra det offentlige side, klage til ombudsmannen. A. nyttet bare sin rett etter loven når han klaget i saken. Ligningssjefens kritikk av at han fremsatte klage var uheldig, så meget mer som klagen ikke var ugrunnet.

21.

Kompetanseforholdet mellom ombudsmannen og Forbrukerrådet ved klager over offentlige organer.
(Sak 19 E/73.)

Forbrukerrådet meddelte i brev til ombudsmannen av 21. november 1973 at det årlig mottar en del klager på ytelser fra kommunale elektrisitetsverk og vannverk og fra Televerket. Det ble anført at rådet på grunn av sakenes forvaltningsrettslige side antok at slike saker inngår under ombudsmannens arbeidsområde. Fire klagesaker ble derfor samtidig oversendt ombudsmannen til behandling.

I svarbrev til Forbrukerrådet anførte ombudsmannen at hans arbeidsområde etter lov og instruks omfatter hele den offentlige forvaltning, og at både Televerket og kommunale elektrisitetsverk og vannverk etter festnet oppfatning er ansett som offentlige forvaltningsorganer i relasjon til ombudsmannens arbeidsområde. Det ble gjort oppmerksom på at ombudsmannen også har behandlet en rekke klager over påståtte feil fra Televerket og kommunale elektrisitetsverks side. Selv om det etter Forbrukerrådets vedtekter også skulle tilligge det å vurdere visse sider ved offentlige organers virksomhet, burde etter min mening klager til Forbrukerrådet over

påståtte feil fra offentlige forvaltningsorganer oversendes til ombudsmannen.

Det ble meddelt at de fire saker som var oversendt fra rådet, gikk inn under ombudsmannens arbeidsområde og ville bli behandlet som klager til ham.

Forbrukerrådet bekreftet at det fremtidig ville bli forholdt i samsvar med dette.

B. Saker avsluttet av ombudsmann Sandene.

22.

Søker tilsidesatt på grunnlag av betinget legeattest.
(Sak 320/73.)

A. klaget til ombudsmannen over saksbehandling ved søknad om adjunktstilling ved en av ungdomsskolene i N. Etter det opplyste søkte han i januar 1973 oppsigelig stilling ved V. ungdomsskole. Han la fram helseattest av 16. januar 1973 fra dr. X., hvor det på spørsmål om søkeren led av «andre sykdommer» var bemerket «rheumatismus obs. mb. Bechterev». På spørsmål om søkeren ble ansett frisk og sterk nok til å overta lærerstilling het det «ja, hvis tilstanden holder sig som nu». A. ble ikke tilsatt.

Skolestyret tilsatte B. i oppsigelig faglærerstilling i gymnastikk og forming på ungdomstrinnet. Skoledirektøren tok i brev til skolestyret opp forholdet mellom A. og B.:

«— — — Skoledirektøren har spesielt vurdert B. i forhold til A. som har adjunkt-kompetanse med forming og kroppsøving som to av enhetene. Så vel ansiennitets- og utdanningsmessig står A. sterkere enn B. Skoledirektøren har under henvisning hertil nøye overveiet å foreslå A. tilsatt i stillingen, men ut fra de opplysninger en mener å kunne utlede av helseattesten, vil skoledirektøren likevel ikke stille forslag om å tilsette A. i stedet for B.

— — —»

På spørsmål herfra om de opplysninger man mente å kunne utlede av legeattesten også var avgjørende for skolestyret, svarte skoleinspektøren på vegne av skolestyret:

«Det bekreftes at adjunkt A.s sykefravær og de opplysninger man kunne utlede av helseattesten har vært bestemmende for skolestyrets standpunkt i saken.»

A. anførte at skolemyndighetene måtte ha feiltolket dr. X.s legeattest dithen at han lider av Bechterevs sykdom, mens han i virkeligheten bare ble observert i forhold til sykdommen under en måneds sykehusopphold i 1972. Han la også fram legeattest av 30. april 1973 fra en annen lege, der det var sagt:

«Ved undersøkelse finnes fullstendig normale forhold. Pas. er frisk og ubesværet og en finner ikke objektive tegn til aktiv revmatisk sykdom nå hverken når det gjelder rygg eller ledd. Laboratorieprøver er også fullstendig normale og nytt rtg. bilde av rygg med spesialbilder av ileo-sacralledd viser ingen progresjon og sannsynlig negativt funn.

Jeg har derfor ingen betenkeligheter med å erklære A. for fullstendig arbeidsfør og i stand til å ivareta sitt læreryrke.»

På grunnlag av henvendelse fra ombudsmanen ble klagesaken behandlet av skolestyret i møte 6. mars 1974. Skolestyret vedtok:

«Under henvisning til de fremlagte saksdokumenter finner skolestyret at det ikke var grunnlag for å tilsette A. i den stilling han søkte ved grunnskolen i N. i 1973.»

I skolesjefens innstilling til skolestyret var opplyst at A.s fagkombinasjon (forming, gymnastikk og spesialpedagogikk) var meget ugunstig med sikte på videre tilsetning ved N. ungdomsskoler. Det ble ellers anført i innstillingen:

«Ved tilsettingene 20.2.1973 var det helt på det rene at det ikke var noe saklig grunnlag for å tilsette en søker med A.s fagkrets i hel stilling ved V. ungdomsskole, og etter styrernes utsagn heller ikke ved noen av de øvrige ungdomsskoler. A. ble derfor ikke tilsatt.

På daværende tidspunkt kunne man ha tilbudt A. en timelærerstilling i gymnastikk, eventuelt supplert med noen timer hjelpeundervisning. Her var imidlertid to ting avgjørende for de innstillende, tilsettende og godkjennende myndigheter: 1. Den helseattest som var vedlagt søknaden, opplyste at A. led av revmatisme, at han var under observasjon for mulig Bechterev, en sterkt invalidiserende sykdom, men ble ansett frisk og sterk nok til å inneha lærerstilling hvis tilstanden holdt seg uforandret. 2. Hele høsthalvåret var A. ute av stand til å undervise i gymnastikk.

A.s helsetilstand bedret seg i løpet av vårhalvåret, og under konferanse med skolesjefen i slutten av mai 1973 kunne han fremlegge legeattest fra spesialist om at han nå var symptomfri og fullt ut arbeidsfør. Skolesjefen lovte å ta saken opp med styrerne, men presiserte at på dette tidspunkt var utleggingen av timetabellen ved ungdomsskolene stort sett avsluttet, slik at han ikke kunne gi A. store forhåpninger om stilling i N. i 1973/74. A. var innforstått med dette. — — —»

Skoledirektøren uttalte seg deretter slik:

«Skoledirektøren har som kjent tidligere uttalt at en her har lagt avgjørende vekt på de opplysninger en mener å kunne utlede av helseattesten. Det forhold at skolestyret og skoledirektøren kan komme til samme konklusjon på grunnlag av forskjellige premisser behøver nødvendigvis ikke indikere noen feil i saksbehandlingen. Skoledirektøren er selvsagt enig med ombudsmanen når han i brev av 22.10.73 uttaler:

«— — — Attesten gir uttrykk for at A. er frisk nok til å overta lærerstilling og sier ikke noe nærmere om mulighetene for at hans revmatisme skulle forverre seg.

— — —»

Imidlertid er det tatt forbehold, nemlig «hvis tilstander holder seg som nu». Dette er et helt uvanlig forbehold, og må etter skoledirektørens vurdering tillegges betydning spesielt når en ser sykdommen i relasjon til A.s fagkrets. Den helseattesten det her er tale om er datert 16.1.73, saken ble behandlet i skolestyret den 20.2.73 og av skoledirektøren den 7.3.74. Helseattesten var m. a. o. ca. 1½ mndr. og en fant, etter så vidt kort tid, ikke grunn til å be om ny helseattest.

At A. senere (30.4.73) kan fremlegge legeattest om at han har «vært i god form, ikke vært plaget med rygg eller leddsmerter — —» er å glede seg over, men den gir ikke skoledirektøren grunnlag for å endre eller omgjøre sin godkjenning av en foretatt tilsetning.»

Jeg bemerket:

Etter det foreliggende var det på det rene at dr. X.s legeattest var avgjørende for skoledirektøren ved hans behandling av saken. Sammenholdt med det forhold at A. var ute av stand til å undervise i gymnastikk høsten 1972, var attesten også avgjørende for at skolestyret ikke tilbød ham timelærerstilling i gymnastikk.

At legeattesten, slik A. anførte, skulle være misforstått dithen at han lider av Bechterevs sykdom, var det ikke holdepunkter for å anta. Attesten var imidlertid svært knapp. Nærmere om resultatet av observasjonen med hensyn til Bechterevs sykdom fremgikk ikke. A. var da søknaden ble avgjort, i fullt arbeid igjen og ble ansett frisk og sterk nok til å overta lærerstilling «hvis tilstanden holder sig som nu». Hvilke muligheter det var for at revmatismen skulle forverre seg, var det ikke angitt noe om i attesten. Når attesten skulle tillegges slik avgjørende betydning, burde skolemynighetene ha innhentet nærmere opplysninger om A.s helsetilstand. — Skoledirektøren hadde anført at forbeholdet om at «hvis tilstanden holder sig som nu», var helt uvanlig. Dette burde gitt desto større oppfordring til nærmere undersøkelser om hva forbeholdet innebar. At A. hadde vært sykmeldt og ikke hatt timer i gymnastikk høsten 1972, kunne ikke i seg selv være avgjørende. Det skolemynighetene måtte vurdere, var om han i fremtiden ville kunne fungere i stiling med de aktuelle fag. Det som forelå, ga neppe tilstrekkelig grunnlag for å sette A. helt ut av betraktning.

Til skolesjefens anførsel om at det ikke var noen saklig grunn for å tilsette en søker med A.s fagkrets ved noen av ungdomsskolene i N., bemerket jeg at skolestyret likevel tilsatte B. i faglærerstilling i forming og gymnastikk på ungdomstrinnet. A. var klart bedre kvalifisert

enn B. både med hensyn til utdanning og ansiennitet. Det kunne vanskelig være noen annen forklaring på at A. ble forbigått enn helseattesten og opplysningene om sykefravær.

23.

Tilsettings sak. Spørsmål om klageren burde vært innkalt til konferanse m. m.
(Sak 1089/74.)

A. klaget over behandlingen og avgjørelsen av sak om tilsetting av opplysningsavdelingsleder.

Stillingen var lyst ledig våren 1974, med søknadsfrist 10. mai 1974. I kunngjøringen het det bl. a.:

«Den som søker bør ha høyere utdanning eller tilsvarende kvalifikasjoner og erfaring fra organisasjonsvirksomhet, informasjonsarbeid, markedsføring e.l. Det stilles særlige krav til søkerens leder- og samarbeidsegenskaper.»

Det meldte seg 48 søkere, hvorav to senere trakk seg. Enkelte av søkerne, bl. a. B., ble innkalt til konferanse med rådsformann og direktør. Dette ble opplyst i saksdokument, sendt ut før rådsmøte 2. juli 1974, hvor det også var anført:

«— — — Noen søkere var så kjent fra før at en ikke har funnet det nødvendig å innkalle til konferanse. Det gjelder bl. a. søker nr. —, og nr. —, som er ansatt ved sekretariatet og — — —.»

Formann og direktør foreslo overfor rådet å tilsette B. i stillingen. I innstillingen var A. ført opp som nr. 2. I samsvar med innstillingen vedtok rådet i møte 2. juli 1974 å tilsette B.

På bakgrunn av de opplysninger som forelå i søkerlisten om B.s kvalifikasjoner for stillingen, jfr. de krav som var stilt i kunngjøringen, fant A. seg forbigått.

A. klaget videre, over ikke å være innkalt til konferanse med formannen og direktøren. A. mente at direktøren og rådet ikke hadde hatt grunnlag til å danne seg en riktig oppfatning om A. som avdelingsleder. Kjennskapet til A. gjaldt bare virksomheten som saksbehandler i 4 år i opplysningsavdelingen, ikke A.s prinsipielle synspunkter vedrørende opplysningsarbeid, og heller ikke A.s lederegenskaper.

Jeg forela klagen for rådet, som i møte 22. august 1974 uttalte:

«— — —
A. har vært tilsatt i engasjement for konsulent ved opplysningsavdelingen i — — — fra 15.9.70 (med permisjon uten lønn i tiden 1.3.—31.12.72 da A. innehadde et vikariat i — — — departementet). Foruten funksjon som saksbehandler har A. også vært nestleder og avde-

lingslederens faste stedfortreder ved fravær, under ferier o.l. Avdelingslederen har ofte vært på reiser i forbindelse med opplysnings tiltak og nestlederen har da fungert som avdelingsleder. A. har forberedt saker for rådet, og i den forbindelse møtt i rådets møter, A. har hatt saker for, og deltatt i alle møter i rådets opplysningsutvalg (utvalget er sammensatt av tre rådsmedlemmer). Både de som har innstilt — rådets formann og direktøren — og rådet har derfor hatt god kjennskap til A.

Under behandlingen av tilsetningen i rådets møte 2.7. d.å. ble innstilte nr. 1 — B. — enstemmig tilsatt i stillingen. Avgjørelsen ble fattet etter et samlet skjønn hvor en trakk inn og vurderte en rekke forhold vedrørende samtlige søkere.

— — —>

I tilsvar av 3. september 1974 anførte A.:

«Jeg gjentar at jeg til d. d. ikke har hatt en eneste samtale med formannen i rådet og at de enkelte rådsmedlemmers kjennskap til meg relaterer seg til meg som saksbehandler.

Videre vil jeg nevne at rådet fikk ny sammensetning fra sommeren 1973 — bare formannen og ett medlem fortsatte. Etter at det nye rådet trådte i funksjon har jeg ikke deltatt i et eneste rådsmøte (før 22.8. i år da jeg møtte som fg. avdelingsleder). De ganger jeg tidligere har møtt i rådet og som er nevnt i mitt brev av 9.7., har altså rådet hatt en annen sammensetning enn nå.

— — —>

Til dette bemerket rådet i brev av 18. oktober 1974:

- «— — —
— Rådets formann har vært formann i hele den tid A. har vært ansatt ved sekretariatet. I dette tidsrom har A. behandlet og forberedt saker for rådet og i den anledning vært til stede i en del av rådets møter.
— Ett av rådets medlemmer var også medlem av det tidligere rådet. Vedkommende var dessuten formann i rådets opplysningsavdeling i flere år frem til omorganiseringen. Som nevnt i rådets uttalelse av 22.8.74 deltar opplysningsavdelingens saksbehandlere i utvalgets møter.
— Opplysningsutvalget er nå sammensatt av tre andre medlemmer av det nye rådet som trådte i funksjon sommeren 1973. Opplysningsutvalget har i perioden 1.8.73—1.7.74 hatt 5 møter, hvorav A. har deltatt i 4 møter.

Av de nåværende 9 medlemmer av rådet har derfor 5 av medlemmene hatt direkte personlig kontakt med A. i råds- eller utvalgsmøter. Rådet har etter beste skjønn vurdert de enkelte søkere og deres kvalifikasjoner, og vil derfor fastholde sin påstand om at en har hatt det nødvendige grunnlag for det skjønn som er utvist og lagt til grunn ved ansettelsen av leder for opplysningsavdelingen.

— — —>

Jeg uttalte i mitt avsluttende brev til A.:

«Med hensyn til spørsmålet om De burde ha vært innkalt til konferanse med rådets for-

mann og direktøren, vil jeg peke på at formålet med slike konferanser først og fremst er å få et personlig inntrykk av søkerne. De var kjent for rådets formann og direktøren fra før gjennom Deres virke i rådets opplysningsavdeling siden september 1970. At De vesentlig hadde opptrådt og var kjent som saksbehandler, legger jeg i denne forbindelse mindre vekt på. Tilsettingssaken gjaldt den ledende stilling i den avdeling hvor De hadde arbeidet som konsulent og nestleder i flere år, og De hadde også fungert i stillingen som avdelingsleder ved feriefravær m. v. Hvis De hadde synspunkter om den fremtidige opplysningsvirksomhet som De gjerne ville fremlegge i forbindelse med tilsettingssaken, hadde det vært naturlig å nevne dette i søknaden. Ved vurderingen av lederegenskaper hadde rådets formann og direktøren opplysninger i såvel B.s som i Deres attester å holde seg til. På bakgrunn av dette og de redegjørelser rådet har gitt i klagesaken om rådets kjennskap til Dem, kan jeg ikke se at det er grunnlag for å hevde at rådet ikke har hatt et tilstrekkelig faktisk grunnlag å bygge sin avgjørelse på.»

Spørsmålet om hvem som skulle innstilles og tilsettes, måtte bero på skjønn, hvor søkerens utdanning, praksis, leder- og samarbeidsegenskaper m. m. måtte trekkes inn. Jeg viste til det rådet hadde opplyst om at det ved avgjørelsen hadde lagt vekt på B.s spesielle utdanning og praksis. Det var grunnlag for å anta at det ikke var utvist et forsvarlig skjønn ved tilsettingen.

I sitt brev av 3. september 1974 tok A. opp også sekretariatets behandling av saksdokumentene vedrørende henvendelsen fra ombudsmannen på grunnlag av hennes klage. A. opplyste at utkast til uttalelse fra rådet, sammen med kopi av klagen til ombudsmannen, var sendt ut som vanlige rådsdokumenter, dvs. til ca. 40 saksbehandlere ved sekretariatet. Rådet bemerket til dette i brevet av 18. oktober 1974:

«Når det gjelder behandlingen av sakens dokumenter internt i sekretariatet, vil rådet vise til sin beklagelse av dette forholdet ved forrige gangs behandling av saken, hvor det også fremgikk at de nødvendige rutiner for en mer konfidensiell behandling av dokumentene i spesielle saker nå blir innført.»

Jeg sa meg enig i at forholdet var uheldig.

24.

Spørsmål om Kirke- og undervisningsdepartementet hadde bygd på uriktig oppfatning om søkers kompetanse i tilsettingssak.
(Sak 1025/73.)

En advokat klaget på vegne av A. over Kirke- og undervisningsdepartementets tilsetting av rektor ved yrkesskole. Saksforholdet var følgende:

Stillingen ble lyst ledig i mars 1973. I utlysningen het det:

«Rektor i yrkesskole for håndverk og industri må ha godkjent lærerutdanning for yrkesskolen. Det kreves dessuten til vanlig minst 5 års erfaring fra skolearbeid. Det er ønskelig med teknisk utdanning og allsidig praksis fra industri eller håndverk.»

Det meldte seg 21 søkere. Fylkesskolestyret vedtok i møte 25. mai 1973 å innstille som nr. 1 C. (med fem stemmer, mot to stemmer for A.), som nr. 2 A. og som nr. 3 B. C. trakk senere sin søknad tilbake. Yrkesopplæringsrådet for håndverk og industri behandlet saken i møte 22. juni 1973 og ga slik uttalelse:

«Yrkesopplæringsrådet for håndverk og industri har lagt vekt på at rektorer i yrkesskolen har industripraksis og utdanning som høver med fagkretsen. Med den erfaring B. har fra industri, yrkesskole og departementets yrkesskoleavdeling finner en ham best kvalifisert og innstiller ham som nr. 1 til stillingen som rektor ved — — — yrkesskole.»

Kirke- og undervisningsdepartementet tilsatte 12. juli 1973 B. i stillingen. I departementets underretning om tilsettingen til fylkesskolestyret het det:

«— — —

Fylkesskolestyret innstilte C. som nr. 1. C. har imidlertid i brev av 12. juni d. å. til departementet trukket sin søknad tilbake. Som nr. 2 innstilte fylkesskolestyret konstituert rektor A. A. fyller ikke utdanningskravene til faglærere i yrkesskolen. Departementet har derfor funnet å måtte tilsette B. som av fylkesskolestyret er innstilt som nr. 3. B. fyller utdanningskravene til faglærere i yrkesskolen. Han har videre lang og variert yrkespraksis, nødvendig undervisningspraksis og administrativ praksis fra departementet.»

A. som var konstituert rektor ved yrkesskolen, ble kjent med brevet ved ekspedisjonen av saken fra fylkesskolestyret til yrkesskolen. Han skrev straks til departementet og ba om en nærmere redegjørelse for uttalelsen om at han ikke fylte utdanningskravene til faglærere i yrkesskolen. Departementet svarte 19. juli 1973:

«Departementet beklager meget sterkt at det ved en inkurie i vårt brev datert 12. juli 1973 er anført at De ikke fyller utdanningskravene til faglærere i yrkesskolen. Vi har idag tilskrevet fylkesskolestyret slik som vedlagte gjenpart viser.»

I brevet til fylkesskolestyret het det:

«I brev datert 12. juli dette år herfra er ved en inkurie anført at A. ikke fyller utdanningskravene for faglærere i yrkesskolen. Vi beklager dette sterkt, og ber om at vårt brev datert 12.7.73 blir makulert.

A. har vært tilsatt som teorilærer i yrkesskolen fra 1. august 1957. Han har hele tiden vært ansett som teorilærer med godkjent utdanning for denne undervisningen, og han ble

av departementet tilsatt som førstelærer — seinere inspektør — i konkurranse med en lang rekke kvalifiserte søkere. Han var den gangen innstilt som nr. 2 til stillingen av fylkesskolestyret. Det skulle etter dette være klart at departementet anser A. som kvalifisert til å søke og oppnå inspektør- eller rektorstilling i yrkesskolen.

Den nevnte feil har ikke vært lagt til grunn for vurdering av rektorstillingen ved — — — yrkesskole. Departementet har ansett de to innstilte søkere som relativt jevnbyrdige, men en har funnet å legge avgjørende vekt blant annet på industripraksis og teknisk utdanning.»

A.s advokat anførte i klagen at departementets uttalelse om A.s utdanningskompetanse var direkte uriktig, og at det måtte kunne fastslås at departementets feilaktige oppfatning av A.s kvalifikasjoner var avgjørende for at departementet fravek fylkesskolestyrets innstilling. Advokaten uttalte videre:

«Det synes imidlertid tvilsomt om departementets begrunnelse i brevet av 19. juli 1973 er den reelle. For meg synes denne som en «etterpå begrunnelse» forårsaket av den situasjon som forelå på dette tidspunkt.

Selve uttrykksmåten i departementets brev av 12. juli tyder på at departementet — tilsynelatende motvillig — fraviker fylkesskolestyrets innstilling, og da utelukkende begrunnet i A.s angivelige manglende kvalifikasjon.»

Det ble i klagen også vist til uttalelser fra departementet om praksis i slike tilsettingsaker (referert i ombudsmannens årsmelding til Stortinget for 1971, side 19):

«— — — Når det gjelder tilsetting av lektorer i teknisk skole, er det skolens styre som har innstillende myndighet. Departementet har tilsettingsmyndigheten i samsvar med bestemmelsene i yrkesskoleloven. Hvis departementet skal fravike en innstilling fra skolens styre, må det foreligge vektige grunner for dette, eksempelvis at den innstilte ikke er kvalifisert eller vesentlig dårligere kvalifisert enn andre søkere. Dette kan man si er ordinær praksis. — — —»

Advokaten tok på denne bakgrunn opp spørsmålet om ikke tilsettingen måtte være ugyldig. Det ble i klagen også pekt på at det syntes tvilsomt om det er vanlig å tillegge teknisk utdanning og erfaring så stor vekt som departementet oppga i brevet av 19. juli 1973 til fylkesskolestyret.

Klagen ble forelagt for Kirke- og undervisningsdepartementet som i brev av 23. november 1973 ga slik uttalelse:

«— — — Det framgår av ovenstående at synet har vært forskjellig i de innstillende organer. Departementet har derfor måtte vurdere saken desto mer omhyggelig. Dette også fordi en av søkerne, B., som ble tilsatt i rektorstillingen,

hadde sitt virke som fagkonsulent i Kirke- og undervisningsdepartementets avdeling for yrkesutdanning.

Som tilsettingsmyndighet påligger det departementet å finne fram til den søker som er best skikket til stillingen. Det har også vært målet ved tilsetting av rektor ved — — — yrkesskole.

Etter å ha vært forelagt for Yrkesopplæringsrådet for tilråding ble saken vurdert av departementets embets- og tjenestemenn på ulike nivåer. Alle sluttet seg til Yrkesopplæringsrådets syn. Departementet vil gjøre det klart at A. ikke av formelle grunner er blitt utelukket fra reell sammenlikning med andre kvalifiserte søkere. Departementet har ikke på noe tidspunkt ønsket å reise tvil om A.s status som faglærer. Det står fast at han så seint som i 1966 av departementet ble tilsatt som inspektør ved — — — yrkesskole, og da i konkurranse med andre søkere som seinere er blitt rektorer.

Departementet har da også overfor fylkesskolestyret i — — — og A. selv beklaget at en ved en inkurie kom i skade for å anføre at A. ikke har godkjent utdanning. Departementet ønsket ved brev til fylkesskolestyret i — — — av 19. juli dette år å rydde av veien all tvil om A.s forutsetninger for å inneha den stilling han i dag har, og hans muligheter for å konkurrere om eventuelt andre rektorstillinger. Samtidig ønsket en å gi et positivt uttrykk for at departementet står fast ved den reelle godkjenning av A.s utdanning som grunnlag for stillinger i yrkesskolen, som ligger i at han i sin tid ble tilsatt som faglærer og seinere som inspektør.

Etter departementets oppfatning kan det neppe reises saklig kritikk mot den faglige vurdering av søkerne som kommer til uttrykk i Yrkesopplæringsrådets tilråding i saken og som departementet har gitt sin tilslutning til ved å tilsette B. som rektor ved — — — yrkesskole.

Departementet kan bare beklage at enkelte formuleringer i vår korrespondanse omkring denne saken har forårsaket innsigelser mot tilsettingen av B.»

I tilleggssuttalelse av 15. januar 1974 fremholdt departementet:

«— — — Avgjørende vekt har departementet først og fremst lagt på Yrkesopplæringsrådets enstemmige anbefaling, og Yrkesopplæringsrådets rett til å gi tilråding ved tilsetting av rektorer i yrkesskoler er lovhemlet, jfr. Lov om yrkesskoler for håndverk og industri av 1. mars 1940 nr. 1.

Departementet finner grunn til å slå fast at det ved tilsettingen av rektor ved — — — yrkesskole ble foretatt en reell avveing og sammenlikning av de to innstilte søkeres kvalifikasjoner. Etter å ha vært behandlet i innstillende og rådgivende instanser, ble saken vurdert av departementets embets- og tjenestemenn. De to søkere ble i departementet vurdert som relativt jevnbyrdige. I siste instans fant en likevel, i samsvar med Yrkesopplæringsrådets uttalelse, å måtte legge avgjørende vekt på bl. a. industripraksis og teknisk utdanning, jfr. vårt brev til fylkesskolestyret i — — — av 19. september 1973.»

— — —»

Ombudsmannen fikk i denne saken samtlige saksdokumenter til gjennomsyn, herunder departementets interne dokumenter.

På bakgrunn av det som fremgikk av dokumentene, bemerket jeg i avsluttende brev til A.s advokat og Kirke- og undervisningsdepartementet:

«Det som synes å være skjedd ved tilsettingen, er at departementets embetsmenn etter at Yrkesopplæringsrådets uttalelse forelå, etter muntlige konferanser kom til at B. burde tilsettes ut fra en samlet vurdering av A.s og B.s utdanning og praksis under hensyntagen til Yrkesopplæringsrådets enstemmige anbefaling. Samtidig ble det imidlertid utarbeidet et lengre notat om saken, hvor det bl. a. ble pekt på at A. ikke fyller utdanningskravene til faglærere i yrkesskolen. Her er det tydeligvis siktet til at A. etter de foreliggende opplysninger ikke fyller de krav som nå stilles for lærerkompetanse ved yrkesskolene, jfr. rundskriv nr. 20 Ys 1969 P og den redegjørelse som er gitt for reglene i Yrkesopplæringsrådets uttalelse av 5. april 1974. Det synes imidlertid ikke som om man på noe trinn i departementet har satt A. ut av betraktning på slikt formelt grunnlag. Det er klart at departementet ved avgjørelsen måtte kunne sammenligne A.s utdanning med B.s. B. fyller så vidt skjønnes de utdanningskrav som nå stilles. Anførselen om at A. ikke fyller utdanningskravene ble gjengitt ved ekspedisjonen av saken til fylkesskolestyret på en slik måte at det kunne gi grunnlag for å anta at A. ikke ble ansett kompetent for rektorstillinger, og var blitt sett bort fra på formelt grunnlag. Dette var klart uheldig, og departementet har også senere beklaget forholdet og presisert at det anser A. kvalifisert til å søke og oppnå rektorstilling ved yrkesskole.»

Om forholdet mellom innstillende og tilsettende myndighet etter yrkesskolelovens § 13 hadde departementet i en annen klagesak for ombudsmannen gitt slik uttalelse 18. september 1973:

«— — —
En vil ikke unnlate å gjøre oppmerksom på at det i departementet kan ha vært divergerende synspunkter på tilsettingsmyndighetens kompetanse vis-a-vis innstillingsmyndigheten, men Ombudsmannens uttalelse i saken har bestyrket oppfatningen om at departementet i henhold til yrkesskolelovens § 13 i hvert tilfelle må foreta en selvstendig vurdering av samtlige søkere etter at styret har avgitt sin innstilling.

At departementet i egenskap av tilsettingsmyndighet anlegger en selvstendig vurdering, forhindrer selvsagt ikke at de avgjørelser som treffes i de fleste tilfelle vil falle sammen med innstillingsmyndighetens forslag. Antall avvik fra innstillingen kan variere noe for de ulike skoleslag. Når departementet i forbindelse med den foran nevnte klagesak ved — — — tekniske skole har anført at «departementet gjerne har fulgt et styres innstilling, med mindre det synes å være tatt usaklige hensyn», må dette ses i lys av at man i dette skoleslag har hatt stor grad av sammenfall mellom inn-

stillings- og tilsettingsmyndighetens vurdering av søkerne. Det vil i dette skoleslag som oftest dreie seg om tilsetting av lektorer med sivilingeniørutdanning, og innstillingsmyndigheten kan derfor forholdsvis lett foreta rangering av søkerne på grunnlag av vitnemål og attester.

Søkere til faglærerstillinger i yrkesskolen for håndverk og industri vil på den annen side ofte ha en svært ulikeartet utdanningsbakgrunn, hvilket innebærer at det for innstillingsmyndigheten vil kunne være vanskeligere å veie de forskjellige søkere opp mot hverandre. Departementet finner derfor relativt oftere å måtte avvike fra styrets innstilling ved tilsetninger i dette skoleslag.

— — —»

Som ansettelsesmyndighet måtte departementet foreta en selvstendig vurdering av søkerne og ansette den som etter departementets oppfatning var best kvalifisert. Avgjørelsen måtte bero på skjønn. At det i denne saken ble lagt avgjørende vekt på B.s tekniske utdanning og industripraksis, kunne det ikke reises innvendinger mot.

25.

Overføring til annen tjeneste av medisinske grunner — spørsmål om bibehold av såkalt maskinførertillegg.
(Sak 1160/73.)

A. var ansatt som nestvaksjef ved en lufthavn. Han klaget til ombudsmannen over at han ved årsskiftet 1969—70 ble forflyttet til annen tjeneste med den begrunnelse at han var medisinsk uskikket til å tjenestegjøre i brannstyrken. Videre klaget han over at han på grunn av forflytningen ikke hadde fått beholde et såkalt maskinførertillegg.

Saksdokumentene og uttalelse ble innhentet fra Luftfartsdirektoratet og lufthavnen.

Av brev av 22. desember 1965 fra et institutt fremgikk at A., etter foretatt medisinsk undersøkelse og testing, av medisinske grunner ble ansett uskikket til å tjenestegjøre i brannstyrken ved lufthavnen. Han ble underrettet om den medisinske bedømmelse og om årsaken til at han ble ansett uskikket. På bakgrunn av den foretatte legeundersøkelse ble så A. 29. desember 1969 overført fra brann- og havaritjenesten til arbeid ved lufthavnforvaltningens sentrallager.

Den nevnte legeundersøkelse og overføringen til annen tjeneste lå så langt tilbake i tiden at det ikke var grunn for ombudsmannen til å ta opp disse spørsmål.

Ved overføringen til tjeneste ved sentrallageret beholdt A. status og avlønning som nestvaksjef. På dette tidspunkt ble det ikke utbetalt maskinførertillegg til nestvaksjef, men ved en endring fra 1. mai 1971 fikk nestvaksjef rett til maskinførertillegg når han hadde plikt til å føre arbeidsmaskiner. I sin

nye stilling ved sentrallageret var A. etter det opplyste fritatt for plikten til å føre arbeidsmaskiner. Det var videre opplyst at stillingen var av en slik karakter at det ikke ville være spørsmål for A. om å føre arbeidsmaskiner. — Jeg kunne etter dette ikke se at gjeldende regler ga A. krav på maskinførertillegg. Hvis slikt tillegg skulle utbetales ham, måtte det i tilfelle gjøres på rent billighetsgrunnlag.

26.

Trekk i lærerlønn for skyldig strømavgift.
(Sak 1074 K/73.)

I 1962 sluttet A. i sin stilling som lærer ved en skole i X. kommune og flyttet fra kommunen. I brev til ombudsmannen i september 1973 opplyste A. at han da han reiste fra kommunen, var klar over at han måtte stå til rest med betaling for strøm. Ifølge A. ble det avtalt med kommunen at restbeløpet skulle gjøres opp ved trekk i forbindelse med avregningen av skatt for 1962. Etter saksdokumentene ble imidlertid A.s tilgodebeløp for trukket skatt for 1962 likvidert i skyldig restskatt for 1961.

A. anførte at han etter flyttingen fra kommunen ikke hørte noe om betaling for strøm før det i 1968 ble sendt pålegg om trekk til kommunekassen på hans nye bosted. I 1971 flyttet A. tilbake til X. og ble da uten nærmere varsel trukket i lønnen for strømregningen. Trekket ble fordelt på tre måneder.

A.s klage over trekket ble forelagt for X. kommune. Etter at kommunekassereren hadde svart 26. november 1973, skrev ombudsmannen i brev av 30. januar 1974 til kommunen:

«I brev herfra 15. november f. å. ble det bedt opplyst om det i forbindelse med at trekk ble foretatt i 1971, ble vurdert om kommunens krav var foreldet, jfr. foreldelseslovens § 5.

I brev 26. november 1973 opplyses det «at A. fikk krav ved utgangen av hvert år til beløpet ble betalt». Foreldelsesfristen avbrytes imidlertid etter foreldelseslovens § 1 ikke ved påkrav, men bare ved debitors erkjennelser eller ved at fordringen blir «pålagt», dvs. at det blir reist sak eller begjært utlegg eller utpanting, jfr. §§ 12 og 13.

— Noen erkjennelse fra A.s side av forpliktelsen, jfr. foreldelseslovens § 11, kan ikke sees å foreligge. Etter dette synes fordringen å måtte være foreldet.

I arbeidervernlovens § 40 nr. 2 har en følgende bestemmelse om arbeidsgivers adgang til å foreta trekk i lønn:

«Fradrag i lønn må ikke gjøres uten skriftlig avtale, unntatt når det er hjemlet i lov eller det gjelder reglementerte innskudd i pensjons- eller sykekasser, eller erstatning for skade som arbeideren har voldt forsettlig eller ved grov uaktsomhet.»

Det kan etter dette spørres om kommunen i det hele hadde adgang til å foreta trekk.

Det er etter min mening grunn for kommunen til å overveie om det er grunnlag for å opprettholde trekket. — — —»

Kommunekassererens opplysninger i brev av 4. februar 1974 tilførte saken intet nytt, og ombudsmannen ba derfor i brev til kommunen av 16. april 1974 saken forelagt for formannskapet eller kommunestyret. X. formannskap traff så 11. juli 1974 følgende enstemmige vedtak:

«Etter formannskapets mening synes det rimelig at strømregningen ble oppgjort med lønnstrekk, uten at formannskapet har vurdert den juridiske side av saken.

Kravet om skyldig strømregning er innrømmet av A. i brev av 1/9 1963, og ifølge kommunekassererens brev av 15/5 1974 er kravet fornyet hvert år. Når så A. ikke kan dokumentere at kravet er betalt, kan en ikke se at det i denne sak fra kommunekassens side er handlet urimelig.»

I tillegg til det som var uttalt i brevet av 30. januar 1974, fant jeg i det avsluttende brev grunn til å bemerke:

Kraftlagets krav omfattet restbeløp for strømleveranser for 1961 og 1962. Det var ikke fra kommunens side godtgjort at fordringen var pålagt eller erkjent i samsvar med foreldelseslovens regler. Hvorvidt A. var i god tro med hensyn til om han skyldte pengene eller ikke, var uten betydning for foreldelses spørsmålet. Fordringen syntes å ha vært foreldet allerede da trekk ble forsøkt foretatt i 1968.

Etter foreldelseslovens § 1 annet ledd kan en foreldet fordring nyttes til motregning «saafremt enten Modregning paa Forhaand er vedtaget eller inden Fristens Udløb forlangt, eller Fordring og Modfordring udspringer af samme Retsforhold». — Fra kommunens side var anført at det var foretatt motregning «av strømrestanser som vedk. skyldte til X. kommunale kraftlag, som er en underavdeling av X. kommune hvor A. er og var ansatt som lærer». Jeg fremhevet at det ikke forelå en slik sammenheng mellom kravene at motregning kunne foretas etter ovennevnte lovbestemmelse. Heller ikke forelå noen skriftlig avtale om fradrag i lønnen. — Jeg fant derfor at det foretatte trekk under enhver omstendighet måtte være i strid med arbeidervernlovens § 40 nr. 2.

Til formannskapets vedtak uttalte jeg:

«Det er ikke her spørsmål om hvorvidt kommunen har opptrådt urimelig overfor A., men om det var rettslig adgang til å gjøre fradrag i hans lønn.»

Etter dette fant jeg at det foretatte trekk var uhjemlet og at det ikke burde opprettholdes.

27.

Husleie i kommunale boliger øket med tilbakevirkende kraft og uten varsel.
(Sak 1421 K/72 og 1053 K/73.)

A. og B. klaget hver for seg over henholdsvis Herøy og Averøy kommunes vedtak om å øke husleiene i boliger som de leide av kommunene. I begge tilfelle var leiene regulert med virkning tilbake. Klagerne anførte at de ikke var informert om husleieøkningen på forhånd. Sakene ble i første omgang tatt opp med de respektive kommuner.

Herøy kommune

Her var forholdet at Herøy kommunestyre 6. september 1972 vedtok å øke husleiene fra 1. august 1972. A. hadde først klaget til fylkesmannen i Møre og Romsdal, som i brev av 26. oktober 1972 uttalte bl. a.:

«Det kan opplyst at den framgangsmåte som kommunen har nytta er nokså vanleg når det gjeld endring av husleiger i kommunale bustader slik at endringar i husleigene alle-reide blir teke med i budsjettframlegget for komande år. Kommunen bør likevel sørge for turvande underretning til leigetakarane med opplysning om at husleiga for året blir slik som kommunestyret kvart år gjer vedtak om.»

I brev herfra til kommunen av 10. januar 1973 ble det bedt om nærmere opplysninger og om uttalelse til A.s anførsel om at leieboerne ikke var blitt informert på forhånd. Av kommunens svarbrev av 24. januar 1973 fremgikk at det ikke forelå skriftlige avtaler med leieboerne. Spørsmålet om varsel var ikke berørt. I brev av 27. mars 1973 skrev ombudsmannen til kommunen:

«— — — Når ikkje anna er avtalt, er regelen at den husleiga som er fastsett, gjeld så lenge utleigaren er bunden av leigeavtala, slik at han berre kan auke leiga frå den tid leigeavtala kan oppseiest til. Eg viser til orskurd frå Kjæremålsutvalet i Høgsterett den 17. juni 1971 (Norsk Retstidende 1971 side 1020), der det mellom anna heiter:

«For øvrig bemerkes at man også finner det uriktig når det i lagmannsrettens kjennelse anføres: «I prinsippet fastsetter utleieren husleien selv.» Som anført i den kjennelse av Høyesteretts kjæremålsutvalg som er gjengitt i Rt. 1968 s. 793, er husleien en del av leieavtalen og undergitt vanlige kontraktsmessige regler. Vil utleieren forhøye husleien, må leieren enten ha vedtatt å betale den høyere leie eller kravet må være ledsaget av en betinget oppsigelse.»

Dersom det ikkje ligg føre avtalegrunnlag for å auke leiga alt frå 1. august 1972, kan det vere grunn for kommunestyret til å sjå på saka på ny, og eg vil be om at saka i tilfelle vert lagt fram for kommunestyret.»

I kommunens brev av 28. mai 1973 ble svart

at vedtaket på grunn av «tilbakeverknaden isolert sett ikkje (kan) vere ulovleg», og at fylkesmannen ikke hadde underkjent vedtaket. Det ble også opplyst at det i utlysning av stillinger som det knytter seg bolig til, blir oppgitt den husleie som for tiden kreves. A. anførte imidlertid til dette at slikt forbehold ikke ble tatt i forbindelse med utlysingen av hans stilling. I brev av 26. februar 1974 forela ombudsmannen saken på ny for kommunen og pekte på det som var uttalt i brevet av 27. mars 1973. En opplysning i en utlysning om hvor stor husleien for tiden er, kunne ikke anses som et tilstrekkelig forbehold om at husleien kunne økes uten varsel og med tilbakevirkning.

Kommunen behandlet saken i kommunestyremøte 20. mars 1974 og fastholdt at vedtaket verken var ulovlig eller urimelig.

Averøy kommune

Averøy kommunestyre vedtok 26. juni 1973 å øke husleiene for de kommunale boliger med virkning fra 1. april s. å. Melding om vedtaket ble sendt leieboerne 4. juli 1973. I brev herfra av 7. november 1973 til kommunen ble bedt om nærmere opplysninger, bl. a. «om, i tilfelle når og på hvilken måte leieboerne i tilfelle ble varslet om husleieøkningen før det endelige vedtaket i kommunestyret 26. juni 1973». I kommunens svarbrev av 22. november 1973 ble opplyst at det ikke var opprettet leieavtaler med leieboerne, at det ikke var vanlig å lyse ut kommunale stillinger med tjenestebolig, og at det ellers på anmodning ble opplyst fra kommuneadministrasjonen at husleien for tiden var den og den. Det het videre i brevet:

«— — — En er kjent med at samtlige leieboere var underrettet om det foreliggende forslag til justering av husleien. Et vedtatt utsettelsesforslag i kommunestyremøte den 26. februar 1973 var ikke ment fra representantenes side som noen utsettelse av gjennomføringen av husleieendringen, da samtlige leieboere var kjent med at en auke ville bli gjennomført. — — —»

Det fremgikk at vedtaket var godkjent av fylkesmannen i Møre og Romsdal. Også B. hadde klaget til fylkesmannen, men var blitt henvist til domstolene.

På spørsmål fra ombudsmannen opplyste B. i brev av 20. desember 1973 at han som leieboer verken hadde fått muntlig eller skriftlig underretning. Han viste imidlertid til at det i mars måned på enkelte lærerværelser ble lagt ut stensilerte oversikter over de foreslåtte satser, og at han rent tilfeldig fikk tak i en av disse.

Efter det som forelå, var det heller ikke i

denne saken klart på hvilket grunnlag kommunestyret mente å kunne øke husleiene allerede med virkning fra 1. april 1973. Det forelå ikke avtale om økning, og heller ikke tidligere vedtak om at de husleiene som allerede var fastsatt, bare skulle gjelde i et bestemt tidsrom.

Kommunen hevdet at leieboerne var blitt forhåndsunderrettet, men det fremgikk ikke når og på hvilken måte dette skjedde. Dersom den siktet til utleggelsen av den stensilerete oversikt som B. viste til, eller til annen tilfeldig underretning, kunne dette neppe være tilstrekkelig varsel. Under enhver omstendighet måtte utleggelsen av en stensilert oversikt i mars anses for sen som varsel om husleieøkning fra 1. april, jfr. reglene om oppsigelsesfrister i § 8 i lov av 16. juni 1939 (nr. 6) om husleie.

Det kunne således ikke sees å være avtalegrunnlag for å øke husleiene fra 1. april 1973, og fyldestgjørende varsel om økningen kunne heller ikke sees å foreligge.

Ombudsmannen skrev i brev av 22. april 1974 til fylkesmannen i Møre og Romsdal:

«Det fremgår at fylkesmannen ikke har hatt innvendinger mot lovligheten av kommunestyrenes opprinnelige vedtak i de to sakene, og at klage til fylkesmannen ikke har ført til noe. Dette er også en del av kommunenes grunnelse for ikke å endre vedtakene. Det er på det rene at kommunene som huseiere er bundet av husleieloven og av husleierettslig praksis. Jeg viser i denne forbindelse til vedlagte kopier av brev fra Norske kommuners Sentralforbunds brev til Svelvik og Fitjar kommuner hvor det er klart gitt uttrykk for at leieboerne må varsles med samme frist som gjelder for oppsigelse av leieavtalene. Det kan etter dette spørres om Herøy og Averøy kommunestyres vedtak i disse to sakene er lovlige, og om fylkesmannen burde ha grepet inn, jfr. kommunelovens § 60 annet ledd nr. 2. Det bes opplyst om fylkesmannen vil vurdere vedtakene på ny og eventuelt ta opp sakene med kommunene.

Da denne fremgangsmåte for husleieøkning synes å bli fulgt i flere kommuner i fylket, jfr. det som er uttalt i innstillingen til Herøy kommunestyres vedtak av 20. mars 1974 og fylkesmannens brev av 26. oktober 1972 til A., kan det også være grunn for fylkesmannen til å vurdere om det ikke bør sendes ut et rundskriv om saken til fylkets kommuner.»

Fylkesmannen anførte i brev av 8. juli 1974 til Herøy og Averøy formannskap:

«Etter å ha gått gjennom saka ber eg om at kommunen vurderer vedtaket om høgding av husleigene på nytt. Eg viser til at det ikkje har vore råd for kommunen å ettersom at det ligg føre avtale mellom kommunen som utleigar og leigaren, som set husleigelova sine reglar til side, og elles til det sivilombudsmannen har skrive. Det kan og reisast tvil om ikkje vedtaket i kommunestyret om å sette

opp husleigene skulle ha vore kjent ugyldig herifrå tidlegare.

— — —»

Herøy formannskap vedtok i møte 7. august 1974 å omgjøre vedtaket om husleieøkning fra 1. august 1972 til å gjelde fra 1. januar 1973, og å etterbetale A. for meget betalt leie for denne tiden. Fylkesmannen påla senere kommunen tilsvarende å tilbakebetale leie også til andre som bodde i kommunale husvære. Averøy kommunestyre vedtok i møte 5. september 1974 å omgjøre vedtaket om husleieøkning fra 1. april 1973 til å gjelde fra 1. november 1973, og å tilbakebetale for meget innkrevd husleie i denne tiden.

A. og B. godtok vedtakene.

I rundskriv av 6. desember 1974 til kommunene uttalte fylkesmannen:

«Når kommunane leiger ut bustader, vil dei vere utleigarar i husleigelova si meining og såleis bunden av lova sine reglar.

Husleiga er ein del av den einskilde husleiekontrakta og såleis undergitt vanlege kontraktsmessige reglar — fastlagt i avtale mellom kommune og leigetakar og i husleigelova. Kommunane kan difor ikkje fritt vedta endringar (høgdingar) når dei finn at behovet ligg føre dersom dette ikkje er heimla i den einskilde kontrakt.»

Det ble i rundskrivet videre vist til det som var uttalt fra ombudsmannen om at når annet ikke er avtalt, gjelder den fastsatte husleie så lenge utleieren er bundet av leieavtalen. Leien kan derfor ikke økes før fra det tidspunkt leieavtalen kan sies opp til.

28.

Godtgjøring til tidligere politikonstabelvikar for møte i retten etter at vikartjenesten var avsluttet. (Sak 775/74.)

A. var i oktober 1973 ansatt som politikonstabelvikar ved et politikammer. A. klaget til ombudsmannen over at han ikke, for møte i retten etter vikariatets opphør, hadde fått vitnegodtgjøring etter reglene for polititjenestemenn i de saker som han hadde befatning med under tjenesten som politikonstabelvikar. Han anførte at et oppmøte i retten 7. mars 1974 måtte sees som en forlengelse av vikartjenesten.

Justis- og politidepartementet uttalte til klagen:

« — — —»

I gjeldende avtale (tariffavtale) for politiets tjenestemenn om et arbeidstidsreglement er det i § 35 fastsatt at oppmøter i rettssaker som har forbindelse med tjenesten, regnes som arbeidstid. Dette innebærer at polititjenestemenn ikke får noen form for arbeidsgodtgjørelse for fremmøter som faller innenfor almin-

nelig (ordinær) arbeidstid, jfr. arbeidstidsreglementets § 2, jfr. § 3 flg. For fremmøte på fritid får tjenestemennene overtidsgodtgjørelse, jfr. arbeidstidsreglementets § 20.

Det er ikke gitt bestemmelser om utbetaling av lønn eller overtidsgodtgjørelse til tidligere polititjenestemenn for fremmøte i retten for å forklare seg om forhold de er blitt kjent med i sin tjeneste som politimenn. Det er derfor etter departementets oppfatning ikke hjemmel for å utbetale A. annen godtgjørelse enn den han har krav på i henhold til lov av 21. juli 1916 nr. 2.

— — —»

Ombudsmannen sa seg enig med departementet i at de regler som gjelder for politimenn i tjeneste, ikke kunne føre til at A. får krav på godtgjøring. For fratrådte politifolk var det en særordning for pensjonister, men denne ordning var uten betydning i A.s tilfelle. For øvrig forelå ingen regler som ga tidligere polititjenestemenn krav på særskilt godtgjøring for å møte som vitne i saker som hadde tilknytning til den tidligere polititjeneste. Det var følgelig på det rene at A. ikke hadde krav på annen vitnegodtgjøring enn etter de alminnelige bestemmelser for vitner i loven av 1916.

Ved avslutningen av saken skrev jeg slik til Justis- og politidepartementet:

«Som det vil sees, antar jeg i likhet med departementet, at avgjørelsen i saken er i samsvar med gjeldende regler, og at det for så vidt ikke er grunnlag for innvendinger herfra. Etter min mening er det imidlertid lite rimelig at en tidligere polititjenestemann bare skal få godtgjøring etter de vanlige satser for vitnegodtgjøring når han møter som vitne i saker som har sammenheng med hans tjenestegjøring i politiet. Det kan være grunn til å se fremmøte som vitne i slike saker som en fortsettelse av polititjenesten. At fratrådte tjenestemann ikke skal få godtgjøring i slike tilfelle, harmonerer også dårlig med de regler som gjelder for aktive tjenestemenn og pensjonister. Departementet bør etter min mening overveie om det er grunn til å endre reglene.»

29.

Tjenestemanns søknad om godtgjøring for overtidarbeid utover de fastsatte rammer nektet forelagt for Forbruker- og administrasjonsdepartementet.
(Sak 1049/73.)

A. søkte 18. august 1972 Landbruksdepartementet om godtgjøring for arbeid som sekretær for et internt utvalg i Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk. Han klaget over at søknaden ikke ble forelagt for Forbruker- og administrasjonsdepartementet til avgjørelse.

I brev av 6. september 1972 til direktoratet anførte Landbruksdepartementet i tilknytning til A.s søknad:

«Landbruksdepartementet finner det nytteløst å forelegge denne sak om en ytterligere utvidelse av overtidskvoten for Forbruker- og administrasjonsdepartementet.»

A. ba likevel i brev av 9. november 1972 til Landbruksdepartementet om at saken måtte bli oversendt Forbruker- og administrasjonsdepartementet «for endelig avgjørelse». Landbruksdepartementet svarte i brev av 15. november 1972 at «Landbruksdepartementet har drøftet saken med Forbruker- og administrasjonsdepartementet og finner å måtte opprettholde sin avgjørelse i brev av 6. september 1972».

I brev av 22. oktober 1973 til ombudsmannen anførte departementet:

«Landbruksdepartementet har jevnlig kontakt med Forbruker- og administrasjonsdepartementet om en rekke personalsaker, både innen sentraladministrasjonen og i den ytre etat. Med tiden har den praksis etablert seg at mer kurante og lett oversiktlige saker blir avgjort over telefon/eventuelt ved konferanse. Dette gjelder avgjørelser som både går i positiv og negativ retning.

Det kan opplyses at det i denne sak over telefonen var blitt uttalt fra Direktoratet at ytterligere overskridelser av overtidskvoten ikke burde gis. Ut fra dette kunne Landbruksdepartementet ikke anbefale søknaden overfor Forbruker- og administrasjonsdepartementet.

En konfererte derfor på forhånd med nevnte departement om det hadde noen hensikt å forelegge saken skriftlig, men fikk et benektende svar.

Direktoratet hadde tidligere opplyst at det var en forutsetning at A. som medlem i nevnte arbeidsgruppe skulle utføre arbeidet innenfor ordinær arbeidstid.»

I brev til A. av 31. august 1972 hadde direktoratet opplyst:

«Deres søknad av 18. august 1972 er i dag oversendt Landbruksdepartementet med direktoratets anbefaling.»

På bakgrunn av departementets uttalelse om at direktoratet over telefon hadde frarådd søknaden, ble saken herfra forelagt for departementet på ny. I brev av 22. april 1974 anførte departementet:

«En viser spesielt til bilag 7 til direktoratets brev hvorav fremgår at A.s søknad 18. august 1972 om godtgjørelse ble oversendt departementet uten direkte anbefaling. Det er således ikke full overensstemmelse mellom direktoratets brev 31. august 1972 til A. og direktoratets brev av samme dag til departementet. I tilknytning til direktoratets brev hit 31. august 1972 mottok departementet en telefonhenvendelse om saken der det fra direktoratets side ble gitt uttrykk for at søknaden ikke kunne anbefales. Samtalen fant sted mellom X. og Y. og ble umiddelbart referert for Z. På bakgrunn av oversendelsesbrevets ordlyd, der det nærmest blir slått til lyd for at arbeidet

skulle utføres i ordinær arbeidstid, fant departementet ikke grunn til å få telefonsamtalen skriftlig bekreftet.

Før utbetaling av godtgjørelse til utvalgsmedlemmer etter utvalgsregulativet finner sted skal Finansdepartementet/Forbruker- og administrasjonsdepartementets samtykke innhentes. I denne forbindelse blir det samtidig tatt standpunkt til om alle medlemmer, herunder offentlige tjenestemenn, skal utbetales godtgjørelse. I den senere tid synes det å være blitt mer og mer alminnelig at et spesielt tema av noe begrenset omfang blir utredet av en departementalt oppnevnt arbeidsgruppe. Stats-tjenestemenn som er medlemmer av en slik gruppe kan vanligvis ikke påregne å bli tilstått ekstra godtgjørelse dersom arbeidet hører inn under vedkommendes tjenesteplikter.»

I direktoratets oversendelsesbrev av 31. august 1972 til departementet het det:

«Ut fra de retningslinjer som gjelder skal statsansatte som blir medlemmer av interne oppnevnte utvalg og arbeidsgrupper ikke ha godtgjørelse for sitt komitéarbeid. Det forutsettes da at arbeidet utføres i den vanlige kontortiden. Som det går fram av vedlagte fotostat-kopi av brev av 15. mai 1970 om oppnevningen av arbeidsgruppen, er det ikke nevnt noe om evt. betaling for medgått arbeidstid utover ordinær kontortid. Det var direktoratets forutsetning at arbeidet skulle utføres i ordinær kontortid, eventuelt innenfor årsmaksimum for overtid.

Det ærede departement må avgjøre om søknaden i samsvar med vanlig praksis kan imøtekommes. En viser i den forbindelse til de opplysninger A. har gitt i sitt brev av 18/8 1972.

For øvrig kan en opplyse at A. i forbindelse med en tidligere søknad har fått innvilget 50 timers overtid ut over årsmaksimum, jfr. departementets brev av 6/7 1972.»

I mitt avsluttende brev i saken bemerket jeg at nevnte oversendelsesbrev vanskelig kunne karakteriseres som en anbefaling av søknaden. Det var derfor uheldig at A. samme dag fikk meddelelse om at søknaden var over-sendt «med direktoratets anbefaling».

Noen motsetning mellom det direktoratet hadde uttalt til departementet over telefon, og skriftlig, var det imidlertid ikke. At departementet la til grunn at direktoratet mente at søknaden ikke burde imøtekommes, måtte anses rimelig ut fra direktoratets uttalelser.

Godtgjøring for det utførte utvalgsarbeid var avhengig av samtykke fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet. Selv om Landbruksdepartementet underhånden hadde fått opplyst fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet at søknaden ikke kunne påregnes innvilget, kunne det etter min mening ikke være noe i veien for å forelegge saken skriftlig. Når A. uttrykkelig ba om det, kunne det ikke være tilstrekkelig grunn for departementet til å avslå. Jeg pekte på at selv om arbeidet i en intern arbeidsgruppe ikke kan side-

stilles med utvalgsarbeid som omhandlet i komitéregulativet, er det likevel forskjell på slikt arbeid og vanlig overtidsarbeid. At den ordinære overtidskvoten for A. allerede var overskredet, medførte derfor neppe at det var utelukket at godtgjøring for ekstraarbeidet som gruppesekretær kunne tilstås.

Det var derfor etter min mening grunn til å forelegge saken for Forbruker- og administrasjonsdepartementet når A. ba om det. Jeg ga uttrykk for at Landbruksdepartementet burde overveie spørsmålet om foreleggelse for Forbruker- og administrasjonsdepartementet på ny.

Departementet meddelte senere i brev av 12. november 1974 at saken samme dag var forelagt for Forbruker- og administrasjonsdepartementet.

30.

Oppsigelse av barn ved Rikshospitalets daghjem. (Sak 921/73.)

En gruppe foreldre, ansatt av Universitetet, men tjenestgjørende ved Rikshospitalets anlegg, klaget over at deres barn var oppsagt ved Rikshospitalets daghjem.

Oppsigelsen ble meddelt foreldrene ved brev av 25. april 1973 fra Rikshospitalets direktør og var begrunnet med at «vi for å forsøke og avhjelpe mangelen på pleiepersonell ser oss nødt til heretter å prioritere personale som er ansatt av Rikshospitalet med daghjemsplasser». Oppsigelsen var stadfestet ved Sosialdepartementets vedtak av 10. august 1973.

Klagen ble forelagt for Sosialdepartementet ved brev herfra av 29. august 1973 hvor det særlig ble pekt på følgende forhold:

«Klagerne anfører bl. a. at de er gått inn i sine arbeidsavtaler under forutsetning av daghjemsplass for sine barn og mener da så vidt skjønnes på dette grunnlag å bestride at det er rettslig adgang til å frata dem plassene slik det er gjort. Etter de opplysninger klagerne gir, synes det ikke å være satt noen tidsbegrensning eller tatt andre forbehold ved tilde-ling av daghjemsplasser. Rikshospitalets styre, hvis standpunkt departementet har sluttet seg til, anfører i brev av 5. juli d. å. at det opprettholder direktørens avgjørelse «med forbehold om at ingen av personalet har rettskrav på fortsatt barnehageplass». Verken styrets brev eller departementets avgjørelse av 10. august d. å. kan imidlertid sees å inneholde noe om hvordan spørsmålet om den rettslige adgang til å si opp barnehageplassene er vurdert. Hvis dette heller ikke fremgår av dokumentene, bes opplyst hvordan det er sett på spørsmålet.

For øvrig bes om slik uttalelse fra Rikshospitalet og departementet som klagen gir grunn til. Det pekes særlig på det som er anført i punkt 7 i klagen om at ikke bare pleiepersonalet, men også laboratoriepersonalet vil få plass i daghjemmet, og på det som sies i punkt

9 om at oppsigelsene kom så sent at de foreldre det gjaldt, ikke hadde muligheter til å søke annen daghjems plass for barna.»

Sosialdepartementet avga uttalelse i brev av 28. november 1973 og sluttet seg her til de synspunkter Rikshospitalets styre hadde gitt uttrykk for i brev av 26. oktober 1973. Det ble her anført:

«Opprettelse av daghem for hospitalets ansatte har vært et nødvendig tiltak i hospitalets rekrutteringssituasjon. Direktørens avgjørelse om hvem som skal ha daghjems plass må ses i dette lys — tildeling er ikke en fordeling av forvaltningsmessige goder, men en rekrutteringsmessig ressurs som Rikshospitalets direktør under bestemte forutsetninger har fått stilt til disposisjon og har rett og plikt til å forvalte på den for hospitalet mest givende måte under hensyn til den til enhver tid rådende rekrutteringssituasjon.

I sine vurderinger og disposisjoner må hospitalets administrasjon også ta hensyn til at Staten som arbeidsgiver generelt ikke er sine ansatte behjelpelig med daghjems plasser. Sykhussektoren er her et unntak og de midler som de bevillende myndigheter har stilt til disposisjon, er gitt med nettopp hospitalets behandlingsfunksjon for øye.

Den sedvane og praksis som klagerne henviser til må også ses i relasjon til rekrutteringssituasjonen idet hospitalets grunnfunksjon, pasientbehandling, som både undervisning og forskning er avhengig av, aldri tidligere har vært så truet som nå. Klagernes barn har derfor inntil nå kommet inn i den utstrekning det har vært kapasitet for det.

Det fremgår av klagen at klagerne går ut fra at de grupper som skulle overta de ledige plasser skal bestå bare av sykepleiere/hjelpepleiere. Dette har ikke vært hospitalets intensjon. Selv om sykepleiere/hjelpepleiere utgjør den overveiende del av det prioriterte personale, er det også andre grupper, f. eks. laboratoriepersonale, som er helt nødvendig i pasientbehandlingen. — — —»

I uttalelsen beklaget styret at oppsigelsene ikke ble kunngjort så tidlig at klagerne kunne søke de kommunale daghem, men det ble pekt på at en oppsigelsestid på 3½ måneder skulle være tilstrekkelig. Styret henviste for øvrig til en betenkning over de juridiske sider ved oppsigelsen, utarbeidet ved hospitalets personalkontor. Angående spørsmålet om personalet hadde rettskrav på fortsatt barnehageplass, ble uttalt i betenkningen:

«Bortsett fra et enkelt tilfelle hvor daghjems plass er tildelt for et nærmere angitt tidsrom, har foreldrene blitt underrettet om tildelingen — muntlig eller skriftlig — uten annet uttrykkelig forbehold enn at avgift skal betales og at foreldre og barn må rette seg etter gjeldende retningslinjer for daghjemets drift.

Gir dette foreldrene tilstrekkelig grunn til å tro at Rikshospitalet uten hensyn til endrede forhold i hospitalets

rekrutteringssituasjon og behovet for daghjems plasser ønsker ensidig å binde seg for inntil 7 års disponering av plass til vedkommendes barn?

Svaret på dette spørgende punkt må etter vår mening bli nei. Også for foreldrene må den mest nærliggende måten å forstå tildelingen på være at Rikshospitalet under hensyntaken til øyeblikkets rekrutterings-situasjon finner å kunne innvilge dem plass i daghjemmet inntil forutsetningene endrer seg. Det må ved vurderingen av dette tas hensyn til at foreldrene ved tildelingen vet at daghjems plass ikke er noen rettighet de kan kreve, men et rekrutteringsmessig virkemiddel som direktøren står fritt i å benytte. Det er således ikke tvilsomt at direktøren med rimelig varsel kan nedlegge hele daghjems virksomheten ved hospitalet uten at noen kan påberope seg en rett til å disponere daghjems plass.

Det kan bebreides hospitalet at en ved tildeling av plass i daghjemmene ikke har tatt uttrykkelig forbehold slik at alle beviselig har vært klar over hospitalets forutsetninger. At slikt forbehold ikke er tatt, fritar imidlertid ikke den annen part fra å vurdere hospitalets forutsetninger etter beste evne, og med rimelig krav til aktsom vurdering bør hospitalets forutsetning på dette punkt ligge i dagen.

Den faktiske situasjon ved tildelingen har vel vært at siden spørsmålet om oppsigelse av daghjems plass ikke tidligere hadde vært aktuell, har partene ikke regulert dette og heller ikke noen andre vesentlige sider av avtaleforholdet. Dette skal imidlertid ikke medføre at den ene part skal bindes ut over en naturlig fortolkning av den foreliggende, om enn mangelfulle, avtale skulle tilsi.

— — —»

Klagerne har imotegått de nevnte uttalelser, mens Sosialdepartementet på sin side har fastholdt at oppsigelsene var lovlige, og at det måtte være en vesentlig oppgave for hospitalets ledelse å nytte de til rådighet stående midler for å sikre tilgang på pleiepersonale.

En professor og leder av et institutt ved Rikshospitalet gjorde i to brev gjeldende at daghjems saken i like stor grad angikk Kirke- og undervisningsdepartementet som Sosialdepartementet, fordi så mange universitets- og fondsansatte var i arbeid ved Rikshospitalet. På dette grunnlag ble innhentet uttalelser fra Kirke- og undervisningsdepartementet og Universitetet.

Også et forslag til vedtekter for Rikshospitalets daginstitusjoner, som var til behandling i Sosialdepartementet, ble trukket inn i saken, og det samme gjaldt Rikshospitalets videre planer med hensyn til utbygging av daginstitusjonene. I disse forbindelser ble vist til Forbruker- og administrasjonsdepartementets generelle arbeid med lovgivning og retningslinjer for daginstitusjoner.

Jeg fant ikke grunn til å gå inn på det som var anført om opptak i daginstitusjon generelt. Jeg tok heller ikke opp forslaget til vedtekter for Rikshospitalets daghem, men be-

grenset min uttalelse til den oppsigelse som ble meddelt i brev av 25. april 1973 fra Rikshospitalets direktør.

Jeg uttalte i det avsluttende brev:

«Etter det som foreligger, har Rikshospitalets daghjem inntil april 1973 vært åpent for barn hvis foreldre var lønnet av Universitetet eller av fonds, på like linje med barn hvis foreldre var lønnet av Rikshospitalet. På bakgrunn av samarbeidet mellom Universitetet og Rikshospitalet og den faktiske nytte Rikshospitalet hadde også av de universitetslønnedes arbeidsinnsats, kan det neppe heller reises innvendinger mot at også disses barn dro nytte av det tilskott som Rikstrygdeverket yter daghjem over sykehusbudsjettet. Jeg legger derfor til grunn at det forelå en langvarig og lovlig praksis hvoretter også de universitetslønnede tjenestemenn dro nytte av Rikshospitalets daghjems plasser og kunne regne med å gjøre det.

Det kunne på den annen side ikke ha vært noe i veien for at Rikshospitalet hadde etablert en daghjemsordning bare til fordel for sine egne ansatte og overlatt til Universitetet å finne fram til eventuelle ordninger for sine ansatte. Det kunne etter min mening heller ikke være noe i veien for at Rikshospitalet la om daghjemsordningen slik at den på lengre sikt bare kom til å omfatte egne ansatte. Når en slik omlegging skulle foretas, burde det imidlertid ha vært lagt vesentlig vekt på at det allerede forelå en etablert ordning som tjenestemennene hadde innrettet seg etter, uansett om det var Rikshospitalet eller Universitetet som var arbeidsgiver. Det kan neppe være tvilsomt at muligheten for daghjems plass har vært et vesentlig moment for søkere til stillinger ved Rikshospitalet. Det må også, etter det som foreligger, legges til grunn at den som hadde fått daghjems plass til sine barn, kunne regne med å beholde plassen inntil barnet nådde skolepliktig alder.

Før en omlegging ble foretatt, burde etter min mening både Universitetet og de berørte tjenestemannsgrupper ha vært varslet og fått anledning til å uttale seg. Jeg anser det for uheldig at dette ikke ble gjort. På grunn av de vanskeligheter oppsigelse av daghjems plassene nødvendigvis måtte medføre for de berørte tjenestemenn, finner jeg det ikke tvilsomt at disse burde ha fått atskillig lengre varsel enn det som ble gitt (varsel i slutten av april om at daghjems plass ville bortfalle i august). Omleggingen burde, etter min mening først ha vært gjennomført etter en rimelig overgangstid. Hvor lang en slik overgangstid burde være, finner jeg ikke grunn til å gå inn på. Jeg nøyer meg med å peke på at den frist som ble gitt, etter min mening under enhver omstendighet var for kort, og at spørsmålet om hva som er en rimelig overgangstid vil avhenge av fremgangsmåten for øvrig. Dersom saken, som jeg mener den burde, hadde vært undergitt forhåndsdrøftelse med de berørte tjenestemannsgrupper, ville fristen overfor den enkelte tjenestemann kunne gjøres kortere enn når slik forhåndsorientering ikke var gitt. Den alminnelige frist ville muligens også kunne forkortes dersom det ble tatt individuelle hensyn til tjenestemenn som kom i en særlig vanskelig situasjon. Jeg vil ellers nevne at det i en overgangstid vil virke klart urimelig å gjøre for-

skjell mellom arbeidstakere med samme utdanning og funksjoner og som faktisk tjener samme formål, bare fordi deres arbeidsgiver er forskjellig.»

31.

Utsettelse med behandling av klage over barnevernsmenns vedtak om å overta omsorgen inntil verserende straffesak mot den ene av foreldrene var avgjort.
(Sak 1278/74.)

Barnevernsmennene i to kommuner traff i 1969 og 1971 avgjørelser etter barnevernloven om å overta omsorgen for to søstre (født henholdsvis 1969 og 1970). Foreldrene påklaget avgjørelsene til fylkesmannen. Fylkesmannen stilte behandlingen av klagesakene i bero i påvente av resultatet av etterforskningen og straffesaken mot faren, i anledning av et tredje barns dødsfall. Fylkesmannen avgjorde klagesakene i juni 1974. — Sosialdepartementet var enig med fylkesmannen i at fylkesmannen hadde hatt grunn til å utsette klagebehandlingen.

Jeg uttalte på dette punkt i det avsluttende brev:

«En endelig avgjørelse av en straffesak kan ta lang tid. Om avgjørelsen av en klagesak bør utstå til straffesaken er avgjort, kan bero på flere forhold, bl. a. på hvilken utsettelse dette vil bety for avgjørelsen av klagesaken og videre hvordan forholdene i klagesaken materielt er opplyst og ligger an. Etter mitt syn burde fylkesmannen avgjort klagesaken uten å avvente straffedomstolens avgjørelse. Det fylkesmannen skulle ta standpunkt til, var om barnevernsmennene, da vedtakene ble fattet, hadde tilstrekkelig grunnlag for avgjørelsene. Selv om belysningen av — — —s (farens) forhold i forbindelse med sønnens død nok hadde interesse, tilsa hensynet både til foreldrene og til barna at klageinstansens avgjørelse ble truffet så snart som mulig. — — —»

32.

Klage over isolering og utskrivning av pasient ved Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri.
(Sak 1031/73.)

F. klaget i september 1973 som fullmektig for M. over Sosialdepartementets avgjørelse i august 1973 i klagesak om behandlingen av datteren (D.) under opphold på Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri.

De faktiske forhold var i hovedsak:

D., født 18. april 1958, ble frivillig innlagt på senteret i oktober 1971. Etter isolasjonsprotokollen for perioden 19. desember 1971—16. mai 1972 ble hun isolert ni ganger, fordi hun var meget urolig, bl. a. etter tilbakekomst fra rømningsturer. Sommeren 1972 tilbrakte hun sammen med moren og kom tilbake til senteret 20. august 1972. I perioden 21. august til 17.

oktober 1972 rømte hun 10 ganger. Etter seks av rømningsturene ble hun plassert i isolatet. I protokollen for isoleringen 17. oktober kl. 20.00—18. oktober kl. 11.00 het det:

«Årsak: Fortsatt isolering, — og de følgende isoleringer er gjort ut fra behandlingshensyn til D. D. har hatt 10 rømninger siden 21/8-72, hvorav 4 i uken forut for isolerings-situasjonen begynte. Rømningene har ikke hatt annen karakter enn å skulle være destruktiv for D. og hvor D. tilsynelatende har handlet bevisst i den hensikt å kjøre seg ned. Enkelte ganger på impulsen. Behandlingsteamet på 7. avd. fant det derfor riktig og nødvendig å opprette ro og struktur omkring D. D. har derfor hatt tilholdssted på isolatet om natten og deler av dagen, slik det fremgår av de følgende inn- og utregistreringene i denne protokollen. — — —»

Etter protokollen for 23. oktober 1972 var D.s situasjon vurdert av behandlingsteamet. Det ble besluttet at samme opplegg skulle fortsette, slik at oppholdet ved avdelingen gradvis ble økt. D. fikk tilbud om en skoletime hver dag. Opplegget skulle følges til 31. oktober 1972.

Mot slutten av måneden skrev D. til kontrollkommissjonen for senteret og ba om hjelp til å komme ut av isolatet. Kommisjonen foretok samme dag den mottok brevet, 26. oktober 1972, et uanmeldt besøk på senteret. I referatet fra besøket var uttalt:

«Kontrollkommissjonen tilkalte avdelingens lege dr. — — —, som orienterte om situasjonen. Isoleringen var foretatt av hensyn til D., hun kom ved disse anledninger tilbake fortvilet, det var frykt for selvmordsforsøk, og de andre pasienter var oppskaket av hennes framferd, og hun falt selv mer til ro når hun ble isolert. D. har i noen tid vært i isolatet om natten under jevnlig tilsyn, men uten at det vanligvis har vært noen av personalet som lå hos henne eller i rommet utenfor. Om dagen var hun i perioder i avdelingen sammen med de andre, og var nå begynt på skolen 1 time.

Kommisjonen vil be om at det blir ordnet med et varslingsystem, eller at det blir vakt i eller utenfor isolatrommet, slik at den isolerte kan være sikker på å komme i kontakt med personalet.

For øvrig vil kommisjonen ved første anledning ta saken vedr. denne pasient opp med overlegen. De mange «rømninger» og isoleringer viser bl. a. at det dreier seg om et vanskelig tilfelle, og det er spørsmål om det kan være andre behandlingsmåter. — — —»

M. skrev 31. oktober 1972 til kommisjonen og ba om at datterens tilfelle måtte bli undersøkt. I brev av samme dato til overlegen tok hun opp behandlingen av D. og pekte på at personalet ved ulovlig bruk av isolat hadde satt gjeldende regler ut av kraft. Hun klaget også over at hun som verge var nektet å besøke

datteren og over senterets bruk av medikamenter.

Et medlem av kommisjonen kom uanmeldt på besøk til senteret 2. november 1972. D. var da ikke lenger isolert. — Kommisjonen behandlet saken i møter 13., 20. og 24. november og 9. og 12. desember 1972.

Daværende ass. lege — — — som hadde forordnet isoleringen, redegjorde i brev av 16. november 1972 til kommisjonen for behandlingen av D. Overlegen gjorde det samme i brev av 30. november 1972. I dette brevet ble uttalt:

«Foranledningen til at vi har funnet det nødvendig å benytte oss av opphold i isolat er perioder med rømninger, uro og økende grad av impulsreden og ukontrollert atferd med innslag av grensepsykotiske symptomer. Hensikten har vært å hjelpe henne med kontroll av truende og overveldende impulser slik at hun ikke ustanselig skulle være utsatt for den opprivende og disintegrerende prosess det er å gå ut og inn av narkotikamiljøet. I slike perioder er hun også lett stimulerbar av alt som foregår rundt henne. Under sine opphold i isolat faller D. gradvis til ro, får mer kontakt med personalet og gir mange ganger uttrykk for tilfredshet og trygghet.

Jeg håper at de ovennevnte opplysninger samt kommisjonens selvsyn og de opplysninger som ble gitt under møtet 20/11 d. å. i tilstrekkelig grad gjør det forståelig for Kontrollkommissjonen at de påklagede tiltak er behandlingmessig indisert. — — —

Tilslutt vil vi slå fast at vi er innstilt på å fortsette behandlingen av D. i samarbeid med mor, men at vi ikke kan gå med på å gi fra oss de virkemidler vi anser som nødvendige for i perioder å hjelpe denne grensepsykotiske, impulsredne unge jenta med hennes sviktende — og etter vår vurdering meget selvestruktive — impuls kontroll i perioder. — — —»

I møtet 12. desember 1972 besluttet kommisjonen ikke å ta klagen til følge. Om isoleringen het det:

«Kontrollkommissjonen kan ikke se at disse isoleringer er i strid med forskriftene. Det er åpenbart at lempeligere midler har vært for-gjeves og utilstrekkelig. Videre finnes det temmelig klart at den metode som klinikken har valgt, måtte fremstille seg som uomgjengelig nødvendig for å verge pasienten mot destruktiv bruk av narkotika og andre gifter. Etter de erfaringer man har hatt med pasienten, var det knapt noen annen utvei, hvis hun fortsatt skulle være til behandling i klinikken. Metoden synes også å ha hatt gunstig innvirkning på pasienten, som overfor kommisjonen har fremholdt, at når hun nå mener at hun er ferdig med misbruket, har denne isoleringsperioden hatt noe med det å gjøre.

Det er ikke noe grunnlag for å anta at isolering er brukt som refselse eller straff.

For så vidt angår registrering av og kontroll med isolering, har kontrollkommissjonen ved flere anledninger pekt på at protokollene ikke alltid har vært så nøyaktig ført som forskriftene forutsetter, og kommisjonen har et-

ter møte 26. oktober 1972 bedt om at isoleringen blir ordnet slik at den isolerte alltid kan være sikker på å komme i kontakt med personalet.»

Om det forhold at moren var nektet å komme på besøk, uttalte kommisjonen at sykehus og klinikker av denne karakter må ha adgang til å regulere besøk og bruk av telefon.

Om medikamentbruken ble uttalt:

«— — — Når hennes leger har funnet det formålstjenlig med medikasjon som ledd i behandlingen, og når denne behandlingsform er alminnelig, har kontrollkommisjonen intet grunnlag for å karakterisere medisinerbruken som uforsvarlig. Kommisjonen kjenner ikke til varig skadelige bivirkninger av doseringer som pasienten har fått.»

Den 20. desember 1972 skrev overlegen slik til M.:

«Vi beklager at De tar Deres datter ut av vårt behandlingsopplegg imot vårt råd.

Vi har tallrike ganger forsøkt å komme Dem i møte når det gjelder behandlingsopplegget, uten at det har lyktes for oss å få Dem med. De har i dag i møte med vårt personale klart gitt uttrykk for at De ikke vil godta familiebehandling med ny terapeut og at De ikke innseser nødvendigheten av at vi har muligheter for å kontrollere D.s atferd, gi henne medisiner og innenfor romslige rammer, regulere hennes permisjoner og Deres besøk. — — —

Siden vi betrakter D.s tilstand som alvorlig overveier vi å meddele Oslo barnevernsnemnd at De nå selv nekter å ha D. i behandling her.»

I brev av 1. januar 1973 protesterte M. mot utskrivningen. Hun hadde ikke uttalt noe ønske om utskrivning, og denne måtte bero på en misforståelse. Hun gjentok at det hun ikke kunne gå med på, var senterets bruk av isolat, og heller ikke dets bruk av sedativer; for øvrig var hun villig til å samarbeide.

Overlegen redegjorde i brev av 4. januar 1973 til Helsedirektoratet for bakgrunnen for utskrivningen, og fremholdt at utskrivningen ville stå ved makt til annet pålegg eventuelt ble gitt av direktoratet. I brevet ble uttalt:

«— — — I møte 28/11-72 forsøkte vi å imøtekomme morens uttalte ønske om familierapi med en annen terapeut enn den hun hittil hadde hatt, der mor og datter deltok samtidig. Dette tilbud ble gjentatt i et nytt møte som representerte et ytterligere forsøk på å komme moren i møte, den 19/12-72.

For at vi skal kunne gjennomføre et behandlingsopplegg i et tilfelle som D.s, må det eksistere et minimum av tillit til oss som behandlere. I dette tilfelle har det ikke lyktes for oss å skape et slikt tillitsforhold til moren. — — — Vi har trukket den konklusjon av dette at mor er imot vårt behandlingsopplegg på så vesentlige punkter at det er ensbetydende med at behandling ikke kan finne sted fortsatt på hen-

nes betingelser og at dette innebærer at hun tar sin datter ut av behandlingsopplegget mot vårt råd. Dette er bakgrunnen for vår meddelelse til moren av 20/12-72.»

Klagen over utskrivningen ble behandlet i kommisjonens møte 20. februar 1973. Den ble ikke tatt til følge. I vedtaket er sagt:

«Det kan etter kommisjonens mening ikke være tvilsomt at M. så vel muntlig som skriftlig gjentatte ganger har satt seg opp mot det behandlingsopplegg som har foreligget for hennes datter D. Kommisjonen har også, så vel under møter på institusjonen i samtaler med personale og leger og særlig gjennom overlegens brev av 4.1.73, fått et bestemt inntrykk av at D. i meget sterk grad har ført til vanskeligheter med de andre pasienter.

Kommisjonen kan etter dette ikke innse at overlegen har handlet ukorrekt da han så seg nødsaget til å utskrive D. den 20.12.72.»

F. påklaget kommisjonens vedtak av 12. desember 1972 og 20. februar 1973, i brev av henholdsvis 29. januar og 7. april 1973. Sosialdepartementet tok ikke klagen til følge. I sitt vedtak av 24. august 1973 uttalte departementet:

«I. — — —

C. Avgjøringsgrunnlaget.

Når det gjelder sakens realitet kan departementet ikke se at Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri har gått ut over hva som kan innbefattes i et forsvarlig behandlingsopplegg. Behandlingen av denne pasient synes å ha vært særlig vanskelig og krevende, og har nødvendiggjort en medikamentering og bruk av isolering som er ganske vidtgående. Man anser imidlertid institusjonens tiltak berettigede for å søke å skape ro omkring denne grensepsykotiske og sterkt utagerende pasient, og som nødvendig om institusjonen skal være i stand til å motta pasienter av særlig stor vanskelighetsgrad.

D. Lovanvendelse.

Det hevdes under dette punkt at kontrollkommisjonen har feiltolket § 1 i forskrifter om begrenset adgang til bruk av tvangsmidler, gitt ved kongelig resolusjon av 28. mai 1971 i medhold av lov om psykisk helsevern § 2 siste ledd. Etter denne bestemmelse kan «tvangsmidler overfor pasienter under psykisk helsevern bare nyttes når forholdene gjør det uomgjengelig nødvendig for å avverge at pasienter skader seg selv eller andre, og kun når lempeligere midler har vist seg utilstrekkelige».

Departementet antar at pasientens tildels grensepsykotiske tilstand med sterke uroktokter, hennes tendens til selvdestruerende narkotikamisbruk og sniffing i forbindelse med hyppige rømninger har medført såvidt stor risiko for henne selv og de øvrige pasienter ved avdelingen at bestemmelsen ikke kan anses overtrådt.

For øvrig fremgår det av sakens dokumenter at Senterets behandlingsopplegg var basert på et frivillig samarbeid med mo-

ren, etter hvis ønske D. var mottatt på Senteret. Da M. ikke fant å kunne samarbeide om Sentrets behandlingsopplegg, ble D. utskrevet den 21. desember 1972.

II. — — —

C. Utskrivningen.

Så lenge M. setter som betingelse for sin datters opphold på Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri mindre bruk av isolat og medikamenter overfor henne, noe overlegen ikke kan gå med på av hensyn til pasienten selv og til de andre pasientene, og ved at slike tvangstiltak etter hans mening er nødvendige forutsetninger for en forsvarlig behandling og omsorg for denne pasienten, vil dette i realiteten si at et fortsatt opphold på Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri ikke lar seg gjennomføre. I den forbindelse vil man vise til forskrifter om opptagelse i og utskrivning av psykisk helsevern m. m. (rundskriv ad lov om psykisk helsevern kap. II, skriv nr. 1). Ifølge forskriftenes § 4. 2 kan overlegen nekte å motta en pasient etter egen begjæring dersom han ser det som overveiende sannsynlig at pasienten ikke vil komme til å rette seg etter sykehusets råd om behandling, eller at hans opphold på sykehuset vil føre til ulemper for andre syke. § 4. 2 gjelder riktignok forhåndsnektelse, men som kontrollkommisjonen påpeker må det samme også gjelde de tilfelle hvor pasienten blir utskrevet etter at han gjennom sin adferd på sykehuset har vist at han ikke vil samarbeide eller at hans adferd fører til ulemper for de andre pasientene. I dette tilfelle er det vergen som har skrevet under den frivillige innleggelsen, som bestemmelsen i første rekke må benyttes overfor.»

For så vidt angår klagen over bruk av isolat og utskrivningen av D., uttalte jeg ved sakens avslutning:

« — — —

4. Isoleringen

Kommisjonen og departementet la i sine vedtak til grunn at § 1 i forskriftene av 28. mai 1971 (gitt i medhold av § 2 femte (siste) ledd i lov av 28. april 1961 (nr. 2)) om begrenset adgang til bruk av tvangsmidler og forbud mot korporlig refselse innen psykisk helsevern ikke er overtrådt. F. har imøtegått dette. I klageskrivet presiserer hun at det er den langvarige og på forhånd fastlagte isolering hun anser som ulovlig. Hun hevder at man med uttrykket «skader seg selv eller andre» i § 1 utelukkende har hatt fysisk skade i tankene. Bestemmelsen må tolkes konkret, og etter hennes mening slik at den kan tjene som faktisk beskyttelse for pasientene og deres rettssikkerhet under opphold i institusjonene.

Jeg har i det følgende lagt til grunn at klagen refererer seg bare til isoleringen i perioden 17. til og med 31. oktober 1972. Det fremgår av isoleringsprotokollen at isoleringen fra 17. oktober ble foretatt ut fra behandlingshensyn, og overlegen uttaler i sitt brev av 30. november 1972 at de påklagede tiltak er behandlingsmessig indisert. Departementet har i avgjørelsen av 24. august 1973 i klagesaken

uttalt at senteret ikke har gått ut over «hva som kan innbefattes i et forsvarlig behandlingsopplegg». Saken ble på denne bakgrunn forelagt for departementet ved brev herfra av 12. desember 1973 med følgende forespørsel:

« — — — Etter det som foreligger, kan det synes som om at isoleringen i perioden 17. til og med 30. oktober 1972 ble foretatt i det vesentlige ut fra behandlingsmessige hensyn. Slik de nevnte forskrifter er formulert, er det neppe adgang til å nytte isolering av behandlingsmessige grunner, dersom ikke også vilkårene etter § 1 er til stede. Det bes opplyst om departementet mener at D.s forhold var slik at vilkårene for isolasjon etter forskriftenes § 1 var til stede i hele denne perioden, eller om departementet mener det finnes et annet, selvstendig grunnlag for bruk av isolasjon i behandlingsmessig øyemed. Dersom departementet har lagt til grunn at vilkårene etter § 1 var til stede, vil det være av interesse å få en uttalelse om hva som ligger i uttrykket «skader seg selv eller andre», jfr. F.s anførsel om at «jeg er av den oppfatning at man her utelukkende har hatt fysisk skade i tankene. — — —»

Departementet forela forespørselen for kontrollkommisjonen. I protokollen fra møte 24. januar 1974 heter det:

« — — — Kontrollkommisjonen finner at det gis få holdepunkter i forskriftene for hva en skal legge i begrepet «skade seg selv eller andre», og vil henlede Sosialdepartementets oppmerksomhet på de vansker som psykiatriske sykehus og tilhørende kontrollkommisjoner derfor kan komme i ved vurdering av bruk av isolasjon.

Kommisjonen kan være enig i at det kan ligge en fare i en vid fortolkning av skadebegrepet i forbindelse med bruk av isolasjon. Kontrollkommisjonen oppfatter imidlertid F.s fortolkning som for snever.

Kontrollkommisjonen tolker forskriftene derhen at isolasjon ikke kan anvendes som et rent behandlingstiltak overfor en pasient. Derimot vil det i psykiatriske institusjoner fra tid til annen kunne oppstå situasjoner der en pasients adferd over en lengre periode har vært selvdestruerende fysisk og psykisk og hvor tilstanden stadig forverres uten at behandlingstiltak har vært mulige. I særlig grad antar kontrollkommisjonen at dette vil kunne være tilfelle med pasienter som misbruker farlige narkotiske stoffer. Isolat kan være den eneste mulighet til å stoppe adferd som må anses selvdestruktiv for pasienten.

Det synes klart at D. var en særdeles vanskelig pasient. Hun rømte til stadighet og kom tilbake mer eller mindre nedkjørt av sniffing, narkotika og alkohol. De kortvarige isolatopphold fram til 17.10. hadde ikke fått henne til ro og ledelsen ved senteret måtte bestemme seg for en annen fremgangsmåte for å hindre fortsatt selvdestruktiv adferd.

Den delvise isolering om dagen og isolasjon om natten må ses som et forsøk på å stanse en fortsatt selvdestruktiv utvikling hos pasienten. Også i denne perioden forekom rømningsforsøk, men stort sett synes isoleringen å ha hatt den ønskede gunstige virkning på pasientens adferd.

Etter kontrollkomisjonens mening kan isolering av D. i tiden 17.10.72 til 31.10.72 ikke karakteriseres som et rent behandlingstiltak overfor henne. Isoleringen må i første rekke sees som et preventivt tiltak fra ledelsens side for å hindre at hun påførte seg selv ytterligere skader, såvel fysiske som psykiske, og for å få henne over i en tilstand hvor det i det hele tatt var mulig å komme i et behandlingsforhold overfor henne.

Departementet uttaler i brev av 20. februar 1974 at det slutter seg til kommisjonens konklusjon og i alt vesentlig til vurderingen og premissene. Det heter videre under henvisning til forskriftens § 1:

«Disse regler er gitt en generell utforming som i første rekke tar sikte på det psykiske helseverns vanlige pasientklientel, men som også skal kunne anvendes på den særlige pasient-kategori som D. representerer. Man er klar over at anvendelsen av reglene overfor denne særlige pasientkategori kan reise forklaringsproblemer. Men skal det psykiske helseverns institusjoner i det hele tatt kunne påta seg å behandle pasienter med slik særlig mental sykdomsutforming som hos D., må reglene nødvendigvis kunne tolkes slik at isolering må kunne iverksettes slik det i foreliggende tilfelle er gjort.

Skal tvangsmiddel-forskriftens regler anvendes på forhold som kan oppstå i behandlingen av denne kategori pasienter, må følgende være klart:

1. Pasientenes selv-skade-handlinger, — og skadehandlinger rettet mot omgivelsene, — er ledd i et generelt atferdsmønster på slik måte at det vanskelig kan skjernes mellom fysisk og psykisk skade. I foreliggende tilfelle er den skadehandling det mest dreier seg om, — demonstrativ beruselse med rusgift, bl. a. sniffestoff, — selvsagt samtidig både fysisk og psykisk selv-skadelig. I andre tilfelle kan det være f. eks. spising av metallgjenstander, overskjæring av armvener, eller selvmordsdemonstrasjon med sovetabletter. Vanligere er vel mer subtile psykiske selv-skadende eller utad-aggressive reaksjoner, ved at pasienten bringer seg selv eller manipulerer andre inn i sosiale konflikt-situasjoner, — straffe-situasjoner, krenkelses- og ydmykelses-situasjoner, skandale-situasjoner, osv.

2. Det kan i behandlingen av slike pasienter umulig skjernes mellom behandlingstiltak og skade-avvergende tiltak, fordi selve behandlingen i første omgang nødvendigvis må gå ut på å stoppe de skade-voldende handlinger. Dette må selvsagt skje på human måte, uten mot-aggressivitet, — men behandlingen må bestå i bl. a. negative sanksjoner med grensesettende virkning.

Å behandle slike pasienter i et ellers tolerant og åpent institusjonsmiljø, sammen med andre pasienter som kan være ganske vergeløse overfor aggresjon og manipulering, er en meget vanskelig oppgave, som ofte mislykkes. De fleste psykiatriske sykehus-overleger vil ut fra erfaring nødig ha mer enn en eller i høyden to slike pasienter i institusjonen samtidig, — og helst holde

slike pasienter adskilt, fordi flere slike pasienter sammen erfaringsmessig kan helt ødelegge et behandlingsmiljø. Skal det psykiske helseverns institusjoner i det hele tatt ta imot og behandle denne type pasienter, må det som nevnt være en forutsetning at det er adgang til å iverksette f. eks. slik isolat-plassering som i foreliggende tilfelle.

I tilknytning til disse uttalelsene har F. i brev av 27.—31. mars 1974 anført at dersom begrepet «skader seg selv eller andre» ikke tolkes innskrenkende til å gjelde fysisk skade, vil det ved spørsmål om isolering av pasienter gis rom for «allehånde rare individuelt pregede skjønn». Hun anfører at hun har jurister og psykiatere med seg når hun hevder at begrepet bare omfatter «fysisk fare».

I brev av 30. april 1974 uttaler Sosialdepartementet at det ikke har ytterligere å tilføye til F.s anførsler. Departementet meddeler:

«Førøvrig kan opplyses at departementet — på bakgrunn av nærværende sak og av «Gro»-saken — har tatt skritt til nedsettelse av et arbeidsutvalg til å vurdere gjeldende forskrifter om bruk av tvangsmidler, særlig i relasjon til institusjonsbehandlingen av barn og unge. Utvalgets mandat er under utforming, og vil kunne tilstilles Ombudsmanen når det er endelig vedtatt.

Videre kan opplyses at departementet har avsatt forskningsmidler til en utredning og evaluering av kontrollkomisjonens virksomhet med sikte på å undersøke behovet for mulige endringer i gjeldende bestemmelser om kommisjonens virksomhet m. v.»

Allerede lov av 17. august 1848 om Sindsyges Behandling og Forpleining inneholdt en bestemmelse om begrenset bruk av tvangsmidler overfor pasientene. Det het her i § 4 annet punktum:

«Indespærren i eensomt Værelse eller mekaniske Tvangsmidler maa kun anvendes i kortere tid, og naar de Syges Tilstand gjør det uundgaaeligt nødvendigt.»

Lov av 28. april 1961 om psykisk helsevern som avløste loven av 1848, inneholder ikke noen tilsvarende bestemmelse. Grunnen til dette sees ikke å fremgå av lovforarbeidene, men det er her forutsatt at tvangsmidler fortsatt skal kunne nyttes. — De nåværende forskrifter av 28. mai 1971 om begrenset adgang til bruk av tvangsmidler er utferdiget i medhold av lovens § 2 femte (siste) ledds annet punktum hvorefter «Kongen kan gi forskrifter om — — — drift av slike institusjoner og om tilsynet med dem». Selv om denne bestemmelse ikke nærmere beskriver karakteren av forskriftene om driften, kan det ikke være tvilsomt at bestemmelsen gir hjemmel for de gjeldende forskrifter. Fordi bruk av tvangsmiddel overfor en pasient er et vidtrekkende inngrep i den personlige integritet, vil det imidlertid etter min mening være grunn til å overveie — ved en revisjon av loven om psykisk helsevern — om det bør utvirkes en klarere lovhjemmel.

Forskriftens § 1 lyder:

«Vilkår for bruk av tvangsmidler.

Tvangsmidler overfor pasienter under psykisk helsevern kan bare nyttes når forholdene gjør det uomgjengelig nødvendig for å avverge at pasienten skader seg selv eller andre, og kun når lempeligere midler har vist seg å være åpenbart forgjeves eller utilstrekkelige.

Tvangsmidler må ikke tas i bruk uten etter forordning av lege, som har plikt til å påse at disse ikke anvendes lengere enn høyst påkrevd. Skulle en akutt nødssituasjon gjøre det nødvendig å anvende tvangsmiddel for lege har kunnet forordne det, skal legen snarest mulig underrettes og ta standpunkt til bruken av tvangsmiddel.

Det er forbudt å bruke tvangsmiddel som refselse eller straff.»

Bestemmelsen gjelder for alle personer under psykisk helsevern, og følgelig kan den anvendes uten hensyn til pasientens alder og sykdomsbilde, og uten hensyn til om vedkommende er frivillig innlagt eller ikke.

Slik forskriftenes § 1 er formulert, tar den først og fremst sikte på den mer akutte fare for skade-situasjon. Jeg er enig i at skadebegrepet i seg selv ikke kan tolkes for snevert. Også en fare for psykisk skade må etter omstendighetene kunne gi grunnlag for isolasjon, dersom dette fremstiller seg som et tjenlig forebyggende tiltak. Derimot kan forskriftene etter min mening ikke forstås slik at isolasjon kan anvendes som et rent behandlingstiltak overfor en pasient. Jeg peker på at heller ikke kontrollkommissjonen tolker forskriftene slik (jfr. kommisjonens uttalelse av 11. februar 1974), og da Sosialdepartementet i alt vesentlig slutter seg til kommisjonens vurderinger og premisser, går jeg ut fra at også departementet er av samme oppfatning.

Etter det som er opplyst, er det neppe tvilsomt at D.s tilstand etter rømningsturene ga grunn til å holde henne isolert i noen tid også etter 17. oktober 1972, for å få roet henne ned. Så langt må vilkåret om at isoleringen må være «uomgjengelig» nødvendig anses å være til stede. Bestemmelsen inneholder imidlertid en annen vesentlig begrensning, nemlig at tvangsmidler ikke må nyttes «lengere enn høyst påkrevd», underforstått for å hindre skade. Dette må innebære at en iverksatt isolering skal være under kontinuerlig vurdering av personalet. Når det i protokollen angis at isoleringen skal nyttes i behandlingssøyemed, først (17. oktober) på ubestemt tid og dernest (23. oktober) til 31. oktober 1972, er beskrivelsen av formålet med isoleringen annerledes enn forutsatt i § 1. Det er da uklart om isoleringstidens lengde er blitt vurdert ut fra hensynet til å hindre skade. Selv om det er vanskelig å skjelle mellom skadeavvergende og behandlingmessige tiltak i D.s tilfelle (jfr. således Sosialdepartementets uttalelse av 20. februar 1974), er det etter min mening ikke fullt ut godtgjort at vilkårene for isolering etter forskriftenes § 1 var til stede i hele perioden.

Legges det til grunn at forskriftenes § 1 ikke hjemler isolering i behandlingssøyemed, blir det videre spørsmål om det ellers kan være grunnlag (hjemmel) for bruk av isolat som ledd i behandlingen, jfr. spørsmålet til

departementet i brevet herfra av 12. desember 1973. Departementet har, fordi det har ansett forskriftenes § 1 som tilstrekkelig hjemmel, ikke kommet nærmere inn på dette spørsmål.

Det er på det rene at det ikke foreligger lovregler eller forskrifter i henhold til lov som hjemler isolering i behandlingssøyemed av psykiske pasienter. Heller ikke kan det sees å være grunnlag for slik isolering i noen fast og akseptert praksis på området. Spørsmålet blir derfor om lovhjemmel overhodet er nødvendig. — Torstein Eckhoff har drøftet spørsmålet om frihetsinnskrenkninger i en artikkel om Legalitetsprinsippet, inntatt i «Rettsferdighet og rettsikkerhet» (Oslo 1966) side 253 fig. og i Tidsskrift for Rettsvitenskap 1963 side 224 fig. Det heter her (henholdsvis side 281—2 og side 254—5):

«Et annet problemfelt som har vært gjenstand for atskillig debatt i de senere år, angår de kvalifiserte frihetsinnskrenkninger i innenfor anstaltene. Opphold i en hvilken som helst anstalt medfører visse begrensninger i handlefriheten utover det at man er bundet til stedet. Tid og sted for arbeid, hvile, måltider, behandling etc. må ihvertfall i noen grad bestemmes av anstalten og ikke være overlatt til den enkelte innsattes (eller innlagtes) forgodtbefinnende. Men det kan også lett bli tale om mer spesielle restriksjoner av forskjellig art, begrunnet i behandlingmessige, sikkerhetsmessige eller disiplinære hensyn, f. eks. besøksforbud, brevforbud, postsensur, isolering etc. Det spørsmål som interesserer oss her, er i hvilken utstrekning slike frihetsinnskrenkninger kan anses for å være selvsagte konsekvenser av anstaltoppholdet, slik at de ikke trenger annen hjemmel enn den man har for selve anbringelsen, og i hvilken utstrekning de krever særskilt hjemmel. Det er særlig to faktorer som har betydning ved vurderingen av dette spørsmål: på den ene side hvor nødvendig vedkommende restriksjoner er for at anstalten skal kunne drives på en ordnet og formålstjenlig måte, på den annen side hvor vesentlige frihetsinnskrenkninger de medfører. Hvis disse er meget vesentlige, kan tiltaket etter mitt skjønn ikke gjennomføres uten særskilt lovhjemmel, selv om det må anses som nødvendig for anstalten.»

Jeg finner det for min del tvilsomt om man uten hjemmel kan anvende isolering i behandlingssøyemed. Jeg peker på at det vil gi en dårlig sammenheng om man skulle kunne anvende tvangsmidler i dette øyemed etter en relativt fri vurdering, mens det etter forskriftene av 28. mai 1971 er strenge restriksjoner når det gjelder isolering for å avverge skade.

Jeg er imidlertid enig med kontrollkommissjonen og departementet i at det kan være et sterkt behov for å anvende isolasjon i tilfelle som det foreliggende. På denne bakgrunn finner jeg at de forholdsregler som ble tatt i det foreliggende tilfelle, vanskelig kan kritiseres. Jeg har da lagt vekt på de opplysninger som foreligger om D.s tilstand, om det tilsyn D. hadde i denne perioden og om mulighetene for opphold i avdelingen om dagen, og jeg har vurdert disse forhold i lys av forskriftenes § 1 og den bruk som er gjort av § 1 i dette tilfelle.

Når det kan være nødvendig å ha adgang til isolering i behandlingssøyemed for den type pasienter som D. representerer, bør det imidlertid utvirkes nærmere forskrifter om forholdet. Det kan etter min mening være grunn til å overveie om det ikke bør skaffes klar hjemmel i loven for slike forskrifter, jfr. det jeg har anført foran om bruk av tvangsmidler for å avverge fare for skade.

Jeg har merket meg departementets opplysning om at det er nedsatt et utvalg som skal vurdere bruken av tvangsmidler, særlig i relasjon til institusjonsbehandling av barn og unge. Jeg går ut fra at utvalget også vil ta for seg de hjemmelspørsmål som er reist i denne saken. Jeg vil gjerne bli holdt underrettet om utvalgets arbeid.

I denne sammenheng vil jeg også peke på tiltak for å bedre rettssikkerheten og forholdene for øvrig for pasienter under psykisk helsevern som F. berører i sitt brev hit av 27.—31. mars 1974. Jeg går ut fra at departementet overveier om brevet, eller deler av det, bør sendes nevnte utvalg.

5. Utskrivningen

F. har klaget over utskrivningen av D. Hun reiser spørsmål om en pasient kan utskrives fordi hun nekter å gi sitt samtykke til iverksettelse av et vedtak som hun har påklaget, når klagesaken ennå ikke er avgjort. Det er videre klaget over den form som er nyttet i overlegens brev av 20. desember 1972.

Som uttalt av kommisjonen og departementet er det verken i lov om psykisk helsevern eller i forskrifter av 16. juni 1961 (endret 1. februar 1971) om opptakelse i og utskrivning av psykisk helsevern m. m. gitt regler som direkte regulerer overlegens adgang til å skrive ut en pasient mot dennes eller vergens vilje. Forskriftenes avsnitt 4 annet ledd gjelder adgangen til å nekte å motta en pasient; denne bestemmelse må kunne anvendes analogisk for utskrivning. Hvorvidt utskrivning skal finne sted, må således bero på konkret vurdering av pasientens forhold og holdning til institusjonen. — Utskrivningen fant sted etter at kommisjonen i møte 12. desember 1972 var kommet til at isoleringen ikke var i strid med forskriftene, og før kommisjonens vedtak formelt var påklaget. I møter 28. november og 19. desember 1972 var det fra senterets side forgjeves forsøkt å komme til enighet om et behandlingsopplegg. Etter det opplyste er det ikke tvilsomt at motsetningsforholdet mellom M. og D. og senterets personale hadde tilspisset seg slik at den videre behandling av D. måtte fortone seg som meget vanskelig. — Jeg finner etter dette ikke grunnlag for å fastslå at overlegens beslutning om utskrivning ikke var saklig begrunnet.

Etter forvaltningslovens § 34 har en klage «oppsettende virkning når enten loven bestemmer det, eller underinstansen eller klageinstansen beslutter at gjennomføringen av vedtaket helt eller delvis skal utsettes til klagen er avgjort». Noen særlig lovbestemmelse på området er ikke gitt, og spørsmålet må avgjøres av vedkommende forvaltningsorgan i hvert enkelt tilfelle. Jeg kan etter omstendighetene ikke se at det er grunnlag for å reise innvendinger mot at utskrivningen ble iverksatt før klagen var avgjort.

Slik overlegens brev av 20. desember 1972 var formulert, syntes det klart å peke hen til

at det var M. selv som ønsket å ta D. ut av senteret. Etter det som er opplyst, er det ikke tvilsomt at M. ønsket at D. skulle fortsette å være der. Formuleringen i brevet er på denne bakgrunn uheldig. Overlegen har imidlertid i et brev av 4. januar 1973 redegjort for hva han mente med det som var uttalt i brevet, og det vises for så vidt til dette.»

33.

Om ervervsevnen til fraskilt hustru var forringet etter et 25-årig ekteskap.
(Sak 1214/73.)

Ved vedtak av fylkesmannen i juni 1970 ble M. pålagt underholdsbidrag med kr. 900,— pr. måned til sin hustru, H. Ektefellene hadde i mai 1970 søkt fylkesmannen om separasjon. Etter klage fra M. bestemte Justisdepartementet i januar 1971 at bidraget skulle settes ned til kr. 600,— pr. måned. I september 1972 søkte M. om opphevelse/nedsettelse av bidraget. Fylkesmannen opprettholdt bidraget med kr. 600,— pr. måned. Avgjørelsen ble påklaget til Justisdepartementet, som i mars 1973 stadfestet fylkesmannens vedtak. Departementet anførte:

«Etter et ekteskap som varte i 25 år og med to barn, finner en det rimelig at mannen fortsatt yter sin tidligere hustru en viss økonomisk støtte, og en finner et bidrag på kr 600,— pr. måned passende. — — —»

I klage til ombudsmannen over departementets avgjørelse anførte M. at avgjørelsen var i strid med ekteskapslovens § 56 da det ikke kunne legges til grunn at H. hadde fått forringet sin ervervsevne og det heller ikke forelå «særlige grunner» som tilsa at bidraget burde tilkjennes.

H. er født i 1922 med middelskoleeksamen fra 1939 og handelsskoleeksamen fra 1940. Opplysninger om arbeidsforhold før hun giftet seg i 1945 forelå ikke. Etter at hun giftet seg, var hun hjemmевærende husmor, ved siden av at hun en kortere periode førte regnskap m. v. for en barnehage. 1967 ble hun ansatt i halvdagsstilling i en statlig institusjon. Denne stilling er senere blitt utvidet til full stilling. Hennes inntekt i institusjonen var i 1972 ca. kr. 30 000,—. De to fellesbarna var begge voksne og flyttet fra hjemmet.

M. var lønnet etter lønnsklasse 21 i statens regulativ — i 1972 ca. kr. 62 500,— i året. Han ble gift på ny i august 1972 og forsørger sin hustru.

Ekteskapslovens § 56 annet ledds første og annet punktum bestemmer:

«Underholdsbidrag skal hvor det er mulig, tildeles såfremt ektefellen trenger det fordi utsikten til selv å sørge for et passende underhold er blitt forringet som følge av ekte-

skapet eller omsorgen for barna. Hvor særlige grunner taler for det, kan underholdsbidrag også tildeles i andre tilfelle.»

Av departementets avgjørelse fremgikk ikke om det var lagt til grunn at hustruen trengte bidrag fordi hennes evne til å forsørge seg selv ble antatt å være redusert som følge av ekteskapet, eller om det ble antatt å foreligge «særlige grunner». Ombudsmannen ba om en uttalelse om dette og anførte videre:

«Departementet har nevnt ekteskapets varighet, og at det er to barn. Dersom det ikke kan legges til grunn at hustruens utsikter til å forsørge seg selv av den grunn er redusert, kan forholdet så vidt skjønnes bare komme i betraktning som særlig grunn etter annet alternativ. Det bes opplyst i hvilken utstrekning det i praksis ilegges bidrag på grunn av ekteskapets varighet selv om hustruen etter ekteskapets oppløsning har vanlig arbeidsinntekt.
— — —»

Departementet uttalte:

«Etter så langt ekteskap som 25 år uten arbeid utenfor hjemmet, bortsett fra en kortere periode, vil normalt ektefellens ervervsevne være nedsatt. Det vil ofte også gå noen tid før vedkommende har stabilisert seg i ervervslivet. I den foreliggende sak har en tatt hensyn til disse momenter. Hustruens inntekt synes noenlunde tilfredsstillende, men mannen har en vesentlig høyere inntekt. Partenes økonomiske kår bør også etter en skilsmisse såvidt mulig opprettholdes. På denne bakgrunn har en fastsatt at mannen bør betale et månedlig bidrag på kr. 600,—. Det er ikke dermed forutsatt at et bidrag av denne størrelse skal opprettholdes i lengre tid framover, forutsatt at hustruens inntekter — bortsett fra bidraget — stabiliserer seg på et noenlunde tilfredsstillende nivå.
— — —»

Saken ble forelagt for departementet på ny med spørsmål om det «i den foreliggende sak antas å være konkrete holdepunkter for at H.s ervervsevne er nedsatt som følge av ekteskapet eller at hun ennå ikke «har stabilisert seg i ervervslivet»».

Departementet anførte så i brev av 29. mars 1974:

«Utenom det som er sagt om ekteskapets varighet, kan en ikke se at det foreligger konkrete holdepunkter for at H.s ervervsevne er nedsatt som følge av ekteskapet. Det synes overveiende sannsynlig at hun hadde stått sterkere i ervervslivet hvis hun ikke hadde vært gift, men hatt lønnet arbeid i denne tiden.

Avgjørelsen i bidragssaken ble truffet av departementet i mars 1973. Om hustruens arbeidsforhold nå må anses for å ha stabilisert seg og om forholdene for øvrig ligger til rette for en revisjon av bidraget, kan etter de foreliggende opplysninger fremstille seg noe tvilsomt. Departementet vil imidlertid på bakgrunn av den tiden som nå har gått, ikke anse det for urimelig at bidragsspørsmålet blir

tatt opp igjen gjennom fylkesmannen i — — —.»

Jeg bemerket i mitt avsluttende brev:

«Ekteskapslovens § 56 gir anvisning på en konkret vurdering av om ekteskapet må antas å ha ført til reduksjon av ervervsevnen. I det foreliggende tilfelle antar departementet at det — utenom forhold som gjelder ekteskapets varighet — ikke foreligger konkrete holdepunkter for at ervervsevnen eller -mulighetene er nedsatt som følge av ekteskapet. Etter det som foreligger har H. en ordinær stilling som sentralborddame, og hennes utdanning — middelskole og handelsskole — gir i seg selv ikke grunnlag for å anta at hun ville ha hatt en bedre stilling om hun ikke hadde giftet seg. Heller ikke er det noe som viser at hun er blitt hindret i videreutdanning på grunn av ekteskapet. De foreliggende opplysninger viser heller ikke at det er usikkert om H. har «stabilisert seg i ervervslivet». Jeg peker i den forbindelse på at hun var ansatt i — — — i ca. tre år før ekteskapet ble oppløst, og at hun nå har arbeidet der i ca. syv år.

Etter de foreliggende opplysninger i saken er det således etter min mening ikke gitt at H.s ervervsevne, da fylkesmannen og Justisdepartementet traff sine avgjørelser i desember 1972 og mars 1973, må antas å ha vært forringet som følge av ekteskapet. Jeg har imidlertid ikke funnet grunn til å anmode departementet om å vurdere saken på ny, eventuelt etter at det måtte være innhentet ytterligere opplysninger. I den forbindelse nevner jeg at når det skal tas standpunkt til M.s klage over avgjørelsen av 26. mars 1973, kan det i prinsippet ikke legges vekt på etterfølgende omstendigheter. Dersom M. tar opp bidragsspørsmålet til ny prøvelse av fylkesmannen, vil imidlertid også de nye opplysninger som måtte foreligge, kunne tas i betraktning.»

M. søkte deretter på ny fylkesmannen om opphevelse av bidraget. Fylkesmannen nedsatte 22. november 1974 bidraget fra kr. 600,— til kr. 500,— pr. måned, med virkning fra 1. januar 1975. M. opplyste ved brev av 16. desember 1974 til ombudsmannen at han samme dag hadde påklaget fylkesmannens avgjørelse til Justisdepartementet.

34.

Fylkesmannens behandling av sak om bidrag til barn etter fylte 18 år.

(Sak 273/74.)

A. klaget over at fylkesmannen, uten at spørsmålet var forelagt for ham, hadde pålagt bidragsplikt til en datter (B.) også etter hennes fylte 18 år.

Ektefellene ble separert ved fylkesmannens bevilling i juni 1969. I separasjonsoverenskomst av 12. juni 1969 ble avtalt bidrag til hustru og barn. A. søkte skilsmisse i august 1971. Hustruen anførte i sin uttalelse til skilsmisessøknaden at hun ønsket «bidraget revurdert av fylkesmannen». Under forberedelsen av

søknaden ba fylkesmannen opplyst om mannen var enig i administrativ behandling av bidrags-saken. A. svarte 14. februar 1972: «Fylkesmannen kan under de angivne omstendigheter avgjøre bidragsspørsmålet.»

Fylkesmannen meddelte skilsmissebevilging 19. april 1972, og bidrags-saken ble umiddelbart deretter sendt bidragsfogden i X. til forberedende behandling for hustruens vedkommende, og senere til lensmannen i Y. for mannens vedkommende. Fylkesmannen fastsatte bidrag 17. oktober 1972. Bidraget til hustruen ble satt ned til kr. 300,— pr. måned fra 1. november 1972, og fra samme dato ble bidraget til barna forhøyet fra kr. 1 500,— til kr. 1 800,— pr. måned, «fordelt med kr. 300,— til hvert barn».

Blant barna var også B., født 8. oktober 1954, og således fylt 18 år da fylkesmannen fastsatte bidrag. I brev av 31. august og 2. oktober 1973 til bidragsfogden i X. reiste A. spørsmålet om det kunne være riktig at han skulle betale bidrag for B. etter at hun var fylt 18 år. Fylkesmannen uttalte 19. oktober 1973:

«Bidraget løper med kr. 2.100,— pr. måned i henhold til fylkesmannen vedtak av 17. oktober 1972.

Bidragsberettigede søkte bidrag til seg selv og partenes 6 barn, jfr. rapport 13.6.1972. Av brev av 14.2.1972 fremgår at bidragspliktige har samtykket i administrativ behandling av bidrags-saken. Han har avgitt økonomisk forklaring i rapport 20.9.1972 og har ikke gjort innsigelse mot kravet om bidrag til B. som dengang gikk på skole.

Fylkesmannens vedtak av 17.10.1972 er forøvrig ikke påklaget.

En her bidragspliktige gjort kjent med foranstående og ber hans søknad om opphevelse av bidrag til B. tatt opp til vanlig forberedende behandling.»

A. søkte så om opphevelse av bidraget, og ved fylkesmannens avgjørelse av 13. mars 1974 ble bidraget til B. opphevet med virkning fra 1. januar 1974.

I brev av 9. februar 1974 brakte A. saken inn for ombudsmannen og stilte følgende spørsmål:

- «1) Kan Fylkesmannen, evt. bidragsfogden, uten konferanse med betaleren ansette bidrag og pålegge bidragsplikt for barn som er fylt 18 år?
- 2) Kan det være mulig at man må søke om opphevelse av bidragsplikten når barna fyller 18 år? Burde ikke dette følge automatisk som konsekvens av selve lovbestemmelsen?
- 3) Inntil annet er bestemt, kan jeg formodentlig ikke godt holde opp med å betale de kr. 300.—. Det har jeg da heller ikke tenkt å gjøre, men a) skulle saksbehandlingen være feilaktig, og b) når saksbehandlingen er så sendrektig som i dette

tilfelle, hvem er da ansvarlig for det beløp jeg betaler for meget i denne periode? Det sier seg selv at jeg — om jeg skulle få medhold — ikke godt kan si til min tidligere kone: Denne måneden får du ingen penger, for jeg har betalt så og så meget ut over det jeg egentlig skulle. Jeg synes med rimelighet at man må kunne forlange hurtige avgjørelser i saker hvor det offentlige mer eller mindre disponerer andre menneskers penger.»

Lov av 21. desember 1956 (nr. 9) om born i ekteskap §§ 12 og 13 inneholder reglene om fastsettelse av bidrag. Etter § 13 første ledd løper bidrag fastsatt etter § 12 til barnet fyller 18 år, men bidrag kan etter samme paragrafs annet ledd pålegges også etter barnets fylte 18 år «når det er rimeleg etter den økonomiske evna åt foreldra, etter givnaden og hugmåla åt barnet og etter stoda i det heile». — Reglene om endring av tidligere fastsatt bidrag finnes i lovens § 14 første og annet ledd.

I den foreliggende sak var bidrag fastsatt ved avtale, og det fulgte da av § 14 første ledd, jfr. § 8 første og fjerde ledd, at fylkesmannen bare kunne behandle saken når begge foreldre ba om det. Det samtykke til administrativ behandling av bidrags-saken som A. ga i brev av 14. februar 1972, kunne bare dekke hustruens søknad om en revisjon av de løpende bidrag. Det forelå på det tidspunkt ingen oppfordring for ham til å ta standpunkt til spørsmålet om bidrag for B. etter at hun fylte 18 år, et halvt år senere.

I en uttalelse av 22. februar 1974 anførte fylkesmannen:

«— — — Av rapport 13. juni 1972 fra bidragsfogden i X. fremgikk at fraskilt hustru søkte revisjon av bidrag til seg selv og partenes 6 barn. Denne rapport ble forelagt bidragspliktige som ikke gjorde noen bemerkning vedrørende B. Fylkesmannen antok da at det var partenes mening at B. skulle ha bidrag — også etter fylte 18 år.

Fylkesmannens revisjon av bidraget skjedde med virkning fra 1. november 1972, altså etter B.s fylte 18 år. Dette vil si at bidraget til henne er ment å løpe inntil nytt vedtak treffes, eller bidraget opphører ved avtale mellom partene. Partene fikk underretning om fylkesmannens vedtak, og ble tilstillet «Rettledning til part i bidrags-sak». Vedtaket er ikke påklaget.

Jeg uttalte i det avsluttende brev i saken:

«Fylkesmannen synes å ha sett det opprinnelige krav om revisjon av bidragene og spørsmålet om bidrag utover fylte 18 år som samme sak. Dette kan etter lovens ordning ikke være riktig. Et krav om fortsatt bidrag etter lovens § 13 annet ledd faller ikke inn under kompetanseregelen i § 14 annet ledd, og etter § 14 første ledd, jfr. § 8 første ledd, må spørsmålet avgjøres av domstolene om foreldrene ikke er

enige om å overlate avgjørelsen til fylkesmannen. Selv om fylkesmannen hadde fastsatt bidraget til B. fram til fylte 18 år, vil A. ha måttet samtykke i administrativ behandling for at fylkesmannen skulle være kompetent til å behandle et krav om fortsatt bidrag til henne. A.s samtykke til administrativ behandling som ble gitt før B. fylte 18 år og uten at spørsmålet om fortsatt bidrag var reist, kan etter min mening ikke sees som et samtykke til administrativ behandling også av kravet om fortsatt bidrag etter fylte 18 år. Lovens krav er ikke tilfredsstillende ved fylkesmannens antagelse om at det på grunnlag av de faktiske forhold «var partenes mening at B. skulle ha bidrag — også etter fylte 18 år».

De opplysninger som kunne være av betydning for spørsmålet om vilkårene var til stede for fortsatt bidrag etter § 13 annet ledd, var nokså sparsomme da fylkesmannen traff sin avgjørelse. Dette underbygger oppfatningen om at det ikke er skilt mellom de to ulike bidragsspørsmål. Jeg finner ikke grunn til å gå nærmere inn på spørsmålet om det faktiske grunnlag for vedtaket har vært tilstrekkelig, idet A. ikke nevner dette spesielt i sin klage. Jeg begrenser meg til å bemerke at fylkesmannens uttalelse i brev av 24. mai 1974 om at «foreldrenes økonomiske stilling tilsa at dateren burde ha tilskudd til utdanning», ikke uttrykker noen urimelig vurdering.

Når samtykke til administrativ behandling mangler, blir vedtaket ugyldig, uten hensyn til om ugyldigheten er fastslått av overordnet myndighet etter klage. For spørsmålet om virkningen av A.s bidragsbetaling vil det imidlertid ha betydning at han ikke påklaget vedtaket. I sin klage uttaler A. angående bidragsfastsettelsen for B:

«— — — Jeg gjorde imidlertid ingen innvending mot dette, ettersom hun gikk i siste gymnaseklasse og utvilsomt var å betrakte som forsørget.»

Inntil A. tok spørsmålet opp høsten 1973, må man på denne bakgrunn se det slik at han har akseptert bidragsplikten og betalt frivillig. Saksbehandlingen etter fylkesmannens påtegning av 19. oktober 1973 fikk imidlertid et uheldig forløp som skyldes at det ble lagt til grunn at det forelå et gyldig vedtak om bidrag etter fylte 18 år. Behandlingsmåten førte til at A. først i februar 1974 kom videre med saken. For denne periode kan det reises spørsmål om erstatningsplikt for staten. Når A. ikke påklaget fylkesmannens vedtak av 17. oktober 1972, og dermed ikke utnyttet de foreliggende muligheter til å få saken avklart på et tidligere tidspunkt, er kravet under enhver omstendighet så tvilsomt at det ikke er egnet til avgjørelse ved en uforbindende uttalelse fra ombudsmannen. Spørsmålet må i tilfelle løses av domstolene.

Fylkesmannen opplyser i brev av 24. mai 1974:

«— — — Det kan tilføyes at fylkesmannen i alminnelighet ikke gjør partene spesielt kjent med reglene for fastsettelse av bidrag til barn før og etter fylte 18 år. Foreligger samtykke til administrativ behandling ansees det ubetenkelig å avgjøre saken.»
Forutsetningen for at denne praksis skal

være forsvarlig, må være at samtykket også dekker behandlingen av søknad om fortsatt bidrag etter lovens § 13 annet ledd og at saken er forberedt ut fra de vilkår denne bestemmelse oppstiller.»

For ordens skyld tilføyes at A. i et etterfølgende brev meddelte at han ikke hadde tenkt å kreve noen penger tilbake.

35.

Småhusbygging om vinteren, endring av tilskottsreglene.

(Sak 3 E/74.)

Ombudsmannen skrev i februar 1974 til Arbeidsdirektoratet:

«I retningslinjene for støtte til småhusbygging om vinteren heter det under punkt III bl. a.:

«Kravet om utført maling/tapetsering kan frafalles, dersom småhusbyggeren av omsyn til uttørringen av huset eller lignende ønsker å utsette dette arbeid. Dersom maling/tapetsering ikke er utført, foretas en avkorting av tilskottet med kr 500,— for ordinær leilighet og kr 250,— for hybelleilighet.»

I tre klagesaker om avslag på søknad om tilskott som hadde vært behandlet av ombudsmannen i 1973, var avslaget begrunnet med at gulvbelegg ikke var lagt innen utløpet av fullføringsfristen.

Verken i retningslinjene eller i rettleidningen til søkerne er gulvbelegg særskilt nevnt. Fra klagerens side har det vært anført at gulvbelegg hører inn under maler- og tapetserarbeid, og at søkerne måtte bli gjort oppmerksom på det dersom dette ikke var tilfelle.

Selv om det etter min mening ikke har vært grunnlag for innvendinger mot den forståelse av forskriftene som Arbeidsdirektoratet har lagt til grunn, synes de foreliggende klagesaker å vise at forskriftene kan misforstås og at det kan være grunn til å gjøre dem klarere på dette punkt.

— — —»

Arbeidsdirektoratet opplyste i brev av 30. september 1974:

«Kommunal- og arbeidsdepartementet har i samråd med Arbeidsdirektoratet revidert retningslinjene for ordningen med støtte til småhusbygging om vinteren. — — —

En gjør spesielt oppmerksom på at retningslinjene nå er endret slik at det ikke gis avkortet tilskott i de tilfelle hvor maling/tapetsering ikke er utført. Samtlige hus/leiligheter som det skal ytes tilskott til, må heretter være innflyttingsklare på den fastsatte dato for 2. kontroll.»

36.

Utmåling av tilskott for tilbygg til og ombygging av bolighus.

(Sak 927/74.)

Som kompensasjon for opphevelsen av fritaket for alminnelig omsetningsavgift ytes

etter Stortingets vedtak av 31. oktober 1967, jfr. forskrifter gitt ved kgl. resolusjon av 8. desember 1967 med senere endringer, tilskott til oppføring av boliger.

Etter § 2 nr. 2 i forskriftene ytes tilskott til oppføring av:

«Tilbygg på minst 20 kvadratmeter, herunder tilbygg kombinert med ombygging, som innebærer en utvidelse av en bestående bolig-enhet, eller som skaffer minst en ny selvstendig boligenhet. Tilskott ydes likevel ikke for den del av arealet som måtte medføre at det samlede tilskottsareal av en bolig overstiger 140 kvadratmeter.

Som oppføring anses ikke vedlikehold, modernisering, reparasjoner eller rene ombyggsarbeider.

A. overtok en bebyggd eiendom i 1972. Han førte i årene 1971—73 opp tilbygg til husets første etasje. Om dette arbeid opplyste bygningssjefkontoret i påtegning av 15. februar 1973: «Soverom 3, — — —, samlet innvendig areal 26 m² er bygget nytt fra grunnen og utført etter tegning. Arbeidet er utført i 1972.» — Videre bygde klageren om husets annen etasje. Om dette arbeid opplyste bygningssjefkontoret i påtegningen: «Stue, kjøkken og hall, — — —, samlet innvendig areal 73,16 m² er bygget helt nytt over bjelkelag mellom 1. og 2. etasje. Arbeidet er utført etter tegningene i 1972. Soverom og WC, samlet planlagt innvendig areal ca. 21 m² er ikke utført, men vil bli bygget i nær framtid.» Husets annen etasje ble utvidet noe.

Den Norske Stats Husbank betraktet i måleoppgave av 10. mai 1973 huset for å inneholde to generasjonsleiligheter. Det anføres i måleoppgaven:

«Husbanken har i dag i henhold til måle-regler fastsatt av Kommunal- og arbeidsdepartementet målt tilskottsarealet i ovennevnte sak slik:

For 2. etasje anses netto økning i boligflate som tilskottsberettiget. — — —»

A. søkte 15. februar 1973 fylkesskattesjefen om tilskott og fikk anvist tilskott på i alt kr. 11 820,—.

I klage av 14. juni 1973 til Skattedirektøren over avgjørelsen anførte A. bl. a.:

«Jeg vil med dette anke dette vedtak og be om at det blir tatt opp til ny vurdering av skattedirektøren. Dette fordi jeg mener at de offentlige etater som har behandlet min søknad om tilskott ikke har oppfylt de plikter de har ovenfor en søker. Dette gjelder i første rekke den klare informasjonsplikt enhver offentlig etat har ifølge forvaltningsloven.

A. oppsummerte saken slik:

«Arsskiftet 1970/71 ble vi enige om innen vår familie at vår leilighet måtte utvides og 2. etasje ombygges. — — — For å få rede på om man var berettiget til tilskott ble det undersøkt på fylkesskattesjefens kontor om hvilke regler som kom til anvendelse i vårt tilfelle. Jeg fikk følgende opplysninger. Tilbygg måtte være minst 20 m², ved ombygging av 2. etasje ville denne bli regnet som nybygg hvis den ble revet helt ned og bygget opp på ny. Bygningsvesenet måtte attestere at dette var gjort på godkjente tegninger.

Det ble da utarbeidet et nytt prosjekt som tilfredsstilte disse regler (så og si likt det nåværende). Hele 2. etasje ble prosjektert ny med flatt tak og soverom i 1. etasje ble øket til over 20 m². Fordeler og ulemper ved de to alternativer ble nøye vurdert. Som en svært avgjørende grunn til at vi valgte det siste alternativ var den vesentlige større tilskott dette ville medføre.

Den 15.2.1973 sto nybygget ferdig og alle papirer var i orden. Jeg leverte personlig min søknad på fylkesskattesjefens kontor. Alle papir, bilag og tegninger ble sjekket og funnet i orden og fullt tilstrekkelige. Senere kom det anmodning om å få tilsendt plan av gammel 2. etasje og snitt av gammelt hus. Det var Husbanken som ba om disse, og jeg forsto ikke hvorfor, men for ikke å forsinke saksbehandlingen utarbeidet jeg disse og sendte dem.

Den 2.5.1973 kom anvisning nr. 318/73 på kr. 2550,00. Denne var helt uforståelig for meg idet jeg hadde kalkulert med ca. 17 000—18 000,—. Etter to besøk hos Fylkesskattesjefen ble jeg klar over grunnen. Huset var målt som enebolig og gammel (nedrivd) boflate var trukket fra. — — —»

Klageren tok deretter kontakt med Husbanken hvor han etter egen uttalelse fikk «oppklart de misforståelser som gjorde at huset var målt som enebolig». Men han fikk «ikke snakke med noen som kunne ta stilling til — — — annen anke om fratrukk av nedrevet boflate».

Fra klagen hitsettes videre:

«— — — Av saksbehandleren fikk jeg opplyst at regelen om fratrukk var kommet sommeren 1972.

Den 15.5.1973 ringte jeg til husbanken og fikk der opplyst at huset nå var målt som generasjonsbolig. Fremdeles var gammelt areal fratrukket — — —.

Som det vil fremgå av dette må det være helt klart at jeg har søkt den informasjon om tilskottsreglene en kan forlange av en byggherre. Jeg har også søkt den på et sted man må forvente at en kjente de gjeldende regler. Så seint som ved innleveringen av min søknad 15.2.1973 kjente ikke fylkesskattesjefens kontor til regelen om fratrukk av gammelt areal.

Jeg vil — — — bestemt hevde at skattemyndighetene og Husbanken må være ansvarlig for at en byggherre kommer opp i slike situasjoner som denne. I Husbankens måleopp-

gave fra 10.5.1973 er fratrukket revet areal med 36 m² som jeg med dette mener meg berettiget til tilskott for.

— — — —>

A. fremholdt ytterligere i brev av 15. september 1973:

«Det vedtak jeg ønsker forandret er som nevnt i min anke at jeg ønsker tilskott også for gammelt areal 36 kvm. etter gjeldende regler. Jeg vil påny presisere at jeg her mener meg feilaktig behandlet fordi jeg på Deres kontor har fått utilstrekkelige opplysninger om forhold jeg måtte formode skulle være kjent hos Dem. Disse opplysninger (feilaktige) har ført til at jeg har lagt mine byggeplaner på feilaktige premisser og jeg vil bestemt hevde at Dere må stå ansvarlig for dette.»

Fylkesskattesjefen uttalte ved oversendelsen av saken til Skattedirektøren:

«Huset ble opprinnelig av Husbanken arealmålt som enebolig og tilskott anvist for 17 m² (gammelt areal målt til 123 m²).

Ved ny arealmåling av Husbanken 10.5.73 ble den opprinnelige arealmåling annullert og ny arealmåling foretatt etter reglene for 2-mannsbolig (generasjonsbolig).

Tilskott er etter dette anvist for tilbygg til 1. etasjes leilighet for 26 m², og tilbygg til 2. etasjes leilighet for 38 m². Tilskottet ble anvist 16.5.73.

Ved arealoppgaven som følger vedlagt, vil framgå at det bl. a. er trukket ut for nedrevet tidligere boligareal i 2. etasje.

Klagen gjelder det forhold at det ved arealmålingen er fratrukket for tidligere revet areal i husets 2. etasje.

Klageren hevder så vidt en forstår, prinsipielt at regelen om at det ved arealmåling skal gjøres fradrag for tidligere revet areal ikke kan utledes av forskriftene av 8.12.67 med senere endringer.

Klageren hevder videre — så vidt en forstår da subsidiært — at han har krav på tilskott uten reduksjon for nedrevet areal fordi det er gitt opplysninger på fylkesskattekontoret som ikke er i samsvar med vedtaket, — — —.

Disse opplysninger har klageren i brev av 15.9.73 et sted betegnet som feilaktige, og et annet sted som utilstrekkelige.

Hvis det er klagerens mening å hevde at han på direkte spørsmål har fått det svar at det ikke skal trekkes ut for tidligere revet areal i et tilfelle som det foreliggende, må en i tilfelle benekte dette. Derimot kan en ikke benekte at det kan være unnlatt å gjøre oppmerksom på at det ville bli trukket ut for tidligere revet areal ved arealmåling.»

Skattedirektøren ga følgende uttalelse 5. mars 1974:

«Reglene om tilskott til boliger er gitt i kongelig resolusjon av 8. desember 1967 med senere endringer. Den er tatt inn i og kommentert første gang i skattedirektørens rundskriv nr. 1 vedrørende tilskott til bygg av 18. september 1968.

Som antydnet av byggherren er reglene forholdsvis kortfattet og kan i noen utstrekning

betegnes som en «rammelov». Det skulle imidlertid være klart at det som er ansett tilskottsberettiget er nytt boligareal i betydningen øket boligareal. Videre at tilskott bare ytes til nybygging, ikke til ombygging, reparasjon m. v. Dette siste ble presisert i stensilert skriv til skatteinspektørene av 6. august 1969 hvor det ble uttalt at følgende uttalelse i Rundskriv nr. 1 måtte utgå: «og eventuelt også innredning av tidligere uinnredet kjeller og loft.»

Tilskottsordningen ble også behandlet i stensilert skriv til skatteinspektørene av 9. september 1969 som gjaldt grensen mellom nybygging og ombygging. Skrivet var foranlediget av en del konkrete saker som til da hadde vært til behandling sentralt. Her er blant annet uttalt: «Likeledes vil det foreligge tilbygg/påbygg om det f. eks. på et en-etasjes hus rives av taket og føres opp en ny full etasje.» Som det fremgår er det også her bare tale om tilskott til øket boligareal. Det samme forhold er også omtalt i Husbankens «Orientering om arealtilskott til oppføring av boligbygg» som er sendt ut i desember 1972. En viser til punkt 6 på side 6 hvor det også presiseres at det bare er tilbygget, altså det økede areal, som er tilskottsberettiget. En antar de nevnte redegjørelser bør tilstilles byggherren. En nevner i denne sammenheng også stensil av 20. juni 1972 vedrørende generasjonsboliger.

En kan konkludere med at gjeldende tilskottsregler på grunnlag av kongelig resolusjon av 8. desember 1967 bare gir rett til tilskott for øket areal. Hel nedrivning av et hus til grunnmur og nyoppføring anses likevel etter departementets samtykke som tilskottsberettiget nybygg. Nedrivning av en etasje til bjelkelag og oppføring av ny etasje godtas som tilbygg slik at tilskott ytes for eventuell øking av boligareal.

En har ikke oppfattet byggherrens henvendelse som noen anke over fylkesskattesjefens vedtak i tilskottssaken. Han bør få en rimelig frist til å sende inn slik klage hvis han etter denne redegjørelse finner grunn til å gjøre det.»

A. fastholdt klagen i brev av 28. mars 1974 til Skattedirektøren. Han uttalte her:

«Jeg anker med dette fylkesskattesjefens vedtak fra 16. mai 1973.

Den endring jeg krevet i dette vedtak er at jeg mener meg berettiget til tilskott for hele den nye 2. etasje og ikke bare den netto økning som vedtaket gir meg.

Dette begrunnes som følger:

1. I alle mine henvendelser til Fylkesskattesjefen om mine planer har jeg fått opplyst at hvis jeg rev hele annen etasje og bygget denne ny, ville jeg være berettiget til tilskott. Det har aldri vært opplyst at for annen etasje gjelder dette bare netto økning. Av den senere korrespondanse må det være klart at Fylkesskattesjefen på dette tidspunkt ikke kjente til (eller ikke var klar over) at Husbanken tolket reglene slik. — — —

2. Jeg kan heller ikke se av de forskrifter som er oversendt meg at det bare er den netto økning av en ny 2. etasje som skal ha tilskott. — — — Ifølge Finansdepartementet gis det ikke tilskott til ombyggingsarbeider i det gamle huset, og det er så vidt jeg forstår ut

fra dette at gammelt areal er fratrukket hos meg. Denne tolkning må jeg bestemt avvise idet hele det gamle hus i 2. etasje er revet og det således ikke er tale om noen som helst form for ombygging men påbygg (tilbygg). En må i dette tilfelle se den nye 2. etasje som ett tilbygg til den del av leiligheten som ligger i 1. etasje. Det bør også nevnes at tilbygget også ifølge Husbankens regler også har gitt en ny selvstendig boligenhet (generasjonsbolig). Jeg kan heller ikke se at nevnte orientering gir noe som helst grunnlag for den forskjell som blir gjort på 1. og 2. etasje.

Skattedirektøren viste til sin tidligere uttalelse og fant at fylkesskattesjefens avgjørelse måtte fastholdes.

A. klaget deretter ved brev av 4. juni 1974 til ombudsmannen. I brev av 8. august 1974 til Finans- og tolldepartementet anførte jeg:

«Ved ombygging av — — — ble annen etasje helt revet ned og deretter bygd opp på ny. A. mener seg berettiget til tilskott for hele arealet av den nye annen etasje, mens han bare har fått tilskott for netto øking av leieareal ved ombyggingen.

Det fremgår at det i praksis gis tilskott for hele nybyggets areal dersom et hus rives ned til grunnmur og deretter gjenoppføres. Dersom departementet er enig i Skattedirektørens forståelse av reglene, bes om en uttalelse om hvorfor gjenoppføring etter nedrivning til grunnmur og gjenoppføring etter nedrivning til etasjeskille mellom første og annen etasje vurderes forskjellig.

Det bes også om departementets syn på spørsmålet om informasjon til byggherrene. Muligheten for tilskott vil åpenbart kunne være et vesentlig moment ved vurderingen av hvilket ombyggingsalternativ som skal velges.»

I brev av 23. august 1974 opplyste Kommunal- og arbeidsdepartementet at det fra 1. januar 1973 hadde overtatt Finans- og tolldepartementets funksjoner vedrørende tilskottsordningen. I brevet uttalte departementet:

«Begrunnelsen for den forskjellige arealmåling ved byggearbeider ved nedrivning til grunnmur og nedrivning til etasjeskiller er at oppføring etter hel nedrivning til grunnmur ble i samsvar med fast fortolkningspraksis, ansett som oppføring i relasjon til tilskottsreglene. I det andre tilfellet har en formentlig ment at det gamle bygg består, og at en derfor bare har villet yte tilskott for netto øking av leieareal.

Ved kongelig resolusjon av 14. desember 1973 er det i forskriftenes § 2 annet ledd gitt en uttrykkelig bestemmelse om at byggearbeid ikke anses som oppføring med mindre bygningen i sin helhet er revet ned til grunnmuren. Da en savnet en tilsvarende klar bestemmelse for de tilfelle hvor en loftsetasje helt eller delvis rives, og det i stedet føres opp en eller flere etasjer, ble forskriftenes § 2

første ledd nr. 2 ved kongelig resolusjon av 7. juni 1974 gitt et nytt annet punktum med følgende ordlyd:

«Blir et loft revet ned til etasjeskiller og det over denne blir ført opp en eller flere etasjer, skal arbeidet likestilles med tilbygg.»

Den sistnevnte endring trådte i kraft 1. juli 1974 og regelen er slik å forstå at alt leieareal over etasjeskilleren teller med ved arealmålingen, idet det ikke gjøres fradrag for tidligere boligareal i den nedrevne del. Dette er for øvrig uttrykkelig angitt i departementets måleregler av 5. juli 1974.

Sett på bakgrunn av de endrede forskrifter og at en ikke kan utelukke at klageren har fått villedende eller mangelfulle opplysninger, vil Kommunaldepartementet ikke ha noe å bemerke til at A. ytes tilskott for hele arealet av den nye annen etasje.

Departementet anser det som viktig at gjeldende tilskottsregler og praksis blir gjort best mulig kjent for alle interesserte. Husbanken, som fra 1. januar 1975, overtar skattedirektørens og fylkesskattesjefenes funksjoner vedrørende tilskottsordningen for boliger, vil i løpet av året sende ut et større informasjonsmateriale til kommuner, bygningsråd, byggherrer m. v.»

Departementet tok deretter kontakt med Skattedirektøren, slik at tilskott kunne bli utbetalt for hele arealet av den nye annen etasje, uten fradrag for det tidligere boligareal. — Saken ga etter dette ikke grunn til noe mer fra min side.

37.

Forskrifter om rett til sykepenger for trygdet som har eller får uførepensjon.
(Sak 1396/72 og 7 E/73.)

Lov av 17. juni 1966 (nr. 12) om folketrygd § 3—3 nr. 2 lyder:

«Kongen kan gi regler om begrensning og opphør av sykepenger til trygdet som har eller får uførepensjon etter kapittel 8 eller kapittel 11.»

Bestemmelsen ble vedtatt ved inkorporering av syketrygden i folketrygdloven ved lov av 19. juni 1970 (nr. 67).

I forbindelse med behandlingen av en klage over trekk for sykepenger ved etterbetaling av uførepensjon viste det seg at regler etter folketrygdlovens § 3—3 nr. 2 ikke var gitt. — I klagesaken var forholdet at trygdede hadde fått fulle sykepenger i det tidsrom uførepensjonen ble etterbetalt for. Uførepensjonen var imidlertid beregnet etter en uføregrad på 60 prosent. Trygdemyndighetene antok opprinneleg at uførepensjonen dekket hele trygdedes arbeidsuførhet, idet hun var vurdert som kombinert husmor og yrkeskvinne, og at hun ikke kunne tilstås både sykepenger og uførepensjon for samme tidsrom.

Etter at ombudsmannen hadde tatt saken opp, skrev Rikstrygdeverket til trygdekontoret:

«De regler som er forutsatt gitt med hjemmel i folketrygdlovens § 3—3 nr. 2 er fortsatt under forberedelse. I påvente av nye regler har Rikstrygdeverket fulgt den praksis som utviklet seg i tilknytning til den tidligere sykestrygdlovs § 46 nr. 3. Denne praksis innebærer at trygdet som mottar gradert uførepensjon og som har pensjonsgivende inntekt i tillegg til pensjonen, vil ha rett til sykepenger etter de vanlige regler i folketrygdlovens kapittel 3. Rikstrygdeverket antar at ut fra dette at — — — som mottar gradert uførepensjon vil ha krav på sykepenger fra folketrygden i tillegg til pensjonen og at de inntrukne sykepenger bør etterbetales.

— — —»

I svaret til Rikstrygdeverket, der det ble opplyst at de inntrukne sykepenger var etterbetalt den trygdede, uttalte trygdekontoret:

«En håper at de regler som skal utarbeides med hjemmel i folketrygdlovens § 3—3, nr. 2 snarest må bli gjort ferdig slik at trygdekontoret får klare retningslinjer å holde seg til.»

I brev av 3. august 1973 til Rikstrygdeverket ba ombudsmannen om å få opplyst når forskrifter til folketrygdlovens § 3—3 nr. 2 kunne ventes å foreligge. Som anført av trygdekontoret måtte det antas å være et klart behov for nærmere retningslinjer. Rikstrygdeverket meddelte i brev av 27. august 1973:

«Rikstrygdeverket er oppmerksom på at behovet for forskrifter om rett til sykepenger til trygdet som har eller får uførepensjon er preserende og en har gjennom lenger tid arbeidet med spørsmålet. Det har imidlertid vist seg uhyre vanskelig å utarbeide forskrifter som gir et rimelig resultat i hovedparten av tilfelle. Rikstrygdeverket håper dog å kunne fremlegge forslag til forskrifter innen utgangen av året.»

Ombudsmannen har senere fått underretning om at forskrifter er fastsatt ved kgl. resolusjon av 12. juli 1974. Forskriftene trådte i kraft 1. oktober 1974. Rikstrygdeverket har i rundskriv av 20. september 1974 gjort nærmere rede for reglene.

38.

Restskatt vedkommende etterbetaling av trygdeytelser omfattende flere år.
(Sak 4 E/74.)

Spørsmålet om hvorledes det bør forholdes ved innbetaling av restskatt som kan påregnes ettergitt, er tatt opp i en klagesak, referert som sak nr. 32 i årsmeldingen for 1973, s. 63—65. Ombudsmannen reiste deretter, ved brev av 19. mars 1974 til Skattedirektøren, spørsmålet i generell form. I brevet ble uttalt:

«Når en skattyter mottar en etterbetaling av trygdeytelser som også omfatter ytelser for tidligere år, vil så vidt skjønnes hele beløpet bli tatt med ved inntektsligningen for det år da utbetalingen fant sted, men det vil deretter bli foretatt en beregning av hvilken merskatt dette fører til, og skattyteren får denne ettergitt, slik at den endelige skattebetaling blir som om trygdeytelsene hadde vært utbetalt i de år de gjelder. Denne fremgangsmåten fører imidlertid til at det kan oppstå en restskatt etter ligningen. Denne skal etter gjeldende regler innbetales, selv om det er på det rene at den senere vil bortfalle som følge av ettergivelse. Det kan neppe være tvilsomt at det i mange tilfelle vil være byrdefullt for en trygdet å måtte betale restskatten i slike tilfelle, selv om han senere vil få beløpet tilbake. Tilbakebetalingen vil kunne ta lang tid. Situasjonen er, slik jeg har oppfattet den, at det allerede når ligningen foretas, er på det rene at det vil skje en senere nedsettelse, men av tekniske grunner blir hele beløpet lagt til inntekten i utbetalingsåret og fordelingen ordnet som ettergivelsessak. Det virker da ikke rimelig at restskatten må innbetales, og det er heller ikke heldig om bare de skattytere som har tilstrekkelig initiativ eller tilstrekkelige muligheter til å ta saken opp, får utsettelse.

— — —»

Skattedirektøren ga deretter, i sirkulære av 30. august 1974, uttrykk for følgende råd til fylkesskattesjefene, ligningssjefene og kommunekassererne:

« — — —

Blir nedsettelsen av skatten ikke gjort gjeldende på forskuddsstadiet, enten p. g. a. manglende fullmakter fra formannskapet eller på grunn av det enkelte kontors arbeidssituasjon, kan det etter den ordinære ligning oppstå restskatt for skattyteren. Innbetaling av restskatt vil i disse tilfeller ofte virke byrdefullt, selv om tilbakebetaling senere vil finne sted. For å avbøte urimelighetene vil skattedirektøren rå til at slike og lignende saker hvor det er overveiende sannsynlig at utlignet skatt vil bli ettergitt og dette ikke er tatt hensyn til på forskuddsstadiet, for fremtiden behandles på følgende måte:

1. Hvor det er praktisk mulig bør ligningskontorene foreta omberegning av skattene allerede i forbindelse med ligningsbehandlingen. Sakene sendes gjennom Skatteutvalget til kommunekassereren. Melding om hva den nye skatten og eventuelt restskatten utgjør etter omberegningen sender kommunekassereren til skattyteren samtidig med skatteseddelen og avregningsoppgaven.
2. Hvis ligningskontoret ikke makter å foreta omberegningen under ligningsbehandlingen, bør kontoret så langt det er mulig sende en foreløpig melding til skattyteren om at eventuell nedsettelse av skatten vil bli vurdert etter at ligningen er lagt ut. Kommunekassereren sendes gjenpart av meldingen og avgjør på dette grunnlag om innfordringen av restskatten kan utstå til saken er ferdigbehandlet. Ligningskontoret bør så snart ligningsbehandlingen er avsluttet, eller straks etter at ligningen er

lagt ut, foreta omberegning uten å avvende søknad fra skattyteren. Rutinen blir for øvrig som nevnt under punkt 1 foran.»

39.

Gevinstbeskatning ved arvingers salg av fast eiendom.

(Sak 1018/74.)

Ved beregningen av arveavgift i 1970 la avgiftsmyndighetene til grunn at boets faste eiendom omfattet 7—8 dekar. Ut fra dette ble den oppførte verdi, kr. 47 000,—, godtatt. Arvingene solgte eiendommen i 1973 for kr. 190 000,—. Som følge av gevinstbeskatning ved salget anmodet arvingene i mai 1974 om at arveavgiftsberegningen måtte bli tatt opp til ny behandling og avgiftsgrunnlaget forhøyet.

Skattefogden, med tilslutning av Finans- og tolldepartementet, avsto å ta saken opp på ny. Det ble antatt at skattefogdens verdsettelse ved arveavgiftsberegningen i 1970 bygde på et forsvarlig skjønn ut fra de opplysninger som den gang forelå.

Arvingene klaget til ombudsmannen over avslaget.

I en uttalelse til departementet fremhevet jeg at eiendommens størrelse etter de foreliggende opplysninger syntes å være ca. 15 dekar, ikke 7—8 dekar som antatt i 1970. Følgelig kunne det være bygd på uriktige forutsetninger ved arveavgiftsberegningen.

Finans- og tolldepartementet gikk deretter med på at arveavgiftsberegningen ble tatt opp til ny behandling. Skattefogden fant etter de foreliggende opplysninger å kunne forhøye eiendommens verdi til kr. 95 000,— ved arveavgiftsberegningen.

40.

Innkrevning av merverdiavgift på frimerkesendinger fra utlandet.

(Sak 983/74.)

En frimerkesamler klaget over at han ble avkrevd merverdiavgift på frimerkesendinger fra utlandet, også når innførselen skjedde som ledd i byttetransaksjon.

Ifølge lov av 19. juni 1969 (nr. 66) om merverdiavgift § 62 skal betales avgift av varer som innføres fra utlandet. Etter § 2 tredje ledd er frimerker å anse som varer når de skal tjene som samlereobjekt, og § 3 fastslår at bytte anses som omsetning. Merverdiavgiftsloven hjemlet således innkreving av avgift ved innførsel av brukte frimerker, både ved bytte og salg.

Ved såkalte utvalgssendinger innkreves først avgift på verdien av hele samlingen, men ved senere retur til utlandet av uønskede frimerker kan det søkes om forholdsmessig tilbakebetaling av avgift.

Med hjemmel i merverdiavgiftsloven § 70 har Finans- og tolldepartementet gitt forskrifter om fritak fra beregning og oppkreving av merverdiavgift ved innførsel bl. a. av

«Postsendinger når toll, lageravgift og andre avgifter (herunder merverdiavgift) til sammen ikke overstiger kr. 20,—.

Fritaket gjelder ikke brennevin, vin eller tobakkvarer (herunder sigarettpapir) og heller ikke masseforsendelser av varer fra utlandet til en eller flere adressater her i landet.»

For masseforsendelser av varer er det fastsatt en lavere minstegrense (kr. 5,— pr. sending). Det er videre bestemt at utvalgssendinger av frimerker anses som masseforsendelser.

Klageren hadde tatt spørsmålet om endring av bestemmelsene opp med Finansdepartementet, uten at dette hadde ført fram. Direktoratet for toll og særavgifter uttalte i denne forbindelse:

«Direktoratet finner på grunn av konsekvensene ikke å kunne tilrå endringer i de någjeldende bestemmelser om innførsel av frimerker til utvalg, uansett om frimerkene innføres som ledd i en byttehandel eller om det foreligger et ordinært kjøp.»

Deretter ba jeg Finansdepartementet opplyse hvilke uheldige konsekvenser en eventuell endring ble antatt å kunne få.

I klagen var videre anført at innkreving av merverdiavgift på innførsel av frimerker forutsatte at det ble utarbeidet «et minimum av utfyllende regler for gjennomføringen, bl. a. for hvordan verdien av frimerkesendinger skal beregnes og for hvordan man skal forholde seg overfor returnerte merker». Finansdepartementet ble bedt om også å opplyse hvordan det så på spørsmålet om utfyllende regler.

Finansdepartementet viste i sitt svar til følgende uttalelse fra Direktoratet for toll og særavgifter:

«Ombudsmannens anmodning om å få opplyst hvilke uheldige konsekvenser som antas å følge av en eventuelt avgiftsfri innførsel av frimerker til utvalg, antas å kunne besvares med en henvisning til at innenlandsk omsetning av frimerker som samleobjekt er avgiftspliktig. Såfremt slike frimerker skulle kunne føres inn avgiftsfritt, må en regne med uheldige konsekvenser for norske frimerkehandlere.

— — —>

Departementet sluttet seg til uttalelsen. — I departementets svar var videre opplyst at departementet i brev av 19. juni 1974 til direktoratet hadde uttalt:

«Etter § 5, pkt. 2, i Finansdepartementets forskrifter av 2. desember 1969 med senere endringer skal det ikke beregnes merverdiavgift ved innførsel av postsendinger når toll,

lageravgift og andre avgifter (herunder merverdiavgift) ikke overstiger kr. 20,—. Denne bestemmelse gjelder ikke for masseforsendelser av varer fra utlandet til en eller flere adressater her i landet, herunder masseforsendelser av frimerker. For masseforsendelser av varer, herunder frimerker, gjelder som kjent en lavere minstegrense (kr. 5,— pr. sending) uten hensyn til forsendelsesmåte.

Finansdepartementet finner med hjemmel i merverdiavgiftslovens § 70 å kunne samtykke i at ovennevnte minstegrense for postsendinger med virkning fra 1. juli 1974 også gis anvendelse på masseforsendelser av frimerker til samlere.»

Departementet konkluderte slik i sitt svarbrev:

«Departementet finner for sitt vedkommende at frimerkesamlere skulle være godt hjulpet ved forannevnte dispensasjon fra de alminnelige bestemmelser om oppkreving av merverdiavgift ved innførsel og finner ikke tilstrekkelig grunnlag for ytterligere dispensasjon. En kan heller ikke se at det er noe behov for å utferdige utfyllende regler til klarlegging av avgiftsplikten på dette område.»

Om beregningen av verdien av frimerkesendinger hadde Direktoratet for toll og særavgifter uttalt:

«— — — verdiansettelsen foretas etter tolloppsynets beste skjønn. Ved verdiansettelse av brukte frimerker er tolloppsynet henvist til å nytte den verdi som anføres i heftene, katalogene o. l., da det i alminnelighet ikke foreligger noen faktura ved innførselen av slike sendinger.»

I avsluttende brev til klageren uttalte jeg:

«Fritak for avgiftsplikt etter merverdiavgiftsloven § 70 er etter loven betinget av at det foreligger særlige forhold. Avgjørelsen om fritak fra avgiftsplikt ved innførsel vil bero på en avveining av behovet for fritak på angjeldende område mot ulempene ved fritak for innenlandske næringsdrivende og fordelene ved et mest mulig enhetlig avgiftssystem. Finans- og tolldepartementet legger i brev av 8. august 1974 til grunn at frimerkesamlere skulle være godt hjulpet med den oppmyking som er foretatt for innførsel av frimerker i forskriftene av 2. desember 1969. Spørsmålet om det bør gis ytterligere fritak for avgift vil som nevnt måtte bero på en vurdering, og jeg finner ikke at det herfra kan reises avgjørende innvendinger mot departementets standpunkt.»

Jeg fant heller ikke å kunne reise kritikk mot Finansdepartementets standpunkt til spørsmålet om behovet for utfyllende regler og bemerket:

«— — — det er frimerkenes tollverdi ved verdifortolling som legges til grunn ved beregningen av avgiften, jfr. merverdiavgiftsloven § 60. Om beregning av tollverdien er det regler i tolloven § 42 og i tolltariffen.

De regler som gjelder ved fremgangsmåten ved refusjon av merverdiavgift ved retur av frimerker, fremgår av Blad 505 (Oslo Tollsted). Departementets forhøyelse av minstebeløpet for innkreving av avgift ved masseforsendelser av frimerker vil trolig ha redusert et eventuelt behov for utfyllende forskrifter. — — —»

41.

Bygningsrådets kontroll med at reguleringsplan blir fulgt.
(Sak 1334 K/73.)

En velforening var stiftet i begynnelsen av mars 1973 «da det ble klart for beboerne (i velområdet) at entreprenøren ikke hadde til hensikt å fullføre boligfeltet slik som reguleringsplanen fastsatte».

Etter det opplyste stagnerte alt arbeid på byggefeltet høsten/vinteren 1971. Velforeningen klaget til ombudsmannen i brev av 17. november 1973 over at kommunen ikke sørget for at boligfeltet ble satt i forsvarlig stand med hensyn til veger, kloakk, snuplasser m. v. Velforeningens krav mot kommunen var begrunnet med at bygningsmyndighetene ikke hadde «fulgt opp hele arbeidet ved byggefeltet og med en gang kommet med forelegg til entreprenøren da det begynte å oppstå problemer».

Velforeningen hadde 23. mars 1973 hatt kontakt med ingeniørkontoret om saken. Det var imidlertid ikke opplyst om de enkelte byggherrer før mars 1973 hadde vært i kontakt med bygningsmyndighetene vedrørende fullføringen av boligfeltet.

Bygningsrådet traff 15. mai 1973 følgende vedtak:

«Byggetillatelse vil ikke bli gitt i sak 109—116/73 før hovedkloakken er brakt i samsvar med reguleringsplanen og vedtekter.

Ansvarshavende pålegges for øvrig å påse at reguleringsplan, reguleringsbestemmelser og fargevalg for husene skjær i samsvar med godkjente/stadfestede planer.»

Den midlertidige byggestopp ble opphevet 5. juni 1973. Etter at velforeningens klage til ombudsmannen var oversendt kommunen, nedla bygningsrådet 18. desember 1973 byggeforbud for en del eiendommer inntil forholdene vedrørende kloakk, veganlegg, fellesarealer og garasjeplasser var endelig avklart.

Som begrunnelse for at det ikke tidligere var grepet inn fra bygningsrådets side, ble opplyst at det var praksis at byggearbeidene og arbeidet med de øvrige anlegg foregår parallelt og at dette hadde vært tilfellet inntil den opprinnelige entreprenørs virksomhet på feltet opphørte.

I brev av 5. februar 1974 opplyste kommunens ingeniørkontor følgende:

«De resterende arbeider som er antydnet av velforeningen, vil derfor i all vesentlig grad bli utført i forbindelse med de gjenstående byggearbeider på tomtfeltet.»

I det avsluttende brev til klageren fremhevet jeg at det ved en samlet utbygging av et område kunne være praktisk at oppføring av bygg ble tillatt selv om veger m. v. ennå ikke var fullført. Husbyggingsarbeidet og veganellegget kunne da skje parallelt. Bygningsmyndighetene kunne ikke kritiseres for å ha godtatt dette i det foreliggende tilfelle. Det ville imidlertid ha vært grunn for bygningsmyndigheten til å gripe inn dersom det måtte antas at veger m. v. ikke ble fullført i tide, og bygningslovens krav dermed ikke oppfylt. Saken hadde utviklet seg på en slik måte at det ikke var tvilsomt at det ville vært gunstig om kommunen hadde grepet inn med byggestans eller på annen måte på et tidligere tidspunkt. Sakens opplysninger ga imidlertid ikke tilstrekkelig grunnlag for kritikk mot kommunen fordi dette ikke var gjort.

42.

Ugrunnet forskjellsbehandling av søknader om byggetillatelse.

(Sak 1217 K/73.)

A. skrev 19. august 1971 til Vefsn bygningsråd med spørsmål om mulighetene for oppføring av forretningsbygg på en eiendom som han hadde anledning til å få kjøpe. I bygnings sjefens innstilling ble anført:

«Til brevet fra A. er å si at bebyggelsen i disse kvartalene i dag er åpne og villamessige, men omhandles ikke av vedtektene for dette området av 22. januar 1948. Imidlertid er bl. a. dette kvartalet foreslått utlagt til offentlige formål i Generalplanens soneplan for Mosjøen av 1. februar d. å.»

Bygningsrådet traff 14. september 1971 slikt vedtak:

«Bygningsrådet kan ikke tilrå at det blir bygget forretningsbygg på denne tomt, og viser til forslag til soneplan for Mosjøen som ovenfor nevnt.

Spørsmålene i brev av 19. august d. å. fra A. kan derfor ikke besvares.»

A. innleverte likevel søknad om byggetillatelse for forretningsbygg på eiendommen. Bygningsrådet vedtok 29. august 1972 å fastholde vedtaket av 14. september 1971. A. klaget til fylkesmannen 2. november 1972. Deretter ble imidlertid eiendommen ved skjøte av 29. desember 1972 solgt til B. Bygningsrådet godkjente 13. februar 1973 B.s planer om et bygg

på eiendommen med Vinmonopolet og trygdekontolet som leietagere. I bygningsrådets vedtak het det:

«Under forutsetning av at B. dokumenterer omtalte utleieforhold, finner bygningsrådet å kunne godkjenne fremlagte skisse til bebyggelse av — — —, da forslag til soneplan for Mosjøen (i generalplanen for Vefsn kommune) forutsetter dette kvartal til offentlig formål.»

Etter dette anførte A. i et tilleggskriv av 28. mars 1973 til fylkesmannen at det forelå forskjellsbehandling fra bygningsrådets side. Fylkesmannen avviste 13. juli 1973 A.s klage fordi A., da klagen forelå til avgjørelse, ikke lenger hadde utsikt til å få overta eiendommen og dermed etter fylkesmannens mening savnet rettslig klageinteresse. I brev hit av 18. juli 1974 anførte fylkesmannen:

«Bygningsrådets vedtak av 29. august 1972 ble påklaget av A. den 2. november 1972 og jeg er enig i at A. på det tidspunktet hadde rettslig klageinteresse. Imidlertid ble den håndgitte eiendom solgt til tredjemann ved skjøte av 29. desember 1972. Jeg er fortsatt av den oppfatning at A.s rettslige klageinteresse bortfalt ved salget til tredjemann.

— — —»

Forvaltningsloven inneholder ikke regler om hvorledes klageinstansen skal gå fram når det under klagebehandlingen inntreffer omstendigheter som gjør at klageren ikke lenger kan betraktes som part i saken. Dette spørsmål var imidlertid tatt opp med Kommunal- og arbeidsdepartementet i en annen klagesak, og jeg gikk derfor ikke inn på spørsmålet i nærværende sak.

Jeg anså det ikke tvilsomt at A. hadde tilstrekkelig interesse i saken til at han kunne ta den opp som klagesak for ombudsmannen. Når hans klage til fylkesmannen var avvist, kunne bygningsrådets avgjørelse bringes direkte inn for ombudsmannen.

I brev av 15. februar 1974 til fylkesmannen ba jeg om nærmere opplysninger om reguleringsbestemmelsene for området, og om at det måtte bli innhentet uttalelse fra bygningsrådet til A.s klage over forskjellsbehandling. Spesielt ble det pekt på at A. hadde anført at også han hadde mulighet til å få trygdekontolet som leietager. Bygningsrådet ga 6. mai 1974 slik uttalelse:

«1. Det foreligger ikke reguleringsbestemmelser og vedtekter for dette området.
Svar på tilleggs spørsmålet:
Professor Sverre Pedersen's regulering av Mosjøen er stadfestet i Det Kgl. Kommunal og Arbeidsdepartementet den 8.11.33.

2. På det angjeldende tidspunkt var spørsmålet om slik reguleringsendring ikke tatt opp til realitetsbehandling, men området var angitt som arealet for offentlig formål i soneplanforslagene av 1.2.1971. Kommunestyret har senere gjort vedtak om reguleringsendring av Mosjøflaten mellom elvene og jernbanelinjen i møte den 2.11.73.
3. Grunnlaget for bygningsrådets tilsagn til B. faller bort om vinmonopolet ikke blir leietaker, med mindre annen offentlig virksomhet kommer i stedet. Bygningsrådet vurderte det slik at bygget brukt til trygdekontor og vinmonopol kunne betraktes som hørende til offentlig bebyggelse. Bygningsrådet mener imidlertid at spørsmålet om lokale for vinmonopolet alene er offentlig bebyggelse, er så pass tvilsom at bygningsrådet i dette tilfelle mener at det ikke bør komme inn under betegnelsen offentlig bebyggelse.
4. Bygningsrådet vurderte saken slik i A.s tilfelle at en blanding av privat forretning i første etasje og trygdekontor i annen etasje ikke var tilstrekkelig til at det kunne vurderes som offentlig bebyggelse.»

Jeg uttalte:

«Etter det som er opplyst, må det legges til grunn at det da bygningsrådet behandlet A.s og B.s søknader verken ved stadfestet reguleringsplan eller generalplanvedtekt, var bestemt at området skulle reserveres for offentlig bebyggelse. Bygningsrådet viste i begge saker til at det i generalplanens soneplan var forslag om utnyttelse av området til offentlige formål. Bygningsrådet fant at bare B.s søknad oppfylte planens forutsetninger. Når imidlertid soneplanen ikke var fulgt opp med tilsvarende reguleringsplan eller generalplanvedtekt, var det ikke hjemmel for å kreve at soneplanen ble fulgt. Ulik avgjørelse av de to søknadene kunne derfor ikke under noen omstendighet bygges på soneplanen.

Selv om man, som bygningsrådet, skulle bygge på soneplanen, kan det imidlertid ikke sees at det var grunnlag for ulik behandling av de to søknader. Begge synes å ha stått likt når det gjaldt mulighetene for å få trygdekontoret som leietager. At B. også ville leie ut til vinmonopolutsalg, kan ikke tillegges noen vesentlig vekt ved avgjørelsen av om bygget gikk inn under soneplanens «offentlige formål». Det har for øvrig siden vist seg at Vinmonopolet likevel ikke skal leie lokaler i bygget.

I bygningssjefens innstilling i A.s sak er det vist til at bebyggelsen i området er åpen og villamessig. Det er mulig at bygningsrådet på denne bakgrunn mente å ha hjemmel for avslaget i § 79 i bygningsloven om adgang til å forby bebyggelse som avviker fra det som er vanlig i strøket. Dette moment hadde imidlertid i tilfelle like stor vekt i begge saker.

Etter det som foreligger, kan jeg ikke se at bygningsrådet hadde grunnlag for den forskjellige behandling av de to søknader. At bygningsrådet etter å ha avslått A.s søknad, og til og med mens avslaget ennå var under klagebehandling, innvilget B.s søknad som i forhold til bygningslovens bestemmelser og eksisterende planer sto i samme stilling, må anses som meget uheldig og kritikkverdig.»

43.

Avslag på søknad om byggetillatelse for hytte omgjort etter klage til ombudsmannen. Forskjellsbehandling.

(Sak 720 K/73.)

A. klaget over at han hadde fått avslag på søknad om byggetillatelse for hytte. Søknaden var behandlet i Sandefjord bygningsråds møte 10. juni 1970. Avslaget var begrunnet slik:

«Festekontrakten er undertegnet etter at vedtekt til bygningslovens § 82 er stadfestet. I henhold til vedtekt til bygningslovens § 82 er det inntil generalplan foreligger, ikke tillatt å oppføre hytter i Sandefjord. Unntak fra bestemmelsen kan bare foretas etter disposisjonsplan som er behandlet av bygningsrådet og godkjent av fylkesmannen.»

Vedtekten til bygningslovens § 82 var stadfestet 8. april 1967. En høyesterettsadvokat hadde på vegne av A. påklaget avslaget til fylkesmannen i Vestfold. I klagen var det gjort oppmerksom på at A.s festekontrakt var inngått 9. mars 1967, altså før vedtekten ble stadfestet. Klagen ble imidlertid ikke tatt til følge av fylkesmannen, som i brev av 12. mai 1971 viste til at det etter § 7 i bygningsloven av 18. juni 1965 måtte foreligge særlige grunner, og at søknaden måtte være anbefalt av bygningsråd eller formannskap, for at unntak fra vedtekten kunne gis.

I klage av 12. juni 1973 til ombudsmannen påberopte A. seg at det var skjedd forskjellsbehandling. Han viste til at B., som fikk innvilget sin søknad om byggetillatelse for hytte på nabotomten 4. mai 1970, hadde inngått festekontrakt samtidig med ham, og at de samarbeidet om løsning av felles problemer som atkomstveg, avløp m. v. Videre anførte han at kommunen på det tidspunkt han søkte om tillatelse, «vanligvis gav dispensasjon for søkere som hadde anskaffet eller festet tomter før det midlertidige byggeforbud». Det fremgikk for øvrig at også C., som hadde festet en tredje tomt i samme område som A. og B., hadde fått byggetillatelse 26. april 1967.

Fristen for klage til ombudsmannen på 1 år, jfr. § 6 tredje ledd i lov av 22. juni 1962 om Stortingets ombudsmann for forvaltningen, var oversittet. Ombudsmannen fant likevel grunn til å undersøke saken nærmere, jfr. § 6 annet ledd i Stortingets instruks for ombudsmannen, hvoretter oversittelse av klagefristen ikke er til hinder for at ombudsmannen kan ta saken opp av eget tiltak.

Dokumentene i A.s, B.s og C.s saker ble innhentet og gjennomgått. I brev til Sandefjord bygningsråd ble pekt på at det forhold at bygningsrådets avslag var begrunnet med at festekontrakten var inngått etter det midlertidige byggeforbud, syntes å tyde på at en

dispensasjonspraksis som hevdet av A., var fulgt. Det ble bedt om nærmere opplysninger om praksis, hvor konsekvent den hadde vært, hvor lenge den var opprettholdt, og om denne praksis var bakgrunnen for innvilgelsen av B.s søknad.

Bygningsrådet uttalte:

«Hyttebyggeforbudet i Sandefjord (tidligere Sandar) ble iverksatt etter at vedtekter til bygningsloven var stadfestet og kunngjort. Ved innføringen av hyttebyggeforbudet var det en del fradelte og bortfestede hyttetomter som man regnet med å få søknad om å bygge.

Da byggeforbudet ble innført, var det i kommunen tale om å rykke inn annonser i stedets aviser for å få oversikt over antallet inngåtte kontrakter om hyttetomter. Man avsto imidlertid fra dette da man var engstelig for å få inn mange ante-daterte kontrakter.

Ved behandlingen av byggeanmeldelser for hytter har bygningsrådet som et av flere momenter lagt vekt på om vedkommende søker hadde skaffet seg tomten før vedtekten til bygningslovens § 82 ble innført. Dette moment ble som nevnt tillagt en viss vekt, men var ikke alene avgjørende for hvorvidt det skulle gis dispensasjon eller ikke. Bygningsrådet vurderte forholdet i hver enkelt sak og alltid etter at det var foretatt befarings av eiendommen. Denne måten å vurdere sakene på er i hovedtrekk lagt til grunn i alle sakene, også da B. med 3 mot 2 stemmer fikk dispensasjon.»

Ombudsmannen anførte deretter i brev til fylkesmannen:

«— — —
Fylkesmannen har i sin avgjørelse av 12. mai 1971 vist til bygningslovens § 7 og pekt på at det må foreligge «særlige grunner» for å dispensere fra byggeforbudet. I bygningsrådets uttalelse hit er det opplyst at det som et av flere momenter ble lagt vekt på om feste-kontrakten var inngått før vedtektens stad-festelse, og at hver enkelt sak ble vurdert etter at befarings var foretatt.

Siden både A. og B. hadde feste-kontrakter fra før byggeforbudet, går det ut fra at dette moment må ha like stor vekt i de to sakene. Etter det som er opplyst, synes sakene også ellers å ligge meget likt an, både med hensyn til tomtens beliggenhet og foretatte forberedelser og når det korte tidsrom mellom avgjørelsene tas i betraktning. Det fremgår ikke klart av sakens dokumenter eller det byg-ningsrådet har uttalt, hvilke «særlige grun-ner» som etter dette forelå i B.s tilfelle og som ikke samtidig forelå i A.s tilfelle.»

Det ble bedt om at saken måtte forelegges for bygningsrådet på ny med anmodning om nærmere opplysninger om hvilke grunner som talte for motsatte resultat i A.s og B.s saker.

Fylkesmannen oversendte saken til byg-ningsrådet, som etter at saken var forelagt for friluftsnemnda, etter befarings (med 3 mot 1 stemme) vedtok:

«Bygningsrådet er enig i at det her forelig-ger en forskjellsbehandling som kunne vært unngått om man fra begynnelsen av var blitt gjort oppmerksom på at det på området var festet bort 3 tomter på samme tid. Under fore-liggende tilfelle vil bygningsrådet derfor fatte slikt vedtak:

Bygningsrådet vil anbefale at tomten tillates bebygget.»

Fylkesmannen ba etter dette saken sluttbe-handlet i henhold til bygningsloven, og videre forelagt formannskapet til uttalelse i henhold til strandplanloven. Bygningsrådet omgjorde deretter i møte 29. mai 1974 (med 3 mot 1 stemme) sitt vedtak av 10. juni 1970 og tillot A.s tomt bebygd på nærmere betingelser. Etter at saken var forelagt formannskapet, meddelte så fylkesmannen 14. oktober 1974 A. dispensa-sjon fra strandplanlovens byggeforbud.

Saken var etter dette ordnet.

44.

Forskjellsbehandling ved utarbeidelse av disposi-sjonsplan for hytteområde.

(Sak 831 K/73.)

I 1965 søkte A. om å få kjøpe hyttetomt ved Renåa, beliggende i skog tilhørende Rendalen kommune. Søknaden ble innvilget 30. oktober 1965 og skylddeling foretatt 29. juli 1966. Skjøte på eiendommen ble tinglyst 6. juni 1968 og kjøpesummen betalt 6. juli s. å.

I 1966—67 søkte Rendalen skogstyre om å få legge ut et område av kommunens skog i Renådalen langs Østvollvegen til hyttebebyg-gelse, og det ble utarbeidet plan for området. I bygningsrådets møte 27. november 1967 ble planen godkjent uten anmerkning.

I møte 22. desember 1967 godkjente kom-munestyret planen som omfattet 37 hyttetom-ter. Planen gjaldt også nabotomtene til A.s tomt, dvs. tomt nr. 37 og 38, men ikke A.s tomt. Tomt nr. 37 og 38 ble solgt av kommu-nen henholdsvis 14. juli og 23. mai 1968.

Ved ekspedisjon av 2. mai 1969 ble planen oversendt fylkesmannen for godkjenning. Fyl-kesmannen fant imidlertid ikke å kunne ta standpunkt til planen slik den forelå. Planen ble deretter endret, bl. a. ble åtte tomter sløy-fet. Dette gjaldt tomter som vanskelig kunne skaffe seg vann fra bekken, videre to tomter som lå nær bekken og en tomt som hadde uhel-dig plassering nær en myr. Planen ble etter dette på visse vilkår godkjent av fylkesman-nen.

For øvrig hadde bygningsrådet allerede 3. juli 1968 truffet følgende vedtak:

«Bygningsrådet kan ikke tillate hyttebebyg-gelse utover det som er avmerket på disposi-sjonsplan utarbeidet av — — —. En tenker her spesielt på de før utparsellerte tomtene mellom Østvoldveien og Renåa.»

Utskrift av vedtaket ble sendt Rendalen kommuneskoger ved bygningsrådets brev av 12. juli 1968.

Etter vedtekt til bygningslovens § 82, stadfestet av Kommunal- og arbeidsdepartementet 18. juni 1968, kunne hytter m. v. «bare oppføres etter disposisjonsplan som er behandlet av bygningsrådet og godkjent av fylkesmannen». — Det var noe uklart når A. ble underrettet om at hans tomt ikke var medtatt i disposisjonsplanen og at den derfor ikke kunne bebygges. Ved brev av 27. september 1972 til bygningsrådet tok imidlertid A.s advokat opp spørsmålet om innpassing av A.s tomt i disposisjonsplanen. I brevet ble anført:

«Planen har plassert flere hytter i samme del av det regulerte området hvor A. har tomt. Bebyggelse av hans tomt kan ikke nektes på grunnlag av nærhet til veg og vassdrag når 37 er gitt tillatelse til bygging, og 38 er solgt til slikt formål.»

I møte 12. oktober 1972 viste bygningsrådet til ny vedtekt til § 82, stadfestet 29. september 1972. I vedtektens punkt 5 var fastsatt at tomter, bortsett fra tomter medtatt i stadfestet reguleringsplan eller godkjent disposisjonsplan, ikke kan ligge nærmere vassdrag enn 100 meter. A. ble henvist til å søke om dispensasjon fra vedtekten.

Etter at A.s advokat i brev av 3. januar 1973 på ny hadde tatt saken opp med bygningsrådet uten resultat, ble det 15. februar 1973 søkt om dispensasjon fra vedtektens punkt 5, jfr. bygningslovens § 7. Bygningsrådet traff i møte 28. februar s. å. følgende vedtak:

«Bygningsrådet opprettholder sitt tidligere vedtak i saken, og avslår søknaden med hjemmel i vedtekt til bygningslovens § 82, stadfestet 11/12-71 og revidert vedtekt stadfestet 29/9-72, jfr. bygningslovens § 66 nr. 2 som er gjort gjeldende for hyttebebyggelse.»

Søknaden ble forelagt for formannskapet, som 23. mars 1973 traff slikt vedtak:

«For å få saken bragt i bero, anbefaler formannskapet at partene — bygningsråd/kommuneskogens styre — A., inngår forlik basert på ett av de to alternativer skogbestyrer/skogstyre har skissert ved at enten tomte makskiftes med annen godkjent tomt eller tomte gjenkjøpes av Rendalen kommune.

Dersom ingen av disse alternativ vinner fram, gir formannskapet sin støtte til bygningsrådets vedtak.»

Da verken bygningsrådet eller formannskapet hadde anbefalt dispensasjonssøknaden, kunne fylkesmannen ikke meddele dispensasjon etter bygningslovens § 7.

Ved brev av 10. juli 1973 klaget A.s advokat til ombudsmannen over at det ikke var gitt dispensasjon fra vedtekten, og over at tomten ikke var tatt med i kommunens disposisjonsplan for området. Det ble vist til at det var skjedd en forskjellsbehandling i og med at nabotomtene (nr. 37 og 38) var medtatt i planen, men ikke A.s tomt. Det ble anført at «argumentet om forurensning har derfor liten vekt, når det anvendes på en tomt, beliggende mellom to som er i samme situasjon».

A.s advokat anførte videre at A., da han kjøpte tomten av kommunen, muntlig var gjort kjent med at området ville bli regulert og at dette ville bli til fordel for ham. Videre var A. først under en befaring i september 1972 underrettet om at disposisjonsplanen som ble godkjent 7. november 1969, utelukket bygging på hans tomt.

Siden dispensasjon var avslått fordi det ikke forelå anbefaling fra bygningsråd eller formannskap, ble saken herfra tatt opp med kommunen. I brev av 8. januar 1974 til Rendalen formannskap ble det bedt om uttalelse om hvorfor A.s tomt var vurdert annerledes enn de to nabotomtene ved utarbeidelsen av disposisjonsplanen. I brevet ble anført:

«Av saksdokumentene fremgår det at nabotomtene, tomt nr. 37 og 38, ble solgt omtrent samtidig som A. fikk skjøte på sin tomt. Begge disse tomtene ble medtatt i disposisjonsplanen for området. Etter det som advokat — — — opplyser, er det på den ene av tomtene oppført hytte som ligger 23 meter fra vann. Hytte på den andre nabotomten vil komme ca. 48 meter fra vann. A.s tomt ligger mellom ovennevnte tomter. Det er opplyst at A. på sin eiendom, kan bygge ca. 36 meter fra vann. — — —»

Formannskapet svarte i brev av 15. januar 1974:

«— — —
A.s tomt ligger ikke i det godkjente området og kan således ikke uten videre sammenlignes med tomtene nr. 37 og 38. Derimot kan A.s tomt sammenlignes med de 4 enkelttomter som det ble avtalt salg på eller som ble solgt før 1.7.1965. Disse 4 enkelttomter har Rendalen skogstyre v/skogbestyreren foreslått makskiftet, jfr. skogbestyrerens redegjørelse av 26.2.1973 og hans brev av 28.2.1973. Det er behandlingen av disse tomter A. må sammenlignes med idet en for disse tomters vedkommende har samme utgangspunkt og behandling. — — —»

Saken ble på ny forelagt for formannskapet som i brev av 8. februar 1974 uttalte:

«— — —
For hytteområder i regulerte områder gjelder vanligvis detaljerte regler og bestemmelser i vedtekts form. En har erfaring for at eiere av enkelttomter (tomter solgt før regu-

lering finner sted) reagerer sterkt i mot at deres hytte blir underlagt de etter deres mening strenge vedtektsbestemmelser. Disse hytteeiere mener at hytteområdets vedtekter ikke kan ha tilbakevirkende kraft og blir gjort gjeldende for deres tomt.

For så vidt gjaldt A.s tomt ble anført:

«A.s tomt ble holdt utenfor fordi en fryktet at A. ville finne det urimelig om hytteområdets vedtekter ble gjort gjeldende for hans tomt som var kjøpt 2 år tidligere. Kommuneskogen/Planleggeren gikk ut fra at tomta kunne bebygges enten den ble tatt med i disposisjonsplanen eller ikke. At bygningsrådet på et senere tidspunkt fant at A.s tomt og de andre enkelttomter ved Renåa ikke kunne bygges, kan en egentlig ikke laste selgeren (kommuneskogen) for. I denne forbindelse kan det også nevnes at det var A.s eget spesielle ønske å få kjøpt den utvalgte idylliske odden ut mot Renåa som hyttetomt. Tomta grenser mot elva i vest, syd og nord.»

I avsluttende brev av 9. juli 1974 til kommunen bemerket jeg:

«A. kjøpte tomt av kommunen, og det var på det rene at formålet med kjøpet var hyttebygg.

Når A.s tomt, i motsetning til de senere solgte nabotomter, ikke tillates bebygd, er det så vidt skjønnes utelukkende fordi den ikke ble tatt med da disposisjonsplan for området ble utarbeidet. Jeg kan ikke se at det fra kommunens side er anført noe som viser at reelle grunner tilsier en ulik vurdering. Faren for vannforurensning synes å være den samme for denne tomten som for nabotomtene.

Kommunen har etter det anførte ikke villet ta A.s tomt med i planen fordi man antok at A. ville finne det urimelig om hytteområdets vedtekter ble gjort gjeldende for hans tomt som var kjøpt to år tidligere. Det kan ikke sees at dette spørsmål i det hele har vært forelagt for ham. Av dokumentene fremgår det for øvrig at A. ikke har hatt noe å bemerke til at vedtektene også skulle gjelde for hans tomt, og jeg kan ikke se at det var tilstrekkelig foranledning til å holde tomten utenfor av denne grunn.

Jeg vil peke på at disposisjonsplanen ble sendt fylkesmannen så sent som 2. mai 1969, dvs. i god tid etter at det var stadfestet vedtekt til bygningslovens § 82 i juni 1968. Etter denne vedtekten var bebyggelse av A.s tomt avhengig av at den enten ble innpasset i en disposisjonsplan, eller at det ble gitt dispensasjon. Det var etter min mening meget uheldig at A.s tomt ikke ble tatt med da det skulle utarbeides disposisjonsplan for området.

Slik som någjeldende vedtekt til § 82 er formet, se punkt 1, jfr. 2 a, kan tomten neppe uten videre innpasses i den tidligere godkjente disposisjonsplan. Skal tomten nå tillates bebygd, må det gis dispensasjon fra vedtekten, jfr. bygningslovens § 7. På bakgrunn av den uheldige behandling saken har fått, er det etter min mening grunn for bygningsrådet til å vurdere dispensasjonsspørsmålet på ny.

Etter anmodning fra A.s advokat og fra ordføreren tok bygningsrådet deretter saken opp til ny behandling og vurdering. Bygningsrådet opprettholdt imidlertid sitt tidligere avslag. Derimot tilrådte nå formannskapet dispensasjon fra vedtekten. I samsvar med denne tilråding ble saken avsluttet ved at fylkesmannen 18. november 1974 meddelte dispensasjon.

45.

Avslag på søknad om byggetillatelse på grunn av kloakkforholdene — forskjellsbehandling og uheldig saksbehandling ellers.
(Sak 431 K/73.)

A. klaget over avgjørelsene og saksbehandlingen i forbindelse med søknad om oppføring av kårbygning på sin jordbrukseieendom i Sande i Vestfold.

De faktiske forhold var i hovedsak:

A. søkte 16. juni 1970 Sande bygningsråd om tillatelse til å føre opp kårbygning. Ifølge søknaden var kloakken via en 3-kamret septiktank tenkt tilkoblet nåværende utslipp fra hovedbygningen til Sandeelven. Eiendommen er på ca. 17 dekar dyrket mark og 3—4 dekar annet areal. A. driver tømmertransport med tre lastebiler sammen med sin sønn. Eiendommen er base for transportvirksomheten. Om søkte kårbygning skulle nyttes av sønnen, og tomten skulle ikke fradeles bruket.

Søknaden ble avslått i bygningsrådets møte 22. juni 1970. I vedtaket het det:

«Søknaden avslås da dette berører høyverdig dyrket mark. Landbruksmyndighetenes godkjennelse må også foreligge før slik fradeling kan finne sted.»

A. påklaget vedtaket til Kommunal- og arbeidsdepartementet og anførte at det var av stor betydning for transportdriften at sønnen kunne bo på stedet. I tilknytning til klagesaken uttalte bygningsrådet 22. september 1970:

«Bygn.rådet viser til tidligere vedtak i sak 135/70. Dessuten har ikke eiendommen størrelses- og bruksmessige krav til kårbygning. Videre vises til utkast til generalplan, hvor området er vist som jordbruksareal, jfr. bygn.lovens § 20.»

Saken var på forhånd forelagt for jordstyret og formannskapet, som på nærmere vilkår fant å kunne anbefale oppføring av boligen. Derimot delte fylkeslandbrukssjefen bygningsrådets syn.

Kommunal- og arbeidsdepartementet tok klagen til følge og uttalte i brev av 4. mars 1971:

«Den eneste begrunnelse bygningsrådet anfører for å avslå søknaden om oppføring av

kårbygning, er hensynet til den dyrkede mark som berøres av byggingen.

Bygningsloven gir ikke bygningsrådet hjemmel til å avslå en søknad med slik begrunnelse. Det er alene landbruksmyndighetene som avgjør hvorvidt dyrket mark kan tillates bebygget, jfr. jordlovens § 55. Hvorvidt eiendommen er stor nok til at kårbygning bør tillates oppført, er et moment som kommer inn under landbruksmyndighetenes vurdering av en eventuell søknad.

Departementet finner derfor ikke å kunne opprettholde bygningsrådets vedtak. Under henvisning til ovenstående, bes saken tatt opp til ny behandling.»

Saken ble behandlet på ny i bygningsrådet 23. mars 1971. I innstillingen som ble vedtatt, het det:

«Det avgjørende moment for bygningsrådets avslag var at det ikke er ordnede kloakkforhold i området. Det er heller ikke sannsynlig at utbygging av hovedkloakken vil være tjenlig for denne tomt. I alle tilfeller kan det ikke gis noen byggetillatelse på dette grunnlag på det nåværende tidspunkt.

I henhold til foranstående gis flg. innstilling:

Bygningsrådet viser til tidligere behandling av denne sak og må i medhold av bygningslovens § 66 opprettholde sine tidligere vedtak.

Saken sendes formannskapet til uttalelse, og videre ekspedisjon til fylkesmannen og Kommunaldepartementet i henhold til bygningslovens § 17.»

Bygningsrådet oppfattet sitt vedtak som vedtak i klagesak, og saken ble sendt formannskapet som anbefalte tillatelse på visse vilkår. A. tok deretter saken opp med fylkesmannen og anførte at han nå var noe desorientert med hensyn til saksbehandlingen. I brev av 19. mai 1971 til bygningsrådet pekte fylkesmannen på at etter departementets vedtak i klagesaken skulle den ha vært behandlet på ny som i førsteinstans, og på at forvaltningslovens regler om klagebehandling ikke var fulgt. I brevet ble det videre gjort oppmerksom på at tillatelse til utslipp i elv skal avgjøres av Norges vassdrags- og elektrisitetsvesen (NVE) etter lov om vern mot vannforurensning, samt at saken må forelegges for jordbruksmyndighetene før bygningsrådet tar standpunkt til søknaden. Etter at saken igjen var behandlet av bygningsråd og formannskap som opprettholdt de tidligere vedtak, gjorde fylkesmannen det i brev av 24. september 1971 klart at bortledning av kloakk ikke er sikret på lovlig måte, jfr. bygningslovens § 66, før det er innhentet utslippstillatelse etter vannforurensingsloven.

Den 20. oktober 1971 søkte A. om utslippstillatelse. I brev av 16. februar 1972 fra NVE til kommunen gjorde NVE oppmerksom på at de nødvendige tillatelser etter andre lover måtte foreligge, før søknaden kunne behandles av NVE.

Den 14. mars 1972 vedtok bygningsrådet å innvilge byggesøknaden under forutsetning av helserådets, vassdragsvesenets, vegvesenets og jordbruksmyndighetenes samtykke. Vegvesenets og helserådets samtykke ble deretter gitt. Videre vedtok fylkeslandbruksstyret 17. mars 1972 å tillate oppføring av nytt hus på eiendommen, men uttalte i innstillingen at det «må være klart at en eiendom av denne størrelse ikke kan få oppført kårbolig».

Statens vann- og avløpskontor (SVA) avslå 29. juni 1972 søknaden om utslippstillatelse. I vedtaket ble pekt på at Sandeelven nå er påvirket av utslipp fra boliger og industri, og at det må foreligge tungtveiende grunner for å etablere nye utslipp. Det het videre i vedtaket:

«En har ved avgjørelsen lagt vekt på at saken må betraktes som oppførelse av en vanlig bolig, og ikke kårbygning. Det vises her til uttalelse fra Vestfold Fylkeslandbruksstyre, sak 124/72 datert 17/3-72. En tillatelse i foreliggende tilfelle kan videre føre til et press om nye utslipp i Sandeelva.»

A. påklaget vedtaket til Miljøverndepartementet, som ikke tok klagen til følge. Departementet understreket at det til grunn for avgjørelsen bare la vekt på «avløpsforholdene i nærværende tilfelle sammenholdt med de konsekvenser et slikt utslipp vil medføre».

A. viste i klagen til at saken hadde vært behandlet til sammen 21 ganger i de forskjellige organer. Han mente at saken ville fått et annet utfall om den var behandlet korrekt av bygningsrådet første gang, og hevdet at vannforurensingsloven i realiteten hadde fått tilbakevirkende kraft for hans byggesøknad, som var innsendt et halvt år før nevnte lovs ikrafttreden. Han pekte på at saken var behandlet av bygningsrådet syv ganger. De tre første ganger ble avgjørelse tatt på grunnlag utenfor rådets mandat. Den fjerde gangen ble den «egentlig» grunn for avslaget oppgitt, og denne grunn ble fastholdt ved femte og sjette gangs behandling. Den syvende gangen ble søknaden innvilget uten at det fremgikk hvilke nye momenter som da forelå. — Han reiste også spørsmål om på hvilket grunnlag myndighetenes vurdering av at eiendommen er for liten til kårbygning, ble tatt, og viste til at flere søknader om kårbygninger var innvilget i de siste årene, hvorav i et tilfelle for en eiendom av samme størrelse som hans.

Når det gjaldt kloakkforholdene, viste han til at kommunen hadde tillatelse til utslipp fra hele sitt boligfelt Dunihaugen, og at kloakkledningen går over hans eiendom. Han hevdet også at det forelå forskjellsbehandling og viste

til to tilfelle der søknad var innvilget og utslippet går direkte i elven.

I tre tilfelle som A. påberopte som grunnlag for påstanden om forskjellsbehandling, var de faktiske forhold følgende:

- 1) Jordbrukseiendom på 25 dekar innmark og 280 dekar skog. Søknad om kårbygning innvilget av fylkeslandbruksstyret 28. juni 1966 og godkjent av bygningsrådet 24. august s. å. Kloakk til 6" ledning fra hovedbygning og videre til bekk.
- 2) Jordbrukseiendom på 130 dekar dyrket mark og 80 dekar skog. Søknad om kårbygning på udyrket mark, innvilget av fylkeslandbruksstyret 18. november 1971. Bygningsrådet godkjente byggemeldingen 28. juni 1972. Det var da klart at kårbygningen måtte oppføres på dyrket mark, uten at det kunne sees at fylkeslandbruksstyret hadde behandlet saken på ny på dette grunnlag. Helsesrådet godkjente kloakkutslipp i et sidefar til Sandeelven, men påpekte at det måtte nyttes utedo så lenge tilknytning til kommunalt kloakknnett ikke forelå. Utslippstillatelse fra vassdragsvesenet kunne ikke sees å være gitt.
- 3) Distriktslegeboli på enkeltomt. Søknad innvilget 25. april 1972. Kloakkutslipp i Sandeelven. Saken kunne ikke sees å være forelagt verken for helsesrådet eller vassdragsvesenet.

I min avsluttende uttalelse i saken tok jeg først for meg spørsmålet om den omsøkte bygning kunne betraktes som kårbygning. Jeg pekte på at det så vidt vites ikke foreligger nærmere regler om når kårbygning skal anses nødvendig for driften av en jordbrukseiendom. Når spørsmålet oppstår, må det således foretas en skjønsmessig vurdering i det enkelte tilfelle. Etter det som var opplyst i saken, fant jeg ikke tilstrekkelig grunnlag for å reise innvendinger mot fylkeslandbruksstyrets uttalelse om at den eiendom A. har, ikke kunne få oppført kårbygning. Jeg viste ellers til at fylkeslandbruksstyret likevel ikke fant grunn til å avslå søknaden etter jordloven. Det kunne heller ikke sees at fylkeslandbruksstyrets vedtak innebar noen ugrunnet forskjellsbehandling.

Jeg tilføyde at verken jordloven, bygningsloven eller vannforurensingsloven inneholder regler om at kårbygninger skal prioriteres, eller at dette forhold i seg selv kan gi grunnlag for innvilgelse av en tillatelse. At det dreier seg om en kårbygning, kan imidlertid etter omstendighetene anses som et spesielt moment i favør av byggetillatelse. Men det kan være også andre tilknytningspunkter mellom søkeren og det sted han ønsker å bygge på som

kan være moment av lignende karakter, jfr. nedenfor med hensyn til A.s transportvirksomhet.

Om bygningsrådets behandling av saken sa jeg meg enig med Kommunal- og arbeidsdepartementet i at det ikke er hjemmel i bygningsloven for å avslå en søknad om byggetillatelse alene med den begrunnelse at dyrket mark blir berørt. Jeg pekte videre på at en søknad om byggetillatelse heller ikke kan avslås på det grunnlag at det foreligger et generalplanutkast hvor eiendommen er inntegnet som jordbruksareal, jfr. vedtaket av 22. september 1970. En generalplan er ikke bindende før den er stadfestet og det foreligger en stadfestet generalplanvedtekt.

Når vedtaket ble opphevet av departementet, var den riktige fremgangsmåte, som påpekt av fylkesmannen, å behandle søknaden på ny etter reglene for behandling i første instans.

Det fremgikk av bygningsrådets nye vedtak av 23. mars 1971 at det «avgjørende moment» for det første vedtaket var at det ikke var ordnede kloakkforhold på eiendommen. Når dette var hovedbegrunnelsen, fant jeg det klart uheldig at det ikke fremgikk av vedtaket.

Det var ikke tvilsomt at bygningsrådet under henvisning til kloakkforholdene hadde hjemmel i bygningslovens § 66 nr. 2 for å avslå søknaden både ved den første og senere behandling av saken. Det var på det rene at A. ikke hadde mulighet for tilkobling til offentlig kloakk eller for å komme inn på hovedkloakken fra Dunihagen. Miljøverndepartementet hadde således uttalt i brev av 7. desember 1973 at utslippstillatelsen for Dunihagen var fullt utnyttet. Hvorvidt det var grunn for bygningsrådet til å godkjenne en annen, midlertidig ordning, måtte bero på en utpreget skjønsmessig vurdering, jfr. bygningslovens § 66 nr. 2 tredje ledd. Jeg pekte på at en slik skjønsmessig avgjørelse har ombudsmannen bare begrenset kompetanse til å overprøve, men gjorde det samtidig klart at bygningsrådets vurdering av kloakkeringsspørsmålet i A.s sak måtte samsvare med rådets vurdering av dette spørsmål i andre saker, jfr. nedenfor om dette.

Bygningsrådet omgjorde imidlertid sine tidligere vedtak og innvilget 14. mars 1972 søknaden fra A., bl. a. under forutsetning av vassdragsvesenets godkjenning. Lov av 26. juni 1970 (nr. 75) om vern mot vannforurensing var imidlertid da i kraft og skulle anvendes i tillegg til bygningsloven i de tilfelle der det blir utslipp som rammes av førstnevnte lov. Forskrifter for kloakkutslipp fra spredt bolig- og fritidsbebyggelse, som trådte i kraft 15. mai

1972, inneholder utfyllende bestemmelser til lov om vern mot vannforurensing. Det var imidlertid på det rene at det også før 15. mai 1972, nemlig fra og med vannforurensingslovens ikrafttreden (1. januar 1971), var nødvendig med utslippstillatelse. Utslipp av kloakk fra en ny bygning på eiendommen til A. falt inn under loven om vern mot vannforurensing. Før kloakkutslippet kunne anses som lovlig, måtte det foreligge vedtak om å godkjenne ordningen både fra bygningsrådet etter bygningslovens § 66 nr. 2 og fra vassdragstilsynsmyndighetene. — A. hevdet at vannforurensingsloven etter dette fikk tilbakevirkende kraft i hans tilfelle, der søknaden var fremmet ca. et halvt år før loven trådte i kraft. I forbindelse med denne anførsel fremholdt jeg at A. ikke hadde fått byggetillatelse da loven trådte i kraft. Selv om søknaden ble avslått på feilaktig grunnlag første gang, var det ikke tvilsomt at bygningsrådet under enhver omstendighet hadde hjemmel for å avslå søknaden etter bygningslovens § 66 nr. 2. Når dette var forholdet, kunne det ikke være noe til hinder for at vannforurensingsloven kom til anvendelse, når saken ikke var avgjort før 1. januar 1971.

På bakgrunn av A.s anførsel om forskjellsbehandling i de nevnte tilfelle nr. 2 og 3 opplyste kommuneingeniøren i Sande i brev av 31. juli 1973 at nr. 2 ble gitt «midlertidig tillatelse for kloakkutslipp i bekk fra kjøkken og bad inntil hovedkloakk blir bygget over eiendommen». — I samme brev ble det i tilfelle nr. 3 opplyst at bygningsrådet vurderte saken slik at «man i påvente av utslippstillatelse eller godkjent kloakkløsning måtte tillate en viss økning av eksisterende utslipp». Sak nr. 3 ble avgjort i april 1972 og nr. 2 i juni s. å. Da det i begge disse tilfelle dreide seg om utslipp i vassdrag, var det på det rene at sakene skulle ha vært behandlet som dispensasjonssaker etter vannforurensingsloven. Jeg viste her til SVA.s distriktskontors brev av 11. mars 1974 hvor det ble uttalt at utslippstillatelse for enkelthus i påvente av tillatelse for et større område, avhenger av SVA.s samtykke. Det het videre i brevet:

«I de aktuelle tilfelle for Sande kommune kan en ikke se at slik henvendelse fra kommunen har funnet sted eller at SVA skal ha gitt anledning til utfyllende bebyggelse. En må derfor fastholde kontorets uttalelse av 25/5-73 om at de to nye utslipp må anses som ulovlige.

En skal til sist få opplyse at Sande kommune på nytt, nemlig den 3/1-74 har søkt om forlengelse av den tidligere utslippstillatelse for Dunihaugen av 10/7-68, som forlenget er utløpet. Denne gang søkes det om forlenget utslippstillatelse til 1/1-1979. Også på denne bakgrunn finner en det betenkelig med fortsatt utfyllende bebyggelse i området.»

I tilknytning til dette uttalte SVA i brev av 21. mars 1974:

« — — —

På grunn av manglende kapasitet i de fleste kommunale etater som vil bli pålagt arbeidet i slike saker samt også manglende kapasitet ved SVA og følgelig lang saksbehandling fant man i visse saker etter søknad fra vedkommende byggherre via bygningsråd, helseråd og vedkommende fylkesmann å anbefale byggetillatelse gitt uten formell utslippstillatelse med forbehold om at kommunen senere sendte inn søknad om utslippstillatelse for hele området.

— — —»

Jeg forsto dette slik at bygningsrådet etter at vannforurensingsloven trådte i kraft, ikke har selvstendig kompetanse til å gi midlertidige utslippstillatelser. Det var således en klar feil når bygningsrådet godkjente en kloakkordning som medførte utslipp i vassdrag i nevnte to tilfelle, uten at saken var avgjort av vassdragstilsynsmyndighetene. Søknaden ble avgjort i april og juni 1972, vel et år etter vannforurensingslovens ikrafttreden. Begge søknadene ble videre avgjort etter at A.s sak var blitt behandlet, bl. a. på bakgrunn av fylkesmannen brev av 24. september 1971, slik at bygningsrådet burde ha vært klar over gangen i disse sakene. Jeg pekte på at helserådet viste til vannforurensingsloven i sak nr. 2, uten at dette kunne sees å ha blitt fulgt opp. I sak nr. 3 kunne helserådet ikke sees å ha behandlet kloakkspørsmålet. — Den ufullstendige saksbehandlingsmåten måtte kritiseres.

Jeg pekte videre på det klart uheldige i at bygningsrådet ikke hadde fulgt en konsekvent linje i behandlingsmåten. Det forhold at bygningsrådet ikke fulgte korrekt fremgangsmåte, ga imidlertid ikke A. noe krav på å få sin søknad innvilget etter vannforurensingsloven. Men bygningsrådets praksis i disse saker var et moment som det kunne være grunn til å ta med i vurderingen når A.s søknad skulle avgjøres etter vannforurensingsloven, jfr. nedenfor.

I tilknytning til A.s søknad om utslippstillatelse bemerket jeg at SVA.s uttalelse av 18. oktober 1972 etter forvaltningslovens § 33 første ledd skulle vært forelagt for A. før klagen ble avgjort. Jeg sa meg imidlertid enig med Miljøverndepartementet i at forholdet ikke kunne sees å ha vært av betydning for sakens realitet.

I brev herfra av 18. oktober 1973 ble departementet bedt om å opplyse hvilken vekt det eventuelt hadde lagt på at det dreier seg om en vanlig enebolig, ikke en kårbygning. Departementet redegjorde i sitt svar av 7. desem-

ber 1973 generelt for de retningslinjer og den praksis som følges i disse sakene. Det het videre i brevet:

«Når det gjelder kårbygninger undersøker en om byggingen av kårboligen er nødvendig for driften av gårdsbruk m. v. i tillegg har en som regel forutsatt at tomten for angjeldende kårbolig ikke skal fradeles hovedbruket. På denne måten har en fått en ekstra forsikring om at kårboligen vil følge gården og anses nødvendig for driften.

Når det gjelder departementets stadfestelse av 1. november 1972 av Statens vann- og avløpskontors avslag på utslippssøknaden i nærværende sak og den begrunnelse som der er gitt, la departementet til grunn de foreliggende opplysninger om at resipientforholdene i Sandeelva er meget dårlige. A. ble gjort kjent med Statens vann- og avløpskontors synspunkter med hensyn til dette i avgjørelsen av 29. juni 1972. Når departementet har gjort tilføyelsen «sammenholdt med de konsekvenser et slikt utslipp vil medføre», refererer dette seg til at en ikke fant å kunne gi tillatelse til ytterligere utslipp med slik rensing som er aktuelt for utslipp fra enkelthus i Sandeelva.

Dette var på grunn av de konsekvenser dette ville få for forurensningssituasjonen ved at en i så fall senere måtte gi tillatelse til utslipp fra andre boliger som har tilsvarende begrunnelse for lokaliseringen. Spørsmålet som det her dreier seg om «kårbolig» er ikke tillagt avgjørende betydning. Det må settes meget strenge krav til nødvendigheten av å lokalisere nye boliger som medfører separate avløp til Sandeelva. Departementet fant at angjeldende søknad ikke oppfylte disse krav, idet en ikke fant det tilstrekkelig godtgjort at boligen var helt nødvendig for drift av jordbrukseieendom eller at søkerens erverv innen transportbransjen nødvendiggjorde den aktuelle lokalisering.

Departementet hadde således ikke tillagt spørsmålet om det dreier seg om en kårbygning avgjørende vekt. Videre hadde departementet ikke funnet det tilstrekkelig godtgjort at boligen var absolutt nødvendig for drift av jordbrukseieendom eller at søkerens erverv innen transportbransjen nødvendiggjorde den aktuelle lokalisering.

Jeg fremhevet at spørsmålet om hvorvidt utslippstillatelse skal gis, etter vannforurensningsloven § 10 tredje ledd beror på en «avveining av de skader og ulemper som forurensingen volder for almene og private interesser mot de fordeler som oppnås». Avgjørelsen måtte nødvendigvis bli utpreget skjønnsmessig. Ombudsmannens kompetanse til å overprøve slike skjønnsmessige avgjørelser er sterkt begrenset. Skjønnnet kan ikke anfektes av ombudsmannen dersom det ligger innenfor en saklig og forsvarlig ramme. — Etter de opplysninger som forelå, fant jeg ikke tilstrekkelig grunnlag for å reise innvendinger

mot departementets vedtak når vedtaket ble sett isolert som avgjørelsen av en klage over en nektelse av tillatelse til utslipp etter vannforurensningsloven.

Etter min mening var det imidlertid grunner for å vurdere den foreliggende klagesak i en videre sammenheng, nemlig slik at Miljøverndepartementet måtte ta med i vurderingen hele saksforholdet slik det hadde utviklet seg etter at A. 16. juni 1970 søkte Sande bygningsråd om tillatelse til å føre opp bolighuset. Etter en bred vurdering antok jeg for mitt vedkommende at saken frembød slike særlige trekk at utslippstillatelse burde kunne gis, samtidig som dette ikke kunne antas å ville få betenkelige konsekvenser. I den forbindelse pekte jeg særlig på følgende momenter og understreket at de burde sees i sammenheng:

- A. søkte byggetillatelse i juni 1970, et halvt år før vannforurensningsloven trådte i kraft, dvs. på den tid da det var bygningsrådet som hadde kompetansen til å avgjøre kloakkeringsproblemet,
- bygningsrådet innvilget byggesøknaden senere, men først i mars 1972; at rådets avgjørelse trakk slik ut, bør ikke komme A. til skade,
- bygningsrådet samtykket i andre tilfelle, sammenlignbare med A.s tilfelle, i midlertidige ordninger av kloakkspørsmålet,
- A. og hans sønn utøver en næringsvirksomhet som stiller særlige krav til tomteplass; stedet for den omsøkte bolig tilfredsstillende kravene.

Ved oversendelsen av uttalelsen i saken til Miljøverndepartementet skrev jeg i brev av 16. juli 1974:

«— — — Jeg peker særlig på siste del av uttalelsen, der jeg fremholder at en samlet vurdering av hele saken, fra A.s første søknad av 16. juni 1970, etter min mening gir grunnlag for at utslippstillatelse bør kunne gis. Jeg er klar over at hensynet til konsekvensene, slik det ærede departement har pekt på i sine brev av 1. november 1972 og 7. desember 1973, har vesentlig betydning i utslipp-sakene. Men den foreliggende sak er av så spesiell karakter at jeg har vanskelig for å se at det av nevnte grunn skulle være utilrådelig å gi utslippstillatelse.»

Ved gjenpart av departementets brev av 25. juli 1974 til A. ble jeg gjort kjent med at departementet samme dag omgjorde sitt vedtak av 1. november 1972 og ga tillatelse til utslipp av kloakk fra ny enebolig på A.s eiendom. — Saken ble etter dette ansett ordnet fra min side.

46.

Bebyggelse på hyttetomt nektet i henhold til vedtekt til bygningslovens § 82 — spørsmål om fjerning av et gjerde på tomten kunne anses som «særlig grunn» for unntak fra vedtekten.

(Sak 1118 K/73.)

A. søkte 15. september 1972 om tillatelse til oppføring av anneks på tomt der det fra før var hytte. Bygningsrådet behandlet søknaden 11. oktober 1972 og traff følgende vedtak:

«Bygningsrådet har generelt avslått oppføring av anneks i medhald av pkt. 1, 1. ledd i vedtekt til § 82 i bygningslova.

Bygningsrådet vil omvurdere dette i denne saka dersom søkeren er villig til å ta ned gjerdet rundt hytta. I alle tilfelle må huset plasserast minst 20 m frå sti. Saka blir å ta opp til ny behandling når slik erklæring ligg føre.»

I brev av 28. november 1972 til bygningsrådet anførte A.s sønn, B.:

«Dette gjerdet har stått rundt hytta fra midt i 50-årene da hytta ble bygget, og omfatter et areal på omlag 1 da. Det er fremdeles endel krøtter på sveiphusløkka, og gjerdet er det eneste stengsel vi har mot disse. I tillegg til dette kommer at det i de seinere år er plantet omlag 30 små trær på tomta — disse vil stå ubeskjyttet dersom gjerdet fjernes.

Gjerdet har — som opplyst — stått i nesten 20 år uten at jeg kan se at det har genert hverken den «alminnelige ferdsel», oppsitternes beiterettigheter eller andre. Det er tvertom direkte nødvendig for oss. Det omsøkte anneks vil nærmest i sin helhet bli liggende innenfor dette gjerdet.

Jeg vil be om at bygningsrådet etter disse opplysninger, meddeler oss den omsøkte byggetillatelse uten at en hefter ved vilkår om nedrivning av eksisterende gjerde.»

Bygningsrådet behandlet deretter saken på ny 13. desember 1972 og traff slikt vedtak:

«Bygningsrådet avslår søknaden i det ein viser til pkt. 1, 1. ledd i vedtekt til § 82 i bygningslova. Heller ikkje kan bygn.rådet sjå at det ligg føre serlege grunnar som nemnt i 2. ledd.»

B. klaget til fylkesmannen i brev av 24. januar 1973. Han anførte bl. a.:

«Etter at bygningsrådet har uttalt at en «generelt» har avslått oppføring av anneks i medhold av vedtekten, uttales det vidare at rådet «vil omvurdere dette i denne saken dersom søkeren er villig til å ta ned gjerdet rundt hytta».

Bygningsrådet har med dette klart gitt uttrykk for at det, ut fra hensynet til den kommende generalplan og bygnings- og reguleringsmessige hensyn forøvrig — ikke har saklige innvendinger mot oppføring av annekset.

Det primære for bygningsrådet synes imidlertid å være at gjerdet blir revet — et gjerde som har stått fra midten av 50-årene og omfatter et areal på omlag 1 da.

Bygningsrådet skal vurdere søknaden ut

fra bygningsloven eller regler gitt i medhold av denne. Innenfor dette mandat er bygningsrådets vedtak av 11. oktober 72 forsåvidt positivt. Det vilkår som bygningsrådet har knyttet til godkjenningen eller «omvurderingen» — nemlig nedrivning av det eksisterende gjerde — ligger klart utenfor den vurdering bygningsrådet skal foreta.»

Til klagen uttalte bygningsrådet 28. februar 1973:

«Som det er uttalt i vedtaket, har ikkje bygningsrådet her funne at det ligg føre serlege grunnar. I dei eksempla som det er vist til i klaga der anneks har vore godkjent, har bygningsrådet etter sitt skjønn funne at det låg føre serlege grunnar.

For ordens skuld vil ein nevne at bakgrunnen for det første vedtaket var at bygningsrådet, dersom gjerdet vart tatt ned, fann etter skjønn at det låg føre serlege grunnar som gjorde at ein evt. kunne godkjenne oppføring av anneks. Det var altså ei totalvurdering av tilhøva som var medverkande.»

Fylkesmannen anførte i klageavgjørelsen av 12. april 1973 at «det verken i bygningsrådets saksframstilling eller Deres klage er påvist særlige grunner som i dette tilfelle gjør det berettiget å fravike hovedregelen om å nekte oppføring av hytter o.l. før det foreligger generalplan med stadfestede vedtekter eller stadfestet reguleringsplan».

Fylkesmannen tok ikke klagen til følge.

B. brakte saken inn for ombudsmannen ved brev av 11. oktober 1973. Klagen ble forelagt for fylkesmannen, som i brev av 27. november 1973 anførte:

«Etter fylkesmannens syn er slike «betingede» vedtak som det påklagete egnet til å skape uklarhet både om den rettslige og den skjønsmessige side av en sak.

Da fylkesmannen fikk denne sak til behandling etter klage fra B., fant en derfor å burde vurdere den på fritt grunnlag. En antar at klageorganet har generell adgang til å vurdere alle sider av et påklaget vedtak og eventuelt endre det til skade for klageren, se f. eks. Kommunal- og arbeidsdepartementets rundskriv av 24. august 1970, side 2. Fylkesmannen har ikke følt seg bundet av B.s ønske om å begrense klagen til den del av vedtaket som angår vilkåret om riving av gjerdet.

Som følge av fylkesmannens utgangspunkt for klagebehandlingen har en ikke ansett det nødvendig å gå inn på spørsmålet om vilkårets gyldighet.

Fylkesmannen er enig med bygningsrådet i at det er vedtaket i sak nr. 731/72 (dvs. vedtaket av 13. desember 1972) som burde vært påklaget, da dette er bygningsrådets endelige vedtak i saken. Dette forhold er imidlertid ikke tillagt noen betydning ved fylkesmannens behandling av saken.

— — —>

I brev av 12. februar 1974 anførte B.:

«— — — — —
Vedtaket av 11. oktober 1972 (vilkårsvedtaket) er fattet som en direkte følge av en søknad om tillatelse til oppføring av annekset. Vedtaket av 13. desember s. å., er imidlertid fattet som en reaksjon på mitt brev om revurdering, subsidiært klage til fylkesmannen (brev av 28. november s. å.)

Etter dette finner jeg det åpenbart at det er i vedtaket av 11. oktober 1972 en finner bygningsrådets syn til realiteten, og det er dette vedtaks rettslige sider som må vurderes.

Betingede vedtak er ikke noe nytt i vår forvaltningsrett — men «vilkåret» må naturligvis ligge innenfor forvaltningsorganets mandatområde. Fylkesmannen har — ut fra et uholdbart generelt «prinsipp» (jfr. «derfor») vurdert saken på «fritt grunnlag» — og i sin helhet omgjort bygningsrådets vedtak, og således unngått å ta standpunkt til det sentrale i saken, nemlig vilkårets gyldighet.

I et senere brev av 20. mars 1974 presiserte B. sitt syn slik:

«— — — — —
Skulle det gis klarsignal for en slik fremgangsmåte vil dette kunne resultere i at bygningsrådet vil kunne nytte klart utenforliggende vilkår til sine vedtak. En byggherre har da lite eller intet å vinne på å klage — når han kan vente at vedtaket i sin helhet — også den positive del — blir omgjort av en klageinstans som har et slikt generelt syn på betingede vedtak.

Jeg uttalte:

«Bygningsrådets vedtak av 11. oktober 1972 kan være noe uklart. Det ligger imidlertid nærmest å oppfatte det enten slik at saken ble utsett, eller som et avslag sammen med et tilsagn om ny vurdering dersom søkeren var villig til å fjerne gjerdet. Vedtaket kan vanskelig oppfattes som en betinget tillatelse, jfr. siste setning: «Saka blir å ta opp til ny behandling når slik erklæring ligg føre.» Det realitetsvedtak fylkesmannen hadde å ta standpunkt til, var således et avslag på søknad om oppføring av annekset, uten hensyn til om man anser søknaden avslått allerede 11. oktober 1972 eller først 13. desember s. å. I vedtekten til bygningslovens § 82 heter det i punkt 1, annet ledd:

«Einskildtomt i alt eksisterande hytteområde kan, når serlege grunnar talar for det, bygningsrådet etter sitt skjøn tillate frådelt og bygd.»

Avgjørende etter denne bestemmelsen er således om det foreligger særlige grunner for å fravike byggeforbudet. Bygningsrådet har ansett fjerning av gjerdet som en slik «særlig grunn». At dette kan anses som en «særlig grunn», bestrides av klageren. Uten hensyn til hvordan man ser på dette, må det imidlertid være klart at det, når søkeren ikke ville fjerne gjerdet, måtte foreligge andre særlige grunner

dersom tillatelse skulle kunne gis. Bygningsrådet har gjort det klart at det fant at det ikke forelå andre særlige grunner for å gi tillatelse. Det måtte bero på en vurdering om fylkesmannen skulle fravike bygningsrådets skjønn. Overfor slike skjønsmessige avgjørelser er ombudsmannens kompetanse begrenset, og det foreligger ikke grunnlag for innvendinger herfra mot fylkesmannens avgjørelse.»

Når det gjelder den i bygningsrådet påberopte «særlige grunn», tilføyde jeg:

«Klageren mener at det ligger utenfor formålet med vedtekten til § 82 å søke å få fjernet et for lengst oppsatt gjerde. At vedtekten ikke gir hjemmel for noe påbud om å fjerne gjerdet, er helt klart. Spørsmålet er om søkerens villighet til å fjerne gjerdet kan anses som en «særlig grunn» som kan gi grunnlag for dispensasjon fra byggeforbudet. Bygningsrådet har ment at man ved å få gjerdet fjernet, ville bedre ferdsels- og beiteforholdene, og at disse fordelene kunne være større enn ulempen ved en økt utnyttelse av tomten. Jeg finner ikke at det er grunnlag for å reise innvendinger mot at bygningsrådet har antatt at dette kunne være en «særlig grunn». Når bygningsrådet så slik på spørsmålet, var det rimelig at rådet ved sitt vedtak av 11. oktober 1972 tok dette opp med søkeren.»

47.

Jordstyres vedtak om å bortforpakte unyttet jord tilhørende privat grunneier.
(Sak 1020/74.)

En advokat klaget på vegne at A. over at jordstyret hadde vedtatt å bortforpakte jordbruksarealet på ca. 22 dekar av A.s eiendom til eier av naboeiendom.

Jordstyret hadde tatt opp saken i møte 18. september 1972. I utskrift av møteboka, som ble sendt A., het det:

«Drifta på eiendommen — — — ble drøftet. Jordstyret er kjent med at eiendommen er fråflyttet. A. og hennes mann er flyttet til Oslo. — — — er ikke haustet de to siste år.

Jordstyret er kjent med at nabo er interessert i å drive jorda på — — — sammen med egen eiendom.

V e d t a k :

I Jordlovens § 53 står følgende i 1. og 2. avsnitt:

«All dyrka jord skal haldast i hevd.
«Finn jordstyret at dyrka jord er vanhevda «eller ligg unytta, kan det gi eigaren pålegg «om kva arbeid han skal sette i verk for at «jorda etter tilhøva skal gi ei rimelig avkastning. Jordstyret kan, når fristen er ute, sette «arbeid i gang for eigaren si rekning eller leige «jorda bort.»

I samsvar med dette pålegges eieren av — — — å sørge for at jord blir nytta i 1973.

Dersom dette ikke etterkommes vil jordstyret sette i verk tiltak slik at jordbruksarealet blir drevet.»

I brev av 4. november 1972 til jordstyret kom A. med bemerkninger til vedtaket og uttalte at eiendommen ikke var tilleie eller til salgs. Jordstyret behandlet saken igjen i møte 9. april 1974, hvor det ble vedtatt:

«I medhold av § 53 i jordloven vil jordstyret leie bort jordbruksarealet på eiendommen — — — for et tidsrom av minimum 6 — seks — år gjeldende fra 15. mai 1974. Jordstyret viser til oppsatt forpaktingskontrakt av 9. april 1974 mellom — — — jordstyre og — — — (eieren av naboeiendommen).

Ved eventuell klage fra eieren, og dersom klageren ikke får medhold, tar forpaktninga til fra det tidspunkt klagen er avgjort.

Jordstyret viser til sitt vedtak i sak — — —, og til at eiendommen — — — heller ikke i 1973 ble hausta.»

A. ble underrettet om vedtaket og om adgangen til å klage til fylkeslandbruksstyret. A.s advokat sendte inn klage i brev av 23. april 1974. Fylkeslandbruksstyret stadfestet imidlertid i møte 15. mai 1974 jordstyrets vedtak. I begrunnelsen for fylkeslandbruksstyrets vedtak het det bl. a.:

«Det er intet i fylkeslandbruksstyrets vedtak av 4. okt. 1966 og i tilråinga fra jordstyret som tyder på at man har ment å fritta A. fra å holde den dyrka delen av eiendommen i hevd etter jordloven § 53. Som nevnt er det også holdt egen skylddelingsforretning for slipp- og industritomta. Etter jordlovens § 53, 1. ledd påhviler det enhver eier av dyrka jord å holde denne i hevd, dette uansett om eier er jordbruker eller ikke.

Når vedkommende etter anmodning fra jordstyret nekter å sette i verk de nødvendige tiltak, må jordstyret i et tilfelle som dette ha rett til å leie bort jorda. Drift av den dyrka jorda på eiendommen anses heller ikke å være til hinder for en eventuell virksomhet på slipp- og industritomta.»

I klage til ombudsmannen opplyste advokaten at A. kjøpte eiendommen i 1966 med sikte på at det skulle drives minkavl og føres opp og drives slipp der. Planen om minkavl ble ikke realisert på grunn av problemer i næringen. Da familien ikke kunne leve av jordbruket og trengte mer kapital for å komme i gang med båtproduksjon, hadde de måttet flytte midlertidig til Oslo. Advokaten pekte særlig på følgende forhold:

- «— ingen av naboene var i 1966 interessert i kjøp av eiendommen
- i forbindelse med konsesjonssøknaden var myndighetene klar over at eiendommen ikke skulle nyttes som jordbrukseiendom
- jordstyret var klar over at A. betalte mere for eiendommen enn hva dens utnyttelse som jordbruk skulle tilsi
- jordstyret var klar over at hvis eiendommen skulle kunne økonomisk nyttes som støttebruk, måtte den dyrkbare jord i utmarken utnyttes

— jordstyret, som hadde tilrådet nydyrkingsbidrag for naboeiendommen, frarådet nydyrkingsbidrag for — — — og hindret derved utnyttelse av eiendommen som støttebruk

— jordstyret frarådet bidraget på grunn av at driftsveg manglet og den manglet fordi den planlagte veg ikke ble bygget av kommunen

— jordstyrets pålegg i vedtak av 18/9-72 tilfredsstillende ikke jordlovens krav til pålegg i § 53

— jordstyrets vedtak av 9. april 1974 er ulovlig, da det bygger på et pålegg som ikke tilfredsstillende lovens krav.»

Jeg forela klagen for fylkeslandbruksstyret. I svaret fra landbruksselskapet ble anført at det måtte bero på en misforståelse når det i klagen var hevdet at det i 1966 ble gitt konsekusjon til ervervelse av eiendommen. Fylkeslandbruksstyrets vedtak dengang gikk ut på ikke å nytte statens forkjøpsrett ved salg av eiendommen fra den tidligere eier til A.. Fylkeslandbruksstyret var klart over at det var planer om minkavl og slippvirksomhet på eiendommen, men vedtaket om ikke å nytte statens forkjøpsrett kunne ikke forstås slik at fylkeslandbruksstyret hadde godtatt at den dyrkede jorden på eiendommen kunne nyttes til disse formål. Ellers opplyste landbruksselskapet at A. i 1967 fikk innvilget nydyrkingstilskott for et mindre areal på eiendommen. I 1968 fikk A. statstilskott til grøfting av jord som fra før var dyrket. Søknaden om statstilskott til nydyrking av dyrkbar jord i utmark var avslått fordi nødvendig rett til veg til utmarksparsellen manglet. Med hensyn til de vedtak som var truffet etter jordlovens § 53 bemerket landbruksselskapet:

«I de siste fire år har den dyrka jorda på eiendommen — — — ikke vært drevet. Eieren og hennes mann har i dette tidsrommet vært bosatt i Oslo og bare periodevis oppholdt seg på eiendommen. Det er som nevnt gitt dyrkingstilskott og grøftingstilskott til deler av eiendommen. Jordstyrets vedtak i medhold av jordlovens § 53 av 18. september 1972 må dels ses i sammenheng med at utviklingstendensen på bruket gikk i retning av at disse investeringer gikk tapt, dels at den nye eier av nabobruket, — — —, var interessert i å leie den dyrka jorda på eiendommen. De virkemidler som jordlovens § 53 gir anvisning på er ekstraordinære, det samme må imidlertid gjelde dette konkrete tilfellet. For det første hadde jordstyret medvirket til investeringer i eiendommen som ikke ble nyttet, for det andre var eieren av nabobruket interessert i å nytte den dyrka jorda på eiendommen. Den dyrka jorda på — — — var også velegnet til felles drift med naboeiendommen i og med de felles grenser.

Når det i klageskrivet hevdes at det finnes dyrka jord i kommunen som ikke drives og hvor vedtak om tiltak i medhold av jordlovens § 53 ikke har blitt fattet, kan dette etter landbruksselskapets syn ikke tillegges vekt.

For det første dreier dette seg om begrensede arealer. Det vesentlige er imidlertid at i disse tilfellene foreligger det ikke folk som er interessert i å drive arealene. Naturlig nok kvier jordstyret seg i slike tilfeller til å gi pålegg om drift i medhold av jordlovens § 53. I disse tilfellene er det også tvilsomt om pålegg kan gis på grunn av lovens krav til rimelig avkastning.

I det konkrete tilfelle var A. klar over at naboen var interessert i leie av jorda. Leie av jorda til ham kunne således foretas uten utgifter for henne samtidig som jordstyrets pålegg om å nytte jorda ble etterkommet.

Det er også i klageskrivet hevdet at nevnte jordstyrevedtak ikke tilfredsstiller lovens krav til pålegg. Landbruksselskapet er uenig i dette. Et generelt krav om å nytte jorda må i dette tilfellet ses på som det minst byrdefulle for eieren i og med at hun da sto relativt fritt ved valg av midler. At det i klageskrivet gis uttrykk for at dette er rimelighetsvurderinger som ikke kan tillegges vekt, anses av landbruksselskapet som uforståelig. Det skal også bemerkes at selv om jordstyrevedtaket ikke klart gir uttrykk for at drift av den dyrka jorda ville gi eieren en rimelig avkastning, så er det ikke dermed sagt at jordstyret ved sin behandling ikke har overveiet dette.

Man vil forøvrig bemerke at i den utstrekning A. ikke var klar over hvilken utnyttelse av den dyrka jorda som økonomisk forsvarlig kunne gjennomføres, var det naturlig at dette spørsmål ble tatt opp med jordstyret. Dette har ikke blitt gjort.

I den utstrekning A. mente at jordstyrets vedtak ikke var i samsvar med jordlovens § 53, var det også rimelig å vente at vedtaket ble påklaget på vanlig måte. Dette har heller ikke blitt foretatt.

Landbruksselskapet er enig med klageren i at det ikke er for å skaffe en nabo mer jord man har jordlovens § 53. Landbruksselskapet vil imidlertid prinsipielt gi uttrykk for at muligheten for drift av den dyrka jorda på eiendommen er et moment som det kan være naturlig å ta med ved vurderingen av om pålegg etter jordlovens § 53 skal gis eller ikke.

På bakgrunn av det ovenfor anførte mener landbruksselskapet at de vedtak i medhold av jordlovens § 53 som er fattet i denne sak har blitt undergitt forsvarlig saksbehandling og er i pakt med de betingelser nevnte lovbestemmelse stiller opp.»

I min uttalelse viste jeg til reglene i lov om tilskiping av jordbruk (jordlova) av 18. mars 1955 nr. 2 § 53 første og annet ledd og fortsatte slik:

«Det er ikke bestridt at tidligere dyrket mark på eiendommen ikke har vært nyttet de siste årene. Det jordstyret etter bestemmelsene i jordlovens § 53 annet ledd i første omgang kan gjøre i slike tilfelle, er å gi eieren «pålegg om kva arbeid han skal setta i verk for at jorda etter tilhøva skal gi ei rimeleg avkastning». Jordstyret påla her A. å «serge for at jord blir nytta i 1973», uten at det ble gitt nærmere anvisning på hvilke arbeider som burde foretas. Jeg kan imidlertid ikke se at dette etter de nærmere omstendigheter i den foreliggende sak kan føre til at det senere vedtak

om bortforpaktning blir ulovlig. Jeg viser her til landbruksselskapets anførsel om at et slikt generelt krav måtte være til fordel for eieren, idet hun da sto relativt fritt med hensyn til hvorledes hun ville nytte jorden. Hun kunne selvsagt også, slik landbruksselskapet peker på, bedt jordstyret anwise henne hvilke arbeider de mente ville gi rimelig avkastning. Ordlyden i jordlovens § 53 første og annet ledd var referert i vedtaket, og det er ikke holdepunkter for å legge til grunn at jordstyret ikke skulle ha vurdert mulighetene for rimelig avkastning. Det gikk også klart fram at jordstyret, dersom pålegget ikke ble etterkommet, ville sette i verk tiltak slik at jordbruksarealet ble drevet. Heller ikke kan det av de dokumenter som ellers foreligger, bl.a. vedrørende spørsmålet om anvendelse av statens forkjøpsrett ved overdragelsen i 1966, og om søknadene om nydyrkingstilskott, sees å foreligge forhold som kunne føre til at bestemmelsene i jordlovens § 53 første og annet ledd ikke kunne anvendes i dette tilfellet. Avgjørelsen av om det skulle settes i verk tiltak for å få nyttet jorden, eventuelt hvilke tiltak innen rammen av jordlovens § 53 annet ledd, måtte bero på en vurdering, som bare i begrenset utstrekning kan prøves av ombudsmannen. — — —»

Jeg fant etter dette ikke å kunne reise innvendinger mot vedtaket om bortforpaktning.

48.

Forkjøpsrett etter jordloven, opplysning om og vurdering av eiendommens fremtidige utnyttelse. (Sak 1343/73.)

A., bosatt i Oslo, inngikk våren 1973 avtale om kjøp av eiendommen Solheim, gnr. 49, bnr. 14, i Vågan for å bruke den som feriested. B., likeledes bosatt i Oslo, som var eier av nabo-eiendommen (Elvebakken), søkte deretter jordstyret om å få kjøpe Solheim. Hun viste til at denne eiendom tidligere var utskilt fra hennes. Jordstyret tilrådte bruk av statens forkjøpsrett. Det ble vist til at eieren av nabo-eiendommen hadde sagt seg interessert i tilleggsjord, og at det på hennes eiendom var planlagt et dyrkingsfelt som grenset inn til den dyrkbare jord på Solheim. Nabobruket ble leid av eierens far, og etter jordstyrets oppfatning kunne det sies å være en «viss drift» av dette. — I fylkeslandbruksstyrets protokoll av 28. juni 1973 ble uttalt:

«B. bor i Oslo og er altså ikke sjøl aktiv jordbruker. Ved eventuell bruk av statens forkjøpsrett må en derfor regne med at staten vil måtte sitte med eiendommen en tid framover.»

Det ble truffet slikt vedtak:

«Fylkeslandbruksstyret finner at gnr. 49/14 i Vågan trengs til rasjonaliseringsformål, jfr. § 1, pkt. b i jordloven. Statens forkjøpsrett i medhold av § 10 i samme lov gjøres derfor gjeldende ved salg av gnr. 49/14 til A.»

Landbruksdepartementet uttalte 5. november 1973 i sin avgjørelse av A.s klage:

«Parsellen vil som selvstendig enhet neppe bli nyttet til annet enn fritidsformål. Ved bruk av forkjøpsrett vil den kunne nyttes til jordbruksformål.

Den ble i 1955 skilt fra en naboeiendom, gnr. 49, bnr. 5, Elvebakken, som er på ca. 25 dekar, derav ca. 10 dekar dyrket og 4,5 dekar planlagt dyrket. De to eiendommene ligger inntil hverandre, og de 5 dekar dyrkbart på bnr. 14 danner en fortsettelse av de 4,5 dekar planlagt dyrket på bnr. 5. Eieren av bnr. 5 har sagt seg interessert i tilleggsjord. Det er utvilsomt behov for bruksrasjonalisering i området.

Betingelsene for å nytte statens forkjøpsrett etter jordloven antas å være til stede. Fylkeslandbruksstyrets vedtak av 28. juni 1973 synes å bygge på et forsvarlig skjønn, og blir å stadfeste.»

A. anførte i sin klage til ombudsmannen at det måtte være feil å legge vekt på at eieren av naboeiendommen hadde sagt seg interessert i tilleggsjord; hun var jo bosatt i Oslo og benyttet bruket bare til ferieformål. Han viste også til at Nordland landbruksksselskap allerede eide store arealer i området, og anførte videre at grunnlaget for bruk av forkjøpsrett i denne saken i tilfelle måtte være jordlovens § 1 tredje ledd — reise mindre bruk og utvide små bruk — ikke § 1 annet ledds bokstav b som fylkeslandbruksstyret hadde vist til.

I brev til Landbruksdepartementet pekte ombudsmannen på at fylkeslandbruksstyret syntes å ha lagt til grunn at Solheim ikke kunne slås sammen med Elvebakken så lenge eieren av denne eiendom ikke var aktiv jordbruker. Det ble spurt om hvorledes departementet så på dette, og om det kunne antas at Elvebakken i en rimelig fremtid ville bli eid av aktiv jordbruker slik at sammenslåing kunne gjennomføres. Videre ble bedt opplyst hvorledes landbruksmyndighetene vurderte A.s anførsler om jordlovens § 1 tredje ledd.

Fylkeslandbruksstyret fremhevet i sitt svar at næringslivet på Gimsøya, der brukene Solheim og Elvebakken er beliggende, i de senere år var svært endret ved at kombinasjonen jordbruk-fiske etter hvert falt bort. Fylkeslandbruksstyret hadde derfor engasjert seg i oppkjøp av jord med sikte på å få samlet store nok enheter til at disse kunne drives som eneyrke-bruk. Styret uttalte videre:

«Når det konkret gjelder denne saka, så er det riktig som anført i klagen at bnr. 5 og 14 ligger mindre laglig til for sammenslåing med andre bruk under gnr. 49. Om de skulle gå inn i et eneyrkebruk, vil de best kunne legges til arealer på landbruksksselskapets bureisingsfelt som de grenser til med Gjendalselva mellom.

Fylkeslandbruksstyret har i det vesentlige bygd sin vurdering på at de dyrka og dyrkbare arealene så vidt mulig må sikres for utbygging av det fremtidige jordbruket på øya. Dette ikke først og fremst for jordbrukets egen skyld, men for i størst mulig grad å sikre

grunnlaget for matproduksjonen. For Gimsøya kommer da spesielt inn at det må satses ekstra på å få nytta ut jordressursene for å kunne opprettholde en minimum av bosetting.

Dette er hovedintensjonene bak vedtaket om bruk av forkjøpsretten til bnr. 14.

— — —»

Landbruksdepartementet svarte slik:

«Departementet mener at staten har adgang til å erverve en eiendom i rasjonaliseringsøyemed og bli sittende med den inntil det blir mulig å gjennomføre et rasjonaliseringstiltak. En viser i denne forbindelse til det som er uttalt i Ot. prp. nr. 47 (1963—64) om lov om endring av jordloven, side 1, spalte 2, avsnitt 2.

Eieren av det bruk som er mest aktuelt for sammenslåing med gnr. 49 bnr. 14 er for tiden ikke bosatt på sin eiendom, og har ikke sitt yrke i jordbruket. Hennes eiendom drives ved bortleie. Disse forhold antas ikke å være til hinder for at eiendommen Elvebakken blir vurdert i rasjonaliseringsmessig sammenheng. Ved vurdering av et forkjøpssspørsmål må det først og fremst legges vekt på brukene og ikke de aktuelle eierforhold. Der det er behov for å opprettholde eller øke bosettingen er det viktig å skape drivverdige bruk, enten familiebruk eller gode støttebruk, jfr. jordlovens § 1.

Departementet kan ikke med sikkerhet vite om eieren av Elvebakken vil bosette seg på eiendommen. Dersom hun ikke forplikter seg til dette og til å drive den sammen med eventuell tilleggsjord, vil staten ha mulighet for å nytte det forkjøpte areal sammen med de tilgrensende bureisingsfelt som landbruksksselskapet eier. En slik disponering vil etter departementets mening i tilfelle være i bedre samsvar med jordlovens formål enn at Solheim skal nyttes som tomt for et fritidssted, jfr. jordlovens § 1, 1. ledd.»

Jeg erklærte meg i mine avsluttende bemerkninger enig med Landbruksdepartementet i at det forhold at sammenslåing med Elvebakken for tiden ikke var aktuelt, ikke i seg selv kunne være til hinder for at forkjøpsrett til Solheim ble gjort gjeldende. Forkjøpsretten måtte også kunne nyttes om sikte på sammenslåing på et senere tidspunkt. I det foreliggende tilfelle syntes det imidlertid helt uvisst om og i tilfelle når sammenslåing mellom de to bruk ville kunne finne sted. Selv om dette neppe kunne være til hinder for at forkjøpsretten ble nyttet, måtte det iallfall være et moment som talte mot. Det var da misvisende og uheldig når det i departementets brev av 5. november 1973 ble vist til at «eieren av bnr. 5 har sagt seg interessert i tilleggsjord».

Klageren hadde anført at Solheim og Elvebakken var så små bruk at man heller ikke om de ble slått sammen, ville få et bruk i samsvar med målsettingen i jordlovens § 1 annet ledd; det kunne i tilfelle bare være spørsmål om støttebruk, jfr. § 1 tredje ledd. Jeg pekte på at

det ikke kunne sees at spørsmålet om mulighetene for å skape et bruk som ble stort nok «til å gi eigaren og huslyden hans trygge økonomiske kår» hadde vært undergitt nærmere vurdering i forkjøpssaken. Heller ikke var vilkårene i tredje ledd undergitt noen vurdering. Av fylkeslandbruksstyrets uttalelser i klagesaken for ombudsmannen fremgikk imidlertid at det var muligheter for å bruke eiendommen(e) sammen med et bureisingsfelt på den andre siden av Gjendalselven. Selv om landbruksmyndighetene ville hatt et sikrere grunnlag for avgjørelsen dersom den fremtidige anvendelse av eiendommen hadde vært undergitt en nærmere vurdering, måtte det etter det da foreliggende antas at eiendommen, enten alene eller sammen med Elvebakken, ville kunne nyttes til tiltak i samsvar med jordlovens § 1. Jeg fant derfor ikke at det var grunnlag for å fastslå at vedtaket var ugyldig.

49.

Spørsmål om Norges Statsbaner var bundet til å levere grus til privat grustakeier.
(Sak 1309/73.)

En høyesterettsadvokat klaget på vegne av A. over at hovedadministrasjonen i Norges Statsbaner (NSB) hadde avslått å inngå avtale med A. om levering av grus fra et grustak som NSB eide i Drammensdistriktet.

Saksforholdet var i hovedtrekkene:

Etter avtaler fra 1966—67 hadde A. i årene 1967—70 levert grus til og utført en del planeringsarbeider for NSB i Drammen. Verdien av A.s leveranser og arbeider var beregnet til kr. 278 000,—. Både A. og NSB hadde grusforekomster i Ryggkollen i Gulslogen, og i de avtaler som ble inngått med A. i 1966—67, ble det om betalingen for hans ytelser sagt at denne «bør fortrinnsvis søkes ordnet ved markesifte av grusforekomster i grenselinjen mellom partene i Ryggkollen Grustak», eller at «oppjøret mellom Jernbanen og — — Grustak kan ordnes ved at Jernbanen overdrar et nærmere bestemt kvantum grus fra Jernbanens grustak».

I desember 1969 fremmet Drammen distrikt overfor hovedadministrasjonen forslag til avtale mellom Statsbanene og A. som ville gi A. «oppgjør i grus» for det han hadde ytet Statsbanene. Avtalen gikk imidlertid lengre enn dette, idet den også forutsatte nye arbeider fra A.s side som NSB skulle betale med grusleveranser. Det dreide seg først og fremst om planeringsarbeid i grustaket som NSB anså ønskelig for å få en annen trasé for jernbanelinjen. A. skulle for dette arbeidet og for det han tidligere hadde gjort, få de grusmasser som det var nødvendig å fjerne på grunn av

planeringen, og dessuten grusmasser i grenselinjen mellom hans og Statsbanenes grustak. — Hovedadministrasjonen fant imidlertid ikke å kunne godkjenne avtalen. Den anførte i et brev av 25. mars 1970 at avtalen angikk verdier for omkring 1 million kroner, og at den forutsatte bygging av dobbeltsporet Drammen — Hokksund, noe hovedadministrasjonen ikke hadde myndighet til å avgjøre. Hovedadministrasjonen så helst at A. fikk kontant betaling for de grusmasser han tidligere hadde levert til Statsbanene.

Ved brev av 23. september 1970 fremmet imidlertid distriktsadministrasjonen nytt forslag til overenskomst med A. om utnyttelse og planering av Statsbanenes grustak i Ryggkollen. Forslaget avvek noe fra det tidligere — bl. a. skulle A. etter det nye forslaget anlegge veg over Statsbanenes grustak og avstå vegrett til NSB over sin eiendom. I desember 1970 utarbeidet distriktet prosjektforslag overfor hovedadministrasjonen om atkomstvegen til grustaket og om innflyttingen av hovedlinjen. Hovedadministrasjonen godkjente prosjektforslagene ved brev av 16. februar 1971 til distriktssjefen og anførte bl. a.:

«Planeringsarbeidene forutsettes utført vederlagsfritt av entreprenør mot at vedkommende får overta de utplanerte grusmasser.»

Avtaleutkastet og prosjektforslaget ble imidlertid gjenstand for bearbeidelse fordi Riksrevisjonen i brev av 3. mars 1971 kom med merknader i forhold til bevilgningsreglementet.

På bakgrunn av revisjonens merknader innsendte distriktssjefen ved ekspedisjon av 23. juni 1971 et nytt prosjektforslag samt nytt utkast til avtale med A. De tidligere prosjektforslag var omarbeidet for å få fram de faktiske utgifter ved planeringsarbeidet, og det var satt en pris pr. m³ for den grus A. skulle overta. Etter en del korrespondanse med Riksrevisjonen fremsatte hovedadministrasjonen i brev av 30. august 1972 til Riksrevisjonen forslag om avtale med A. Forslaget bygde på det utkast som distriktssjefen hadde sendt inn 23. juni 1971, men et par punkter i avtaleutkastet var sløyfet. Således hadde hovedadministrasjonens forslag ikke med det avsnitt i distriktssjefens forslag hvoretter A., etter at planeringsarbeidene var utført og fram til 1979, skulle ha rett til å ta ut de resterende masser i østre del av Statsbanenes grustak for en pris av kr. 0,50 pr. m³. Hovedadministrasjonens forslag omfattet følgelig bare en del av de grusområder som gikk inn under det forslag som distriktssjefen sendte inn 23. juni 1971; grussuttaket og planeringsutføringen på denne del var tidfestet til «senest innen utgan-

gen av 1974» i begge de nevnte forslag. I brev av 28. september 1972 til distriktssjefen meddelte hovedadministrasjonen at Riksrevisjonen hadde tatt hovedadministrasjonens forslag til løsning av prosjektet til etterretning, og at distriktet kunne opprette kontrakt med A. slik som angitt i hovedadministrasjonens brev av 30. august 1972.

Den kontrakt hovedadministrasjonen hadde foreslått, ble imidlertid ikke akseptert av A., og etter drøftelser med A. sendte distriktssjefen 28. mars 1973 inn til hovedadministrasjonen nytt forslag til avtale. Distriktssjefen anførte at forslaget «avviker fra den avtale som tidligere er godkjent av Hovedadministrasjonen blant annet ved at arealet for uttak av grus er endret. Kvantumet er imidlertid uendret, — — —». — I mellomtiden hadde andre meldt seg som interessert i kjøp av grus fra NSB.s sandtak for en pris som lå betydelig over den som var fiksert i utkastet til avtale med A. Riksrevisjonen hadde igjen bedt om nærmere opplysninger i saken (brev av 28. februar 1973). Av et brev av 16. april 1973 fremgikk at Riksrevisjonen ikke tidligere var kjent med den betydelige størrelse av det krav A. hadde mot NSB for tidligere leveranser og arbeider. Riksrevisjonen anførte at en avregning av dette tilgodehavende på den måte avtaleforslaget forutsatte, ikke var forenelig med bevilgningsreglementet og hensyn som måtte tas til merverdiavgiftsloven.

Hovedadministrasjonen meddelte deretter i brev av 3. mai 1973 til distriktssjefen at det etter Riksrevisjonens anførsler ikke kunne være tvil om at distriktet måtte foreta kontant oppgjør med A. for hans tilgodehavende. Dette var som nevnt foran beregnet til kr. 278 000,— (inklusive merverdiavgift). — A. ble tilbudt dette beløpet, men ville ikke godta oppgjør i kontanter. Han mente det forelå en avtale om oppgjør med grus som NSB ikke kunne fragå.

A.s advokat oppsummerte klagepunktene slik (brev av 22. februar 1974):

- «1) Norges Statsbaner har på høyeste hold godkjent avtalene med A. om oppgjør av levert grus ved levering av grus fra Statsbanenes eget grustak på Gulsbogen.
- 2) Norges Statsbaner har på høyeste hold godkjent at A.s uttagning av grus fra Statsbanenes forannevnte grustak ikke trengte å fullføres før 1995.
- 3) A. har av velvilje gått med på å forkorte denne frist, dog således at han kunne få rimelig tid til å gjennomføre arbeidene.
- 4) Denne velvilje har Norges Statsbaner misforstått og uten konferanse stillet en helt umulig frist til gjennomføring av arbeidene i grustaket.
- 5) Jeg vil presisere at det er ikke A. som har vært vanskelig under forhandlingene eller

stillet urimelig krav som Norges Statsbaner ikke har kunnet akseptere. Vanskelighetene synes å ha ligget helt innenfor Statsbanenes egen forvaltning.

- 6) Norges Statsbaner er fullt klar over at de trekker tilbake et bindende løfte om oppgjør grus mot grus uten å ville gi A. noen forklaring herpå.
- 7) Saksbehandlingen i Norges Statsbaner for å få gjennomført denne relativt enkle avtale har tatt alt for lang tid.
- 8) Norges Statsbaner påberoper seg dokumenter til støtte for et standpunkt som det nekter å meddele motparten.»

Norges Statsbaner, hovedadministrasjonen, uttalte seg om klagen i brev av 4. februar og 29. mars 1974.

Hovedadministrasjonen fremholdt at det ikke var inngått noen bindende avtale med A. om oppgjør med grus. Til advokatens oppsummering av klagen anførte NSB:

- «1. Hovedadministrasjonen har ikke godkjent noe annet avtaleforslag enn det som ble omtalt i brev av 28.9.72 til distriktssjefen. I dette forslaget ble det tatt inn bestemte vilkår som ikke ble godtatt av A., og noen avtale kom derfor ikke i stand.
2. Det er på det rene at avtaleforslag med tidsfrist til 1995 har vært drøftet, men noen avtale med en slik frist er ikke inngått.
3. A. gikk ikke med på den fristen som ble foreslått i avtaleforslaget nevnt under pkt. 1 ovenfor.
4. Om Hovedadministrasjonen har gjort seg skyldig i misforståelser i denne saken, kan neppe noen avgjøre med sikkerhet, men Hovedadministrasjonen så det slik at den foreslåtte frist ikke var umulig.
5. Under forhandlinger om avtaler forsøker begge parter å ivareta sine interesser. Den som under slike forhandlinger fremmer et krav, vil ut fra sine forutsetninger nesten unntaksfritt mene at kravet er rimelig, og han ser ikke på seg selv som en vanskelig forhandlingspartner. Erfaringen viser at dette gjelder alment, og det er ingen grunn til å tro annet enn at dette også gjelder både for A. og Statsbanene i den aktuelle sak.
6. Hovedadministrasjonen har ikke trukket tilbake noe bindende løfte. Det bindende løfte som ble avgitt, ble ikke godtatt av A., og falt av den grunn bort.
7. Det er riktig at forhandlingene tok lang tid, og Hovedadministrasjonen beklager det. Hovedadministrasjonen kan likevel ikke ta hele ansvaret for at forhandlingene trakk ut.
8. I Hovedadministrasjonens brev av 4.9.73 er det i alt henvisning til 7 brev, og i nest siste avsnitt på side 6 i brev av 22.2.74 begjærer nå høyesterettsadvokat — — — å få utlevert kopier av 2 av dem. Tidligere har han bedt om flere. Det er i brev herfra av 4.2.74 side 2 redegjort for hvorfor Hovedadministrasjonen ikke går med på utlevering av kopier av disse dokumentene. De er stilt til ombudsmannens for-

føyning, og han har således anledning til å bedømme betydningen av dem.»

I den redegjørelse som det ble vist til i punkt 8, gjorde hovedadministrasjonen gjeldende at advokaten etter forvaltningsloven ikke hadde krav på å få de dokumenter han anmodet om. Statsbanene anså det heller ikke naturlig og riktig å la en part få se de dokumenter det her var tale om.

Jeg bemerker i mitt avsluttende brev i saken:

«Avtalene fra 1966—67 mellom A. og Norges Statsbaner gjelder planeringsarbeider, masseutskifting, grus- og pukklevering m. v. på Statsbanenes verksted- og lagerområde på Sundland i Drammen. Om jernbanens betaling til A. var i de fleste tilfelle sagt at den «bør fortrinnsvis søkes ordnet ved makeskifte av grusforekomster i grenselinjen mellom partene i Ryggkollen Grustak». Det var imidlertid tilføyd: «Kommer man ikke til enighet om makeskifte, skal ytelsene godtgjøres i henhold til avtalte priser.» — Etter de formuleringer som er valgt, kan det etter min mening neppe være tvilsomt at A. ikke hadde noe absolutt krav på betaling i grus. Avtalene åpnet en mulighet for dette, men det avhang av partenes enighet om grusuttak skulle tre i stedet for vanlig betaling.

I en av avtalene — bekreftet ved distriktssjefens brev av 18. september 1967 — er brukt en noe annen formulering enn den nevnte. I avtalen, som gjelder masseutskifting av veg ved Sundland, er sagt at oppgjøret «kan ordnes» ved at jernbanen overdrar et nærmere bestemt kvantum grus fra jernbanens grustak. Det er naturlig å se denne avtalen i sammenheng med de øvrige, dvs. at klausulen «kan ordnes» fortolkes slik at grusleveranser som betaling var avhengig av ny og særskilt avtale mellom partene.

Når det gjelder spørsmålet om slik avtale foreligger, har klageren i brev av 22. februar 1974 anført at hovedadministrasjonen allerede i januar 1970 hadde godtatt at A. skulle få oppgjør i grus, med gjennomføring innen 1995. Det er vist til et angivelig brev av 2. januar 1970 fra hovedadministrasjonen til distriktssjefen, der distriktssjefens avtaleforslag — innsendt i desember 1969 — godkjennes. Som påpekt i hovedadministrasjonens uttalelse av 29. mars 1974 er imidlertid det dokument som det er vist til, bare en kopi av et internt utkast til brev til distriktssjefen. Hovedadministrasjonens standpunkt til forslaget som ble sendt fra distriktssjefen i desember 1969, er gitt i brev av 25. mars 1970, der det gis uttrykk for at hovedadministrasjonen ikke kan godkjenne forslaget.

Saksfremstillingen foran viser at det først ved hovedadministrasjonens brev av 28. september 1972 forelå en en godkjenning av avtale med A. Hovedadministrasjonen skrev da at distriktssjefen kunne opprette kontrakt med A. som angitt i hovedadministrasjonens brev av 30. august 1972 til Riksrevisjonen. Den avtale hovedadministrasjonen ville godkjenne, var imidlertid ikke identisk med det forslag

distriktssjefen sendte inn 23. juni 1971 og som A. var innforstått med. Avtalepunktet om rett for A. til å utta grus til en pris av kr. 0,50 pr. m³ utenfor det område som skulle planeres, var som nevnt sløyfet. I og med at A. ikke aksepterte det avtaleforslag hovedadministrasjonen ville godkjenne, må det være på det rene at det ikke foreligger noen avtale mellom A. og jernbanen om grusleveranser fra og planering i jernbanens grustak. Jeg nevner i den forbindelse at det på flere punkter var forskjell mellom det avtaleforslag som hovedadministrasjonen godkjente i brevet av 30. august 1972 til Riksrevisjonen, og det avtaleforslag som deretter, 28. mars 1973, av distriktssjefen etter drøftelser med A., ble sendt hovedadministrasjonen. Ulikhetene gjelder avgrensningen av området for grusuttak, anvisning av tilleggsmasser ved profilendring før planering på jernbanens område og tiden for avslutningen av grusuttaksarbeidene. Riktignok kan hovedadministrasjonens godkjenning sees som en anerkjennelse av et «makeskifteprinsipp» i forhold til A., men derved kan hovedadministrasjonen ikke antas å ha bundet seg overfor A. til i en eller annen form å gi ham oppgjør i grus for det han tidligere hadde ytet Statsbanene. I et så klart avtalerettslig forhold som det foreliggende, kan det etter mitt syn ikke legges til grunn at det er oppstått noen forpliktelse for Statsbanene før enighet er oppnådd iallfall om alle vesentlige punkter i avtaleforholdet. Slik jeg ser det, måtte Statsbanene når A. ikke aksepterte hovedadministrasjonens forslag, men kom med et motforslag, som på flere og vesentlige punkter var forskjellig fra hovedadministrasjonens forslag, rettslig sett ha full adgang til å unnlate å inngå avtale i det hele tatt. Etter dette er det unødvendig å gå inn på om de forhold som var kommet til, mellom hovedadministrasjonens brev av 28. september 1972 og distriktssjefens forslag i brev av 28. mars 1973 — protester fra andre interesserte og Riksrevisjonens uttalelse — kunne gi hovedadministrasjonen grunnlag for å vurdere avtalespørsmålet på nytt.

Jeg vil tilføye at det etter mitt syn måtte stå klart for A. at distriktssjefen ikke hadde fullmakt til på egenhånd å inngå avtaler som de aktuelle med ham. Det er bl. a. allerede i distriktssjefens brev av 8. juli 1968 til A. sagt at det ville bli fremmet «forslag» fra distriktssjefen «ovenfor Hovedstyret for Statsbanene om makeskifte av grus i Ryggkollen og godtgjøring av utførte planeringsarbeider ved avståelse av grus fra Statsbanenes grustak».

Når det gjelder dokumentinnsiktsspørsmålet, er jeg enig med hovedadministrasjonen når denne i brev av 30. oktober 1973 til høyesterettsadvokat — — — uttaler at saken dreier seg om forretningsvirksomhet og således ikke kommer inn under offentlighetsloven, jfr. lovens § 1. Det kan neppe være tvilsomt at denne saken gjelder forretningsvirksomhet som etter lovens § 1 uttrykkelig er unntatt fra offentlighetsloven.

Heller ikke aktinnsiktsreglene i forvaltningslovens kap. IV får etter min mening anvendelse i saken. Partsoffentlighetsreglene i forvaltningsloven gjelder bare ved forberedelse av enkeltvedtak — dvs. vedtak som gjelder rettigheter eller plikter på det «offentlig-rettslige område».

50.

Utbetalingen av erstatning i henhold til ekspropriasjonsskjønn ble utsatt i påvente av fastsettelse av refusjonsbeløp. Spørsmål om det forelå motregningsadgang når erstatning og refusjon ikke ble fastsatt ved samme skjønn.

(Sak 727 K/74.)

A. klaget over at han ikke hadde fått utbetalt erstatning fra Oslo kommune for grunnavståelse m. v. i henhold til ekspropriasjonsskjønn, avsagt av Oslo skjønnskommisjon 12. desember 1967. Etter det opplyste hadde kommunen begjært kombinert erstatnings- og refusjonsskjønn. Det ble imidlertid bare avsagt erstatningsskjønn. Skjønnskommisjonen uttalte at refusjonsskjønn ville «avhjemles senere på grunnlag av de innkomne opplysninger og eventuelt etter ny innstevning av ny part». Da A. klaget, var refusjonsskjønn ennå ikke holdt. Til klagen anførte ekspropriasjonssjefen 8. juli 1974 at erstatningsutbetaling ikke var foretatt fordi «man ville avvente refusjonsskjønnet og nytte adgangen til motregning av refusjonsbeløpene». Ekspropriasjonssjefen hadde imidlertid, selv om refusjonsskjønn ikke var holdt, nå besluttet å tilby samtlige parter ved skjønnets oppgjør. I brev av 12. august 1974 til kommunen tok jeg opp det forhold at erstatningene ikke var blitt utbetalt tidligere. Jeg anførte:

«— — —»

Etter bygningslovens § 51 nr. 2 kan ekspropriasjonserstatning for grunn straks avkortes i refusjon som gjelder utgifter til grunnerverv «hvor det for en eiendom er gått fram etter § 48 nr. 1 annet ledd», dvs. når erstatning og refusjon er fastsatt ved samme skjønn. Noen regel om rett til motregning, og derved til å utsette erstatningsbetalingen, hvor refusjonsfastsettelsen ikke foretas i samme skjønn som erstatningsfastsettelsen, kan ikke sees å foreligge i bygningsloven. Når skjønnet utsatte refusjonsfastsettelsen, og erstatning og refusjon derfor ikke ble fastsatt samtidig slik loven synes å forutsette, kan det følgelig spørres om kommunen hadde noen rett til å utsette oppgjøret. Det gikk i dette tilfelle mer enn 6 år før partene ved skjønnet fikk tilbud om oppgjør. Før saken avsluttes, bes opplyst om kommunen har mer å bemerke om dette spørsmål.»

I svarbrev av 28. august 1974 fra kommunikasjonsrådmannen ble vist til følgende uttalelse fra ekspropriasjonssjefen:

«Ekspropriasjonssjefen er i det alt vesentlige enig med ombudsmannens uttalelse og beklager at erstatningen ikke er utbetalt.

Ekspropriasjonssjefen antar imidlertid at motregning må kunne foretas selv om ekspropriasjons- og refusjonsskjønn av praktiske grunner avhjemles hver for seg, hvis de er felles inkaminert og det er praktisk mulig å motregne innen en rimelig utbetalingstid (jfr. her også frister i skjønnslovens § 57). Det er derfor tvilsomt om daværende ekspropriasjonssjef gjorde en feil da beløpet ikke ble utbetalt

etter avholdt ekspropriasjonsskjønn, men det er utvilsomt feil at erstatningen ikke siden uavkortet er utbetalt. Vi beklager at vi ikke har vært våkne nok her.

— — —»

Spørsmålet om det forelå motregningsadgang, og dermed rett til å utsette oppgjøret en tid, fant jeg ikke grunn til å komme inn på, når ekspropriasjonssjefen var enig i at det under ingen omstendighet var adgang til å utsette oppgjøret så lenge som det her var tale om. Når ekspropriasjonssjefen med tilslutning av kommunikasjonsrådmannen hadde beklaget forholdet, ga saken etter omstendighetene ikke grunn til mer fra min side.

51.

Gjenfylling av vassdrag. Kommunen gikk først etter klage med på å begjære skjønn til fastsettelse av erstatning for privat grunn som var fylt opp.

(Sak 1424 K/72.)

Ved dom 5. juni 1971 ble en rekke grunneiere og festere med eiendommer langs et vassdrag i Mandal kjent eiendomsberettiget, respektive festeberettiget, til grunnen i vassdraget ut til en bestemt angitt grense. Vassdraget var tidligere delvis gjenfylt av kommunen. I domsslutningens punkt 3 het det:

«Mandal kommune har ikke rett til å hindre saksøkerne i å ferdes med båt på Kvisla i hele dens lengde ut til sjøen, uten å betale erstatning for den skade og ulempe som der ved påføres saksøkerne.»

Etter avtale mellom partene begjærte kommunen skjønn 15. mars 1972. Kommunen begrenset skjønnsbegjæringen til erstatning som nevnt i domsslutningens punkt 3 og lot således begjæringen ikke omfatte annen skade og ulempe som følge av gjenfyllingen. Grunneierne begjærte derfor skjønnet avvist, hvilket skjønnsretten tok til følge.

Ved brev av 14. desember 1972 brakte grunneierne prosessfullmektig, høyesterettsadvokat A., saken inn for ombudsmannen. Jeg forela saken for kommunen og spurte hvordan kommunen tenkte seg erstatningsspørsmålet løst. Jeg pekte på at etter det som forelå, var det på det rene at arealer av to av grunneierne eiendommer var gått med ved oppfylling. Jeg ba opplyst om også andre grunneiere var direkte berørt av gjenfyllingen, og om en uttalelse om den hjemmel kommunen i tilfelle mente å ha for å foreta oppfylling på grunn som i henhold til forannevnte dom tilhørte klagerne, uten først å ekspropriere denne. Kommunen forela saken for høyesterettsadvokat B., som hadde representert kommunen under rettssaken og skjønnsforhandlingene. I

formannskapsmøte 26. februar 1973 sluttet formannskapet seg til en uttalelse av 8. februar 1973 fra B. I uttalelsen het det bl. a.:

«Alle de krav grunneierne/festerne i Kvisla mener seg å ha på Mandal kommune kunne de ha tatt med i byrettssaken eller ha reist senere. De har selv spilt seg ut av skjønnslinjen. De forlanger nu at kommunen skulle reise den sak de selv kunne ha reist men ikke reiste. At kommunen ikke har noen slik plikt er klart.

— — — —>

I formannskapets vedtak het det for øvrig:

«Det understrekes at den oppfyllingen som etter dommen er skjedd på 2 private eiendommers grunn, er kommunen innforstått med må ordnes opp med eierne om.

Andre grunneiere er ikke direkte berørt ved gjenfyllingen.»

Jeg skrev tilbake til kommunen og uttalte:

«Så vidt skjønnes, er situasjonen at kommunen har foretatt oppfylling på grunn, som ifølge Mandal byretts dom av 1971 tilhører — — — og — — —. Kommunen har heller ikke etter dommen skaffet seg noen rett til å disponere arealet eller betalt erstatning.

Ved samme dom ble kommunen kjent uberettiget til å hindre saksøkernes ferdsel på Kvisla uten å betale erstatning for den skade og ulempe som saksøkerne ble påført. Kvisla er likevel delvis gjenfylt på en måte som hindrer ferdselen uten at erstatning er ytet.

Den regulære fremgangsmåte ville ha vært at kommunen før gjenfylling fant sted, hadde skaffet seg det nødvendige rettsgrunnlag enten ved avtale med de berettigede eller ved ekspropriasjon i den utstrekning det var adgang til det. At gjenfylling allerede er skjedd uten rettsgrunnlag, bør neppe medføre at det er rettighetshavernes sak å komme fram til en ordning. Kommunen bør derfor etter min mening ta opp forhandlinger med de berettigede og eventuelt fremsette et konkret tilbud om erstatning. Dersom det er så at kommunen er villig til å fjerne fyllingen, jfr. det som er anført av høyesterettsadvokat B., bør dette gjøres klart for klagerne. Hvis en minnelig ordning ikke oppnås og kommunen heller ikke vil fjerne fyllingen, bør det på ny overveies om det ikke bør fremmes ekspropriasjonssak, noe det så vidt skjønnes er adgang til siden det dreier seg om gjennomføringen av en reguleringsplan. — — —»

Kommunen meddelte deretter at formannskapet hadde besluttet å oppta forhandlinger, i første omgang med de to direkte berørte grunneiere og deretter med samtlige interesserte, for om mulig å komme fram til en minnelig ordning. A. meddelte at han var enig i at klagesaken etter dette ble stilt i bero inn til resultatet av forhandlingene forelå.

Det viste seg at minnelig ordning ikke ble oppnådd. Bystyret vedtok da 31. januar 1974 å begjære ekspropriasjon av de oppfylte arealer og av tilflottsretten for samtlige be-

rørte eiendommer. Skjønn ble holdt 24. september 1974. — Saken kunne dermed anses ordnet.

52.

Erstatning for skade og ulempe ved veganlegg ytet etter klage til ombudsmannen.

(Sak 940/71.)

A. klaget over ikke å ha fått erstatning verken fra kommunen eller fra fylkets vegvesen for skade og ulempe i anledning av veganlegg. I klagen spesifiserte hun skadene og ulempene slik:

«— — — Veien ble bygget like innpå vår driftsbygning, 3 meter fra veikant til husegg i en skjæring på 1 meter. Følgene av dette ble at 4 grøfter ble skåret over og tettet for avløpet så alt vannet ble satt på gårdsplassen. Avløpet fra gjødselkjeller ble tettet så den ble stående full av vann og den ble sprengt i stykker av frostet. Grunnmuren under huset ellers falt ut av lage så vi ikke kunne kjøre inn foret på låven. En bekk ble omlagt avløpet for, med den følge at samtlige dreneringsgrøfter som hadde utløp i denne ble tettet til. Gjerdene ble tatt bort mellom utmark og innmark og mellom utmark og naboens utmark, slik at buskapene fra naboen beitet vår innmark. Vi måtte gjete hele denne sommeren og til juli neste år, men kunne likevel ikke hindre at enga ble avbeitet. — — —»

Saksforholdet var følgende:

Omhandlede vegparsell ble detaljprosjektert i 1942 og markert i marken med trepeler. Klagerens senere avdøde ektefelle undertegnet i 1959 grunneiererklæring om avståelse av nødvendig grunn m. v. til veganlegget. Avståelsen omfattet:

«1. Grunn og veibyggingsmaterialer m. v. til anlegget i henhold til veilovens § 22. Dessuten grunn til gjerde i 0,50 m. bredde utenfor skjæringskant og fyllingsfot i henhold til veilovens § 34. Minste bredde fra veikant 3.00 m.

Erstatning for:

2. All jordskade og ulempe som skyldes anleggsarbeidet, bl. a. ved kjøring, sprengning, gjerdeflytning m. v.
3. Oppførelse og vedlikehold av gjerder etter veilovens § 34 og 35.
4. Ulempe ved at kanten av vei, fortau, holdeplass eller opplagsplass kommer bygning eller del av samme nærmere enn 7,5 meter (veilovens § 36).»

Vegarbeidet over eiendommen ble påbegynt i 1962 og pågikk i 1963, slik at det sto igjen noe arbeid i 1964. Fra 1. januar 1964 ble imidlertid bevilgningene tildelt en annen del av veganlegget.

Kommunen skulle utrede eventuelle utgifter til grunn, gjerder m. v. til veganlegget. A. reiste allerede i 1964 krav om erstatning for skade og ulempe på eiendommen som følge av

veganlegget. Kravet ble fremsatt overfor Leirfjord kommune, som imidlertid avviste det og oversendte saken til Nesna kommune i henhold til avtale om økonomisk oppgjør i forbindelse med grensereguleringen mellom Nesna og Leirfjord kommuner fra 1. januar 1964. Det område hvor A.s eiendom lå, ble da overført fra Nesna til Leirfjord kommune. I avtalens punkt 8 het det bl. a.:

«Eventuell erstatning for skader på grunn m. v. dekkes av den kommune som har ansvaret for eiendom eller anlegg når skaden ble forvoldt.»

I brev av 3. desember 1965 fra Nesna formannskapskontor til fylket, hvorav gjenpart ble sendt til A., var anført:

«A. er også framme med krav om erstatning for skader, og dette har Nesna kommune innrømmet å ville kunne påta seg når skadene er påført eiendom før 31/12-1963.»

I brev av 27. mai 1970 til Nesna kommune tok A. saken opp igjen idet hun fremsatte krav om erstatning med tilsammen kr. 81 000,— + renter, hvorav kr. 75 000,— gjaldt skade på driftsbygningen (låven). Det ble 2. juli 1971 holdt befarings på eiendommen, med representanter for Nesna og Leirfjord kommuner og vegvesenet. Representanten for vegvesenet opplyste at noe arbeid på veggen gjensto. Vegavdelingen gjorde nærmere rede for dette i brev av 20. juli 1971 til kommunen, jfr. nedenfor. Nesna kommune avslo deretter erstatningskravet under henvisning til grunneiererklæringen, dog slik at A. skulle få kr. 500,— som erstatning for skade på gjerder forutsatt at hun aksepterte dette innen en viss frist.

Ombudsmannen forela klagen for Nesna kommune og for vegvesenet.

Forholdet til kommunen

I brevet til Nesna kommune ble vist til uttalelsen i formannskapskontorets brev av 3. desember 1965 til fylket, jfr. ovenfor, som klageren hadde oppfattet som tilsagn om erstatning. Det ble spurt om det nå kunne sies noe om kommunen i 1965 mente å strekke seg lengre enn grunneiererklæringen gjorde nødvendig. Videre ble bedt om kommunens syn på spørsmålet om eventuelle skader på låven var dekket av grunneiererklæringen, slik at erstatning av den grunn ikke kunne kreves.

I svar av 4. november 1971 fra kommunen het det om uttalelsen i brevet av 3. desember 1965:

«Meningen med den uttalelse som ble gitt av kontorsjef — — — i brev av 3. des. 1965, kfr. Deres sitat, kan trolig henvises til den inngåtte avtale mellom kommunene Leirfjord og

Nesna. Jeg viser i denne forbindelse til fotokopi av avtalen som er tilsendt Dem. Se avtalens pkt. 8.

Uten at jeg vil gå god for hva meningen med den tidligere kontorsjefs uttalelse var, er det nærliggende å tro at vedkommende sannsynligvis ikke var helt klar over om erstatningskravet fra A. var å anse som et krav på erstatninger som det ikke gjennom grunneiererklæringen var gitt avkall på. — — —»

Til spørsmålet om eventuelle skader på låven var dekket av grunneiererklæringen, ble talt:

«Vegkanten er nærmere driftsbygningen enn 7,5 meter, men jeg vil likevel ikke anse erstatning for ulempe ved at veggen går så nær, er på sin plass, da det finnes flere lignende tilfeller innen kommunen, uten at erstatning av den grunn har vært utredet når standard grunneiererklæring har vært avgitt.

Under befarings i vår/sommer fikk en det inntrykk at det ikke var forvoldt bygningen noe skade som direkte kunne henføres til vegbyggingen. Driftsbygningen er ikke ny, og en må vel regne med at den såvel som andre bygninger forringes og tæres av tidens tann.

Jeg kan forstå at det er en ulempe for grunneieren at veggen går så nær bygningen, men jeg finner det såvel ikke på sin plass å foreslå noe erstatning av den grunn. Det vil være å forskjellsbehandle dette og lignende tilfelle.»

Endelig ble opplyst at A. ikke hadde akseptert tilbudet om erstatning med kr. 500,— innen utløpet av den fastsatte frist.

Ombudsmannen sa seg enig med kommunen i at uttalelsen i brevet av 3. desember 1965 måtte sees i sammenheng med grensereguleringen mellom Nesna og Leirfjord kommuner. Dette tydet også det øvrige innhold i brevet på. Uttalelsen måtte ha tatt sikte på spørsmålet om hvilken kommune som eventuelt skulle svare erstatning, og kunne ikke tolkes som et bindende tilsagn om erstatning.

Ut fra de opplysninger som forelå om låven, kunne det ikke konstateres at A. var påført noe økonomisk tap ved eventuell skade på bygningen på grunn av veganlegget. Spørsmålet om skade på låven var dekket av grunneiererklæringen, ble det derfor ikke nødvendig å ta standpunkt til. A. ble gjort oppmerksom på at hun kunne få kravet om erstatning for eventuell skade på låven prøvet for domstolene.

I avsluttende brev til Nesna kommune uttalte ombudsmannen:

«I grunneiererklæringen heter det bl. a. at avståelsen omfatter erstatning for:

«All jordskade og ulempe som skyldes anleggsarbeidet, bl. a. ved kjøring, sprengning, gjerdeflytning m. v.»

Som det vil sees nevnes spesielt gjerdeflytning som en ulempe som grunneieren må tåle

uten å få erstatning. A.s krav gjelder imidlertid erstatning for gjerder som så vidt skjønnes ble ødelagt ved veganlegget. Det kan ikke sees at avståelsen omfatter slik skade. Jeg vil derfor be kommunen overveie å yte A. erstatningsbeløpet selv om den frist kommunestyret opprinnelig fastsatte er utløpt. Så vidt skjønnes ble skaden påført i 1963, slik at det neppe kan være tvil om at ansvaret påhviler Nesna kommune, hvilket kommunen tydeligvis også har lagt til grunn. Jeg ber om å bli underrettet om hva som foretas.»

Ombudsmannen fikk senere melding om at kommunen hadde utbetalt A. kr. 500,— i erstatning.

Forholdet til vegvesenet

Vegavdelingen hadde i brev av 20. juli 1971 til Nesna kommune anført:

«— — —
Imidlertid gjenstår en del arbeider i forbindelse med anlegget som vegvesenet vil besørge utført. Avdelingen vil i løpet av september i år ta opp nye grøfter på øvre side av veggen over denne eiendom. Langs fjøset vil grøften bli lagt lukket i 14" rør med åpne skjøter og grov grus. Det vil da samtidig bli lagt drenerør inntil gjødselkjelleren, som vil bli koplet på 14" rørene. Avkjørselen inn til gården vil også bli bygget forskriftsmessig. De matjordongene som ligger på siden av veggen vil bli avplanert og igjensådd.»

I brev fra ombudsmannen til vegsjefen ble pekt på at omlegging av drenering m. v. på grunn av veganlegget etter det som fremgikk fremdeles ikke var fullført. Etter grunneiererklæringen syntes det å være forutsetningen at drenergrøfter m. v. skulle omlegges av vegvesenet, og det måtte ellers antas å være en forutsetning at vegarbeidet skulle utføres slik at unødige skader ble unngått. Det ble uttalt at det syntes tvilsomt om klagerens krav på erstatning for skader ved at utbedring/omlegging av drenering m. v. var skjedd for sent, kunne være bortfalt som følge av grunneiererklæringens bestemmelser.

Vegsjefen svarte:

«Som det vil fremgå av avdelingens uttalelse, er veglinjen ikke flyttet nærmere driftsbygningen enn etter de opprinnelige planer.

Det fremgår ellers av A.s brev av 23. november d. å. til herr Ombudsmannen at «mesteparten av det en i mange år har påpekt nå er utført». Som det fremgår av Helgeland vegavdelings uttalelser, gjenstår det bare utplanering av noen matjord-dynger. Til Deres orientering oversendes vedlagt en kopi av Helgeland vegavdelings brev av 20. juli d. å. til Nesna kommune.

Etter de opplysninger en foreløpig sitter inne med, anser en seg etter at omhandlede arbeider i sin helhet er utført, for sin del som ferdig med saken. — — —»

Ombudsmannen uttalte:

«Så vidt skjønnes anser vegvesenet seg ferdig med saken når matjorddongene er utplanert. A. har i sitt brev av 7. februar 1972 anført at

«Da har de ikke til hensikt å ordne grøftene som ble kuttet når de tok opp en kanal over dyrket mark.»

Det bes om en uttalelse til dette.

Mens vegarbeidet ble påbegynt i 1962 og så vidt skjønnes i det vesentligste foretatt i 1963, ble utbedringsarbeidene først foretatt i 1971 og noe gjenstår ennå. A. har i grunneiererklæringen avstått erstatning for «all jordskade og ulempe som skyldes anleggsarbeidet». På den annen side må vegvesenet ha plikt til å utføre arbeidet slik at det ikke volds unødig skade eller ulempe. At det gikk ca. 8 år før utbedringsarbeidene ble foretatt, synes å være urimelig lang tid, selv om det tydeligvis har stått på manglende bevilgninger. Jeg peker også på at det gikk over 2 år fra veggen ble fullført og overlevert til offentlig vedlikehold, til utbedringsarbeidene ble foretatt. Det synes ikke å være grunn til å tvile på at forholdet har vært til betydelig ulempe for A. På denne bakgrunn bør vegvesenet etter min mening overveie å yte A. en viss erstatning for skader og ulemper ved at utbedringene ikke ble foretatt tidligere. Jeg vil gjerne bli orientert om vegvesenets standpunkt til dette.»

I brev av 5. mai 1972 fra vegsjefen het det:

«En kan ikke finne godtgjort at A. har hatt noe reelt økonomisk tap som følge av veganlegget. En vil dog ikke benekte at veganlegget kan ha medført noen ulemper for A. Siden det av forskjellige årsaker — vesentlig av den grunn at området ble overført fra Nesna til Leirfjord kommune — har tatt lang tid for å få utbedringsarbeidene utført, vil en antyde muligheten av at A. ytes erstatning en gang for alle med et mindre beløp. Beløpet må dog i tilfelle også inkludere erstatning for de arbeider som det etter A.s mening ennå gjenstår å utføre. Derved vil en endelig kunne bli ferdig med denne sak.»

Ombudsmannen ba om å få opplyst hvilket erstatningsbeløp som ble foreslått, eventuelt etter at vegkontoret hadde forhandlet med A. Vegsjefen forela erstatningsspørsmålet for fylkesmannen, som i første omgang kom til at saken var fylket uvedkommende. Etter senere korrespondanse mellom vegsjefen, fylkesmannen, Vegdirektoratet og Samferdselsdepartementet vedtok imidlertid fylkesutvalget i møte 3.—4. april 1974:

«A. tilkjennes kr. 6.000,— i erstatning for lidt skade og ulempe som en følge av veganlegget — — —. Det er en forutsetning at tilbudet ikke senere kan påberopes dersom det ikke oppnås enighet om beløpet.

Erstatning innvilges med forbehold om at riksvegmyndighetene gir tilsagn om å refundere fylket utgiftene til erstatningssummen.

Utgiftene belastes foreløpig fylkesvegvedlikeholdet.»

A. aksepterte tilbudet.

53.

Misvisende varcomtale i Forbrukerrapporten.
(Sak 977/74.)

Forbrukerrapporten hadde i nr. 4/1974 på siste side et fotografi av to par strandsandaler og følgende tekst:

«Et prismysterium

Hvorfor gi ti kroner for et par strandsandaler av gummi når man kan få samme slags skotøy for 98 øre? Dette spørsmålet er det sikkert mange forbrukere som har stilt når de har vært på jakt etter billig og behagelig sommerfottøy.

Det er en større butikkjede i landet som har solgt sandalene til «lokkepris», mens skoforretningen i kvartalet inntil ville ha en tier for nesten identiske sandaler. På forespørsel svarte skohandleren at han hadde gitt en femmer for varen i innkjøp, og at den veiledende pris ble oppgitt til ti kroner og femti øre. Skohandleren hevdet videre at «hans» sandaler har bedre kvalitet, og derfor betinger en høyere pris. Ifølge vår varetekniske ekspertise, er kvalitetsforskjellen imidlertid ikke så stor at den skulle tilsi en slik prisdifferanse. Vi forbrukere må åpenbart stadig holde øynene åpne, og huske at det kan dukke opp (u)behagelige overraskelser på frisfronten!»

A., som forhandlet den dyreste typen sandaler som grossist, klaget i brev av 10. juni 1974 over Forbrukerrapportens oppsett. Han anførte at artikkelen ikke var «nøytralt redaksjonell», at det som i oppslaget betegnes som «et prismysterium» lett ville ha latt seg oppklare, og at Forbrukerrådet ikke hadde dekning for sin uttalelse om kvalitetsforskjellen mellom de to typer strandsandaler under henvisning til sin «varetekniske ekspertise».

I uttalelse av 5. august 1974 henviste Forbrukerrådet til følgende redegjørelse for saken som ville komme i Forbrukerrapporten nr. 7/8/1974:

«Strandsandalene avbildet i nr. 4 kostet henholdsvis 98 øre og ti kroner. Slike sandaler har vanligvis begrenset levetid, så noen høytidelig kvalitetstest har mindre interesse. For oss var det utelukkende et prisspørsmål. Forbrukerne som falt for «lokkevaren» hadde sandaler over sommeren, selv om det senere er påpekt av skokjøpmenn at de billige sandalene var av dårligere kvalitet enn de som hadde en høyere pris. Holdbarheten av de billige er det selvfølgelig vanskelig å vurdere nøyaktig, men ti ganger så sterke er vel neppe tikroners-sandalene — og det måtte de være hvis de skulle ha konkurrert med de billige.

For oss var dette en liten og uhøytidelig sak. Vi kan imidlertid forstå at skokjøpmennene har reagert på uttrykket «vareteknisk ekspertise» i vår omtale, og vi beklager denne høytidelige formulering.»

A. anførte så i brev av 21. august:

«Jeg har mottatt Forbrukerrådets bagateliserende tilsvarende, hvor det fremgår at «for oss var dette en liten og uhøytidelig sak».

For mitt firma, og også for Norges Skokjøpmenns Forbund dreier det seg om uanstendig journalistikk til skade for et bestemt produkt og hets mot handelsstanden. Konkretisert mener jeg at sivilombudsmannen bør avgjøre om:

- 1) Et seriøst offentlig presseorgan som Forbrukerrapporten må innhente de enkleste fakta før de sabler ned et bestemt produkt med bilde og pris.
- 2) Ved ikke å besvare noe punkt i mitt brev av 22. mai har Forbrukerrådet umuliggjort et klargjørende sirkulære/meddelelse til mine kunder i salgssesongen for disse sandaler.
- 3) Har Forbrukerrapporten brutt regelen for anstendig journalistikk ved å henvise til en ekspertise som ikke fantes, og derved drevet hets mot handelsstanden.
- 4) Er redegjørelsen som kommer i nr. 7/8 noe ærlig svar. Ville ikke en beklagelse over det intrufne vært på sin plass.
- 5) Kommentarene fra Forbrukerrådet om ti ganger så sterke er misvisende. De billige sandaler holder neppe over en week-end, og er ikke i handelen i 1974. De dyre sandaler gir minst 10 ganger mer valuta for pengene.»

Jeg uttalte:

«Det må antas at fotografiet av sandalene sammen med opplysningen om utsalgspris, identifiserer de sandal typer det gjelder, og at det for så vidt var grunn til å vise samme akt-somhet ved omtalen som om fabrikkat uttrykkelig hadde vært angitt.

Overskriften — «Et prismysterium» — gir inntrykk av at det foreligger en prisforskjell som det enten ikke har vært mulig å få fram årsaken til, eller at den begrunnelse som er gitt, er uakseptabel. Overskriften har ikke dekning verken i det som er anført senere i teksten, eller i andre opplysninger som foreligger. At en «lokkepris» kan ligge vesentlig under den pris som følger av en regulær pris-kalkulasjon, er ikke noe mysterium.

Det som er anført i teksten, må forstås slik at «vareteknisk ekspertise» har sammenlignet kvaliteten på de to sandal typer. Etter det som foreligger, må det legges til grunn at det overhodet ikke har vært noen «vareteknisk ekspertise» med på vurderingen, og at det heller ikke er foretatt prøver eller undersøkelser av noe art. På denne bakgrunn er det som er anført i teksten om kvalitetssammenligning, uheldig.

Teksten kan også gi inntrykk av at sandalene til kr. 10,— var for høyt kalkulert i forhold til kvaliteten. Jeg går ut fra at dette er utilsiktet, men finner grunn til å presisere at Forbrukerrapporten ikke hadde grunnlag for å uttale seg om dette spørsmålet.

I omtalen av saken i Forbrukerrapporten nr. 7/8/1974 er bruken av uttrykket «vareteknisk ekspertise» beklaget som en for «høytidelig formulering». Beklagelsen burde ikke ha vært begrunnet på denne måten. Hovedsaken var ikke at uttrykket var for høytidelig, men at

det som var sagt om kvalitetssammenligning, var misvisende. I Forbrukerrapporten nr. 7/8 sies det ellers:

«Forbrukerne som falt for «lokkevaren» hadde sandaler over sommeren, selv om det senere er påpekt av skokjøpmenn at de billige sandalene var av dårligere kvalitet enn de som hadde en høyere pris. Holdbarheten av de billige er det selvfølgelig vanskelig å vurdere nøyaktig, men ti ganger så sterke er vel neppe tikroners-sandalene — og det måtte de være hvis de skulle ha konkurrert med de billige.»

Etter det som foreligger, må jeg gå ut fra at Forbrukerrapporten fortsatt ikke har grunnlag for å si noe om kvalitet og holdbarheten av «lokkevaren», og at det derfor verken er grunnlag for å si at man ved lokkevaren «hadde sandaler over sommeren» eller at de andre sandaler neppe var ti ganger så sterke. Spesielt når Forbrukerrapporten skulle omtale en tidligere tekst som det var grunn til å beklage, burde slike ikke underbyggede anførsler ha vært unngått.»

54.

Underordnet forvaltningsorgan har ikke klagerett til ombudsmannen når overordnet forvaltningsorgan har omgjort dets avgjørelse.
(Sak 1375/74.)

Bygningsrådet avsto søknad om oppføring av tankanlegg. Avslaget ble påklaget til fylkesmannen, som gjorde om bygningsrådets avslag. Formannskapet henstilte til fylkesmannen å ta saken opp til ny vurdering. Fylkesmannen fastholdt sin tidligere avgjørelse. Formannskapet ønsket så Sivilombudsmannens avgjørelse i saken.

Jeg bemerket:

«Etter bygningslovens § 17 kan bygningsrådets avgjørelser påklages til departementet, eller nå i henhold til delegasjon til fylkesmannen. Bygningsrådet og formannskapet skal, henholdsvis bør, gi uttalelse til klagen. Fylkesmannen har full overprøvesesrett, også av de skjønsmessige sider av avgjørelsen. Det ligger utenfor ombudsmannens arbeidsområde å behandle klager fra underordnede forvaltningsorganer — her bygningsråd og formannskap — over at et overordnet organ etter klage har omgjort en avgjørelse. — — —»

55.

Hvilket myndighetsorgan kan frita fra plikt til å delta i tvungen renovasjonsordning.
(Sak 683 K/74.)

I tilknytning til en klage til ombudsmannen om forskjellsbehandling ved meddelelse av fritak fra plikt til deltagelse i renovasjonsordning tok ombudsmannen opp spørsmålet om hvilken myndighet som kan gi fritak.

Ombudsmannen skrev slik til fylkesmannen:

«Renovasjonsvedtektene for X. er godkjent av fylkesmannen den 17. september 1973. Etter bestemmelsen punkt 1 tilligger det renovasjonsstyret «i samråd med helserådet» å frita huseiere fra renovasjonsordningen. Etter vedtektenes punkt 4 kan renovasjonsstyrets «pålegg» innankes til formannskapet som treffer endelig avgjørelse, eventuelt etter uttalelse fra helserådet. Det fremgår at søknadene i den foreliggende sak er avgjort av renovasjonsstyret, og at klagen er behandlet av formannskapet.

Etter lov om kommunal renholdsavgift § 1 tilligger det helserådet å gjøre unntak. Etter Sundhedslovens § 7 avgjøres klage over helserådets vedtak av Sosialdepartementet. Det bes opplyst hvordan fylkesmannen har sett på forholdet mellom lovens regler og de regler som er fastsatt i vedtektene om behandling og avgjørelse av søknader om fritak.»

Fylkesmannen svarte:

«Ifølge bestemmelsen pkt. 1 til renovasjonsvedtektene for X. tilligger det renovasjonsstyret «i samråd med helserådet» å frita huseiere fra renovasjonsordningen. Fylkesmannen har ikke sett denne bestemmelse som stridende mot den særlige fritaksrett som helserådet er hjemlet i lov om kommunal renholdsavgift, idet en har ment at når kommunestyret kan bestemme at det skal innføres kommunalt renhold i hele kommunen eller i bare visse områder, må også kommunestyret kunne gjøre det omvendte, (eller delegerer til andre å gjøre det), nemlig å oppheve den kommunale renholdsordning for hele kommunen, for visse områder eller for en enkelt eiendom.

Til vedtektenes § 4 skal bemerkes at en heller ikke her har sett noen motstrid mellom adgangen til å påanke styrets «pålegg» til formannskapet og helserådets rett til å frita huseiere for plikten til å la kommunen sørge for tømning som nevnt i § 1, første ledd, i lov om kommunal renholdsavgift. En avgjørelse av helserådet vedrørende tømning som foran nevnt, har en ikke forutsatt kunne endres av renovasjonsstyret ved pålegg etter vedtektenes § 4. Rettsmiddelet er jo her som kjent anke til Sosialdepartementet, jfr. Sunnhetslovens § 7. Vedtektene synes imidlertid ikke å være helt klare på dette punkt, en henvisning til helserådets selvstendige fritaksrett burde vel vært tatt inn i reglene.

Forøvrig kan opplyses at i X. består helserådet av formannskapets medlemmer med tillegg av distriktslegen.»

Saken ble så forelagt for Sosialdepartementet som uttalte:

«Etter lov om kommunal renholdsavgift av 8. juni 1928 § 1, jfr. § 6 i forskrifter om oppbevaring av avfall og om renovasjon, fastsatt ved kgl. res. av 10. september 1970, jfr. vedlagte rundskriv nr. 105/70 H. 5, har kommunestyret myndighet til å bestemme hvilke områder innen kommunen som skal være underlagt tvungen renovasjon.

Når det imidlertid gjelder de områder innen en kommune hvor kommunal renovasjon er innført, tilligger det helserådet i særlige tilfelle å frita fra plikten til å delta i renovasjonsordningen, jfr. ovennevnte lovs § 1

annet ledd og forskriftenes § 6 siste punktum. Helserådet forutsettes i disse tilfelle å foreta en konkret vurdering.

Klage over helserådsvedtak blir å avgjøre av Sosialdepartementet, jfr. Sunnhetslovens § 7 og forvaltningslovens bestemmelser.

Departementet antar derfor at X. kommune-styre ikke har hjemmel til å gi bestemmelser hvoretter formannskap eller et oppnevnt renovasjonsstyre — eventuelt i samråd med helse-rådet — gis myndighet til på basis av hygie-niske betraktninger å frita den enkelte eller enkelte grupper fra renovasjonsplikten innen et område hvor kommunal renovasjon er inn-ført.

— — — —

Fylkesmannen anmodet deretter formann-skapet om at vedtektene måtte bli forelagt for kommunestyret med sikte på nødvendige end-ringer, og om at innkomne søknader om frit-ak fra renovasjonsordningen måtte bli over-sendt helserådet til avgjørelse.

56.

Spørsmål om hjemmel for en regel i drosjereg-lementet om at fører av drosje må ha godkjenning fra Drosjesentralen.
(Sak 178/74.)

I drosjereglementet for Oslo, gitt av løyve-utvalget i Oslo og Akershus, var bestemt i § 4:

«Enhver fører av drosje må ha gyldig kjøre-seddel utstedt av politiet og ha skriftlig god-kjenning fra Drosjesentralen. — — —»

A. som hadde virket som drosjesjåfør siden 1960, fikk 27. september 1973 inndratt Drosje-sentralens godkjenning. Senere, 4. desember 1973, trakk Oslo politikammer A.s kjøreseddel tilbake. Politiets vedtak ble omgjort 18. s. m. Politikammeret uttalte da:

«Ny kjøreseddel til Dem vil på vanlig måte kunne utstedes mot fremvisning av Drosje-sentralens interne kjøreseddel.»

A. fikk imidlertid ikke godkjenning fra Drosjesentralen og ble dermed inntil videre nektet kjøreseddel fra politiet. Etter politi-kammerets vedtak av 18. desember 1973 var det utelukkende inndragningen av Drosjesen-tralens kjoretillatelse som etter drosjereg-lementet medførte at A. ikke hadde adgang til å føre drosje.

A. hadde også søkt om drosjeløyve og fått avslag fra løyveutvalget. Klagen til ombuds-mannen gjaldt imidlertid bare spørsmålet om kjoretillatelse som sjåfør, idet avslaget på søknaden om løyve var påklaget til Samferd-selsdepartementet og ikke endelig avgjort der. I brev til Samferdselsdepartementet av 7. mars 1974 anførte jeg:

« — — — Hjemmelen for å kunne sette god-kjenning fra Drosjesentralen som vilkår, synes uklar, jfr. bestemmelser om persontransport med motorvogn utenfor rute, punkt 14 og 15, der ikke noe uttrykkelig om en slik adgang kan sees å være sagt. Det går ut fra at dette vil bli vurdert av departementet i forbindelse med A.s klage over avslag på søknad om løyve. Selv om det skulle vise seg at spørsmålet ikke får betydning i løyvesaken, vil det imidlertid være av interesse å få departementets syn på den etablerte ordning.

At det fra det offentliges side settes et vil-kår som nevnt, synes i alle tilfelle å innebære at Drosjesentralens avgjørelse av om godkjen-ning skal gis, eller trekkes tilbake, må sees som utøvelse av forvaltningsmyndighet, og jeg vil gjerne høre hvorledes departementet ser på spørsmålet om klagerett. Drosjereglementet kan ikke sees å inneholde noen bestemmelse verken om inndragning av Drosjesentralens godkjenning eller klageadgang. — — —»

Departementet anførte i brev av 30. septem-ber 1974:

« — — —

§ 4 i Drosjereglementet, gitt av løyveutval-get for Oslo og Akershus, bestemmer at fører av drosje må ha skriftlig godkjenning fra Drosjesentralen for å kunne føre drosje. En anser det imidlertid tvilsomt at pkt. 14 i Best. om persontransport med motorvogn utenfor rute gir hjemmel til å bestemme i et drosje-reglement at drosjeførere må utstyres med slik godkjenning. En antar derfor at denne bestemmelse ikke burde ha vært med i Drosje-reglementet for drosjeførere i Oslo.

Drosjesentralens eventuelle myndighet til å inndra eller nekte godkjenning av kjoretilla-telser representerer under enhver omstendig-het en utøvelse av forvaltningsmyndighet som forutsetter klagerett.

Drosjereglementet inneholder ingen bestem-melse om inndragning av kjoretillatelse eller klagerett i denne forbindelse.

En er tilbøyelig til å anta at sentralen har overskredet sin kompetanse ved å vedta inn-dragning av A.s kjoretillatelse.

Departementet har funnet grunn til å se nærmere på reglene i Drosjereglementet.»

I mitt avsluttende brev av 4. november 1974 til Samferdselsdepartementet ble uttalt:

«Jeg er enig med departementet i at bestem-melsen (anm.: om godkjenning fra Drosje-sentralen) ikke burde ha vært med i drosje-reglementet, og at det neppe er hjemmel for den. Dersom en slik bestemmelse skulle være med, burde den under enhver omstendighet ha vært supplert med en bestemmelse om klage-rett.

Etter det som foreligger, må det legges til grunn at A. med uholdbar eller i alle fall me-get tvilsom hjemmel har vært nektet å ut-øve sitt yrke som drosjesjåfør. Dersom A. kan dokumentere å ha lidt tap som følge av dette, og krever erstatning, bør det etter min mening overveies å etterkomme kravet. At det er det offentlige som eventuelt må utrede er-statningen, synes klart siden drosjereglemen-tet er gitt av løyveutvalget.

Jeg har merket meg at departementet har

funnet grunn til å se nærmere på reglene i drosjereglementet. Departementet bør etter min mening snarest ta standpunkt til hva som skal gjøres. Det bes om underretning om det som foretas.»

Samferdselsdepartementet meddelte deretter i brev av 20. november 1974:

«Ombudsmannens brev av 4. ds. vedrørende ovennevnte sak er idag oversendt Drosjesentralen i Oslo som for tiden utarbeider forslag til endringer i Drosjereglementet for drosjeførere i Oslo.

En har bedt om at ombudsmannens uttalelse om sentralens ordning med interne kjøretillatelse legges til grunn i forbindelse med revisjonsarbeidet.

Sentralens utkast til revidert reglement vil på vanlig måte bli forelagt løyveutvalget til godkjenning.

Departementet har likeledes bedt om å få et eksemplar av utkastet tilsendt samtidig med løyveutvalget.»

57.

Pålegg fra Norges Råfisklag til fiskekjøpere om å melde sitt firma til handelsregisteret.
(Sak 456/74.)

Etter oppdrag fra klienter klaget en revisor over Norges Råfisklags pålegg av 18. februar 1974 til godkjente kjøpere og fiskersamvirke lag om å anmelde sitt firma til handelsregisteret. Pålegget ble hevet og å mangle lovhemmel.

Jeg ba Fiskeridepartementet om å innhente uttalelse fra Norges Råfisklag om bakgrunnen og det rettslige grunnlag for pålegget. I brev av 2. april 1974 til Fiskeridepartementet uttalte Råfisklaget at pålegget var gitt med hjemmel i lov av 14. desember 1951 (nr. 3) om omsetning av råfisk § 4. Pålegget var gitt etter samråd med Norske Fiskeprodusenters Forening som etter det opplyste representerer «betydelig over 50 %» av godkjente fiskekjøpere. Råfisklaget opplyste ellers:

«Norges Råfisklags begrunnelse for å forplikte fiskekjøpere til å anmelde firmaet i handelsregisteret, er for derved å kunne få en tilfredsstillende oppfølging av eierforholdet og bestyrelsen av de enkelte godkjente fiskekjøpere. Laget mener å ha plikter i så måte overfor fiskeleverandørene som anser lagets godkjenning av et firma som fiskekjøper som en tilstrekkelig garanti for at fangster kan leveres uten risiko for økonomisk tap. Oppgjør mellom selger og kjøper skjer ofte etter endt sesong, dog slik at deloppgjør avkreves til dekning av driftsutgifter for fartøylaget.»

Klageren imøtegikk i brev av 5. mai 1974 Råfisklagets uttalelse. Han viste særlig til at denne uttalelse «bekrefter fisktilvirkernes bekymring for event. tap av godkjenningen for kjøp», og la til: «Med andre ord; en tomme-skrute for å sette saken på spissen.»

Ombudsmannen skrev så i brev av 21. juni 1974 til Fiskeridepartementet:

«Som hjemmel for pålegget til fiskekjøperne om anmeldelse til handelsregisteret, har Råfisklaget vist til råfisklovens § 4. Råfisklagets oppfatning er så vidt skjønnes at det som vilkår for godkjenning som fiskekjøper kan kreves slik anmeldelse, eventuelt kan gitt godkjenning trekkes tilbake dersom pålegget ikke etterkommes. Departementet har ved oversendelsen av Råfisklagets uttalelse ikke kommentert hjemmelssspørsmålet. Råfiskloven hører under departementet, og departementet er også ankeinstans når det gjelder avgjørelser om kjøpergodkjenninger. Etter min mening bør derfor departementet i første omgang ta stilling til om et pålegg som det foreliggende kan eller bør gis i medhold av råfiskloven.

Selv om råfisklovens § 4 er en meget vid fullmaktsbestemmelse, er spørsmålet etter mitt syn neppe opplagt. Plikt til anmeldelse til handelsregisteret er ikke nevnt verken i lovbestemmelsen eller i Råfisklagets forretningsregler som et forhold som skal tillegges vekt ved godkjenning av kjøpere. Mot å anvende råfiskloven som hjemmel for pålegg om anmeldelsesplikt til handelsregisteret, taler dessuten det forhold at handelsregistreringen — herunder plikten til anmeldelse — er regulert ved særskilt lov. Det kan vel være av interesse for departementet å innhente uttalelse fra Handelsdepartementet — som firmaregisterloven hører under — om hvordan det ser på spørsmålet om å utvide registreringsplikten med hjemmel i råfiskloven.

— — —»

Til dette anførte Fiskeridepartementet 19. juli 1974:

«— — —»

Fiskeridepartementet finner at råfisklovens § 4 gir hjemmel til å fastsette slik registrering som er gjennomført av Norges Råfisklag. Departementet slutter seg forøvrig til det som er uttalt i brev av 2. april 1974 fra Norges Råfisklag til Fiskeridepartementet.»

Fiskeridepartementet hadde innhentet uttalelse fra Handelsdepartementet, som anførte i brev av 8. juli 1974:

«— — —»

Sivilombudsmannen har i sitt brev 21. juni d. å. brakt på bane spørsmålet hvordan heimen for en alminnelig registreringsplikt for fiskekjøpere i tilfelle bør ordnes, nemlig om de nødvendige bestemmelser bør tas inn i firmaloven, eller om det vil være mer naturlig å ha bestemmelsene i råfiskloven.

I sin alminnelighet sett må det være naturlig at nye bestemmelser om registreringsplikt tas inn i firmaloven. En bestemmelse om plikt for fiskekjøpere til å la seg registrere kan føyes inn i opprekningen under bokstav a i § 35 første ledd, eller bestemmelsen kan tas med under ny bokstav f i samme ledd.

I dette tilfelle synes det være særlige omsyn som tilsier et pålegg om registrering, nemlig den spesielle omsetningsordning for råfisk. Hvis Fiskeridepartementet derfor skulle mene

at det av denne grunn vil være en fordel at heimelen for registreringsplikten er å finne i råfiskloven, har ikke Handelsdepartementet noe å innvende mot en slik løsning. Det forutsettes at Handelsdepartementet i tilfelle får seg forelagt utkast til de nødvendige endringsbestemmelser i denne sammenheng.»

Jeg uttalte i det avsluttende brev i saken:

«Om godkjenning av fiskekjøpere er gitt enkelte regler i råfisklovens § 4. Nærmere bestemmelser er tatt inn i salgsgorganisasjonenes forretningsregler, vedtatt på Råfisklaget representantskapsmøte. Vilkårenes § 5 omhandler godkjenning av kjøpere. Det heter her bl. a.:

«— — — Godkjenning skal være betinget av at søkeren har avgitt skriftlig erklæring om å overholde de bestemmelser laget har truffet eller kommer til å treffe vedkommende fiske, priser, levering, betaling, sikkerhetsstillelse, anvendelse av fangstene og kontroll. — — —»

Om tilbaketrekning av godkjenning heter det i samme paragraf:

«Tilbaketrekning av kjøpergodkjenning kan bl. a. begrunnes med at kjøperens anlegg ikke tilfredsstiller de minstekrav som må stilles til anlegg for behandling av de produkter godkjenningen gjelder for, eller at kjøperen ikke oppfyller sine forpliktelser overfor laget, ikke kan stille eller har stillet sikkerhet, ikke disponerer tilstrekkelig kapital til betaling av mottatte produkter, og når kjøperen ikke overholder lagets forretningsregler, priser eller omsetnings- og salgsbestemmelser fastsatt i medhold herav. — — —»

Forretningsreglenes § 5 kan ikke sees å inneholde noe som kan gi grunnlag verken for å stille anmeldelse til handelsregisteret som vilkår for godkjenning eller for å trekke en allerede gitt godkjenning tilbake, dersom anmeldelse ikke foretas. Forretningsreglene kan bare endres av et årsmøte, jfr. vedtektenes § 8, og det antas derfor at en bestemmelse om bare å godkjenne fiskekjøpere som er anmeldt til handelsregisteret, burde ha vært vedtatt av årsmøtet.

Siden det foreliggende pålegg om anmeldelse til handelsregisteret etter min mening under enhver omstendighet savner hjemmel i forretningsreglene, er det for så vidt overflødig å gå inn på spørsmålet om et slikt vilkår kan inntas i forretningsreglene med hjemmel i råfisklovens § 4. Jeg vil imidlertid bemerke at hjemmelsspørsmålet etter min mening i alle fall er tvilsomt, og at det sikreste måtte være å gå veien om lovendring. Jeg tilføyer at det ligger nær å oppfatte Handelsdepartementets brev av 8. juli 1974 slik at departementet forutsetter at en eventuell anmeldelsesplikt blir regulert enten i handelsregisterloven eller råfiskloven.»

Jeg har senere mottatt underretning om at kravet om at godkjent kjøper skal anmelde sitt firma til handelsregisteret, på årsmøte i Nor-

ges Råfisklag 7. og 8. november 1974 ble inn tatt i reviderte forretningsregler gjeldende fra 1. januar 1975. Salgsstyret vedtok på møte 18. desember 1974 å suspendere dette kravet inntil de nye reviderte forretningsregler trer i kraft.

58.

Praksis i saker om statens forkjøpsrett etter jordloven.
(Sak 1880/74.)

A. henvendte seg 17. november 1974 til ombudsmannen på grunnlag av en avisartikkel om en sak hvor statens forkjøpsrett etter jordloven var benyttet ved overdragelse av en jordbrukseiendom ved testament til et eldre ektepar. Ekteparet hadde brakt saken inn for domstolene. Staten fikk imidlertid medhold så vel i herredsretten som i lagmannsretten. Ifølge henvendelsen ville etter avisartikkelen «en overførsel i form av et gavebrev vært tilstrekkelig til å hindre staten i å overta».

Den konkrete saken kunne ikke behandles av ombudsmannen idet den var avgjort av domstolene, jfr. lov av 22. juni 1962 om Stortingets ombudsmann for forvaltningen § 4 første ledd punkt b. Dette meddelte jeg A. i brev av 21. november 1974.

A. kom tilbake til saken i brev av 25. november 1974 og stilte her spørsmålet om ombudsmannen «mener at tilsidesettelse av et testamente eller en teknisk detalj som mangel på gavebrev som grunn, gir forvaltningen adgang til å bruke sin rett til overtagelse innenfor rammen av det som kan kalles god forvaltningspraksis i forholdet til landets borgere?». A. la til at han «vil få påstå at saken viser tildels store mangler ved administrativ praksis og er derfor interessert i Deres oppfatning om dette».

I brev av 10. desember 1974 til A. redegjorde jeg først for reglene om forholdet mellom testament og gave i forkjøpsrettssaker. Etter § 10 i jordloven av 18. mars 1955 gjaldt statens forkjøpsrett bare ved «salg, arv, skifte eller tvangssalg». Jordlovens regler om forkjøpsrett ville imidlertid bli opphevet 1. januar 1975 ved ikrafttreden av lov av 31. mai 1974 (nr. 19) om konsesjon og om forkjøpsrett for det offentlige ved erverv av fast eiendom (konsesjonsloven), jfr. konsesjonslovens § 29. I konsesjonsloven heter det i § 2 første og annet ledd:

«Med de unntak som følger av denne lov, kan fast eiendom ikke erverves uten tillatelse av Kongen (konsesjon).

Hvis ikke annet er bestemt, har staten og kommunen forkjøpsrett ved de erverv som er betinget av konsesjon etter denne lov.»

De nye regler om konsesjon og forkjøpsrett skal gjelde så vel ved testament som ved gave, jfr. uttrykkene «ervertes» og «ervert». Jeg viste i denne forbindelse også til uttalelse i Ot. prp. nr. 6 for 1972—73, hvor det heter (s. 27—28):

«Departementet er enig med komitéen i at ikke bare eiendomsoverdragelse ved kjøp og salg bør omfattes av konsesjonslovens regler, men også overføring ved arv, skifte, gave, makeskifte og tvangssalg, slik komitéen har foreslått i sitt utkast til § 3. Etter departementets mening bør alle ervervsformer prinsipielt omfattes av lovens bestemmelser. Avvikelser fra denne hovedregel bør i tilfelle formuleres som uttrykkelige unntak. I henhold hertil har departementet formet § 2 i lovutkastet slik at den omfatter ervert av fast eiendom i sin alminnelighet, ikke bare kjøp slik komitéens forslag lyder. § 3 i komitéutkastet om ervervsformer som likestilles med kjøp er derved blitt overflødig og utelates i departementets utkast.»

Når testament og gave således likestilles etter de nye regler, fant jeg ikke grunn til å undersøke nærmere praksis i tilknytning til jordlovens forkjøpsrettsbestemmelser.

Ut fra den foreliggende sak fant jeg heller ikke grunn til å ta opp spørsmålet om vurderingen i forkjøpsrettsaker generelt. Jeg viste også i denne forbindelse til at nye bestemmelser om forkjøpsrett er vedtatt av Stortinget i konsesjonsloven. Når det gjelder spørsmålet om forkjøpsretten bør anvendes i tilfelle hvor vilkårene ellers er tilfredsstillende, pekte jeg på at dette vil bero på en skjønnsmessig vurdering, som ombudsmannen bare i begrenset utstrekning kan prøve.

A. kom ved brev av 17. desember 1974 igjen tilbake til saken. Han bemerket:

«Det har alltid vært min tro at det er et fastlagt prinsipp at lover ikke skal gies tilbakevirkende kraft. Videre har jeg trodd at det er lovtekstene som skal være avgjørende og ikke innholdet av departementets oppfatninger i den St. Prop som fremmer saken.

Deres brev inneholder bl. a. følgende: «Når arv og gave således likestilles etter de nye bestemmelsene, finner jeg ikke grunn til å undersøke nærmere praksis i tilknytning til jordlovens forkjøpsrettsbestemmelser». De avviser således mine merknader i — — — -saken ut ifra den nye konsesjonsloven som først trer ikraft 1/1-75 og legger også til grunn departementets fortolkning og ikke domstolenes. Dette forundrer meg meget.

Jeg har også merket meg at De i realiteten finner den skjønnsmessige avgjørelse i — — — -saken både rimelig og at den ikke strider mot god forvaltningsskikk. (Mitt spørsmål nr. 2 i brev av 25/11). Senere har imidlertid landbruksministeren lovet å se på saken iflg. pressen, noe som tyder på at hans oppfatning muligens er forskjellig fra Deres og dette finner jeg ytterst betenkelig da det naturlige ville være at Sivilombudsmannen var på den svakes

side og den ansvarlige minister var forvaltningens forsvarer.»

I brev av 23. desember 1974 svarte jeg:

«I mitt brev av 21. november 1974 fremhevet jeg at — — — -saken er prøvet av domstolene slik at saken etter gjeldende regler ikke kan behandles av ombudsmannen. I samsvar med dette kom jeg ikke inn på — — — -saken, verken i brevet av 21. november 1974 eller i brevet av 10. desember 1974. — I Deres brev av 17. desember 1974 til ombudsmannen uttaler De: «De avviser således mine merknader i — — — -saken ut ifra den nye konsesjonsloven som først trer ikraft — — —». Jeg har ikke avvist noen av Deres merknader i — — — -saken; jeg har overhodet ikke tatt standpunkt til dem. — De skriver videre i Deres brev av 17. desember 1974: «Jeg har også merket meg at De i realiteten finner den skjønnsmessige avgjørelse i — — — -saken både rimelig og at den ikke strider mot god forvaltningsskikk.» Deres påstand her er uten grunnlag; jeg har overhodet ikke uttrykt noen oppfatning om rimeligheten av den skjønnsmessige avgjørelse i — — — -saken, og heller ikke om avgjørelsen strider mot god forvaltningsskikk.

I Deres brev av 25. november 1974 påstår De «at — — — -saken viser tildels store mangler ved administrativ praksis». Hensyn tatt til det øvrige innhold i brevet av 25. november og til det De skrev i brevet av 17. november 1974, forsto jeg dette slik at De mente at det var uheldig at overdragelse ved testament og overdragelse ved gavebrev ble behandlet forskjellig. Mitt brev av 10. desember 1974 er et svar på Deres anmodning om at ombudsmannen måtte vurdere praksis i disse sakene. — Jeg gjorde her innledningsvis rede for gjeldende regler om forholdet mellom testament og gave i forkjøps saker etter jordloven, og for de nye regler som er vedtatt (i konsesjonsloven av 31. mai 1974 (nr. 19)) og som vil tre i kraft 1. januar 1975. Fra 1. januar 1975 vil testament og gave bli likestilt, således at stat og kommune, hvis betingelsene ellers foreligger, kan nytte forkjøpsrett i begge tilfelle. Inntil 1. januar 1975 gjelder reglene i jordloven. Når reglene blir endret med virkning fra 1. januar 1975 slik at testamentsarv og gave blir likestilt, er det av mindre interesse å ta den praksis som ble fulgt etter jordlovens forkjøpsbestemmelser opp til undersøkelse. At jeg på denne bakgrunn ikke finner tilstrekkelig grunn til å ta den tidligere praksis opp til undersøkelse, innebærer selvsagt ikke at de nye bestemmelser gis tilbakevirkende kraft.

Ombudsmannen oppgave er å sikre at det i den offentlige forvaltning ikke øves urett mot den enkelte borger. Foranlediget av Deres bemerkning om at «det naturlige ville være at Sivilombudsmannen var på den svakes side», finner jeg til orientering å burde vise til uttalelse i forarbeidene til ombudsmannsloven hvor det heter om ombudsmannens stilling (Ot. prp. nr. 30 for 1959—60 s. 7, spalte 1):

«— — — Hans oppgave skal være å beskytte den enkelte borgers rettslige stilling. Men — som komitéen peker på — innebærer ikke dette at Ombudsmannen skal være noen «prosessfullmektig» eller «folkets

aktor» overfor administrasjonen. Ombudsmannens virksomhet skal ikke være rettet mot forvaltningen, men som nøytral og uavhengig instans skal han søke å avklare de klager som kommer inn.»

Det fremgår for øvrig også av Utenriks- og konstitusjonskomitéens innstilling (Innst. O. XV 1961—62 s. 2, spalte 2).»

59.

Rikstrygdeverkets regresskrav.
(Sak 1576/74.)

I oppsett i Dagbladet høsten 1974 ble det av en kontorsjef i Rikstrygdeverket hevdet at Rikstrygdeverket hadde påført folketrygden betydelig økonomisk tap ved ikke å følge gjeldende rett, slik den kom til uttrykk i Høyesteretts avgjørelser, i regressaker. I «åpent brev» til ombudsmannen i Dagbladet for 16. oktober 1974 oppfordret kontorsjefen ombudsmannen til å ta opp saken. Jeg fant ikke grunn til å ta saken under behandling, og begrunnet dette i svar som ble rykket inn i Dagbladet for 19. oktober 1974. I brev av 29. oktober 1974 til Stortingets justiskomité med gjenpart til ombudsmannen har kontorsjefen kommentert ombudsmannens begrunnelse for ikke å ta opp saken.

Hva saken gjelder:

Om Rikstrygdeverkets regress mot skadevolder eller dennes forsikringsselskap for utgifter som folketrygden påføres i forbindelse med personskader, bestemte opprinnelig lov om folketrygd av 17. juni 1966 (nr. 12) § 18—7 første ledd:

«Denne lov innskrenker ikke det ansvar som den som volder skade måtte ha overfor den trygdede, men trygdedes krav går over på trygden så langt tilfellet medfører utgifter for denne.»

Regelen ble endret ved lov av 19. juni 1970 (nr. 67), med virkning fra 1. januar 1971. For skader som er inntruffet etter 1. januar 1971, kan trygden ikke kreve regress med mindre skaden er voldt forsettlig.

Ved lov av 25. mai 1973 (nr. 26) ble folketrygdlovens § 18—7 helt opphevet og erstattet av den någjeldende bestemmelse i § 3—7 i lov av 13. juni 1969 (nr. 26) om skadeserstatning. Bestemmelsen lyder:

«Trygden eller en pensjonsinnretning kan ikke kreve regress av den erstatningsansvarlige for trygdens eller pensjonsinnretningens utgifter og ansvar på grunn av skaden, med mindre denne er voldt forsettlig av den erstatningsansvarlige. Regressen kan i tilfelle ikke gjøres gjeldende til fortrenghet for den trygdedes eller pensjonsberettigedes eller deres etterlattes erstatningskrav for samme skade.»

Regelen er således fortsatt at trygdens regressrett bare gjelder hvor skaden er voldt forsettlig. Området for regress er etter dette sterkt begrenset i forhold til situasjonen før 1. januar 1971.

Rikstrygdeverkets beregning av regresskravene bygger på kapitalisering av trygdens ytelser. Saken gjelder hvilket tidspunkt som skal legges til grunn ved Rikstrygdeverkets kapitaliseringsberegning. Spørsmålet er ikke løst i lov eller forskrift. De særlig aktuelle valgmuligheter gjelder kapitalisering av trygdeytelsene

- 1) på skadetiden
- 2) på det tidspunkt trygd blir tilstått fra (i alminnelighet skadetiden), eller
- 3) på det tidspunkt erstatningsfastsettingen (eller oppgjøret) skjer.

På grunn av jevnlig øking i trygdens satser, og fordi det kan gå forholdsvis lang tid fra skaden skjer til erstatning blir fastsatt, har spørsmålet om hvilket tidspunkt som legges til grunn, økonomisk betydning. Rikstrygdeverket har ved fremsettelse av regresskrav bygd på en kapitalisert verdi av trygdeytelsene på skadetidspunktet (jfr. således sosialministerens opplysning, gjengitt i St. forh. 1971—72 s. 2647 annen spalte). Kontorsjefen mener så vidt skjønnes at Rikstrygdeverket skulle ha bygd sine regresskrav på trygdeytelsene på det tidspunkt erstatningen blir fastsatt (oppgjørstidspunktet).

Rikstrygdeverkets praksis, hevder kontorsjefen, har vært til fordel dels for de skadelidte, dels for skadevolder og dennes forsikringsselskap. Når man ved erstatningsoppgjøret med skadevolderen eller dennes forsikringsselskap først fastsetter skadelidtes samlede økonomiske tap, og så trekker fra trygdens regresskrav mot forsikringsselskapet, er det klarligvis til skadelidtes fordel at regresskravet er lavest mulig. Gjør trygden regress gjeldende mot forsikringsselskapet for det samme beløp som skadelidte har måttet tåle fradratt i sitt erstatningskrav mot selskapet på grunn av trygdens regresskrav mot selskapet, vil det være uten betydning for selskapets samlede forpliktelser om kapitaliseringen skjer ut fra trygdeytelsene på skadetiden eller på oppgjørstiden. Hvis det imidlertid gjøres fradrag i skadelidtes krav mot selskapet ut fra en regressberegning som bygger på trygdeytelsene på oppgjørstidspunktet, vil forsikringsselskapet få en gevinst når trygden — som kontorsjefen hevder — bare gjør gjeldende regress ut fra trygdeytelsene på skadetiden. — Gevinsten for skadelidte eller selskapet (ska-

devolderen) vil korrespondere med et tilsvarende tap for folketrygden. Derimot vil ingen private interesser være skadelidende ved en slik praktisering av regressreglene.

Ombudsmannens begrunnelse for ikke å ta saken opp:

Etter § 5 i lov av 22. juni 1962 (nr. 8) om Stortingets ombudsmann for forvaltningen kan ombudsmannen ta saker opp til behandling enten etter klage eller av eget tiltak. Klagerett har etter ombudsmannslovens § 6 første ledd «enhver som mener å ha vært utsatt for urett fra den offentlige forvaltnings side». I og med at Rikstrygdeverkets praktisering av regressreglene ikke har vært til skade for enkeltpersoner, er det ingen klageberettigede. Skulle ombudsmannen behandle saken, måtte det i tilfelle skje av eget tiltak. Når jeg fant ikke å burde ta opp saken til behandling av eget tiltak, la jeg særlig vekt på følgende forhold:

1. Det sentrale i ombudsmannens oppgave er «å søke å sikre at det i den offentlige forvaltning ikke øves urett mot den enkelte borger», jfr. ombudsmannslovens § 3. — Kontorsjefen har imidlertid pekt på at det i Stortingets instruks for ombudsmannen, fastsatt 8. juni 1968, er tilføyd «— — — og at embets- og tjenestemenn og andre som virker i forvaltningens tjeneste ikke gjør feil eller forsømmer sine plikter». Videre har han vist til Forvaltningskomitéens innstilling hvor det er uttalt (s. 450 annen spalte i de spesielle motiver til § 3 første ledd i komitéens utkast til lov om Stortingets ombudsmann for forvaltningen):

«Selv om det regelmessig vil være den enkeltes interesse i forhold til forvaltningen ombudsmannen skal trygge, må han imidlertid også kunne ta opp enkeltsaker hvor det er utvist utilbørlig eller rettsstridig forhold i tjenesten fra en forvaltningsmyndighets side, selv om ingen enkelts rett eller interesse er krenket. — — —»

I Forvaltningskomitéens lovutkast til § 3 første ledd het det:

«Ombudsmannens oppgave er som Stortingets tillitsmann og på den måte som fastsatt i denne lov og i hans instruks, å søke å fremme det formål at det ikke øves urett mot den enkelte borger ved de avgjørelser statens forvaltningsmyndigheter treffer, og at statens embets- og tjenestemenn og alle andre som virker i statens tjeneste, ikke gjør feil eller forsømmer sine plikter.»

I Forvaltningskomitéens spesielle motiver til utkastets § 3 første ledd var det imidlertid også anført (s. 450 annen spalte):

«Det er individuelle saker ombudsmannen skal behandle. Han har ikke noe alminnelig tilsyn med statens forvaltning. — — —», og lengre ned i samme spalte:

«— — — Slik ombudsmannens oppgave er fastsatt i paragrafen, er det meningen å få frem at det er urett som er skjedd mot den enkelte borger ombudsmannen i første rekke skal ta seg av. — — —»

Ombudsmannslovens § 3 fikk denne ordlyd:

«Ombudsmannens oppgave er som Stortingets tillitsmann og på den måte som fastsatt i denne lov og i hans instruks å søke å sikre at det i den offentlige forvaltning ikke øves urett mot den enkelte borger.»

I loven tok man således ikke med passusen i komitéutkastet «og at statens embets- og tjenestemenn og alle andre som virker i statens tjeneste, ikke gjør feil eller forsømmer sine plikter». — Lovens § 3 ble helt i samsvar med lovforslaget i Ot. prp. nr. 30 (1959—60) om lov om Stortingets ombudsmann for forvaltningen. I departementets bemerkninger til proposisjonsutkastets § 3 er anført (s. 13 i proposisjonen):

«— — — Departementet har foretatt en redaksjonell forenkling i forhold til komitéens utkast på dette punkt, idet en antar at kravet om at Ombudsmannen skal «søke å sikre at det i den offentlige forvaltning ikke øves urett mot den enkelte borger» gir en dekkende beskrivelse av formålet med all hans virksomhet. — — —»

Derimot har § 1 første ledd i Stortingets instruks for ombudsmannen fått i alt vesentlig samme innhold som § 3 første ledd i Forvaltningskomitéens utkast. — På grunnlag av det som er uttalt i Odelstingsproposisjonen om lovens § 3, har jeg antatt at tilføyelsen i instruksens — «og at embets- og tjenestemenn og andre som virker i forvaltningens tjeneste ikke gjør feil eller forsømmer sine plikter» — først og fremst tar sikte på feil og forsømmelser som rammer eller kan ramme den enkelte borger.

2. Stortinget er gjort kjent med saken, uten at ytterligere er foretatt. — Saken har vært oppe i Stortinget to ganger, begge ganger etter spørsmål fra representanten Roald Bye til sosialministeren. Første gang var 24. mars 1972 (jfr. St. forh. 1971—72 s. 2646 flg.) og sist 7. februar 1973 (jfr. St. forh. 1972—73 s. 1801).

Etter § 5 fjerde ledd i Stortingets instruks for ombudsmannen kan ombudsmannen ikke ta en klage opp til behandling hvis Stortinget eller Odelstinget har tatt standpunkt til det forhold klagen gjelder. Tilsvarende må gjelde for ombudsmannens adgang til å ta opp en sak til behandling av eget tiltak.

I det foreliggende tilfelle er det ikke truffet noen avgjørelse om saken i Stortinget, og ombudsmannen er derfor formelt ikke utelukket

fra å behandle saken av noen slik grunn. Men den omstendighet at saken har vært tatt opp i Stortinget, er et moment som må tillegges vekt ved vurderingen av om ombudsmannen bør ta saken opp av eget tiltak.

Kontorsjefen har anført at Stortinget ved de nevnte anledninger ikke ble gjort kjent med alle sakens faktiske og rettslige sider. — Klage over grunnlaget for Stortingets behandling av en sak, må imidlertid, i den utstrekning feilen påstås å ha fått betydning for saken, Stortinget selv ta standpunkt til. For øvrig ble det i forbindelse med det annet spørsmål i Stortinget nettopp påberopt at det skulle være kommet nye opplysninger.

3. Tilsynet med at statens økonomiske interesser ikke blir tilsidesatt ved forsømmelser i forvaltningen, hører under Riksrevisjonen.

— Kontorsjefen har i sitt brev av 29. oktober 1974 til Stortingets justiskomité bemerket:

«Til dette er bare å si at Riksrevisjonens kontroll av Rikstrygdeverket er begrenset til administrasjonsbudsjettet. Rikstrygdeverkets forvaltning av folketrygdloven kontrolleres ikke — bortsett fra i den utstrekning enkeltvedtak blir bragt inn for Trygderetten som imidlertid ikke kan omgjøre et vedtak til ugunst for den ankende part. Rikstrygdeverkets vedtak etter folketrygdlovens regressbestemmelse § 18—7 kan ikke bringes inn for Trygderetten.»

Ved underhåndshenvendelse til Riksrevisjonen fikk jeg imidlertid bekreftet at det hører under denne å føre kontroll med at statens økonomiske interesser ikke blir tilsidesatt, også når det gjelder Rikstrygdeverkets regresskrav.

Register over saker, referert i meldingene for 1963—73.

(Henvisningene angir år og side i de trykte meldinger.)*

- Adopsjon*, praksis ved — av stebarn, 70/73.
Advarsel, se *Påtaleinnlatelse*.
Aldershjem,
 foreldelse av krav på betaling for opphold, 73/36.
 pensjonsprisforhøyelse, 72/33.
Alderstrygd, se *Trygdeordninger*.
Almenninger,
 oppdyrking av allmenningsområde til fellesbeite, 74/41.
 salg av parsell fra statsalmenning, 72/48.
Almenningsrett, for nedlagt småbruk, 65/89.
Anbud,
 anbuders oppfyllelse av vilkår for å kunne inngi —, 68/88.
 behandlingsregler for kommunale anbudsaker, 73/68.
 brudd på kontrakt inngått etter —, 66/29.
 ikke til hinder for at gjenstanden ble gitt bort, 69/72.
 ombudsmannens kompetanse i anbudssaker, 68/88, 68/93, 69/72.
 prisstignings betydning for anbudspris, 64/16.
Andelskraftlag, Industridepartementets adgang til å oppnevne interimsstyre i, 66/73.
Ankerett, se *Klagerett*.
Anmeldelse, se *Påtalemyndigheten*.
Ansettelse, se *Tjenestemenn*.
Arbeidshus, se *Tvangsarbeid og Fængselsforhold*.
Arbeidsløsetrygd, se *Trygdeordninger*.
Arbeidsulykke, påtalemyndighetens forhold ved straffeforfølgning etter, 65/34.
Arrestant,
 midler fratatt — brukt til inndekning av ilagt bot, 65/22.
 politiets forvaring av —'s verdisaker, 63/24.
Arveavgift, se *Avgifter*.
Attføring, se *Trygdeordninger*.
Avgifter,
 arveavgift, fradrag for betalt — i utlandet, 65/59.
 arveavgift, grunnlaget for beregning av — 73/59.
 bensinavgift,
 refusjon av — for jordbrukstraktorer, 69/78, jfr. 70/14.
 refusjon av — for motorsager tilhørende innsatte, 69/62.
 elektrisitetsavgift til staten, fritagelse for, 71/93.
 kosmetikkavgift, 68/98.
 legal panterett for skatter og avgifter bortfalt da krav ble reist mot ny eier, 73/60.
 merverdiavgift på kraftföranvisninger, 72/42.
 motorvognavgifter,
 avgiftsinnfordring og avskilting, 63/15.
 ettergivelse av,
 biloppbyggingsavgift, 67/53.
 kilometeravgift, 66/68.
 feil utbetaling av registreringsavgift, 66/68.
 omsetningsavgift,
 av billedhoggerarbeid, 65/89.
 av fraktbeløp, 63/36.
 ettergivelse av, 63/36.
 oversittelse av klagefrist, 65/53.
 på ukeblad, 65/59.
 refusjon av — for skolebygg, 63/51.
 refusjon av etterberegnet — for arbeid utført for vegvesenet, 63/77.
Avgiftsparkering,
 reglene om —, 72/74.
 underretning om klagerett, 72/74.
Barnebidrag, se *Underholdsbidrag*.
Barnehjem, uheldige forhold ved —, 74/19.
Barnevern, fylkesmannens utsettelse av klagebehandling, 74/62.
Barnevernsnemnd,
 kompetanse ved krav om besøksrett for besteforeldre, 67/71, jfr. 72/12.
 mangelfull saksbehandling i, 65/27, jfr. 66/10, 67/73.
 mangelfullt tilsyn med barnehjem, 74/19.
 omsorg for barn som overføres til åndssvakeheim, 65/70.
 overtakelse av omsorg for barn, 63/54, jfr. 64/10, 67/73.
Behandlingstid, se *Saksbehandling*.
Bergelønn, etter lov om stranding og vrak, 65/41.
Beslag, se *Politiet og Påtalemyndigheten*.
Besøksrett, for besteforeldre, 67/71, jfr. 72/12.
Betongvarer, kontrollordning for —, 73/69, jfr. 74/15.
Bot,
 for beruselse under permisjon eller prøveløslatelse fra tvangsarbeidshus, 65/22, 66/58.
 inndrivelse ved trekk i sykepenger, 67/39.
Brannslukningsvann, ansvar for kommune som følge av pålegg om —, 70/87.

*) De tidligere meldinger er: 1963, Dok. nr. 7 (1963—64), 1964, Dok. nr. 6 (1964—65), 1965, Dok. nr. 9 (1965—66), 1966, Dok. nr. 8 (1966—67), 1967, Dok. nr. 7 (1967—68), 1968, Dok. nr. 4 (1968—69), 1969, Dok. nr. 4 (1969—70), 1970, Dok. nr. 4 (1970—71), 1971, Dok. nr. 4 (1971—72), 1972, Dok. nr. 4 (1972—73), 1973 og Dok. nr. 4 (1973—74), 1974.

Brevsensur, se Sensur.

Bureisingsveg, se Veg.

Bygningssaker,

ansvar for kommune som følge av pålegg eller forslag om, utvidelse av vannforsyningsanlegg for brannslukningsformål, 70/87.

øket vannledningsdimensjon, 70/90, 71/61. byggeavstand,

hjemmel for å dispensere fra reglene om —, 69/52, jfr. 70/14.

med samtykke fra naboer, 68/73.

bygge- og delingsforbud forsømt nedlagt, 71/66, 73/49.

bygge- og delingsforbud kan ikke nedlegges i påvente av utarbeidelse av generalplan, 72/62.

byggetillatelse, forskjellsbehandling (forretningsbygg), 74/78, (dispensasjon fra vedtekt om hytteforbud), 74/79, 74/80, (kloakkforhold), 74/82.

byggetillatelse gjort betinget av sikkerhetsstillelse for fremtidige refusjonskrav, 73/53.

byggetillatelse, uhjemlede avslag på søknad om —, 73/49, jfr. 74/15, 74/82.

bygning i strid med lovens formelle regler kan ikke kreves revet, 63/14.

bygningrådets kontroll med at veg og kloakk til boligfelt ble anlagt til fastsatt tid, 74/77.

dispensasjon fra hyttebyggeforbud, spørsmål om formannskapet var bundet av tidligere vedtak, 74/24.

dispensasjon fra krav om disponeringsplan for hyttebebyggelse, 70/112, 71/68, 74/80.

dispensasjonssak behandlet av formannskap istedenfor av bygningsråd, 70/98.

dispensasjonssak, saksbehandling i —, 74/23.

disposisjonsplan, bygningsrådet gjorde ikke søker oppmerksom på at godkjennings-spørsmålet hørte under fylkesmannen, 73/46.

disposisjonsplan for hyttebygging, 74/23.

ekspropriasjon, motregningsadgang når erstatning og refusjon ikke fastsettes i samme skjønn, 74/95.

forskjellsbehandling i disposisjonssaker etter strandloven, 67/69.

fradeling av bebygget tomt kan ikke nektes på grunn av manglende kloakk, 71/65.

fradeling av tomt nektet på grunn av kloakkordning, spørsmål om forskjellsbehandling, 74/28.

fradeling av tomt. Spørsmål om kloakkordning, 74/26.

jordbruksområder, bygningsmyndighetenes kompetanse til å regulere —, forholdet til jordloven, 72/53.

kloakk ikke godkjent av helserådet da byggetillatelse ble gitt, 71/64.

kloakk- og spillvannsutslipp, mangelfull behandling av klager fra nabo, 71/62.

kloakk, pålegg til tomteeiere om forlengelse av hovedledning for —, 74/30.

kloakksystem, spørsmål om annen ordning av —, 74/26.

nabovarsel unnlatt, 68/73.

oppsettende virkning av klager, behandling av begjæringer om —, 72/61.

refusjonskrav for veg og kloakk, ikke beregnet etter bygningslovens regler, 71/37, jfr. 72/12, 73/53.

ved senere utbygging av tilstøtende områder, 71/59.

reguleringsplan, gjenfylling av vassdrag som ledd i gjennomføring av —, 74/95.

stans av byggearbeid, krav om — hører under bygningsrådet, når delegasjon etter bygningslovens § 14 ikke er foretatt, 73/51.

«særlig grunn» som vilkår for å fravike vedtekt til bygningslovens § 82, 74/87.

vann- og kloakktilknytning for eldre bebyggelse i Maridalsvannets nedslagsfelt, 72/71.

vanntilknytningsavgift i strid med avtale om opparbeidelse av boligområde, 70/92.

vedtekter til bygningsloven av 1924, spørsmål om gyldigheten av —, 74/30.

vilkår for dispensasjon fra vedtekt, 74/87.

Daghjemsplasser ved Rikshospitalet fratatt universitetslønnede tjenestemenns barn, 74—60.

Delegasjon,

av innstillingsmyndighet etter yrkesskoleloven fra fylkesskolestyre til skoleutvalg, 66/11.

av myndighet fra Forbrukerrådet til sekretariatet, 66/24, jfr. 67/12.

av myndighet fra politimester til fullmektig, 63/29.

Dispensasjon,

forskjellsbehandling ved — etter lov om byggeforbud i strandområder, 67/69.

fra ansettelsesregler, 66/23, 69/33.

fra reglene i husleiereguleringsloven, 67/58.

fra reglene om byggeavstand etter bygningsloven, 68/73, 69/52, jfr. 70/14.

Distriktsleges tjenesteforhold, 64/73.

Drosjebevilling, se Samferdselsaker.

Eget tiltak, enkelte saker tatt opp av —, adgang for ungdom under 18 år til ilandføring av rusdrikk, 69/71.

anbudssaker, spørsmål om behandlingsregler for kommunale, 73/68.

ankeordning ved godkjenning av farmasøytiske preparater, 63/27, jfr. 64/10.

ankerett,

- etter jordlovens § 7, 65/92.
- for leievognbevilgningshavere ved utvidelse av bevillingsantallet, 66/83.
- ansettelse av lektorer i lærerskolen, Kirke- og undervisningsdepartementets kompetanse, 71/17.
- barnehjem, uheldige forhold ved —, 74/19.
- barnetillegg til folketrygdpensjon, utbetaling av —, 74/22.
- barnevernsmndas omsorg for barn som anbringes i åndssvakehjem, 65/70.
- behandling av ankesaker etter jordloven, 67/41.
- betongprodukter, kontrollordningen for —, 73/69.
- bidragsforskott, utbetaling av, 71/84.
- billighetspensjon for tjeneste under krigen, 70/43.
- bygningsrådenes hjemmel for å dispensere fra reglene i bygningslovens § 70 om minsteavstand til nabogrense, 69/52, jfr. 70/14.
- fengselsforhold,
  - ansvar for skade på innsattes eiendeler, 64/45, jfr. 65/9.
  - behandling av saker om utvisning og prøveløslatelse, 69/64.
  - brev- og besøksforbud etter fengselslovens § 54, 65/70.
  - enromsinnsattes adgang til gudstjeneste i anstalten, 70/59.
  - forkynnelse av tiltalebeslutning for varetektsfengslede, 71/73.
  - innsattes,
    - aversan som vilkår for — permisjon, 70/63.
    - adgang til å disponere private midler utenfor anstalten, 64/78.
    - anonymitet, 68/46.
    - registrering av — eiendeler, 67/46.
    - rett til å bruke arbeidspenger, oppjent i annen anstalt, 69/61.
    - ukontrollerte korrespondanse med pårørende, 69/55.
  - koordinering av refselsesmyndighet og formen for underretning om refselsesbeslutning, 63/57, jfr. 64/11.
  - mottakelse av pakker til de store høytider, 65/60, jfr. 66/10.
  - oppsettende virkning av klage over refselsesbeslutning, 72/77.
  - «sniffing» i fengselsvesenets anstalter 66/56.
  - varetektsfengslede rettigheter, 68/42.
  - varetektsfradrag,
    - etter fengselslovens § 41 og løsgjengerlovens § 28, 69/62.
    - i forbindelse med bruk av rettsmidler, 66/58.
- Forbrukerrådet, kompetanseforholdet til —, 74/50.
- forkjøpsrett etter konsesjonslovene brukt til utenforliggende formål, 71/49.
- forskottering av underholdsbidrag, forsømler i forbindelse med —, 72/45.
- fri tannbehandling, aldersgrense etter lov om tannrøkt, 67/67.
- hjelpestønad til husmødre til hjelp i huset, 73/38, jfr. 74/14.
- innfordringsgodtgjørelse for underholdsbidrag, foreldelse av og underretning om, 68/62.
- jordlovsaker, spørsmål om klagerett over fylkeslandbruksstyrets svar på forespørsel om eiendom trengs til rasjonaliseringsformål, 73/46.
- Justisdepartementets adgang til å forlenge inndragningstiden for førerkort, inndratt av politiet, 66/85, jfr. 68/11.
- klagebehandling i kontrollkommisjon etter at pasient i psykiatrisk sykehus er utskrevet, 65/91, jfr. 67/12.
- klagebehandling i kontrollkommisjon, skriftlig bekreftelse når klage trekkes tilbake, 74/48.
- konfirmasjonsforberedelse, lovens vilkår for —, 69/73.
- konsesjonssaker, spørsmål om et sikrere grunnlag for bedømmelse av søkerens jordbruksfaglige kvalifikasjoner, 71/48.
- kontroll med brev til og fra pasienter,
  - i psykiatriske sykehus, 65/78, jfr. 70/13.
  - i åndssvakehjem, 66/13.
- omkostninger ved appell-legeundersøkelse av sjømenn, 64/73.
- overgangsordning ved iverksettelse av bestemmelsen i lov om sosial omsorg i § 3 nr. 5, 72/82.
- politiets bruk av opplysninger fra tystere, 65/14.
- psykiatrisk sykehus, anvendelse av pasienters trygdemidler til fellesformål, 72/83.
- påtaleunntatelse i forseelsessaker der tilståelse ikke foreligger, 65/36, jfr. 67/11.
- reglene om avgiftsparkering, 72/74.
- saksbehandling,
  - behandlingstiden for saker i Kirke- og undervisningsdepartementet, 73/80.
  - behandlingstiden for saker i kommunalforvaltningen, 70/116.
  - behandlingstiden for trygdesaker hos distriktslege, 71/76.
  - behandlingstiden ved anke til Trygderetten, 68/57, jfr. 69/14.
  - endring av skjema ved rekvisisjon til Sivilforsvaret, 65/71.
  - forhåndsvarsel ved ny vurdering av tid-

- ligere tilståtte trygdeytelser etter trygderettskjennelse, 72/37.
- habilitet for ankeinstans som ga uttalelse til underinstans, 65/76.
- journalisering av og kontroll med ekspedisjon av saker, 64/75, jfr. 65/9, 66/9, 67/10.
- oppsettende virkning av klager over bygningsrådsvedtak, 72/61.
- underretning om foreldelsesfrist i vegloven § 30 a, 73/57.
- underretning om klageadgang etter tvangslovens § 49, 68/67.
- underretning om resultatet av søknader om skatteettergivelse, 72/39.
- samordning av uførepensjon og sykepenger, manglende regler, 74/74.
- Sivilforsvaret, fordeling av tjenesten på kvinnelige tjenestepiktige, 71/97.
- skatt, krav om returporto ved forespørsler om ligning, 73/65.
- skatt, nedsettelse av skatt ved etterbetaling av trygdeytelser for flere år, 74/75.
- skattelettelse for ungdom under utdanning, 69/97.
- skrevne regler om,
  - beregning av kjøreansiennitet ved drosjebevillinger, 63/55.
  - Lønns- og prisdepartementets praksis ved søknad om lønnsforbedring, 67/13.
  - praksis i konsesjonssaker, 65/80, jfr. 69/13.
  - prinsipielle retningslinjer ved førerprøve for invalide, 64/68.
- sosialskoler, intervjuundersøkelse ved opp-
tak, 72/89.
- stemmeplikt for medlemmer av ansettelses-
og innstillingsråd, 72/33.
- straffepoort ved underfrankert tjeneste-
post, 64/74, jfr. 65/9.
- støtte fra Feriefondet, fordelingen av —,
68/97.
- søkerlister, offentlighet for —, 71/31.
- tilskott til småhusbygging om vinteren,
uklarhet i retningslinjene, 74/71.
- tjenestemenn,
  - ansettelsesmyndighetens undersøkelses-
plikt, tjenestemannslovens § 11, 63/48.
  - delegasjon av innstillingsmyndighet etter
yrkesskolelovens § 13, 66/11.
  - fribilletter ved NSB for kvinnelige funk-
sjonærers familie, 64/52, jfr. 66/9.
  - partsoffentlighet ved søknad om avanse-
mentsstilling, 65/68, jfr. 68/11.
  - representasjon i ansettelsesråd, 64/37.
  - tillegg i ansiennitet for,
    - militær utdanning, 63/22, jfr. 64/10.
    - videreutdanning som lærer, 63/61,
jfr. 64/11.
  - undersøkelse av forholdene ved Statens spe-
sialskoler for evneveike, 67/78.
  - vandelskrav for skipsmaskinistsertifikat,
68/64.
  - yrkesskadetrygd ved plassering i arbeids-
hjem etter lov om sosial omsorg, 67/61.
- Eksamen,*
  - besvarelse bortkommet, 70/33.
  - nektet å gå opp til — i pedagogikk for fag-
lærer, 64/21.
  - spørsmål om gyldighet av, 66/10.
  - vitnemål for — hvor besvarelse bortkom-
met, 70/33.
- Eksportrett,*
  - for frossen fisk, 68/76.
  - for kunstig tørket fisk, 64/12.
  - saksbehandling ved omlegging av eksport-
ordningen for iset vintersild, 70/78.
- Ekspropriasjon,*
  - besittelsestagelse før rettskraftig skjønn,
63/37.
  - kraftlinje anlagt uten —, 73/55.
  - motregningsadgang når erstatning og refu-
sjon ikke fastsettes i samme skjønn, 74/95.
  - om ulemper ved avståelse av fri grunn,
70/95.
  - statens ansvar for ekspropriasjonsersat-
ning etter oreigningsl. § 25,4 — sen be-
handling av krav om utbetaling, 71/43.
- Enslige,* Husbankens stønadsregler for leilig-
het til, 64/53.
- Entreprenører,* utferdigelse av autorisasjons-
dokument før vilkårene forelå, 68/88.
- Erstatning,*
  - etter feilaktig utmålsforretning, 66/16.
  - etter isgang i regulert vassdrag, 70/46.
  - for anlegg av kraftlinje, 71/45, 73/55.
  - for behandling av lærersak, 65/29.
  - for beslag av fiskegarn, 65/63.
  - for eiendomsskade påført ved Forsvarets
arbeider, 64/15.
  - for forvaringsansvar, 63/24, 64/45 jfr. 65/9,
65/66, 68/49.
  - for gjenfylling av vassdrag, 74/96.
  - for hårdhendt behandling ved anholdelse,
66/14.
  - for kommunal tjenestemanns enke som falt
utenfor pensjonsordning, 73/35.
  - for kort avviklingsfrist ved oppsigelse av
kontrakt om betjening av garderobe,
71/36.
  - for naturskade, 69/45.
  - for nektelse av å heve minstepris i garanti-
avtale, 69/90.
  - for oppflyttingsnektelse ved lærerskole,
71/88, 73/83.
  - for råteskader på hus oppført etter Bolig-
direktoratets tegninger, 65/38.
  - for skade ikke medtatt i skjønnet, 70/46.

- for skade og ulempe ved veganlegg, 74/96.
for skade på elevs yttertøy ved hærverk på skole, 74/43.
- for tap av sau p. g. a. slagbjørn, 70/81.
for tapt inntekt under befalskurs i Sivilforsvaret, 68/15, jfr. 69/13.
for uberettiget avskilting av motorvogn, 63/15.
for uberettiget oppsigelse, 68/36, jfr. 69/14.
for uhjemlet påbud om at lensmannsbetjent skulle ta bolig på tjenestestedet, 72/25 og 73/13.
for ulovlig slaktet rein, 68/75.
for utenforliggende hensyn i ansettelses-sak, 69/88.
for utvidelse av veg, 69/95.
for vannskade etter oppfylling av vegbane, 64/71.
- Erstatningskrav*, avslag på — ikke enkeltvedtak, 71/35.
- Fangeerstatning*, for politiske fanger, 64/34.
Fanger, se *Fengselsforhold*.
- Farmasøytiske preparater*, godkjenning av, 63/27, jfr. 64/10.
- Fartsområde*, begrensnng av — for sjømenn, 63/33.
- Fengselsforhold*, se også *Tvangsarbeid*, brev til innsatt kommet bort. Brevjournal ikke ført, 73/77.
enromsinnsattes adgang til gudstjenester, 70/59.
dokumentinnsyn i henhold til offentlighetsloven nektet uten tilstrekkelig grunn, 73/74.
fengselsmyndighetenes svar på brev fra innsatte i utenlandske fengsler, 70/57.
forkynnelse av tiltalebeslutning for varetektsfengslede, 71/73.
fullbyrding i Norge av dansk dom, 65/67.
gudstjeneste for enromsinnsatte, 70/59.
innsatte,
anonymitet overfor utenforstående, besøk i fengslet, 68/46.
fotografering av —, 67/51.
arbeidslønn,
rett til bruk av — opptjent i annen anstalt, 69/61.
trekk i — til betaling av fjernsynsapparat i forlegning, 67/46.
aversan/antabus som vilkår for permisjon, 70/63.
besøksforbud,
mangelfull begrunnelse av —, 74/45.
på lørdager og søndager, 65/87, jfr. 67/12.
varigheten av — etter rettens beslutning, 65/70, jfr. 67/11.
brevkurs, støtte til, 69/59.
felleskapsbehandling, 63/39.
gaver fra innsatte til deres nærmeste, 67/45.
hygieniske forhold, 63/39, 65/72, jfr. 67/12.
klager over refselsler, spørsmål om oppsettende virkning, 72/77.
klager over refselsler, avgjørelse av spørsmål om oppreisning for oversittelse av klagefrist, 73/73.
klagerett til ombudsmannen, 66/71.
korrespondanse,
med innsatte i andre anstalter, 70/57.
med ombudsmannen, 63/20.
ukontrollert med pårørende, 69/55.
tilbakeholdelse av brev til innsatt, 69/56, 73/76.
tilbakeholdelse av brev til innsatt, saksbehandling, 72/78.
kosthold, (kaffe) 64/44.
lufting av — på Fengselspsykehusets vaktstall, 65/45.
medisinske forhold,
legekontroll, 67/50.
medisintildeling, 67/48.
smittefare, 65/72, jfr. 67/12.
overføring til arbeidshus, 64/44.
pakker, adgang til å motta, 65/60, jfr. 66/10.
portoutgifter, 66/70.
private eiendeler,
erstatning for skade på, 64/45, jfr. 65/9.
manglende registrering, 64/46, 67/46.
penger bortkommet under transport, 68/49.
private midler, bruk av — til formål utenfor anstalten, 64/48, 65/78, 67/45.
refselse, klagerett til Kongen over Fengselsstyrets beslutning om — og om å nekte oppreisning for oversittelse av klagefrist, 73/73.
refselsler, direktørs utøvelse av refselsmyndighet, koordinering med Fengselsstyrets avgjørelse, underretning til innsatte, 63/57, jfr. 64/11.
refselsler, oppsettende virkning av klage over, 72/77.
rusdrikk, tilintetgjort, 68/50.
sikkerhetstiltak, bevegelsesfrihet og isolasjon, 63/39, 64/43.
«sniffing» i anstaltene, 66/56.
søknader,
endring av sikringsform, 65/77.
prøveløslatelse fra Ungdomsfengslet, 68/47.
underretning ikke gitt om avslag på søknad om prøveløslatelse, 64/50.
tidsskrifter m. v., adgang til å motta, 70/57.

- tilsagn, betydning av tidligere — om innleggelse på sykehus uten vakthold, 65/88.
- tobakksrøyking, adgang til fyrstikker og røykesaker, 64/47.
- underretning,
om Fængselsstyrets avgjørelse i klagesak, 65/81.
om refselsesbeslutning, 63/57, jfr. 64/11.
- prøveløslatelse av utlending — forhold til utvisningssak, 69/64.
- soningsavbrudd, forhold som kan betinge, 68/48.
- tjenestemenn,
kostgodtgjørelse for lærer ved kurs i fængselsanstalt, 72/28.
- oppsigelse av vaktmester ved hjelpefængsel, 64/18, jfr. 66/8.
- tjenestemann gitt valg mellom å søke avskjed eller bli avskjediget, 66/61.
- tjenestemanns taushetsplikt, 64/44.
- varetektsfængslede, se også *Varetektsfradrag*.
- dødsfall etter varetektsopphold, 67/47.
- fængslet ut over fastsatt frist, 67/44.
- innkjøpsordningen for, 65/90, 68/42.
- tipping for, 68/42.
- varigheten av besøks- og brevforbud etter fængselslovens § 54, 65/70, jfr. 67/11.
- Fængslingskjennelse*, når sak er sendt forhørsretten til pådømmelse, 64/48.
- Feriefondet*, støtte til turer for pensjonister, 68/97.
- Festekontrakt*, oppsigelse av, 71/70.
på statsgrunn i Finnmark, 64/17, jfr. 65/8.
vegrett over naboeiendom, 72/46.
- Fiskeeksport*, se *Eksportrett*.
- Fiskefartøy*, konderingstilskott for, 63/11, 63/49.
- Flyktninger*, reisebevis for — og politisk asyl, 70/68.
- Flyplass*, se *Lufthavn*.
- Flystøy*, se *Lufthavn*.
- Flyttsamer*, egne skolekretser for flyttsamer ikke i samsvar med lov om grunnskolen, 73/83.
- Forbrukerrådet*,
adgang til å gi uttalelser om juridiske spørsmål i partstvist, 66/24.
delegasjon av myndighet og instruks til sekretariatet, 66/24, jfr. 67/12.
kompetanseforholdet mellom ombudsmannen og —, 74/50.
offentliggjørelse av navn på firmaer som ikke svarer på henvendelser, 72/90.
- Forbrukerrapporten*, misvisende oppslag i —, 74/99.
- Foreldelse*,
av krav på betaling for opphold på aldersheim, 73/36.
- innsigelse om —, frafalt, 70/77.
- Foreldremyndighet*, se *Barnevernsnemnd*.
- Forelegg*,
etter folkeskoleloven utenfor ombudsmannens kompetanse, 70/37.
omgjøring av —, etter lov av 9. juli 1948 nr. 3, 63/63.
- For kjøpsrett*,
etter jordloven, se *Jordlovssaker*.
etter konsesjonslovene, se *Konsesjon*.
etter lov 25.6.1965 nr. 4 forspilt ved passivitet, 71/52.
for kommunen til tomter, rettens anvendelse ved overdragelse av erstatningstomt, 74/34.
- Forpleiningsgodtgjørelse for sinnssyke*, 64/66.
- Forskjellsbehandling*, se *Saksbehandling*.
- Forsvaret*, gjennomføring av opprykk etter justerings- og normeringsforhandlinger, 66/29, 68/30, 73/23.
- Forsvarets skoler*,
ansettelsesvilkår var til hinder for at lærer ble overført til kontorarbeid med vesentlig lengre bunden arbeidstid, 72/17.
ansiennitetstillegg i sivil stilling for utdanning ved, 63/22, jfr. 64/10.
- Forvaltningsvedtak*, se også *Omgjøring og Utenforliggende hensyn*.
annullering av — gitt i strid med lovens betingelser, 67/40.
bevillingshavers oppsigelse av drosjebevilgning tilbakekalt for sent, 69/46.
betydning av forhåndstilsagn, 65/56, 65/88.
byggningsråds pålegg om nedrivning stiftet ikke rett for nabo, 63/14.
forsvarlig vurdering ikke foretatt, 71/71.
spørsmål om fremtidig godkjenning av fylke av reguleringsplan som vilkår for konsesjon, 70/49.
virkning av uklarehet i, 65/43, 69/18.
- Forvaringsansvar*, se under *Erstatning*.
- Fråbillett*, ved Norges Statsbaner for kvinnelige funksjonærers familie, 64/52, jfr. 66/9.
- Frihetsberøvedes*, rett til ukontrollert brevveksling med ombudsmannen, 63/20.
- Friluftsområde*, overenskomst om erverv av —, 74/42.
- Fri sakførsel*,
etterbevilling nektet i farskapssak etter frifinnelse, 68/99.
i sak om gyldighet av oppsigelse, 64/18, jfr. 66/8.
i sak om omgjøring av vedtak om billighetspensjon, 70/108, jfr. 71/15.
- Fylkeslandbruksstyre*, se også *Jordlovssaker*,
adgang til å avgi ikke foreskrevet uttalelse i konsesjonssak, 64/25.
ankerett over vedtak av, 65/92.
medvirkning til å få i stand kjøp av tilleggsjord, 66/83.

- om adgangen til å omgjøre eget vedtak, 67/42, jfr. 68/12, 69/48.
- underretning til parter om vedtak i jordfordelingssak, 65/92.
- Fører kort*, se *Motorvogn*.
- Godkjenning*, inkompetanse ikke avhjulpet ved senere —, 64/29.
- Habilitet*, se *Saksbehandling*.
- Handelsbrev*, frigivelse av, 63/19.
- Herredsaagronom*,
irrettesettelse og advarsel for tjenesteforømmelse, 68/76, jfr. 69/14, 69/78.
- Heimevernsbladet*, kompetanseforholdet mellom redaktøren for — og Generalinspektøren for HV, 65/47.
- Hjemfallsrett*, kollisjon mellom — og avtalt tilbakefallsrett, 70/45.
- Husleie* i kommunal bolig øket med tilbakevirkende kraft, 74/57.
- Husleieregulering*, se også *Pristakst*,
fordeling av leien på lokaler i to byggetrinn, 67/54.
partsoffentlighet i sak om —, 67/58.
spørsmål om garasjeleie var unntatt fra husleiereguleringsloven, 63/99.
vurdering av renteutgifter, 67/54.
- Håndverksbrev*,
oppbevaring av, 63/37.
overføring til annen kommune, 63/37.
- Importnektelse*, for potetstivelse, gjort gjeldende for allerede inngått kontrakt, 73/71.
- Inndragning*, av ulovlig merpris,
til fordel for kjøper, 63/63.
til fordel for staten, 67/30.
- Innsatte*, se *Fængselsforhold*.
- Invaliditet*, betydningen av — ved fører kort for offentlig personbefordring, 64/68.
- Jorddyrkingstilskott*, i strid med regler for, 70/84.
- Jordlovsaker*,
ankerett ved vedtak om tildeling av tilleggsjord, 65/92.
bortforpaktning av jord som eieren ikke holdt i hevd, 74/88.
byggningsmyndighetenes kompetanse til å regulere jordbruksområde, 72/53.
- forkjøpsrett*,
anke over forkjøpsvedtak bør forelegges for motpart, 67/41.
— bare hvis frivillig avtale ikke kommer i stand, 65/82.
anmodning til ombudsmannen om å undersøke praksis i saker om bruk av —, 74/103.
forespørsel om eiendom trengs til rasjonaliseringsformål, 73/46.
fristen for forkjøpsvedtak etter lovens § 13,
bør tilsi behandling av forkjøpsrett før fristen går ut, 65/91, 72/52.
er bindende også for Landbruksdepartementet, 67/42, jfr. 68/12.
utgangspunktet for beregning av —, 65/91, 66/83, 71/51.
omgjøring av eget vedtak om — hadde ikke fylkeslandbruksstyre adgang til, 67/42, jfr. 68/12, 69/48.
omgjøringsadgang og partsstilling, 73/44.
uklarhet om den fremtidige bruk av eiendommen, 74/90.
- fradelingssak, miljømessig hensyn, 72/63.
- klagerett over fylkeslandbruksstyrets svar på forespørsel om en eiendom trengs til rasjonaliseringsformål etter jordl., 73/46.
- rasjonaliseringstiltak,
fylkeslandbruksstyres og jordstyres plikt til medvirkning til å få i stand rasjonaliseringssalg på frivillig basis, 66/83.
— ikke hindret av klausul i skjøte, 63/70.
jordsøkers alder og familieforhold av underordnet betydning, 66/83.
- underretning til parter om vedtak i jordfordelingssak, 65/92.
- Juridisk bistand*, utgifter til — i forvaltnings-sak, 63/26, 65/29, 69/91.
- Kgl. resolusjon*,
fornærmedes klagerett til Kongen over avgjørelse av Riksadvokaten, 64/18.
ordning istandbrakt ved —, brakt til opphør ved beslutning i regjeringsskonferanse, 65/57.
- Kirke*, forbud mot bebyggelse nær —, 67/37.
- Kirke, den norske*,
avvisning av faddere, 73/67.
konfirmantforberedelse, 69/73.
- Kirkegård*, urnedsettelse etter omregulering av, 67/63.
- Kirke- og undervisningsdepartementet*, saksbehandlingstiden i —, 73/78, 73/80.
- Klagefrist*,
etter strandlovens § 4, 69/54.
- Klagerett*,
over vedtak av fylkeslandbruksstyre, 65/92.
over vedtak om øking av bevilningsantall, 66/83.
- til Kongen,
over Justisdepartementets unnlattelse av å gjøre ansvar gjeldende overfor advokat, 64/18.
over Riksadvokatens henleggelse av anmeldelse, 64/18.
- til ombudsmannen,
for saksbehandler hvis forslag ikke er fulgt, 69/32.
for underordnet forvaltningsorgan hvis avgjørelse er endret, 74/100.
fra kommuner, 69/67, 69/69, 69/77.

- Kommunale tjenestepensjoner*, se *Pensjonsordninger*.
- Kommunesammenslutning*, tjenestemenns stilling ved —, 71/29, 71/30.
- Kommunevalg*, fremgangsmåten ved stemmegivning, 64/25.
- Kompensasjon*,
i krav på stats- og kommunetilskott, 70/106.
i lønn, 65/86, 70/32.
i skattetilgodehavende, 69/96, 71/37, jfr. 72/12.
- Kompetanse*,
manglende — ikke avhjulpet ved senere godkjenning av rett myndighet, 64/29.
se også *Ombudsmann*, *Saksbehandling*.
- Kompetanseforhold*, mellom redaktøren for Heimevernsbladet og Generalinspektøren for HV, 65/47.
- Kondemneringstilskott*, for fiskefartøyer, 63/11, 63/49.
- Konfirmantforberedelse*,
forholdet mellom det obligatoriske kurs og frivillig tilleggsundervisning, 66/64, 69/73, jfr. 71/14.
lovens vilkår for omlegging av undervisningen, 69/73, jfr. 71/14.
- Kongen*, klage til — etter regjeringsinstruksens § 5, nr. 2, 64/18.
- Konsesjon*, se også *Samferdselssaker*,
almenninger, salg av parsell fra statsalmenning undergitt konsesjonsplikt, 72/48.
avslag på søknad om — omgjort etter selgerens død uten at saken var forelagt arvingene, 66/66.
avslått på mangelfullt grunnlag, 65/24, jfr. 66/10.
forkjøpsrett etter konsesjonslovene brukt til utenforliggende formål, 71/49, jfr. 72/12.
hjemfallsrett,
kollisjon mellom — og avtalt tilbakefallsrett, 70/45.
kjøpesummens betydning i konsesjonssak om jordbrukseiendom, 71/48.
konsesjonsplikt, tidspunktet for ervervet avgjørende for om — forelå, 74/38.
overdragelse av resteiendom som vilkår for å opprettholde konsesjon på den øvrige del av eiendommen, 71/46.
praksis i konsesjonssaker som gjelder dyrket mark, skog eller fjellstrekninger, 65/80, jfr. 69/13 og 74/13.
på dyrket mark til hyttetomt, 64/25.
på heistrekning, 64/26.
på jordbrukseiendom, 63/53, 65/24, jfr. 66/10, 66/66, 69/50, 70/49, 70/54, 71/48.
salg av søkerens andre eiendommer uten betydning for —, 69/50.
spørsmål om fremtidig godkjenning av fylke av reguleringsplan som vilkår for —, 70/49.
- søknad om — stilt i bero på grunn av tvist mellom sameiere i bortfesteområdet, 74/39
- yrkesmessig tilknytning og kvalifikasjoner som grunnlag for avgjørelsen i konsesjonssaker om jordbrukseiendommer, 71/48.
- Kontrakt*,
brudd på — p. g. a. misforståelse av anbud, 66/29.
fortolkning av — med kommune,
om interessenttilskott til veg, 70/103.
om oppføring av forstøtningsmur, 70/93.
fortolkning av — med Norges Statsbaner om uttak av grus, 74/92.
oppsigelse av — med kommune om betjening av garderobe, 71/36.
- Kontrollkommisjoner*, se *Psykisk helsevern*.
- Kraftlag*, se *Andelskraftlag*.
- Kraftledning*,
anlagt uten hjemmel, 73/55, jfr. 74/15.
ansvar for ulemper, 70/95.
erstatning ved anlegg av —, 71/45.
valg av trasé, 63/37.
- Krigsmedalje*, ordning med utdeling av —, ved kgl. resolusjon, opphørt ved beslutning i regjeringskonferanse, 65/57.
- Krigsskole*, ansiennitet for befal utdannet ved, 63/22, jfr. 64/10.
- Legehonorar*,
etterbetalt tross delvis foreldelse, 70/77.
- Legeundersøkelse*,
dekning av omkostninger ved — av sjømenn, 64/73.
pasients krav på opplysninger, 63/23, 63/33, 63/53, 68/59.
pasients krav på tilbakelevering av egne optegnelser etter psykiatrisk observasjon, 63/53.
ved innleggelse i psykiatrisk sykehus, 63/79, 63/80.
- Leievognbevilling*, se *Samferdselssaker*.
- Lufthavn*, støyregler for Oslo lufthavn ikke overholdt, 71/94.
- Lensmann*, se *Politi*.
- Los*,
fartstidsberegning for kyst-, 63/35.
søkeres alder ved opptak av -lærlinger, 69/35.
- Lotteritillatelse*, ikke gitt til fritidsvirksomhet, 68/94.
- Lovendring*,
ved avgjørelse om fritak for arveavgift, 65/59.
ved avgjørelse om skattenedsettelse av billighetsgrunner, 63/13.
- Lærere*, se også *Tjenestemenn* og *Skole*,
ansettelse,

- av lektor uten kunngjort fagkrets og ikke innstilt, 70/39.
- av lektorer i lærerskolen, Kirke- og undervisningsdepartementets kompetanse, 71/17.
- av lektorer ved teknisk skole — kompetansefordelingen mellom Kirke- og undervisningsdepartementet og skolens styre, 71/19.
- av rektor i yrkesskole, spørsmål om det var bygget på uriktig oppfatning av søkers kompetanse, 74/53.
- av skoleinspektør etter kommunesammenlutning, 71/29.
- av skolestyrer i kombinert barne- og ungdomsskole; departementets tilsettingskompetanse, 72/14.
- av skolestyrer, spørsmål om forbigåelse, 72/13.
- av søker med mindre enn 4 års tjeneste ved annen skole, 70/16.
- av timelærer i ungdomsskolen, 68/23.
- i privat gymnas, departementets godkjennelsesmyndighet, 73/20.
- engasjement som timelærer ved høgskole ikke fornyet, 68/68.
- etter 1. juni i ansettelsesrådet, 70/16.
- innstillingsmyndighet ved — i yrkesskole, 66/11.
- i adjunktstilling av søker til lektorstilling, 71/15.
- i lærerstilling av søker til adjunktstilling, 73/22.
- krav om erstatning p. g. a. behandling av ansettelsessak, 70/41.
- legeattest, søker tilsidesatt p. g. a. betinget —, 74/50.
- mangelfull orientering til søker av midlertidig faglærerstilling, 71/20.
- mangelfullt faktisk grunnlag for —, 69/84.
- mangelfull underretning om at ansettelse var midlertidig, 73/17.
- om lærer ved spesialskole var fast ansatt eller konstituert, 65/43.
- om lærer ved ungdomsskole var tilsatt som faglærer i full post, 70/26.
- om reservasjoner og forbehold ved søknad, 68/20.
- oversett av søknad omfattet to stillinger, 71/19.
- partsoffentlighet i sak om, 70/20, 72/13.
- spørsmål om forbigåelse ved — i yrkesskole, 65/29, 68/20.
- søker tilsidesatt på grunn av betinget legeattest, 74/50.
- teologers — i lektorstillinger i lærerskole, 70/34.
- utenforliggende hensyn ved —, 69/84.
- ansettelsesvilkår var til hinder for overføring av lærer til kontorarbeid med vesentlig lengre bunden arbeidstid, 72/17.
- avskjedssak, skoledirektørs behandling av, 70/37.
- disiplinærsak, lærer kritisert på utilstrekkelig grunnlag, 65/29.
- saksbehandlingen i — mot lektor, 69/29.
- faglærerkompetanse, spørsmål om forskjellsbehandling, 70/14.
- ferie, rett til — for lærerskoleinspektør som var syk i skoleferien, 72/16.
- feriegodtgjøring for, i yrkesskolen, 69/22.
- ved sentralskole, 69/81.
- flyttegodtgjøring for lærer i yrkesskole, 68/71.
- førskolelærerutdanning, 74/47.
- godtgjøring, for ekstraundervisning uten at det var gitt bevilgning til slike utgifter, 69/93.
- for samlingsstyrer for flytting av samling, 70/117.
- for skolestyrers inspeksjon og undervisning, 67/18.
- husleie i kommunal bolig øket med tilbakevirkende kraft, 74/57.
- kandidat nektet å gå opp til eksamen for faglærere, 64/21.
- lektorkompetanse, 73/21.
- lønn, for juli måned til timelærere ved omlegging av skoleåret, 73/19.
- under militærtjeneste for lærer uten godkjent utdanning, 71/27.
- under svangerskapspermisjon, 72/16.
- under sykdom for midlertidig ansatt, 73/17.
- lønnsansiennitet, betingelsene for opptjening av — i gymnas, 68/17.
- for lektors tjenestetid i privat virksomhet, 69/20.
- ved overgang fra annen statsstilling, 63/66, 65/51.
- under videreutdanning, 63/31, jfr. 64/11.
- utgangspunktet for beregning av —, 67/14.
- lønnsberegning, for faglærer i full post uten fullt timetall i faget, 70/26.
- hjelpelærers ekstratimer ved universitetet etter bistillingsregulativet, 71/24.
- for søker til lektorstilling som var blitt ansatt i adjunktstilling, 71/15.
- for timelærere etter bistillingsregulativet, 66/32.
- overtidsbetaling for rektor ved navigasjonsskole, 63/36.

- skoledirektørs plikt til medvirkning, 64/23.
- under videreutdanning, 63/61, jfr. 64/11.
- ved endring av lønnsregulativet før tiltrædelsen, 63/73, 66/36.
- lønnsendring, betydningen av — før tiltrædelse, 63/73, 66/36.
- manglende underretning om, 64/22.
- tidspunktet for omberegning, av godtgjøring for ekstratimer ved Luftkrigsskolen, 66/35.
- ved tilstått bedret lønnsstatus, 67/13, 70/28.
- lønnstrekk for skyldig strømavgift, 74/56.
- oppsigelse, fra midlertidig stilling ved spesialscole, 68/25.
- fra timelærerstilling ved spesialscole, 73/14.
- i prøvetid av midlertidig ansatt faglærer ved yrkesscole; kompetansefordelingen mellom departementet og skolens styre, 71/21.
- oppsigelsesfrist for, midlertidig realskolelærer, 66/41.
- midlertidig stilling ved spesialscole, 68/25.
- stipend, for videreutdanning, 63/71, 69/80, 71/28.
- tilbakebetaling av — for lærer som sluttet, 69/80.
- timelærere i faste stillinger antatt å gå inn under tjenestemannsl., 73/14.
- timelæreres rett til jullønn ved omlegging av skoleåret, 73/19.
- timelærerogdgtgjøring ved Sjøkrigsskolen etter bistillingsregulativet, 66/32.
- tjenestefrihet for videreutdanning, opptjening av alderstillegg under, 63/61, jfr. 64/11.
- utbetaling av alderstillegg under, 71/26.
- undervisningskompetanse, krav om — p. g. a. uklarhet i skoleplan og mangelfull orientering fra Lærerutdanningsrådet, 68/65, jfr. 70/13.
- meddelt på grunn av forhåndsilsagn av Lærerutdanningsrådet, 65/56.
- som faglærer i ungdomsskolen, 68/65, jfr. 70/13.
- spørsmål om — og lønn som lektor, 66/37.
- undervisningsplikt for hjelpelærer ved universitet, 71/24.
- utdanningskrav for styrer i kombinert barne- og ungdomsscole, 72/14.
- utdanningsopptrykk, etter tilsagn som bygget på feil fra departementet, 70/18.
- Lærerscole, se Skole.
- Meravgift av frimerkesendinger fra utlandet, 74/76.
- Motorvagner, avgiftsinnfordring og avskilting, 63/15, 66/68.
- avskilting og borttauing av parkert bil, 63/65.
- ettergivelse av kilometeravgift, 66/68.
- førerkort, annullering av, 67/40.
- behovsattest for døve, 66/86.
- inndragning av, 63/29, 66/85.
- inndragningstiden forlenget etter klage, 66/85, jfr. 68/11.
- invalids — for offentlig personbefordring, 64/68, jfr. 67/10.
- spørsmål om utgifter ved borttauing av — kunne belastes eieren, 65/64.
- Motregning, se Kompensasjon.
- Musikkklærere, gruppering av — i telefonkatalogen, 63/30.
- Nabovarsel, ikke gitt av kommune ved oppføring av søppelforbrenningsanlegg, 70/99.
- Navn, bevilling for barn av fraskilte foreldre til å anta stefars —, 67/72.
- valg av slekts—, 65/55.
- Nedsettelse, se Ettergivelse.
- Nordmarksavtalen, 72/54.
- Norges Råfisklag, vilkår for godkjennelse av fiskekjøpere, 74/102.
- Norges Statsbaner, fribillett for kvinnelige funksjonærers familie, 64/52, jfr. 66/9.
- reklameavtale ikke fornyet, 69/70.
- Norsk Rikskringkasting, ombudsmannens kompetanse med hensyn til programvirksomheten, 73/65.
- valgprogrammene foran Stortingsvalget, 73/65.
- Offentlighet i forvaltningen, dokumenter i forbindelse med forhandlinger om avtale om friluftsområder i Nordmarka, 72/54.
- liste over skoleelever som hadde fått reise-tilskott, 73/82.
- skjemaer brukt av fengselsmyndighetene til innhentelse av erklæringer fra innsatte, 73/74.
- søkerliste, 71/31.
- Ombudsmann, Stortingets — for forvaltningen, se også Klagerett, anmodning til ombudsmannen om å ta opp av eget tiltak
- praksis i forkjøpssaker etter jordloven, 74/103.
- praksis i regressaker etter folketrygdloven, 74/105.
- brevveksling med innsatte, 63/20.
- forholdet mellom ombudsmannskontrollen og høyere forvaltningsorganers plikt til

- å føre tilsyn med underordnede organer, 73/8.
- forholdet til Ombudsmannen for Forsvaret, 69/7.
- klage til — ikke oppsettende virkning, 63/48, 64/26.
- kompetanse, overfor,
- avgjørelse av kommunalt organ, 67/18, 67/69.
- barnevernkontors rapport til utenlandsk domstol, 71/93.
- domstolene, 64/26, 64/48, 67/51, 70/37.
- Forbrukerrådet, 72/90.
- fylkeskommune, 65/61.
- Hovedorganisasjonenes sykelønnsutvalg, 73/65.
- Landbruksdepartementets avgjørelse av klage fra kommune om plassering av bolig for tjenestemann, 69/77.
- Norsk Riksringkastings programvirksomhet, 73/65.
- Reisetrafikkforeningen for Oslo og Omegn og Turistsjefen i Oslo, 69/70.
- Riksrevisjonen, 68/88, 68/93, 69/72.
- saksbehandler har ikke klagerett over forvaltningsorgans avgjørelse, 69/32.
- Sosialdepartementets avgjørelse av tvist mellom kommuner etter lov om sosial omsorg, 69/69.
- Stortinget, 63/18, 63/21, 63/24, 63/39, 63/51, 64/11, 64/12, 64/28, 64/53, 68/55, 70/43.
- Styret for sluttvederlagsordningen, 71/92.
- kompetanseforholdet til Forbrukerrådet, 74/50.
- kritikk over klage til —,
- fra fengselstjenestemann over innsattes, 66/71.
- fra kommunekontorsjef over lærers, 71/28.
- fra ligningssjef over skattyters —, 74/49.
- fra polititjenestemann over anmelders, 64/50.
- fra skoledirektør over lærers, 64/23.
- uriktige opplysninger til — 71/85.
- Omgjøring,*
- av ansettelse etter,
- at melding var mottatt, 70/40.
- tiltredelse, 64/35.
- av avslag på søknad om konsesjon etter selgerens død uten at saken var forelagt arvingene, 66/66.
- av begunstigende forvaltningsavgjørelse, 66/89, 67/61, 68/12, 69/48, 69/94, 72/64.
- av forelegg etter lov av 9. juli 1948 nr. 3, 63/63, 67/30.
- av førerkort utferdiget i strid med lovens betingelser (annullering), 67/40.
- av inndragningstid for førerkort, 66/85, jfr. 68/11.
- av samtykke til dobbeltstilling, 67/21.
- av tilsagn om leilighet, 69/94.
- av tilsagn om utdanningsopprykk for faglærer, 70/18.
- av vedtak om at kommune skulle kjøpe eiendom til friluftsmål, 72/65.
- av vedtak om billighetspensjon, 70/108, jfr. 71/15.
- av vedtak om kloakkanlegg, 69/53.
- av vedtak om krigspensjon, 67/60.
- av vedtak om tildeling av kommunal tomt, 72/64.
- av vedtak om tomtepris, 72/68.
- fylkeslandbruksstyres adgang til — av eget vedtak, 67/42, jfr. 68/12, 69/48.
- overordnet forvaltningsorgans vedtak om —, omgjort etter klage, 68/12.
- Omkostninger,*
- til juridisk bistand, 63/26, 65/29, 69/91, 71/51.
- ved appell-leges undersøkelse, 64/73.
- ved takstforretning etter reindriftsloven, 66/15.
- Omsetningsavgift, se Avgifter.*
- Opplysningsvesenets fond, frafallelse av klausul på eiendom kjøpt av —, 67/64.*
- Oppsigelse og ordensstraff, se Tjenestemenn.*
- Overformynderi, forvaltning av midler innsamlet etter bedriftsulykke, 72/44.*
- Partsoffentlighet, se Saksbehandling.*
- Passnektelse, 67/37, jfr. 68/12.*
- på grunn av skyldig underholdsbidrag, 73/86.
- Passvitet, kommunes — i forkjøps sak, 71/52.*
- Pensjonsordninger,*
- duplikatkort når postgirokort er kommet bort, 67/53.
- kommunal pensjonsordning, utilstrekkelig grunnlag for å holde en tjenestemann utenfor, 70/109, jfr. 72/12.
- Krigspensjoneringen, omgjøring av vedtak om pensjon, 67/60.
- pensjoner av statskassen,
- godskriving av krigstjeneste, 70/43.
- utenfor ombudsmannens kompetanse, 68/55, 70/43.
- Pensjonsordningen for statens arbeidere, forskjellsbehandling ved beregning av pensjonsgivende tjenestetid, 64/56.
- mangelfulle opplysninger om pensjonsgivende tjenestetid, 64/57.
- Pensjonstrygden for sjømenn,
- beregning av fartstid for kystlos, 63/35.
- etterbetaling ved endring av pensjonsgrunnlaget, 63/14.
- Pensjonstrygden for skogsarbeidere, frist for krav om godskriving av premieuker, 63/26, 68/54.
- samordning,
- av fiskerpensjon og hustrus uførepensjon av folketrygden, 73/37.

- av tjenestepensjoner, 63/20, 64/56.
 av tjenestepensjon og alderstrygd, 63/20.
 Statens pensjonskasse,
 etterbetaling av pensjon ved omregning
 etter nye regler, 65/87.
 godskriving av midlertidig tjeneste i
 innlemmet stilling, 68/55.
 karenstid, utgangspunkt for, 64/57.
 overføring til — av pensjonist fra annen
 pensjonsordning, 69/39.
 pensjonsinnskott, spørsmål om tilbake-
 betaling etter pliktjeneste, 63/11.
 vedtak om billighetspensjon kunne ikke om-
 gjøres, 70/108, jfr. 71/15.
- Pliktjeneste*, for tannleger, innskott i Statens
 pensjonskasse, 63/11.
- Politiet*, se også *Påtalemyndigheten* og *Tje-
 nestemenn*,
 anholdelse,
 hårdhendt fremgangsmåte ved —, 66/14,
 67/35.
 mangelfull registrering ved —, 70/65.
 personforveksling ved —, 66/14.
 anmerkning om irettesettelse av tjeneste-
 mann på rullebladet som ordensstraff,
 66/50.
 avansementskurs som vilkår for opprykk
 til førstebetjent, 67/33, jfr. 68/12.
 avskiltning av motorvogn, 63/15, 63/65.
 begrunnelse av uttalelser i skjenkeretts-
 saker, 66/78.
 behandlingsregler ikke fulgt ved inndrag-
 ning av kjøreseddel, 69/65.
 beslag uten rettens samtykke, 65/63, 66/62,
 68/51.
 beslaglagte penger,
 bortkommet, 66/53.
 disponert av politiet, 68/52.
 borttauing av feilparkert bil, 63/65, 65/64.
 bot,
 dekket ved trekk i sykepenger, 67/39.
 inndekket av penger fratatt bøtelagte ved
 arrestasjon, 65/22.
 bruk av opplysninger fra tystere, 65/14.
 delegasjon av myndighet fra politimester
 til politifullmektig, 63/29.
 fastsettelse av tidligere avslutningstid for
 forestillinger m. v. enn fastsatt i politi-
 vedtekter, 69/67.
 forvaring,
 av gevær, 65/66.
 av rusdrikk tilhørende innsatt, 68/50.
 av verdisaker tilhørende arrestant, 63/24.
 inndragning av førerkort, 63/29, 66/85.
 innfordring av idømt erstatning i straffe-
 sak, 67/37, 68/52.
 lensmanns plikter etter lov om stranding
 og vrak, 65/41.
 omgjøring av forelegg etter prisloven,
 fristen for — oversittet, 67/30.
- tilbakebetaling av ulovlig merpris til
 kjøperen, 63/63.
 passnektelse, 67/37, jfr. 68/12.
 påbud om flytting av kiosk manglet hjem-
 mel, 67/37.
 salg underhånden av ting utlevert til dek-
 ning av fornærmedes erstatningskrav,
 68/52.
 taushetsplikt, 65/56, jfr. 66/10 og 67/11,
 69/68.
 underretning om avgjørelser i prissaker,
 67/30.
 uriktige opplysninger fra polititjeneste-
 mann, 66/53.
 vitnegodtgjørelse for politikonstabelvikar
 etter vikariatets opphør, 74/58.
- Politilege*, ansettelse av, 64/20.
Politisk asyl, se *Flyktninger*.
Postsparebanken, sperring av konto og til-
 bakeholdelse av innskuddsbok, 66/62.
- Postverket*,
 omgjøring av stillinger til fordel for inne-
 haverne gjennomført også hvor vedkom-
 mende mistet stillingen, 70/25.
 straffeporto for underfrankert tjenestepost,
 64/74, jfr. 65/9.
- Prestegård*, vegrett og gjerdeplikt for, 63/26.
Prester, avvisning av faddere, 73/67.
- Pris*,
 forhåndsopplysning om — ved skoleinter-
 nat ikke til hinder for forhøyelse i skole-
 året, 65/61.
 inndragning av ulovlig merpris,
 til fordel for kjøper, 63/63.
 til fordel for staten, 67/30.
- Prisrådsvedtak*,
 overtredelse av forutsetningene for —,
 68/94.
- Pristakst*,
 avgjørelse av kjøpers anke over — ikke
 til hinder for senere anke fra selger,
 65/19.
 for leilighet, 63/21, 65/19, 70/75.
 ikke lovhjemmel for praksis ved overdra-
 gelse av andelsleilighet, 70/75.
 kan ikke kreves ved ikke takstpliktig salg,
 66/77.
 mangelfull vurdering av grunnlaget for til-
 legg for påkostninger, 71/71.
 Prisdirektoratets rettelse av feil ved eller
 opphevelse av — av eget tiltak, 65/19,
 66/77, 67/54.
 rett til å begjære takst og til å anke, 66/77.
 uhjemlet —. Saksbehandlingsfrist i pris-
 nemnd, 73/57.
- Pristilskott*, på råfisk, 63/51.
Psykisk helsevern,
 anvendelse av pasientenes andel av trygde-
 ytelser til fellesformål, 72/83.

- brevsensur i psykiatrisk sykehus, 65/78, jfr. 70/13.
- etter utskrivning mot sykehusets råd, 70/71.
- ettervern for frivillig innlagte pasienter, 70/71.
- isolering i behandlingsøyemed av pasient ved Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri, 74/62.
- klagebehandling i kontrollkommisjon etter at pasient er utskrevet fra psykiatrisk sykehus, 65/91, jfr. 67/12.
- klage til kontrollkommisjon ikke realitetsbehandlet, 71/77.
- kontrollkommisjoner, 63/80, 65/91, jfr. 67/12, 68/59.
- legeundersøkelse og legeopplysninger ved tvangsinnleggelse i psykiatrisk sykehus, 63/80, 70/70, 71/77.
- lovlig stedfortreder for sinnslidende som ikke kan ivareta sitt tarv, 66/78.
- partsoffentlighet ved, dokumenter fra rettspsykiatrisk observasjon, 63/53.
- innleggelsesdokumenter, 63/23.
- skriftlig bekreftelse når pasient muntlig ber sin klage til kontrollkommisjonen lagt bort, 74/48.
- tvangsinnleggelse i psykiatrisk sykehus, 63/79, 63/80.
- underretning ikke gitt om, klagerett til kontrollkommisjon, 63/79. kontrollkommisjons kjennelse, 68/59.
- Påtalemyndigheten*, se også *Politiet*, beslag ikke forelagt for retten, 65/63, 66/62, 68/51.
- brev- og besøksforbud etter fengselslovens § 54, varigheten av, 65/70.
- fornærmedes klagerett til Kongen, 64/18.
- henleggelse av anmeldelse, 64/50, 70/65.
- klage over henleggelsesbeslutning uriktig avvist under henvisning til str.pr.l. § 91, 72/76.
- manglende bestemmelse om varetektsfradrag, 66/59.
- manglende svar på søknad om løslatelse fra varetektsfengsel, 64/49.
- påtaleunnlattelse i forseelsessaker når tilståelse ikke foreligger, 65/36, jfr. 67/11.
- underretning ikke gitt, om at søknad om prøveløslatelse var avslått, 64/50.
- om prøvevilkår, 65/55.
- til anmelder om henleggelse, 63/12, 63/39.
- til skadelidte om henleggelse av straffesak etter arbeidsulykke, 65/34.
- Påtaleunnlattelse*, i forseelsessaker når tilståelse ikke foreligger, 65/36, jfr. 67/11.
- Regjeringskonferanse*, uformell beslutning i —
- brakte til opphør ordning istandbrakt ved kgl. resolusjon, 65/57.
- Reindrifft*, administrasjonens stilling overfor privat reindrifftslag, 68/82.
- lappefogds inhabilitet i reinbeitetvist, 73/31.
- Reindrifftsfondet*, erstatning av — for ulovlig slaktet rein, 68/75.
- Reisebyrder*, kontroll med — 69/69.
- Reiseutgifter*, refusjon av — i Sivilforsvaret, 63/21.
- Reklameskilt ved riksveg*, 72/86.
- Rekvisisjon*, opprettholdelse av krigstidsrekvisisjon for kontorlokaler, 63/58.
- til Sivilforsvaret, 65/71.
- Renovasjon*, hvilket myndighetsorgan som kan fritas for tvungen —, 74/100.
- Rettspsykiatrisk observasjon*, pasients krav på å bli kjent med grunnlaget for psykiatrisk erklæring, 63/53.
- Revisjonsrapport*, firmas krav på å få se — til departementet om sine regnskaper, 64/17.
- Revisor*, registrering som, 65/62.
- Riksadvokaten*, se *Påtalemyndigheten*.
- Riksrevisjonen*, kompetanseforholdet mellom — og ombudsmannen, 68/88, 68/93, 69/72, 74/105.
- Riksskattestyret*, spørsmål om plikt til å gi forhåndsuttalelse i skattesak, 65/37.
- Sakkyndige*, ombudsmannens bruk av —, 65/38, 67/78.
- partsoffentlighet ved uttalelse fra —, 64/17, 67/40.
- Sosialdepartementets — råd ved innkjøp av utstyr til åndssvakehjem, 67/67.
- uttalelser fra — som grunnlag for avgjørelser, 63/37.
- Saksbehandling*, avgjørelsesgrunnlaget, trygdesøkers rett til å uttale seg om — i ankesak for Trygderetten, 72/34.
- begrunnelse, 66/49 (i disiplinærsak), 63/33 (i helsesak), 71/88 (i sak om oppflytting av lærerskoleelev), 66/78 (i skjenkerettsak), 69/37 (i svenneprøvesak), 74/45 (i sak om besøksforbud i fengsel).
- behandlingsregler, tilsidesatt, av bygningsmyndigheter i sak om kloakkutslipp, 71/62.
- av forberedende instans (ved ansettelse), 64/39.
- av kommune ved naturskadeerstatningsak, 69/45.
- av politiet for oppbevaring av penger, 66/53.
- av skoledirektør (ved ansettelse), 68/23.
- i barnevernssaker, 65/27, jfr. 66/10, 67/73.
- i fengselssak, 67/44.
- behandlingstid, 63/15, 63/44, 63/56, 63/68, 64/23, 64/24, 64/32, 64/61, 64/64, 64/72,

- 65/49, 65/56, 65/63, 65/77, 66/40, 66/42, 66/46, 66/62, 67/52, 67/62, 67/73, 68/55, 68/56, 68/57, jfr. 69/14, 68/70, 68/71, 68/82, 69/20, 69/43, jfr. 70/14, 69/67, 69/78, jfr. 70/14, 69/81, 70/43, 70/116, 71/32, 71/43, 71/85, 71/87, 71/87, 72/16, 72/36, 72/37, 72/43, 73/78, 73/80.
- dokumentinnsikt, 74/92.
- feilprotokollering, 65/10.
- feilutbetaling av refusjonsbeløp, 66/68.
- foreløpig svar ikke gitt, 73/78, 73/80.
- forhåndsvarsel,
  - mangelfullt — i oppsigelsessak, 71/21.
  - unnlatt, 69/65, 71/80, 72/37.
  - unnlatt ved forhøyelse av pensjonspris i aldershjem, 72/83.
  - ved utarbeidelse av forskrifter, 74/47.
- forskjellsbehandling,
  - ansiennitetsberegning, 63/66.
  - boliggodtgjørelse for utenriktstjenesten, 68/28, jfr. 69/14.
  - byggetillatelse (for forretningsbygg), 74/78, (for hytte), 74/79, 74/80, (kloakk-utslipp), 74/82.
  - dispensasjon fra lov om byggeforbud i strandområder, 67/69.
  - dispensasjon fra vedtektskrav om disposisjonsplan, 71/68.
  - faglærerkompetanse, 70/14.
  - fremgangsmåten ved opptak i eksport-sammenslutning ga ikke sikkerhet mot —, 70/78.
  - gruppering av abonnenter i telefonkatalog, 63/30.
  - jordlovsak, forskjellsbehandling som skyldtes endret praksis, ga ikke grunn til innvendinger, 72/63.
  - konsesjonssak, 64/25, 65/80, jfr. 69/13.
  - lærerstipend, 63/71.
  - lønnsansiennitet ved overgang fra annen statsstilling, 63/11.
  - opptak i gymnas, 70/35.
  - pensjonsgivende tjenestetid, 64/56.
  - permisjon til lærer for videreutdanning, 63/61, jfr. 64/11.
  - sikkerhetstiltak i fengsel, 64/43.
  - tomtefradeling, bygningslovens § 66, 74/28.
- forskrifter, forhåndsvarsel ved utarbeidelse av, 74/47.
- habilitet,
  - for Fiskeridepartementets tjenestemenn som medlemmer i Frionors råd og som sekretærer i eksportutvalg, 68/76.
  - for jordstyremedlemmer ved tilrådinger i egne saker, 70/84.
  - for konkurrerende firmaer ved opptak i eksportsammenslutning, 70/78.
  - for lappfogd i reinbeitetvist, 73/31.
  - for tjenestemann i ankeutvalg når han utførte sekretærarbeid for 1. instans, 70/78.
- i innstillings- eller ansettelsesråd, 64/37, 68/29.
- spørsmål om — for ankeinstans som tidligere har uttalt seg om saken, 65/76.
- virksomheten av inhabilitet i ansettelsesråd, 63/32.
- henvendelser ubesvart, 63/44, 64/23, 64/24, 64/34, 64/46, 64/49, 64/50, 64/52, 64/69, 64/71, 66/45, 68/59, 68/68, 69/20, 69/78, jfr. 70/14, 69/86, 69/101, 70/115, 71/62, 71/85, 73/57, 73/78, jfr. 74/15, 73/80.
- journalisering unnlatt, 64/75, jfr. 65/9, 66/9 og 67/10, 69/78, jfr. 70/14.
- klage ikke behandlet, 71/77, 71/88.
- klageadgang, underretning om, 71/88, 73/49, 73/81.
- klagebehandling i barnevernssak utsatt av fylkesmannen, 74/62.
- klagerett over fylkeslandbruksstyres svar på forespørsel om eiendom trengs til rasjonaliseringsformål, 73/46.
- kommunisering av avgjørelse,
  - i klagesaker, 65/81.
  - i refselsessaker, 63/57, jfr. 64/11.
- kompetanse,
  - for personale ved barnevernsnemnds kontor, 65/27, jfr. 66/10.
  - for samferdselskonsulent, 64/29.
- kontroll med ekspedisjon av saker, 64/75, jfr. 65/9, 66/9, 67/10, 68/55, 69/78, 73/78.
- kunngjøring av,
  - endringer i pensjonsregler, 65/87.
  - stilling, 63/39, 64/20, 65/85.
  - stipend, 63/71.
- mangelfull kontakt mellom forvaltningsorganer, 64/17, 67/37.
- mangelfullt grunnlag for avgjørelse, 63/30, 64/12, 64/18, 64/32, 65/10, 65/24, jfr. 66/10, 65/29, 65/36, 66/82, 67/41, 67/54, 68/76, 69/84, 70/100, 70/112, 71/39, 72/20, 72/22, 73/26.
- omgjøring av overenskomst om erverv av friluftsområde, 74/42.
- oppreisning for oversittelse av klagefrist, avgjørelse av begjæring om —, 73/73.
- oppsettende virkning, behandling av begjæringer om — i byggesaker, 72/61.
- overordnet organ fikk ikke tilstrekkelige opplysninger fra underordnet, 72/22.
- overordnet organs omgjøringsadgang i forkjøpssak etter jordloven, 73/44.
- partsforhold i forkjøpssak etter jordl., 73/44.
- partsoffentlighet,
  - etter endelig avgjørelse i ansettelsessak, 70/20, 71/32.
  - for brev som refererte uttalelse gitt under møte i tilsettingsorgan, 72/13.
  - i ankesak etter lærlingloven, 69/37.

- i ansettelsessak hvor en attest ikke var i samsvar med senere uttalelse fra attestutstederen, 69/27.
- i barnevernssak, 70/73.
- i byggesak, 68/73.
- i disiplinarsak mot lektor, 69/29.
- i husleiereguleringssak, 67/58.
- kontrakt om grusleveringer, 74/92.
- lege-erklæringer, 63/23, 63/33, 63/53, 68/59.
- opplysninger til sinnslidendes advokat, 68/59.
- revisjonsrapport, 64/17.
- sakkyndig uttalelse innhentet av Vegvesenet om virkningen av vegtrafikk, 67/40.
- spørsmål om naturvernsorganisasjoner var parter i sak etter naturvernloven, 72/54.
- uttalelser avgitt av forvaltningsorgan hvis avgjørelse er innbrakt for overordnet organ, 67/54, 69/65.
- ved anke,
i jordlovssak, 67/41.
i samferdselssak, 66/82.
over inndragning av kjøreseddel, 69/65.
ved oppsigelse av arsenalarbeider, 72/31.
ved oppsigelse av yrkesskolelærer, 71/21.
ved ordensstraff, 66/50.
ved søknader om opprykksstillinger i staten, 65/68, jfr. 68/11 og 71/13.
- saksdokumenter bortkommet, 66/43.
- skriftlig bekreftelse når pasient ber sin klage til kontrollkommisjonen stillet i bero, 74/48.
- søknad om overtidsgodtgjørelse nektet forelagt Forbruker- og administrasjonsdepartementet, 74/59.
- underretning ikke gitt om,
anke i ansettelsessak, 64/35.
at konsesjonssøkers salg av andre eiendommer ikke ville endre konsesjonsavslag, 69/50.
at langvarig engasjement ikke ble fornyet, 68/68.
at pristakst ikke var rettsgyldig, 73/57.
at stilling utlyst som hel stilling ville bli omgjort til to halve stillinger, 72/24.
at tilleggsutdanning for lærer ikke ga kompetanse i ungdomsskolen, 68/65, jfr. 70/13.
at tjenesten i sivilforsvarskurs var frivillig, 68/15.
avgjørelser, 63/12, 63/39, 63/71, 64/22, 64/23, 64/50, 65/92, 70/99.
endring av fastsatt vegtrasé, 70/103.
klagerett etter forvaltningsloven, 71/88, 73/49, jfr. 74/15, 73/81.
klagerett til kontrollkommisjon, 63/79.
omorganisering av teknisk etat og opprettelse av kommuneingeniørstilling til kommuneteknikeren, 72/19.
- prøvevilkår, 65/55.
- klagerett til namsretten over vedtak om tilleggsavgift etter reglene om avgiftsparkering, 72/74.
- underretning om,
ankeadgang etter lov om enke- og mors-trygd, 65/78.
avgjørelse i skatteettergivelsessak, 72/39.
foreldelsesfrist i vegloven § 30 a, 73/57.
fylkeslandbruksstyres vedtak i jordfordelingssak, 65/92.
innfordringsgodtgjørelse for bidrag, 68/62.
klageadgang etter tvangslovens § 49, 68/67.
politiets avgjørelse i prissaker, 67/30.
vedtak i sak om leievognløyve, 74/44.
vedtak til advokat, 68/70.
- undersøkelsesplikt,
bidragssak, 70/100.
drosjebevilling, 64/32.
konsesjonssak, 65/24, jfr. 66/10.
oppsigelse, 64/18.
ordensstraff, 63/48, jfr. 64/11, 65/29.
stipend, 63/71.
utbetaling av barnetillegg til folketrygd-pensjon, 74/22.
- uriktige opplysninger fra bygningsråd til departementet i klagesak, 71/64.
- Saksomkostninger, se Omkostninger.*
- Samferdselssaker,*
ankerett ved øking av bevillingsantallet, 66/83.
befordringsvedtekter om ekstraavgift for passasjerer uten gyldig billett, 69/100.
behandlingsregler ikke fulgt ved inndragning av kjøreseddel, 69/65.
bilrute, forlengelse av, 63/83.
drosjebevilling,
ankebehandling, 66/82.
ansiennitetsberegning ved fravær fra yrke på grunn av sykdom, 63/55.
bevillingshavers oppsigelse av — tilbakekalt for sent, 69/46.
dokumentasjon av ansienniteten, 64/32.
drosjesjåfør, kjøreseddel for —, 74/101.
kontrakt med drosje-eier om sykekjøring ikke i strid med samferdselsloven, 65/40.
leievognbevilling, 63/68, 65/10, 70/56, 74/44.
skolerte,
behandling av sak om overtagelse av — i strid med avtalte forutsetninger, 63/45.
midlertidig kjøreordning i — godkjent av samferdselskonsulent uten bemyndigelse til det, 64/29.

- saksbehandling i sak om skolerute, 63/45, 64/29.
- Samferdselsnemnd,*
behandling av ankesak, 63/68, 66/82, 66/83.
uheldig saksbehandling, 65/10.
- Samordning,* av pensjoner og trygder, se *Pensjonsordninger.*
- Sensur,*
brev —,
i psykiatriske sykehus, 65/78, jfr. 70/13.
i åndssvakehjem, 66/13.
- innsattes rett til ukontrollert korrespondanse med pårørende, 69/55.
frihetsberøvedes rett til ukontrollert korrespondanse med ombudsmannen, 63/20.
- Sikringsanstalt,* se *Fengselsforhold.*
- Sivilforsvaret,* tjenesteplikt for kvinner, 71/97.
- Sjømenn,*
helseerklæring for, 63/33.
hjemsending av hyre for, 63/34.
omkostninger ved appell-leges undersøkelse av, 64/73.
pensjonstrygd for, se *Pensjonsordninger.*
udyktighetserklæring, varigheten av, 66/43.
- Skatt,* se også *Skattetrekk,*
beskatning av,
arbeid på eget boligbygg, 71/41.
beløp nyttet til feriereise for ansatte, 70/102.
fordel ved leiebil hos arbeidsgiver, 73/60.
gevinst av salg som kunne ha vært gjenomført ved ekspropriasjon, 72/41.
inntekt av eget hus, 70/102.
inntekt ved makeskifte, 72/41.
pensjon som tilfalt ektefeller i fellesskap, 71/40.
tilbakebetalt husleiebeløp («husleiebonus»), 63/10.
etterbetalte trygdeytelser, skattemessig behandling av —, 73/63, 74/22.
- ettergivelse av skatt,
for skatt opptjent i utlandet, 63/25, 69/99.
for sjømenn, 69/42.
for påstått uriktig ligning, 63/73, 71/40.
for å få samsvar med avgiftsmyndighetenes syn, 63/73.
for selvforsørgende ungdom under utdanning, 69/97, 71/41.
ved endringer i skatteloven, 63/13.
ved etterbetaling av uførepensjon for flere år, 74/22, 74/75.
gevinstbeskatning ved arvingers salg av fast eiendom, 74/76.
innbetaling av restskatt som kan påregnes ettergitt, 73/63.
legal panterett for skatt og avgifter bortfalt da krav ble reist mot ny eier, 73/60.
renter ved tilbakebetaling av forskottstrekk, 72/40.
- returporto ved forespørsler om ligning, 73/65.
- selvangivelse, formen på purrebrev ved manglende —, 71/42.
- selvangivelse, skattyters rettidig innsendte, uttalelse om fravik av — ikke behandlet, 73/62.
- skjønnsmessig ligning når regnskap er godkjent for beregning av omsetningsavgift, 63/73.
- skog, skattefri avvirkning av, 63/62.
uføreattest som vilkår for klassefradrag, 67/52.
- underretning om avgjørelse av søknad om ettergivelse, 72/39.
- underretning om klageadgang etter tvangslovens § 49, 68/67.
- utenlandsopphold, skatteplikt under, 63/25, 69/99.
- Skattetrekk,*
anvendelse til dekning av ektefelles restskatt, 71/39.
for meget trukket skatt anvendt til dekning av,
kommunalt boliglån, 69/96.
refusjonskrav etter bygningsloven, 71/37, jfr. 72/12.
sosiallån, 70/100.
trekkprosent ikke nedsatt ved forlengelse av trekkperioden, 66/18.
- Skjenkerett,* begrunnelse av politiets uttalelser i skjenkerettssaker, 66/78.
- Skjønn,* helhetsvurdering ved —, betydning av feil ved enkeltposter, 63/21.
- Skogsarbeidere,* pensjonstrygd for, se *Pensjonsordninger.*
- Skogsbilveg,* se *Veg.*
- Skole,* se også *Lærere,*
alkoholservering ved klassetilstelling på restaurant, 69/29.
delegasjon av myndighet fra fylkesskolestyre til skoleutvalg, 66/11.
disposisjonsrett over skoletomt etter at skolen var nedlagt, 72/88.
- eksamen,
gyldighet av —, 66/10.
nektelse av å gå opp til —, 64/21.
- forelegg mot foreldre utenfor ombudsmannens kompetanse, 70/37.
- fri skolegang i nabokommune for grunnskoleelever, 73/85.
- innløsningstilskott for skolebarn, 68/100.
- inspeksjon, betaling for skolestyrers —, 67/18.
- kostpenger, forhøyelse av — ved internat, 65/61.
- kretsinndeling bygd på foreldrenes yrkesmessige status (flyttsamer) ikke i samsvar med loven, 73/83.

- lærerskoleelev nektet oppflytting, 71/88, 73/83.
- opptak i gymnas, 70/35.
- opptak ved sosialskole, intervjuundersøkelser, 72/89.
- privat gymnas, Kirke- og undervisningsdepartementets godkjennelsesmyndighet i ansettelsessaker, 73/20.
- saksbehandling, ankeordning ved nektelse av permisjon for lærere til videreutdanning, 63/61, jfr. 64/11.
- i ansettelsessak, 70/41.
- i sak om mangelfull folkeskoleopplæring, 72/43.
- i skoleutvalg for fylkesyrkesskole, 65/29. sen — i Kirke- og undervisningsdepartementet, 73/78.
- skade på elevs yttertøy ved hærverk, 74/43.
- skolebarnkjøring, godtgjørelse for —, 69/87.
- skolebygg, refusjon av omsetningsavgift for —, 63/51.
- skoledirektørs forhåndsstandpunkt i avskjedssak, 70/37.
- skoledirektørs plikt til medvirkning ved beregning av lønn, 64/23.
- skolerute, 63/45, 64/29.
- skolesjefs behandling av henvendelse om feil ved utbetaling av reisetilskott til elever, 73/82.
- skoleskyss, betaling for å følge barn på skolevegen, 71/46.
- skolestreik, lønn under — for pedell, 69/83.
- Statens spesialskoler for evneveike, forholdene ved —, 67/78, jfr. 71/14.
- timelæreres forhold til tjenestemannsloven, 73/14.
- undervisning for voksen etter mangelfull folkeskoleopplæring, 72/43.
- utvisning av elev fra —, 65/49, 66/89.
- årskarakter, sendrettig etterkommelse av påbud om å fastsette —, 66/40.
- Skylldeling*, annullasjon av feilaktig skylddelingsforretning, 66/17.
- feil ved utmålsforretning over statsgrunn i Finnmark, 66/16.
- utmål av statsgrunn i Finnmark, 66/16.
- Sluttvederlagsordningen*, styret for — utenfor ombudsmannens arbeidsområde, 71/92.
- Sosialhjelp*, trekk for — ved etterbetaling av trygd, 72/38, 73/13.
- Sosial omsorg*, iverksettelse av reglene om betaling av opphold i sosial institusjon, 72/82.
- Spesialskolene*, forholdene ved — for evneveike, 67/78, jfr. 71/14.
- Statens*, salg av varer, handelslovens § 4, 65/54.
- Statens arbeidere*, se *Pensjonsordninger* og *Tjenestemenn*.
- Statens lånekasse for utdanning*, fradrag ved inntektsligning for avdrag på lån i, 65/21.
- opplysninger i søknader om inntekts- og formuesforhold, 68/66.
- Statens oppfinnerkontor*, behandling av forespørsel, 72/92.
- Statens pensjonskasse*, se *Pensjonsordninger*.
- Statsadvokat*, se *Påtalemyndigheten*.
- Statsgrunn*, feste av — i Finnmark, 64/17.
- Statsråd*, parts krav om behandling i, 64/18.
- Straffepoorto*, ved underfrankering med tjenestemerker, 64/74, jfr. 65/9.
- Strafferegisteret*, begjæring om tilføyelse i —, 72/75.
- Strandområder*, lov om byggeforbud i —, dispensasjon fra —, 67/69, jfr. 69/54, 72/69.
- gebyr for behandling av saker etter — kan ikke kreves, 72/69.
- Svenneprøve*, saksbehandling i ankesak, 69/37.
- Sykelønnsordningen*, hovedorganisasjonenes sykelønnsutvalg utenfor ombudsmannens arbeidsområde, 73/65.
- Syketrygd*, se *Trygdeordninger*.
- Tannleger*, pensjonsinnskott under plikttjeneste, 63/11.
- Tannrøkt*, aldersgrense for rett til fri —, 67/67.
- Taresanking*, kondemneringstilskott for fartøy, 63/11.
- Taushetsplikt*, se under *Tjenestemenn*.
- Telefonkatalog*, gruppering av abonnenter i yrkesliste, 63/30.
- Telefonnummer*, abonnents rett til å få beholde, 70/85.
- Telefonregning*, telefonanleggets rett til å bygge på tellerutstyrets registreringer, 67/70.
- Tilbakebetalingskrav*, for uriktig utbetalt kunstgjødseltilskott frafalt, 68/76, jfr. 69/14.
- ved uriktig betalt syketrygdpremie, 67/52.
- ved uriktig utbetalt lønn, 65/86.
- Tilbakevirkning*, av importforbud for potetstivelse, 73/71.
- Tiltalebeslutning*, sen forkynnelse av, 64/49, 71/73.
- som grunnlag for varetektsfengsling, 64/49, 71/73.
- Tilskott til småhusbygging om vinteren*, 72/70, 74/71.
- Tilskottsordningen for boligbygg*, ombygging av bolighus, utmåling av tilskott, 74/71.
- spørsmål om utbetaling for huset var tatt i bruk som helårsbolig, 73/53.
- Tjenestemenn*, se også *Lærere* og *Politiet*, adgang til å se tjenstlige uttalelser om opprykksstillinger, 65/68, jfr. 68/11 og 71/13.
- ansettelse,

- alders betydning,
ved ansettelse i høyere stilling, 63/13.
ved opptak av loslæringer, 69/35.
av lærer med mindre enn 4 års tjeneste ved annen skole, 70/16.
behandlingsregler for —, fraveket i forberedende instans, 64/39.
beregning av tjenesteansiennitet, 65/52.
dispensasjon fra ansettelsesregler, 66/23, 69/33.
endelig fra hvilket tidspunkt, 64/41.
etter fravikelse av kunngjorte krav, 64/28, jfr. 66/9 og 70/13, 70/39.
etter ny kunngjøring, 64/20, 70/113.
forbehold og reservasjon ved søknad om —, 68/20.
habilitetsspørsmål for innstillingsråd, 64/37.
innstilling fra uriktig sammensatt ansettelsesråd, 63/32.
innstilling fraveket uten at saken ble forelagt innstillingsmyndigheten, 70/39.
i ny stilling etter kommunesammenslutning, 71/29, 71/30.
krav av religiøs art som vilkår for — ved aldershjem, 69/88.
kunngjøring av ledig stilling burde vært unnlatt, 65/85.
om ny kunngjøring når ansatte trekker seg, 70/113.
omgjort etter,
at melding var mottatt, 70/40.
tiltreddelsen, 64/35.
partsoffentlighet i sak om ansettelse, 70/20, 71/32.
saksforberedelse i ansettelsessak, 74/52.
spørsmål om fast — eller konstitusjon, 65/43.
søkers,
— andre muligheter for avansement er utenforliggende hensyn ved —, 67/31, jfr. 68/11.
— uunnværlighet i stilling gjør i alminnelighet ikke forbigåelse berettiget, 66/21, 69/15, 70/16.
ulovlig vilkår satt for —, 67/33, jfr. 68/12.
uten lovbestemt utdanning ga adgang til oppsigelse, 69/26.
utilstrekkelig grunnlag for avgjørelse i ansettelsessak, 72/22, 73/26, jfr. 74/14.
utilstrekkelig grunnlag for innstilling, 69/27.
velferdsgrunner, adgang til å legge vekt på, 73/34.
vikartjenestens betydning, 63/56, 69/84.
ansettelsesråd,
dispensasjon fra ansettelsesregler, 66/23, 69/33.
habilitetsspørsmål, 63/32, 68/29.
stemmeplikt for medlemmer av —, 72/33.
valg av tjenstemannsrepresentant til, 68/29.
ansettelsesvilkår til hinder for at lærer ble overført til kontorarbeid med vesentlig lengre bunden arbeidstid, 72/17.
ansiennitet,
fastsettelse av — ved statens overtakelse av ligningskontorene, 70/31.
fortolkning av tilsagn om bestemt —, 67/14.
godskrivning av tidligere statstjeneste for lærer, 65/51, 68/69.
tillegg for militær utdanning, 63/22, jfr. 64/10.
tillegg for videreutdanning som lærer, 63/61, jfr. 64/11.
attest,
søker bør orienteres når — er i strid med senere uttalelse fra —utstederen, 69/27.
ved søknad om ny stilling, 64/36.
avskjed, gitt valget mellom — etter søknad eller avskjedigelse, 65/61, 66/61.
bistilling ikke tillatt for ligningsfunksjonær, 66/48.
bolig, omgjøring av tilsagn om —, 69/94.
boliggodtgjøring for utenriktjenesten, 68/28, jfr. 69/14.
boligplikt, spørsmål om — i funksjonærbolig i NSB, 67/19.
bostedsplikt, lensmannsbetjent ikke forpliktet til å ta bolig på nytt tjenestested, 72/25, 73/13.
daghjemsplasser for tjenstemenns barn oppsagt, 74/60.
flyttegodtgjøring,
— for lærer i yrkesskole, 68/71.
— ved bruk av ikke-rutegående transportmiddel, 69/25.
fribilletter ved NSB for kvinnelige funksjonærs familie, 64/52, jfr. 66/9.
kostgodtgjørelse for lærer ved kurs i fengselsanstalt, 72/28.
innstillingsråd, stemmeplikt for medlemmer av, 72/33.
justeringsforhandlinger, etterfølgende fordeling av oppjusterte stillinger, 73/23.
kurs i sinnssykepleie ga ikke deltakerne krav på økonomiske fordeler, 74/16.
lojalitetsplikt, brudd på — som grunnlag for oppsigelse, 73/29.
lønsforhold, se også ansiennitet,
akkordavsavn under sykefravær etter skade i tjenesten, 63/59.
alderstillegg til midlertidig ansatt sykepleier i halv stilling, 71/34.
avspasering av overtid forutsetter krav på overtidsbetaling, 69/88.

- bestyrertillegg etter utenriksinstruksen, 66/25.
- for bruvokter i Vegvesenet, 68/40, jfr. 69/14.
- for pedell under skolestreik, 69/83.
- fordeling av oppjusterte kontorfullmektig I-stillinger i Forsvaret, 73/23.
- fradrag i lønn,
for renter av boliginnskudd i strid med avtale, 70/32.
når det tidligere er utbetalt for meget, 65/86.
- gjennomføring av normerings- og justeringsresultatet i Forsvaret, 66/29, 68/30.
- godtgjøring,
for hjelpelærers ekstratimer ved universitet etter bistillingsregulativet, 71/24.
for nattevaktavløser ved gamleheim, 72/29.
for timelærere etter bistillingsregulativet, 66/32.
som sensor ved eksamen, 68/13.
- lønn i oppsigelsestid, 64/22.
- lønn under svangerskapspermisjon, 72/16.
- lønnsreduksjon hjemlet ved oppsigelsesadgang, 69/26.
- lønnstillegg etter tariffrevisjon til uorganiserte kommunale tjenestemenn, 72/28.
- lønnstrekk for renter av boliginnskudd, 70/32.
- overgang til nytt lønnsregulativ, 63/73, 66/36, 67/16.
- overtidsbetaling,
— for arbeid i internt utvalg, overskridelse av rammen for overtidarbeid, 74/59.
ikke — for kommuneingeniør, 69/88.
— ut over fastsatt grense, 63/36, 69/91.
- personlig lønnsordning,
p. g. a. uklarhet om lønnskrav var godtatt, 69/18.
p. g. a. bl. a. uttrykkelige forutsetninger da tjenestemannen ikke ble innstilt til stilling han hadde søkt, 71/32.
- sykelønn for kommunal tjenestemann, 69/93.
- tidspunktet for omberegning etter lønnsendring,
av godtgjøring for ekstratimer, 66/35.
ved omvurdering av lønnsberegning for nattevaktavløser ved gamleheim, 72/29.
- ved overgang fra høyere til lavere stilling og deretter opprykk til ny høyere stilling, 65/50.
ved tilstått bedret lønnsstatus, 66/35, 67/13, 70/28.
- under permisjon, 68/12.
- vederlag for oppdrag utenfor det ordinære arbeid, 67/22.
- lønnstrekk for skyldig strømgift, 74/56.
- offentliggjørelse av privat brev etter omstendighetene berettiget, 67/77.
- omorganisering av kommunes tekniske etat, ansettelse av kommuneingeniør overordnet etatens tidligere leder. Saksbehandling, 72/19.
- opplysninger til pressen, 65/56, jfr. 66/10 og 67/11.
- oppnormering,
spørsmål om krav på — kunne fratras tjenestemenn ved senere forhandlinger, 70/29, jfr. 71/14.
stilling burde ha vært tatt med ved forhandlinger om —, 72/20.
- opptrykk,
avansementskurs som vilkår for — i politiet, 67/33.
etatens interesse i å beholde en tjenestemann, ikke relevant ved — etter kvalifikasjoner, 69/15.
etter justerings- og normeringsforhandlinger, 66/29, 68/30, 69/15, 70/29, 73/23.
om det forelå rettskrav på —, som ikke ny avtale kunne endre, 70/29.
- oppsigelse, gyldigheten av,
beregning av tjenestetid etter tjenestemannsloven § 19, 67/27.
etter klage fra arbeidslag i Vassdragsvesenet, 68/38.
for feltpoståpner p. g. a. omgjøring av stillingen, 70/25.
for rengjøringshjelp ved bytte av kontorlokaler, 68/36, jfr. 69/14.
fra midlertidig stilling ved spesialscole, 68/25.
fravær fra tjenesten ikke ansett som egen oppsigelse, 68/27.
hvor formelt vedtak ikke forelå, men var underforstått, 68/35.
hvor utdannelsesvilkår ikke forelå ved ansettelse, 69/26.
partsoffentlighet i sak om oppsigelse av arsenalarbeider, 72/31.
på grunn av straffbart forhold utenfor tjenesten, 64/60.
på grunn av utsagn i avisartikkel, 73/29.
ved nedleggelse av stilling p. g. a. innehaverens forhold, 64/18, jfr. 66/8.
- oppsigelsesfrist,
ferie i oppsigelsestiden, 72/31.
for midlertidig realskoletimelærer, 66/41.
for midlertidig spesialscolelærer, 68/25.
lønn ved fratreden før utløpet av —, 68/35.
spørsmål om — når avskjedsgrunn forelå, 65/61.

- opptreden, tjenestemanns, 63/34, 66/87, 69/78.
- ordensstraff,
anmerkning på rulleblad som —, 66/50.
ansettelsesmyndighetens undersøkelsesplikt, 63/48, jfr. 64/10.
begrunnelse av vedtak om —, 66/49.
for beruselse i tjenesten opphevet, 63/48.
overflytting til lavere tjenestestilling, 66/49.
tjenestemannens rett til å gjøre seg kjent med sakens dokumenter, 66/50.
utenforliggende forhold nevnt i beslutning om illeggelse av —, 66/50.
overføring til annen tjeneste av medisinske grunner, 74/55.
- pensjonsordning, spørsmål om erstatning til enke etter kommunal tjenestemann som falt utenfor —, 73/35.
- permisjon, for å delta i valgkamp, 67/17.
plikttjeneste, pensjonsforhold under tannlegers, 63/11.
- privat handelsvirksomhet, ligningsfunksjoner pålagt å avvike, 66/48.
- rengjøringshjelp, oppsigelse av —, 68/36, jfr. 69/14.
- skyss- og kostgodtgjørelse,
etterbetaling av godtgjøring for eget skyssmiddel, 67/24.
på grunnlag av tilsagn ved ansettelse, 63/50.
- stilling omgjort til to halve stillinger uten ny utlysning, 72/24.
- svangerskapspermisjon, lønn under, 72/16.
- stillingskombinasjon, hvorvidt meddelt samtykke kunne tilbakekalles, 67/21.
- sykepleiere, kurs i sinnssykepleie ga ikke krav på økonomiske fordeler, 74/16.
- taushetsplikt,
fengselsfunksjonærers, 64/44.
gir ikke tjenestemann rett til å gi uriktige opplysninger, 65/56, jfr. 66/10 og 67/11.
i farskapssak, 69/68.
ikke brudd på — ved offentliggjørelse av privat brev, 67/77.
- timelærerers forhold til tjenestemannsloven, 73/14.
- tjenestebolig,
beskatning av husleiebonus, 63/10.
leie av garasje tilknyttet, 63/19.
spørsmål om det forelå — med boligplikt, 67/19.
tilsagn om — omgjort, 69/94.
- tjenestetid, beregning av — ved oppsigelse, 67/27.
- uorganiserte tjenestemann, lønnstillegg etter tariffrevisjon, 72/28.
- uriktige opplysninger,
fra polititjenestemann, 66/53.
om at sak var ekspedert, 69/78.
på grunn av taushetsplikt, 65/66, jfr. 66/10 og 67/11.
- utdannelse,
gjennomgåelse av kurs som vilkår for opprykk i politiet, 67/33.
gjennomgåelse av kurs i sinnssykepleie ga ikke krav på økonomiske fordeler, 74/16.
- utlysning, hel stilling omgjort til to halve uten ny —, 72/24.
- vikartjeneste,
nektet av utenforliggende hensyn, 64/51.
søkers fordel av — ved ansettelse, 63/56, 69/84.
- Toll,*
adgang for ungdom til tollfri ilandføring av rusdrikk, 69/71.
fritaksregel for medisinsk utstyr gjelder ikke utstyr til fotpleie, 68/96.
søknad om refusjon avslått, 68/98.
- Trygdekontor,* utilstrekkelig grunnlag for avgjørelse av ansettelsessak ved —, 73/26.
- Trygdeordninger,*
arbeidsløsetrygden, vilkår for dagpenger, 64/42.
barselspenger, spørsmål om foreldelse av krav på, 73/37.
barnetillegg til folketrygdpensjon, utbetaling av —, 74/22.
behandlingstid,
hos lege, 68/56, 71/75, 71/76, 73/13.
i fylkesnemnd, 64/64.
i kassenemnd, 64/61, 66/46.
i Rikstrygdeverket, 67/62, 72/36, 72/37.
i trygdekontor, 71/87.
ved anke til Trygderetten, 68/57, jfr. 69/14, 72/36.
- duplikatkort når postgirokort er kommet bort, 67/53.
- enke- og morstrygd,
holdt tilbake uten vedtak av Rikstrygdeverket, 67/62.
underretning om ankeadgang, 65/78.
- etterbetaling av ytelse for tiden før søknaden, 63/60, 66/12.
- folketrygden,
arbeidsgiveravgift til —, 71/76.
forhåndsvarsel ved ny vurdering av tidligere tilståtte ytelse etter trygderettskjennelse 72/37.
- hjelpestønad for husmødre til hjelp i huset, 73/38, jfr. 74/14.
- informasjonsplikt for trygdekassee, 69/41.
klasseføring i trygdekassee og refusjon av alders- og uføretrygdpremie, 63/64, jfr. 66/8.
- kommunal tilleggstrygd redusert i strid med stortingskomité's intensjoner, 70/112.

- pasienters andel av trygdeytelser, anvendelse til fellesformål, 72/83.
 registrering av saker i trygdekontor, 71/87.
 regress fra skadevolder. R ikstrygdeverkets praksis i saker om — 74/105.
 reise- og overnattingsutgifter ved legebesøk, 73/43.
 saksdokumenter bortkommet, 66/43.
 sykepenger, samordning med uførepensjon, 74/74.
 syketrygd,
   dekning av utgifter ved overføring av pasient fra et sykehus til et annet, 64/62.
   foreldelse av krav på barselspenger etter syketrygdloven § 55, 73/37.
   for innsatte som har arbeidet utenfor fengselsanstalt, 71/74.
   for sjømenn bosatt i Norge, men forhyrt på svenske skip, 64/59.
   kontrakt om sykekjøring gav ikke drosje-eier kjøremonopol, 65/40.
   krav om tilbakebetaling av syketrygdpremie, 67/52.
   premieberegningen for ikke-arbeidstaker, opplysning om inntektsgrunnlaget, 66/13.
   premiefritt medlemskap som arbeidstaker under sykdom, 65/28.
   tidspunkt for endring av klasseføring for ikke-arbeidstaker, 65/58.
   trekk i sykepenger til dekning, av bot, 67/39.
   av sykepengebeløp som ble ansett uberrettiget oppebåret, 71/74.
   underretning om klageadgang etter tvangslovens § 49, 68/67.
 tilleggstrygd for sykepenger, Hovedorganisasjonenes sykelønnsutvalg utenfor ombudsmannens arbeidsområde, 73/65.
 trekk for sosialhjelp ved etterbetaling av trygd, 72/38, 73/13.
 trygdedes krav på å bli kjent med legeerklæringer i skadesaker, 63/23.
 trygdekontors undersøkelsesplikt ved utbetaling av barnetillegg til folketrygd-pensjon, 74/22.
 Trygderetten, ankende parts rett til å få uttale seg om Trygderettens avgjørelsesgrunnlag, 72/34.
 uførepensjon, samordning med sykepenger, 74/74.
 uføretrygd,
   attest om uførhet etter skattelovene, 67/52.
   attføringspenger i ventetid, 64/64.
   attføring som vilkår for uførepensjon, 66/79.
   ervertmessig uførhet etter uføretrygdloven, 65/46, 66/79, 66/81.
   fra hvilken tid, 64/63, 68/54.
   grunnstønad og hjelpestønad for diabetiker, 63/64.
   hjelpestønad til husmødre til hjelp i huset, 73/38.
   hjelpestønad under offentlig forpleining, 64/66.
   legeerklæring fra spesialist, 68/56.
   medisinsk uførhet etter uføretrygdloven, 64/64, 66/79.
   søkerens inntekt skyldtes hustruens og barnas arbeid, 66/81.
   uførhet bedømt i relasjon til søkerens arbeidsevne som arbeidstaker, ikke som husmor, 65/62, 66/81.
 ulykkestrygd for sjømenn, kontanterstatning forsømt utbetalt, 64/55.
 yrkesskadetrygd,
   arbeidsgivers plikt til å sende skademelding, 68/59.
   nektelse av å gjenoppta sak, 66/80.
   ved plassering i arbeidshjem etter lov om sosial omsorg, 67/61.
Tvangsarbeid,
   behandlingen av overtredelser av løsgjengerloven begått, under permisjon fra, 65/22.
   under prøveløslatelse fra, 65/23, 66/58.
   se også *Fengselsforhold*.
Tystere, se *Politiet*.
Uføretrygd, se *Trygdeordninger*.
Ulykkestrygd for sjømenn, se *Trygdeordninger*.
Underfrankering, av offentlig tjenestepost, 64/74, jfr. 65/9.
Underholdsbidrag,
   barnetillegg til folketrygd-pensjon, utbetaling av —, 74/22.
   bidragsfogds,
     mangelfulle innfordring av —, 64/72, jfr. 65/9, 66/45, 71/82, jfr. 72/12.
     saksbehandling kritisert, 71/80.
     sene saksbehandling, 73/87.
   bidrag til barn over 18 år, saksbehandling, 74/69.
   bidragsforskott, 71/82.
   bidragsforskott,
     etterbetaling til berettigede som ikke hadde fremsatt krav p. g. a. mangelfull orientering, 72/45.
     fylkesmannens avgjørelse etter forskotteringsloven § 13 kan påklages til departementet, 73/87.
   utbetaling gjennom posten, 71/84, jfr. 72/12.
   endring p. g. a. nye opplysninger, 70/100.
   ervertsevne, bedømmelse av hustru — ved bidragsfastsettelse, 74/68.
   innfordringsgodtgjørelse,
   foreldelse av —, 68/62.

- prioritet foran bidragsrestanse, 69/101.
 underretning om — til bidragspliktige, 68/62.
- passforbud på grunn av bidragsgjeld, 73/86.
 underretning om klageadgang etter tvangslovens § 49, 68/67, 71/80.
- vilkår for innkreving ved lønnstrekk, 71/80.
- Underretning*, se *Saksbehandling*.
- Undersøkelsesplikt*, se *Saksbehandling*.
- Universitetslærere*, se *Lærere*.
- Utenforliggende hensyn*, ved avgjørelse, 64/51, 66/21, 67/28, 67/31, jfr. 68/11, 67/33, jfr. 68/12, 69/15, 69/88, 71/49, jfr. 72/12, 73/34.
- Utmålsforretning*, se *Skylddeling*.
- Utenlandsopphold*, skatteplikt under, 63/25.
- Utenriksstatusjon*,
 lønnstillegg for bestyrelse av, 66/25.
 medvirkning ved hjemsendelse av hyre, 63/34.
- Utvisning*,
 av skole-elev, 65/49, 66/89.
 etter fremmedloven av utlending, 69/64, 70/66, 70/67, 71/72.
 etter fremmedloven, sen iverksettelse, 71/72.
 politimesters vedtak om oppholdsnektelse på grunn av straffbart forhold opphevet av Justisdepartementet, 73/72.
 saksbehandlingsfeil i sak om oppholdsnektelse, 73/72.
 spørsmål om omgjøring av vedtak om — for spionasje, 70/66.
- Vandel*, krav til —, for skipsmaskinister, 68/64.
- Vanføre*, øvelseskjøring for, 64/67.
- Vannforurensning*, avslag etter lov om — omgjort p. g. a. uheldig saksbehandling i bygningsråd, 74/82.
- Vann- og kloakktilknytning* for eldre bebyggelse i Maridalsvannets nedslagsfelt, 72/71.
- Vanntilknytningsavgift*, i strid med tidligere avtale om opparbeidelse av tomteområde, 70/92.
- Varetektsfengsel*, se ellers *Fengselsforhold*, erstatningskrav for uberettiget — uriktig behandlet, 70/64.
- Varetektsfradrag*, se ellers *Fengselsforhold*, for tiden etter at tvangsanbringelse er avsluttet, 66/59.
 når prøveløslatt gis ny prøve, eller ved prøve før anbringelse, 69/62.
 ved domfeltes bruk av rettsmidler, 66/58.
- Vassdrag*, erstatning for gjenfylling av —, 74/95.
- Veg*,
 bureisingsveg, kommunes plikt til vedlikehold, 71/55, jfr. 74/14.
 erstatning for skade og ulempe ved anlegg av —; tvist om stat, fylke eller kommune var ansvarlig, 74/96.
 midlertidig adkomst for kommunal festetomt, 72/46.
 privat veg, kommune kunne ikke gi utenforstående adgang til å benytte —, 71/67.
 skogsbilveg, kommunalt tilskott til —, 71/58.
- Vegtrafikk*, reglene om avgiftsparkering, 72/74.
- Vegvesen*,
 fjerning av reklameskilt ved riksveg, 72/86.
 underretning om foreldelsesfrist i vegloven § 30 a, 73/57.
- Vrakgods*, lensmanns behandling av, 65/41.
- Andssvakeomsorgen*,
 barnevernsnemnds stilling til, 65/70.
 brevsensur, 66/13.
 innkjøp av tannlegeutstyr til privat åndssvakehjem med statsbidrag, 67/67.
 underretning til foreldre om flytting av umyndig pasient innen institusjonen, 67/74.

Lovregister.

I. Lover.			
15.4.1887 Norske lov		§ 12	63/25, 69/99
2-5-5	73/67	§ 16	63/13
17.5.1814 Grunnloven		§ 36	63/10, 70/102, 73/60
§ 97	64/56	§ 37	72/41
20.8.1821 ang. det beneficerede Gods		§ 38	70/102
§ 38	72/48	§ 78	63/73
1.7.1887 nr. 5, straffeprosessloven		25.7.1913 nr. 11, håndverksloven	63/37
§ 85	65/36, jfr. 67/11	3.7.1914 nr. 3 om pantesikkerhet for og inndrivelse av andre offentlige avgifter av fast eiendom	
§ 86	65/34	§ 1	73/60
§ 91	65/43, 72/76	13.8.1915, nr. 7, tvangsfullbyrdelsesloven	
§ 215	65/63, 68/51	§ 49	68/67, 71/80, 73/87
§ 239.5	64/48, 64/49, 71/73	§ 148	64/26
§ 244	67/44	14.12.1917 nr. 16 om erverv av vannfall, bergverk m. m.	
§ 471	70/64	§ 13	70/45
§ 475	66/58	15.2.1918 nr. 1, tjenestemannsloven	
20.7.1893 om stranding og vrak		§ 1	73/14
§ 6	65/41	§ 2.3	63/56
§ 7	65/41	§ 19	67/27, 68/25, 69/26
§ 10	65/41	§ 20	68/35
3.8.1897 nr. 1, om kirker og kirkegårder		§ 21.2 c	63/48, 66/49
§ 24	67/37	§ 22	65/61, 66/61
31.5.1900 nr. 5, løsgjengerloven		§ 23	63/48, 66/61
§ 16	65/22	31.5.1918 nr. 2 om inngåelse og oppløsning av ekteskap	
§ 18	65/22, 65/23, 65/55, 66/58	§ 56	74/68
§ 20	68/50	12.3.1920, fjelloven	
§ 27	65/22	§§ 3 og 4	74/41
§ 28	66/59, 69/62	10.12.1920 nr. 3 om erverv av dyrket mark	
22.5. 1902, straffeloven		§ 1	65/24, 65/80
§ 28	65/22, 67/39	§ 11	64/25
§§ 39 og 39 b	72/75	§ 28	71/49, jfr. 72/12
§ 80	65/34	9.2.1923 om personnavn	
8.4.1905 om arveavgift		§ 2	65/55
§ 1	65/59	22.2.1924 nr. 2 om bygningsvesenet	
20.8.1909 om skylddeling		§ 153.2	63/14
§ 14	66/17	10.7.1925 nr. 6, om kommunevalg	
18.9.1909 om erverv av skog		§ 27	64/25
§ 2	74/38	§ 41, nr. 3	64/25
§ 21	64/26	20.2.1926 nr. 2, motorvognloven	
§ 29	71/49, jfr. 72/12	§ 10 a	63/65
15.8.1911 om konfirmantforberedelse		§ 15	64/68, 66/86, 67/40
§ 1	66/64, 69/73, jfr. 71/14	§ 18	63/29, 66/85
18.8.1911 nr. 8, landsskatteloven		§ 35 b	63/65, 65/64
§ 17	63/25, 69/99	5.4.1927 alkoholloven	
§ 21	63/13	§ 8	69/71
§ 36	63/62	§ 17	66/78
§ 37 a	63/62	§§ 21, 24	66/78, 69/29
§ 42	63/10, 70/102, 71/41	8.6.1928 nr. 1 om kommunal renholdsavgift	
§ 44	70/102	§ 1	74/100
§ 70.2	64/35		
§ 75.9	67/52		
§ 83	73/62		
§ 85	63/73		
18.8.1911 nr. 9, byskatteloven			
§ 11.4	71/40		

24.6.1931 om ulykkestrygd for sjømenn	§ 47	69/39
§ 11.2	28.8.1949 nr. 10, om folketannrøkt	
§ 24 nr. 2	§ 1	67/67
12.5.1933 om reindrift	14.7.1950 nr. 5 lærlingloven	
§ 17	§ 16 a	69/37
§ 58	29.6.1951 nr. 14, om avgift på elektrisk energi	
§ 83	§ 7	71/93
§ 84	23.11.1951 om spesialskoler	
§ 84.6	§§ 1, 2, 3, 5, 7	67/78
8.3.1935 om handelsnæring	§ 9	65/43
§ 4	§§ 12, 14, 16, 22	67/78, jfr. 71/14
§ 32.2	3.12.1951 om pensjonstrygd for skogsarbeidere	
13.3.1936 politiloven	§ 39	65/76
§ 17	§ 41	65/76
§ 18	§ 49	63/26, 68/54
16.7.1936 om hjelp til blinde og vanføre	14.12.1951 nr. 7 om viltstellet m. m.	
§ 12	§§ 32, 61	70/81
11.2.1938 um lærarskuler og prøvor for lærarar i grunnskulen	14.12.1951 nr. 3 om omsetning av råfisk	
§ 7	§ 4	74/102
§ 11	24.10.1952 om entreprenører	
24.6.1938 nr. 12 om innførsel av apotekvarer og gifter	§§ 9, 10	68/88
§ 3	21.11.1952 nr. 2 skattebetalingsloven	
17.2.1939 om deponering	§ 24	69/96, 70/100, 71/37, jfr. 72/12, 71/39
§ 1	§ 31 nr. 2	72/40
§ 4	§ 32	69/96
12.5.1939 nr. 3 lotteriloven	§ 41	63/13, 63/25, 63/73, 69/99
§ 4	§ 42	63/13, 63/25, 63/73, 69/97, 69/99, 71/41
16.6.1939 nr. 6 om husleie	12.12.1952 nr. 11 endr. til landsskatte- loven	63/62
§ 8	26.6.1953 nr. 4, prisloven	
1.3.1940 om yrkesskoler	§ 14	64/28
§ 13	§ 23	68/94
§ 18	§ 56.4	63/63
21.3.1947 nr. 2 om skattlegging av sjømenn	§ 59.1	63/63
§ 1	3.7.1953 om betinget fritakelse for inntektsbeskatning av ekspropriasjons- gevinst	72/41
§ 2	17.7.1953 nr. 9 om sivilforsvaret	
11.7.1947 om samferdsla	§ 23	71/97
§ 3.3	§ 30, siste ledd	65/71
§ 5	17.7.1953 nr. 14, barnevernsloven	
14.11.1947 nr. 3 om ferie	§ 5	67/73
§ 5.1	§ 8	65/27
9.7.1948 nr. 3, prisrettergangsloven	§ 9	65/27
§ 14	§ 11	65/27, 67/73
§ 15	§§ 16, 18, 19	67/73
4.11.1948 om reisebyråer	§ 42	74/19
§§ 3, 4, 5	§ 48	63/54
3.12.1948 nr. 7 om pensjonstrygd for sjømenn	17.7.1953 nr. 25, sjømannsloven	
§ 1	§ 19.3	63/34
10.12.1948 om distriktsveterinærer	§ 26	63/33, 66/43
§ 17	3.12.1953 nr. 12 om skogsarbeider- pensjon	
28.7.1949 nr. 26 om Statens pensjons- kasse	§ 49	63/26
§ 19		
§ 24		
§ 27		
§ 33		

12.11.1954 om styret i kommunene

§ 16	64/41
§ 22	74/34
§ 23	72/28
§ 44	64/41
§ 60	64/41, 72/69

19.11.1954 brannloven

§ 46	70/87
------	-------

18.3.1955 nr. 2, jordloven

§ 1	63/70, 65/82
§ 2	65/91
§ 6	66/83
§ 7	65/92
§ 10	65/82, 65/91, 69/48, 74/90
§ 13	65/91, 67/41, 67/12, jfr. 68/12, 71/51, 72/52, 73/46
§ 14	63/70
§ 19	65/91
§ 53	74/88
§ 54	72/63
§ 55	72/63

30.6.1955, fiskeeksportloven

§ 2	68/76, 70/78
§ 3	64/12, 70/78
§ 6	64/12

9.12.1955 innkreving av bidrag

§§ 2, 7 og 8	71/80
§§ 18 og 19	73/86
§ 24	68/62, 69/101

2.3.1956 nr. 2, syketrygdloven

§ 1	64/59
§ 2 c	64/59
§ 14	67/52
§ 20	65/58
§ 23	64/59
§ 27	64/59, 65/58, 66/13
§ 38	64/62
§ 39	64/62
§ 43	65/28
§ 48	65/28
§ 55	73/37
§ 57.1	64/62, 65/40
§ 80	65/28, 71/74
§ 82.1	64/59
§ 106	66/46
§ 111	64/59

27.7.1956 fremmedloven

§ 2	70/68
§ 13	69/64, 70/66, 70/67

7.12.1956 arbeidervernloven

§ 25	69/91
§ 40	65/86, 70/32
§ 41.b	68/25
§ 42	69/83
§ 43	68/36
§ 45	64/36

21.12.1956 ektebarnloven

§ 13, jfr. §§ 14 og 8	74/69
§ 14, jfr. §§ 8 og 9	70/100

26.4.1957 nr. 4 om oppfostringsbidrag

§ 2	71/82, jfr. 72/12, 72/45
§ 3	72/45
§ 5	66/45, 72/45
§ 6	71/84, jfr. 72/12
§ 11	71/82, jfr. 72/12
§ 13	73/87

28.6.1957 nr. 20 om husleieregulering

§ 5	67/54
§ 17	63/21
§ 20	67/54
§ 23	65/19

6.7.1957 nr. 26, samordningsloven

§ 7	63/20, 64/56
§ 19	63/20
§ 27.2	63/20

18.7.1958 nr. 2, tjenestetvistloven

12.12.1958 nr. 7 om fengselsvesenet

§ 1	64/11
§ 6	66/61
§ 7	64/44
§ 12	64/44
§ 16	64/43
§ 17	68/42
§ 19	70/57
§ 24	69/56
§ 26	63/57, 64/11
§ 28	72/77
§ 30	68/50, 69/56
§§ 33, 34	68/48
§ 41	69/62
§ 44	65/23
§ 45	65/23, 69/62
§ 49	68/42
§ 51	65/90, 68/42
§ 54	65/70, jfr. 67/11, 74/45

12.12.1958 nr. 10 om yrkesskadetrygd

§ 1	67/61
§ 34	68/59
§ 40, 5. ledd	65/76
§ 42	65/34

10.4.1959 om folkeskolen

§ 2 nr. 6	68/100
§ 12	70/37
§ 18 nr. 4	68/23
§ 21	70/37
§ 24 nr. 1	68/100
§ 32 nr. 4	64/23

19.6.1959 om avgifter vedrørende motorvogntrafikken

§ 4	66/68
§ 5	66/68

23.10.1959, oreigningsloven

§ 25	63/37, 71/43
------	--------------

22.1.1960 nr. 1, uføretrygdloven

§ 2	64/64, 66/79
§ 3	63/64, 73/38
§ 4	63/64, 65/46, 66/79, 66/81
§ 6	64/63, 68/54, 73/38

4.2.1960 om borettslag		20.6.1964 nr. 7, om regulering av husleie	
§ 16.3	64/53	§ 17	67/58
2.6.1960 om skipsmaskinister		§ 19	67/58
§ 13	68/64	9.4.1965 om unge lovbrytarar	
16.12.1960 nr. 4 om endring i skatte- loven		§ 23	68/47
II	65/21	18.6.1965 nr. 4, om vegtrafikk	
28.4.1961 nr. 2 om psykisk helsevern		§ 24.2	67/40
§ 2	65/78, jfr. 70/13	§ 39.a	66/85, jfr. 68/11
§ 3	63/79, 63/80	18.6.1965 nr. 7 bygningsloven	
§ 5	63/80	§ 7	68/73, 70/98
§ 9	65/91, jfr. 67/12, 68/59, 71/77	§ 14	73/51
§ 13	70/71	§ 17	68/73
9.6.1961 nr. 24 om naturskader		§ 21	72/62
§ 29	69/45	§ 33	71/66, 72/62, 73/49
16.6.1961 nr. 14 om utdanningskrav for lærarar		§ 48	71/37, jfr. 72/12
§ 3	70/14, 73/21	§ 51	73/53, 74/95
§ 4	68/23	§ 55	71/59
§ 5	66/37, 70/14	§ 65	70/87
16.6.1961 nr. 15 om rettshøve mellom grannar		§ 66	71/64, 71/65, 73/53 74/26, 74/28, 74/30, 74/82
§ 6	70/99	§ 67	74/30
22.6.1962 nr. 8, ombudsmannsloven		§ 70	68/73, 69/52, jfr. 70/14
§ 3	69/32, 69/69, 69/77	§ 77	73/69, jfr. 74/15
§ 4 ...	63/21, 63/39, 64/26, 64/48, 67/51, 68/88, 68/93, 72/90	§ 82	70/112, 71/68, 74/23, 74/24
§ 5	66/71	25.6.1965, om byggeforbud i strand- områder	
§ 6	66/71, 69/32, 69/69, 69/77	§ 4	67/69, 69/54, 72/69
§ 11	63/27, 65/91	25.6.1965 om forkjøpsrett for kommunen	
21.6.1963 nr. 23, vegloven		§ 1	74/34
§ 30 a	73/57	§ 8	71/52, 74/34
§ 33	72/86	7.6.1966 nr. 12, folketrygdloven	
15.11.1963 om fullbyrding av nordiske dommer		§ 2—6 nr. 1	73/43
§ 6	65/67	§ 3—3 nr. 2	74/74
14.3.1964 om revisjon og revisorer		§ 8—9	73/38
§ 18	65/62	§ 15—6	74/22
29.5.1964, om personnavn		§ 16—3	71/76
§ 1	67/72	10.2.1967 om behandlingssåten i forvaltningssaker	
5.6.1964 nr. 2, om sosial omsorg		§ 1	70/73
§ 3	67/61, 72/82	§ 2	71/35, 72/31, 74/47
§ 17	69/69	§ 6	70/78, 70/84, 73/31
12.6.1964 om realskoler og gymnas		§ 11	73/57
§§ 11, 12	70/35	§ 13	73/59
§ 14	65/49	§ 17	71/88, 72/37, 73/59, 73/87
§ 16	66/41	§ 18	70/20, 70/73, 71/32, 72/13
§ 33	65/49	§ 19	71/32
19.6.1964 om avgift på arv og gaver		§ 20	70/20
§ 1	65/59	§ 24	71/88
20.6.1964 nr. 1, om enkje- og mors- trygd		§ 25	71/88, 74/45
§ 19	65/78	§ 27	71/88, 73/49, 73/81
§ 22	67/62	§ 28	71/88
§ 28	65/78	§ 31	73/73
20.6.1964 nr. 5, om legemidler og gifter		§ 33	72/31
§ 2	64/10	§ 34	72/61
§ 3	64/10	§ 35	73/44
§ 7	64/10	§ 36	71/51
		§ 37	74/47
		§ 41	74/47

7.7.1967 om regulering av leie for husrom		14.12.1934, påtaleinstruksen	
§§ 17, 22 og 23	70/75	§ 8	65/34
13.6.1969 nr. 24 om grunnskolen		§ 24	65/34
§ 3	73/83, 73/85	§ 24.1	63/69
§ 20	72/14	§ 63	72/75
19.6.1969 nr. 66 om merverdiavgift		26.5.1939, ansettelsesreglement for fengselsvesenet	
§ 18	72/42	§ 6	63/32
§ 62	74/76	15.7.1949, anbudsforskrifter	
6.3.1970 nr. 4 om tilskudd til private skoler		§ 23	68/88
§§ 6 og 9	73/20	10.2.1950, anvendelse av Feriefondets overskott	
19.6.1970 nr. 63 om naturvern		II	68/97
§ 18	72/54	9.6.1950 om beregning og oppkreving av omsetningsavgift	
19.6.1970 nr. 69, offentlighetsloven		§ 13, 2. ledd	65/59
§ 1	72/54	16.6.1950, forskrifter for behandling av søknader om konsesjon m. v. etter lov om samferdsla	
§ 2	73/74	§ 11.3	64/29
§ 3	73/74	16.6.1950, regler om samfersdelsnemn- denes organisasjon og virksomhet	
§ 5	73/74, 73/82	§ 3, pkt. 3	64/29
§ 6	71/31, 73/74	§ 5	64/29
§ 11	72/54	2.10.1953, forskrifter om legeunder- søkelse av sjømenn	64/73
26.6.1970 nr. 75 om vern mot vannforurensing		§ 9	63/33
§ 10	74/82	§ 10	66/43
II. Stortingsvedtak.			
1.7.1948 om lønnsregulativ for offent- lige tjenestemenn m. v.		15.10.1954 om prisbestemmelser for fast eiendom	
§ 1	68/69	§ 7	66/77
§ 2	65/50, 65/51, 68/69	§ 9	66/77
§ 3	68/17	3.2.1956 om eksport av fisk	64/12
5.7.1951 om ansiennitet for befall	63/22, 64/10	5.10.1956 om skattlegging av sjømenn	64/74
29.1.1962 (jfr. 15.6.1962) skyss- og kostregulativ for offentlige tjeneste- menn	63/50	26.4.1957 om trafikkregler	
22.6.1962, lønnsregulativ for lærere		§ 17, pkt. 4	65/64
§ 2.2	63/73	§ 31, 1. ledd	65/64
§ 3	63/61, 63/66	6.7.1957 om retningslinjer for fastset- ting av basisleie for husrom	
§ 4	63/61	Kap. II 2 a og 3	67/54
8.11.1962, instruks for Stortingets ombudsmann for forvaltningen		20.11.1959, forskrifter etter husleie- reguleringsloven	
§ 2	65/31	§ 6	63/21, 70/75, 71/71
§ 3	63/21, 65/31	20.6.1960 om innførselsforbud for visse jordbruksvarer	73/71
§ 4	63/20	1.7.1960 om statsstønad til elektrisitets- forsyningen	
§ 5.3	64/11, 64/28, 64/53	§ 6	66/73
§ 6	64/12, 64/26, 64/34	2.9.1960 om kondemneringstilskott for fiskefartøyer	63/11
§ 11	63/11, 63/48, 63/64, 65/71	§ 2	63/49
7.12.1962 om omsetningsavgift		21.4.1961 om pensjonstrygd for skogs- arbeidere	63/26
§ 9.2 nr. 3	63/36	16.6.1961 om psykisk helsevern pkt. 3	63/80
§ 12	63/51	28.5.1971 om bruk av tvangsmidler innen psykisk helsevern	74/62
31.5.1963 om regulativ for offentlige bistillinger m. v.	66/32, 71/24		
7.12.1964 om omsetningsavgift			
§ 8	65/59		
III. Kgl. resolusjoner.			
23.3.1909, regjeringsinstruksen			
§ 5 nr. 2	64/18		

IV. Andre reglementer og vedtekter.		§ 63.3	65/60
25.1.1957 Forskrifter om utlendingers adgang til riket		§ 63.6	69/61
§ 82	70/68	§ 63.8	64/48, 65/78, 67/45, 68/42
11.3.1960 Instruks for utenrikstjenestemenn		§ 64.1	66/70, 70/57
Kap. 14, §§ 1 og 2	66/25	§ 64.3	69/55
Kap. 16, § 9	66/25	§ 64.5	69/56, 70/57, 73/76
12.12.1961 Reglement for fengselsvesenet (gitt av Fengselsstyret)		§ 64.6	66/70
§ 18.4	73/73	§ 66.2, 3. ledd	65/88
§ 22.7, 2. ledd	65/72	§ 83	65/90
§ 22.8, siste ledd	65/72	§ 89.4	67/44
§ 31.2	63/39	15.3.1964 Kontrollkommisjoners saksbehandling	
§ 42.2	64/45	§ 1	71/77
§ 43.4	64/46, 67/46	§ 7.3	68/59
§ 43.8	64/48	15.4.1964 Regulativ for offentlige tjenestemenns flytningsgodtgjørelse	
§ 45.3	66/59, 69/62	§ 2	68/71
§ 45.8	66/59	18.12.1964 Reglement for ligningskontorene	
§ 53.2	64/43, 70/59	§ 4	66/48
§ 55.2	70/59	24.11.1965 Regler om skattelettelse for selvforsørgende ungdom under utdanning	69/97, 71/41
§ 58	68/42	28.3.1967 Regler om parkering av motorvogn på offentlig veg, gate og plass mot betaling av avgift	72/74
§ 59	68/48		
§ 61.4	64/45		
§ 61.7	64/47		
§ 62.2	65/45		
§ 62.6	67/48		

Vedlegg.

P. M.

Stortingets ombudsmann for forvaltningen, spørsmål om endringer.

Ved Stortingets behandling av ombudsman-
nens årsmelding for 1973, — innst. S. nr. 204
(1973—74) og forhandlinger i Stortinget side
2763—2778 (1973—74) — ble det reist spørs-
mål om enkelte endringer i ordningen, bl. a.
spørsmålet om inspeksjoner i forvaltningen
etter ombudsmannens eget initiativ. Når disse
forhold således er brakt på bane i Stortinget,
må det være riktig at de blir utredet og drøftet
nærmere. Meget kan imidlertid etter min men-
ning tale for at man nå, etter at ombudsman-
nen har virket i tre perioder, foretar en system-
atisk gjennomgåelse av hele ordningen, med
sikte på å få klarlagt om det er punkter som
bør endres. En slik undersøkelse og vurdering
antas i tilfelle å burde foretas av et sakkyn-
dig utvalg, som også måtte få i oppdrag å
utarbeide forslag til endringer som anses for
ønskelige.

Siden jeg nå skal fratre som ombudsmann,
har jeg funnet det riktig å peke på enkelte
ting som jeg mener bør behandles, og også gi
uttrykk for enkelte synspunkter.

Ombudsmannen; valg og valg-
vilkår, stedfortreder m. v.

Spørsmålet om fremgangsmåten ved valg av
ombudsmann og om vilkårene for å kunne vel-
ges, ble berørt i stortingsdebatten om årsmel-
dingen for 1973. Disse spørsmål var også nær-
mere behandlet under forberedelsen av ombuds-
mannsordningen. Det gjelder her forhold som
reiser problemer, og løsningen gir seg neppe
selv. De trenger under enhver omstendighet
grundig overveielse før det i tilfelle foretas
endringer. Det vil også være nyttig å under-
søke hvordan man har forholdt seg på disse
områder i våre naboland.

Etter ombudsmannslovens § 1 første ledd
velger Stortinget en ombudsmann for forvalt-
ningen etter hvert stortingsvalg, og valget
gjelder fra første årsskifte. Det blir således
meget knapp tid for et nytt storting til å for-
berede og foreta valg av ombudsmann. I Dan-
mark var dette forhold nylig oppe i forbin-
delse med skifte i ombudsmannsvervet. For at
man ikke skulle risikere å komme i tidsnød,
ble det vedtatt følgende nye bestemmelse i lov
om Folketingets ombudsmand § 1 annet ledd:

«Den hidtidige ombudsmand fortsætter i sin
stilling, indtil det efter nyvalg sammentræ-
dende folketing har foretaget valg af om-

budsmand efter stk. 1, 1. pkt., og den even-
tuelt nyvalgte ombudsmand har tiltrådt stil-
lingen. Ombudsmandens funktionsperiode kan
dog ikke uden folketingets samtykke overstige
6 måneder efter afholdelsen af valg til folke-
tinget.»

Det synes grunn til også hos oss å overveie
en lignende sikringsbestemmelse.

Ombudsmannsloven bestemmer i § 1 fjerde
ledd at dersom ombudsmannen på grunn av
sykdom eller av andre årsaker midlertidig er
forhindret fra å utføre sitt verv, kan Stortin-
get velge en stedfortreder for fraværstiden. I
Sverige og Finland velges faste stedfortredere
samtidig med valget av ombudsmenn og for
samme funksjonstid. I Danmark er det be-
stemt i instruksen for Folketingets ombuds-
mand § 16:

«Når ombudsmanden på grund af sygdom,
ferie bortrejse eller anden årsag midlertidigt
er ude af stand til at varetage sit hverv, kan
han bestemme, at en af hans medarbejdere
midlertidigt skal udøve hans funktioner.

Stk. 2. Såfremt ombudsmanden finder at
der i en sag foreligger omstændigheder, der
er egnede til at vække tvivl om hans fuldstæn-
dige upartiskhed, underretter han folketingets
ombudsmandsudvalg, der bestemmer, hvem
der skal udøve hans funktioner.»

Spørsmålet om fast stedfortreder for den
norske ombudsmann ble drøftet i Ot. prp. nr.
30 (1959—60), side 12 første spalte nederst
og annen spalte (spesielle motiver til § 1).
Departementet fant at det, i alle fall på det
daværende tidspunkt, ikke var grunn til å lov-
feste noen stedfortrederordning. Etter min
mening bør spørsmålet overveies på ny. Det
har vist seg at ombudsmannen vanskelig kan
være fraværende mer enn kort tid i sammen-
heng, uten at det er skadelig for arbeidet.
Hans ferieforhold blir dermed revet opp. Også
ved inhabilitet og sykdom oppstår det vans-
keligheter.

Mens funksjonsperioden for ombudsmannen
er fire år, oppnår ombudsmannen høyeste pen-
sjon etter 10 år, altså etter 2½ funksjons-
periode, jfr. lov av 6. mai 1966. Det kan spør-
res om ordningen er heldig. Pensjonsspørsmå-
let kan bl. a. virke som et press på ombuds-
mannen, når det gjelder spørsmålet om å stille
til gjenvalg etter to perioder. Også dette spørs-
mål bør utvalget se på.

Arbeidsområdet

Ved behandlingen av ombudsmannens årsmelding for 1973 var som nevnt det spørsmål fremme om ombudsmannen bør foreta inspeksjoner i forvaltningen av eget tiltak. Det samme spørsmål var kort tid forut også tatt opp av formannen i Stortingets Justiskomiteé i et intervju i «Dagbladet» for 22. februar 1974, der han viste til inspeksjonsvirksomheten som den svenske justitieombudsman driver. Avisen gjenga intervjuet under den stort oppslåtte overskrift: «Sivilombudsmannen. En passiv vokter» og kommenterte videre forholdet bl. a. under overskriften: «Sivilombudsmannen kritiseres for passivitet.»

Spørsmålet om ombudsmannen bør drive inspeksjonsvirksomhet av eget tiltak ble drøftet under forberedelsen av ombudsmannsordningen. Forvaltningskomiteén gikk klart imot tanken og uttalte i sin innstilling side 450, motiver til § 3 annet ledd bl. a.:

«Det er individuelle saker ombudsmannen skal behandle. Han har ikke noe alminnelig tilsyn med statens forvaltning. — — —»

I bemerkningene til paragrafens tredje ledd ble bl. a. anført:

«— — — Særlig viktig er det kanskje å understreke at ombudsmannen ikke skal reise rundt å foreta stikkprøver eller annen tilfeldig kontroll med forvaltningsmyndigheten. Noe slikt tilsyn antas det ikke å være behov for hos oss. — — —»

I Ot. prp. nr. 30 (1959—60) side 16—17 ble dette understreket. Og i proposisjonen side 20, bemerkninger til § 8, er det igjen presisert at

«det ikke (er) meningen at ombudsmannen skal foreta inspeksjoner eller tilfeldig kontroll. Den adgang som er gitt i § 8 til å besøke tjenestesteder og lokaler, må knytte seg til saker han har tatt opp til behandling. — — —»

Ved behandlingen av ombudsmannsloven i Stortinget ble det ikke reist noen innvending mot eller knyttet noen bemerkning til det standpunkt som var tatt til inspeksjonsspørsmålet. Det er derfor ikke tvilsomt at ombudsmannen ikke har adgang til å drive inspeksjonsvirksomhet av eget tiltak. Kritikken for passivitet var derfor helt ubeføyet, noe jeg gjorde klart for Justiskomiteéns formann og Justiskomiteén umiddelbart etter intervjuet. Det førte likevel ikke til noen korrigerende i avisen.

Heller ikke det som er sagt i innst. S. nr. 204 (1973—74) og i debatten om denne i Stortinget, kan gi ombudsmannen hjemmel for å legge om ordningen og foreta inspeksjoner i forvaltningen av eget tiltak. Noe annet er at

når spørsmålet om inspeksjonsordning er reist i Stortinget, bør det utredes og Stortinget ta standpunkt til det. Det er ganske klart at en inspeksjonsvirksomhet som det kan være mening i, vil kreve utvidelser ved ombudsmannsinstitusjonen. Det kan her nevnes at Sverige har tre likestilte ombudsmenn og to stedfortredende ombudsmenn og et personale på ca. 50 personer, herav 23 saksbehandlere. Saksmengden er der større, men ikke mer enn omtrent det dobbelte av vår. Også spørsmålet om hvilken personalforsterkning inspeksjonsvirksomheten vil kreve og hva dette vil koste, må behandles av utvalget.

Saksmengden

Klagetallet har i den senere tid vist meget sterk stigning. Mens det i hele 1973 kom inn 1 468 og året før 1 476 saker, var det i første halvår 1974 kommer inn 1 040 klager. Stigningen fordeler seg relativt jevnt på halvårets seks måneder, og det er intet som tyder på at den er forbigående. Det personale institusjonen har, vil ikke kunne overkomme denne store økning i arbeidsmengden, og det bør overveies hvilke tiltak som kan komme på tale — utvidelse av personalet, avvisning av saker som har mindre betydning også for klageren, strengere håndhevelse av foreldelsesbestemmelsen, eventuelt en kombinasjon av foranstaltninger som disse.

Administrasjonens interne dokumenter

Forvaltningskomiteén foreslo i sin innstilling at ombudsmannen skulle kunne innhente alle dokumenter og opplysninger som forvaltningsorganene har i klagesakene, også notater og andre interne dokumenter. I Ot. prp. nr. 30 (1959—60) ble det imidlertid gjort unntak for interne dokumenter, og dette ble også resultatet i Stortinget. I stortingsdebatten ble det spådd at det hele vel ville ordne seg selv i praksis. Og langt på vei har dette vist seg å holde stikk, — de fleste forvaltningsorganer oversender i alminnelighet uten videre det de har av materiale i sakene, også konsepter og notater, uten at det har ført til problemer av noe slag.

Slik som praksis således har utviklet seg, synes det naturlig at utvalget også drøfter spørsmålet om adgang for ombudsmannen til å se også forvaltningens interne dokumenter, herunder spørsmålet om det trengs spesielle bestemmelser når det gjelder ombudsmannens bruk av interne dokumenter i sin klagebehandling, hvis slike dokumenter skal kunne kreves utlevert.

Fri sakførsel

For ombudsmannsinstitusjonens autoritet er det av avgjørende betydning at forvaltningsorganene i alminnelighet retter seg etter ombudsmannen uttalelser. Det har de også jevnt over gjort, men enkelte unntak har forekommet. I to tilfeller har klagerne etter tilråding av ombudsmannen brakt sin sak inn for domstolene, etter at forvaltningsorganet hadde avslått å bøye seg for ombudsmannens uttalelse. Klagerne fikk etter anbefaling av ombudsmannen fri sakførsel, og de vant sine saker med omkostninger.

I et tredje tilfelle inngikk partene forlik etter at klageren hadde tatt skritt til å reise sak.

I alminnelighet foretar Justis- og politidepartementet behovsprøving når det søkes om fri sakførsel. I et brev til departementet av 6. oktober 1966 reiste jeg spørsmålet om departementet ville ha adgang til å gi fri sakførsel uten hensyn til partens økonomiske stilling i tilfeller der en klager hadde fått medhold av ombudsmannen, men forvaltningsorganet ikke ville bøye seg for dette. Departementet svarte bekreftende, men tilføyde «En antar imidlertid at det også her vil måtte bero på en konkret vurdering av omstendighetene i det enkelte tilfelle hvor stor vekt en skal legge på søkerens økonomiske stilling».

Hvor meget det ligger i dette forbehold, er ikke uten videre klart. Det er imidlertid ikke tvilsomt at det for ombudsmannen kan være av stor prinsipiell betydning at en sak der hans standpunkt er desavuert av forvaltningen kan bli prøvd av domstolene og at spørsmålet om fri sakførsel her kan være avgjørende. Etter min mening bør utvalget drøfte spørsmålet om det på ombudsmannens budsjett bør være en bevilgning for fri sakførsel i slike tilfeller.

Advokat-bistand i Nord-Norge ved klage til ombudsmannen

Prøveordningen, som nå har vært gjeldende i 1½ år, utløper ved kommende årsskifte, hvis den ikke blir forlenget. Det er sagt i årsmeldingen for 1971, jfr. meldingen for 1972, at spørsmålet om hvordan det skal forholdes etter 1. januar 1975, vil bli tatt opp med Stortinget i god tid før prøvetiden løper ut.

Ordningen har ikke fått så stor tilslutning fra klagerne som man regnet med. Det har vært

nedlagt atskillig arbeid med informasjon om den, senest ved pressemelding og ved en annonsekampanje gjennom Statens informasjons-tjeneste.

Det er imidlertid et annet forhold enn klagerens holdning som kan ha bidratt til at tilslutningen ikke er blitt større. Klagerne kan bare søke bistand hos advokater som er tilsluttet fritt rettsråd. Men ikke alle advokater i Nord-Norge er med i fritt rettsrådsordningen, og med den dårlige advokatdekning det er i landsdelen, betyr dette en svekkelse av vår ordning. Det er også egnet til å virke i samme retning at klagerne som ønsker å søke advokatbistand, først må henvende seg til fylkeskontoret for å få vite hvilke advokater som er med i fritt rettsråd.

Spørsmålet er så om det under disse forhold er tilstrekkelig grunn til å opprettholde vilkåret om at advokatene må være tilsluttet fritt rettsråd. Meget kan tale for at det ikke er det. I motsetning til hva som gjelder i fritt rettsråds sakene, foretas det ikke behovsprøving når en som ønsker å klage til ombudsmannen søker advokat. Økonomisk betyr innskrenkningen således intet. Det er heller ikke slik at det gir større sikkerhet for at advokater som står i fritt rettsråd er bedre skikket enn advokater som står utenfor. Alle advokater som ønsker det, kan være med i fritt rettsråd, uten at det foretas noen vurdering av dem.

Det er grunn til å tro at når en del advokater ikke har ønsket tilslutning til fritt rettsråd, henger det sammen med at de har mer enn nok å gjøre som det er. Går de med i ordningen, risikerer de å få tilsig av klienter fra begge grupper saker. Ombudsmannssakene er langt færre enn saker fra fritt rettsråd.

Jeg synes meget kan tale for å løsgjøre vår ordning med fri advokatbistand fra tilknytningen til fritt rettsråd. Det måtte i tilfelle være naturlig først å ta spørsmålet opp med advokatforeningen som vel ville ta kontakt med advokatforeningens kretser nordpå. Også de fire fylkesmenn det gjelder, burde vel få anledning til å uttale seg før saken tas opp med Stortinget. Det er imidlertid ikke lang tid å gjøre det på.

En slik mulig endret ordning burde vel prøves i et par år, før det tas standpunkt til hvordan den endelige ordning bør være.

30. juni 1974

Andreas Schei

